કરવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયાથી, જેટલું બન્યું તેટલું કરી આ આખ્યાન પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે.

ઘણી અણધારી હરકતોને લીધે તથા પુસ્તક આપનારને ત્યાં જઇ તેની સ્વેચ્છા પ્રમાણે ઉતારવાના કારણે આ અંકને પ્રકટ થતાં વાર લાગી છે, જે માટે સુજ્ઞ વાંચકો ક્ષમા કરશે.

श्रीजगदीश्वरायनमः

પ્રેમાનંદકૃત.

ऋश्यशृंगाख्यान.

રાગ કેદારો.

નાયક વિશ્વના દાયક અભિનવું, ગણનાયક ગુરુવાયક સ્તવું;
માંગિ સાયક લાયકનું વર્ણન કરું રે. ૧
ધરૂ ધ્યાનમાં વરૂ વર જોઇ, કરૂં સ્તવન ડરૂ નહિ કોઈ;
સોઈ જોઇ ચર્ણામૃત શીર ધરૂં રે. ૨

ઢાળ.

ધરૂ ચરણામૃત શીશ હરિનું, કરૂં વર્ણન કારમું;
શૃંગ માથે જેહને હું, વ્યંગ વર્ણું આ વારમું. ૩
લોકવદંતા ઈમ કહે શું, શૃંગ તારે શીર છે ?
હું તેહનું વર્ણન કરૂ (જે), અઘઓઘ નાશક વીર છે. ૪

૧-૨ નાયકવિશ્વના–વિશ્વના નાયક (મુખી), અભિનવું–અજાયબ જેવું (વરદાન) દાયક–આપનાર એવા ગુરૂની વચન સિદ્ધિવડે સ્તવીને (સ્તુતિ કરીને) માંગળિક કૃત્યમાં સાયક–સાધ્ય કરનાર એવા લાયક (ગણપતિ) નું વર્ણન કરૂં છું. (ગણપતિ–વિશ્વનાયકને) વર–શ્રેષ્ટ જોઇને વરૂ–પ્રીતિ કરૂ. અને ધ્યાનમાં ધરતાં તથા સ્તવન કરતાં કોઇનો પણ ડર–ભય રાખું નહીં. તેમ સોઇ જોઇ–યોગ્ય સમય મળે (ગણપતિનું) ચર્ણામૃત (પગ ધોએલું પાણી) ને (મારે) માથે મૂકું ૩ કારમું–અજાએબ જેવું. શૃંગ–શીંગડું વ્યંગ –વાંકું. (મનુષ્યને શૃંગ ન હોય અને પ્રેમાનંદે તેવા નાયકનું વર્ણન કરવા ધારેલું હોવાથી,' વ્યંગ-વ્યગ્ર શબ્દ વાપર્યો છે). આવારમું–આવારકું આ (આખ્યાન લખતી) વખતે. ૪ લોકવદતા–લોક વાયકા એવા પ્રકારની છે કે માણસને માથે શીંગડૂં ન હોય, તથાપિ જો તેને બનાવાનની ઉપમા આપવી હોય તો શુ એને માંથે શીંગડું છે કહી વર્ણન કરાય છે. તો પછી હું તો જેને માથે ખરેખર શીંગડું છે; અને જે અઘઓઘ–પાપના ઢગલાનો નાસ કરે એવા (શૃંગી ઋષિ) નુ વર્ણન કરૂ છુ.

છે પૌત્ર કસ્યપજી તણોને, પુત્ર વિભાંડકનો ભણો;
અભિધાન ઋસ્યશૃંગ છે યથાવત, જે મુનિ મોટા ગણ્યો. ૫
તે તણા આશ્રમ પાસ આવ્યા, ધુરંધર કુરૂકુળમણિ;
તીર્થાટણે વન મધ્ય નીસર્યા, સુણે કથા લોમશ તણી. ૬
તીર્થમાહાત્મ્ય કહે મુનિ તે, એક ચિત્તે સાંભળે;
કરે સ્નાન નદી નદ મધ્ય જઇ, ધરે ધ્યાન અર્જુન કવ મળે. ૭
લોમશ કહે રાય સાંભળો, આ આશ્રમ વિભાંડક તણું;
પુણ્યશ્લોક પવિત્ર સ્થળ આ, માહાત્મ્ય જેનું અતિ ઘણું. ૮
આ તપોવનના તાપસ-ત્રાણથી, ઈંદ્ર સરખા કમકમે;
વૃત્રઅરિએ વૃષ્ટિ કરી, ક્રમ, ધર્યો શૃંગી જે સમે. ૯
જે મૃગીથી મહા મુનિ પ્રકટ્યો, કાળ કેડી કન્યા વરી;
જેને લોમપાદે લલુતાથી, તેડીઓ બહુ શ્રમ કરી. ૧૦
કથા અવનવિ સાંભળી, અજાતશત્રુ ઉચ્ચર્યા;
કહો મહા મુનિ માહાત્મ્ય મોટું, શૃંગી ચરિત્રે મન હર્યા. ૧૧
[કહો] કુરંગીથી મનુષ્યરૂપે, મહા મુનિ તો ક્યમ થયા?
છે માત હરણી કેરી પાસે, કે પિતુ પાસે ગયા? ૧૨

---

૫ પૌત્ર—છોકરાનો છોકરો. કસ્યપ—બ્રહ્માના માનસ પુત્ર મરીચિનો છોકરો. એ ચ્યારો ચિષ મન્વન્તર મધ્યે સપ્ત ઋષિમાં હતો. અભિધાન—નામ. યથાવત—યથાયોગ્ય; મતલબ કે દેખાવ પ્રમાણે નામ છે.' ૬ કુરૂકુળમણિ—કુરૂકુળમાં મણિ જેવા જે પાંડવો તે. લોમશ—એક બ્રહ્મર્ષિ. અર્જુન જ્યારે શસ્ત્ર પ્રયોગ શીખવા સ્વર્ગમાં ગયો હતો ત્યારે એ ઋષિ ભમતા ભમતા ત્યાં જઈ ચઢ્યા હતા. તેનું પૂજનાદિક કર્યા પછી ઇંદ્રે કહ્યું હતું કે જો તમે પૃથ્વી પર જાવ છો તો હું હવે થોડા વખતમાં અર્જુનને યુધિષ્ઠિર પાસે મોકલાવી દઈશ માટે પાંડવોને જઈ દીલાસો આપજો. ઈંદ્રનું વચન માન્ય કરી ઋષિ યુધિષ્ઠિર પાસે આવ્યા. અને તેને સર્વ બીના નિવેદન કરી. પછી એજ ઋષિને સાથે રાખી પાંડવોએ પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરી. ૭ નદ—મોટી નદી. કવ—ક્યારે. ૮ પુણ્યશ્લોક—જેનું નામ લેવાથી પુણ્ય થાય એવા—યુધિષ્ઠિર. ૯ તાપસ—ઋષિ. વૃત્રઅરિ—ઈંદ્ર. ક્રમ—પગલાં. ૧૧ અજાતશત્રુ—જેને કોઈ સાથે શત્રુપ નથી તે. બહુધા આ ઉપમા યુધિષ્ઠિરનેજ આપવામાં આવેલી છે. ૧૨ કુરંગી—હરણી પિતુ—પિતા.

ને પશુ-યોનીથી ગયા તો, જ્ઞાન જે માનવ તણું?
કયમ લોમપાદ-કન્યાવરી, (વળી) બીહિ દેવ દાનવ ઘણું? ૧૩
દુકાળનો સુકાળ શો મુનિ, ઋશ્યશૃંગે જઈ કર્યો?
હુઆ હરણીથી તે હરિ તો, રતિ,ધર્મ શે ધ્યાને ધર્યો? ૧૪
એ સહુ વિસ્તારી સંશય ટાળી, કહીએ મુનિ મહંત;
એ મહાત્માનું વર્ણન સુણવા, ન ચિત્ત વિયોગ સહંત. ૧૫
લોમશ કહે વિસ્તારી વર્ણવું, તાપસ કેરું ચરિત્ર;
એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કરો સહુ, થાશો પરમ પવિત્ર. ૧૬

વલણ.

પરમ પવિત્ર પાપ જઈ થાશો, સુણો શ્રોતાજનરે;
પરમાણું પ્રેમાનંદ જાણો, ન આણો કવિ કદી મન રે. ૧૭

કડવું ૧ લું રાગ વેરાડી.

લોમશ કહે સુણ કુરૂનંદન, કથા કહું કરી ગુરૂવંદન;
વૈશંપાયન જનમેજયને કે'છે, કથા સુણી જે સુખી રે'છે. ૧
નિશાવાસર પૂછે નવી વાત, શ્રોતા પ્રત્યે કહે ઋષિ ગાથ;
એક વિભાંડક મુનિ મોટો, નહીં બ્રહ્મા પણ તેનો જોટો. ૨
કાંતિ આગળ અગ્નિ ભાગે, દઢ મન જોઈ નારદ ત્યાગે;
એક નિષ્ઠામાં ધ્રુવ ન છતે, (કરે) દેહ દમન વિશ્વામિત્ર રીતે. ૩
એવા ઋષિવર મોટા બળિયા, તેને ઉર્વશીએ જઈ છળિયા;
તેથી થયા પ્રતાપી શૃંગી, (જે) અતિ વેદાધ્યાયનના ઉમંગી. ૪

---

૧૪ રતિધર્મ—સંભોગાદિકનાં કર્મ. ૧૭ પરમાણું—સૂર્ય કિરણમાં જે રજકણ ઉડતાં દેખાયછે તેના શીરોમા ભાગ જેટલુ જેમા પતે. પ્રેમાનંદ કહેછે મને કદી કવિ ધારશો નહીં. હુ તો એક પરમાણું (કવિના પગની રજ ગાદ્દક)છુ. ૨ નિશાવાસર—રાત દહાડો ગાથ—ગાથા—કથા. ૩ નારદ ત્યાગે—વિભાંડકના જેવું દઢમન રાખવાનું માન નારદ છોડી દે ૩ વિશ્વામિત્ર—ગાધી રાજાનો પુત્ર. એણે વસિષ્ઠના તપનો પ્રભાવ જોઈ રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો હતો. તેમ તેને વસિષ્ઠ રાજર્ષિ કહેતા હતા તેથી તેણે ઘણુ કષ્ટ વેઠી પોતાની બ્રહ્મર્ષિમાં ગણના કરાવી હતી. ૪ ઉર્વશી—નરનારાયણ બદરિકાશ્રમ મધ્યે તપ કરતા હતા, તેને ચળાવવાની ખાતર ઇંદ્રે અપ્સરાઓ, કામદેવ અને વસંતને આજ્ઞા કરી. તે પરથી તે ત્યાં ગયાં,

થયા મૃગ યોનીથી મુનિ, તે કહું જેવી ગાથા સુણી;
વિચાર્યું વિભાંડકે એક વાર, કરૂં તપ અપરમિત અવિધાર. ૫
પૂર્વે ન કર્યું કોઇએ જેવું, વળી અધુના ન કરે એવું;
ન ભવિષ્યમાં કોથી થાય, (એવું) તપ કરવા ધાર્યું ઋષિરાય. ૬
જોઈ શુભ મુહૂર્ત ઘટિ નિર્ધાર, આરંભ્યું તપ ઉગ્ર અપાર;
મહા ગર્વે ભર્યો ઋષિરાજ, દમે દેહ કરવા વિતનુ કાજ. ૭
ગ્રીષ્મમાં તપ્ત તાપે ઉભી, બાળે દેહ મનસાને દુભી;
વર્ષાકાળમાં સે' જળધાર, ઉભા રહી પદ એકે સાર. ૮
શીતઋતુમાં વારિ મધ્યે, પેશી વિતનુ દહે અવધ્યે;
એમ શત વર્ષ દેવનાં વિતે, તોય તપ કરતા અગિતે. ૯
આગે તપ એવાં ઘણે કીધાં, (પણ) વિભાંડક શાં માન ન લીધાં;
તેનું કારણ કુરકુળ ભાણ, કહું ગવણ કરો સુજાણ. ૧૦
કશ્યપપુત્રે નિઃસ્વાર્થે સાધ્યું, તેથી તેને તપે મન બાંધ્યું;
નહિ સ્વાર્થે માટે તપ મહિમા, તાપ તપનો નં સે' શિર ઉગા. ૧૧
વિભાંડકના તપે તપિયા, ઘણા તપ્ત જ્વાળમાં ખપિયા;
ઈંદ્રાદિકને ભય ઉપજ્યો, શચી રાણીએ શૃંગાર તજ્યો. ૧૨
શકે તાપસ-તપે બળશે સ્વર્ગ, ભૂ નગ પાતાળનો ન રે' વર્ગ;
જ્વાળામુખી ધરી હોય જેવી, તાપમ તપની પ્રભા દીપે તેવી. ૧૩

બાળનું ગાળ માના પાસ જાય, બચ્યુ (બચ્યું) કહી બહુ દુઃખી થાય;
માના જાણની તિને કિમ રાખે, ટાળો દુઃખ પતિને ભાખે. ૧૪
પશુ પંખી તડ્કડી પડતાં, નાકેથી નિર્ઝર લડથડતા;
બ્રહ્મા ભૂલ્યા સૃષ્ટિ રચતાં, શિવ ચુકયા સરોદે ગચતાં. ૧૫
લક્ષ્મી નિયે નિરાંત મૂકી, ગઇ આગ સમુદ્રમાં ડુંકી;
તપ્યું તોય ને જળચર દાઝ્યા, (સહુ) ભમ્યા ભટક્યા ન સંતોષ લાધ્યા. ૧૬
નાઠો ઇંદ્ર ગયો વિધિ પાસે, તેને લઇ વિધિ કૈલાસે નાસે;
કર્પૂગૌરે દીઠા બળિયા, તેને લઇ પંચાનન પળિયા. ૧૭
ત્યાંથી સહુ ગયા મોક્ષધામે, હરિએ પૂછ્યું આવ્યા શે કામે;
સૃષ્ટિકર પવિધર હર બોલ્યા, હરિ તાપસ તપે સહુ ડોલ્યા. ૧૮
ન વિરામે વિભાંડક ઋખિ, એણે કીધા સર્વને દુઃખી;
મનમથ મોહ એને ન પીડે, નહિ નારીમાં મન જેનું ભીડે. ૧૯
લોભ ક્રોધ મમતા અભિમાન, (એ) નાસે દો દશ ભૂલી ભાન;
કહો પદ્મ નાભ શું કરવું, દુઃખી સૃષ્ટિથી રહું મરવુ. ૨૦
સુણી વાણી હરિએ વિચાર્યું, (કે') ધન્ય વિભાડકે મન માર્યું;
જાવ સુર કરો એક સોઈ, ફરે અપ્સરા એને જોઇ. ૨૧
કદા વિહ્વળ મન ઇનું થાશે, તદા દુઃખ સઘળાં પળાશે;
સહસ્રાક્ષિ કે' હરિ એ ખોટું, તાપસ કેરૂ તપ બળ મોટું. ૨૨
શત જોજનથી ન જોવાય, તો ક્યમ કરી અપ્સરા જાય;
હરિ કહે ઉર્વશી જાશે, મારી કૃપાથી સુખણી થાશે. ૨૩
વારૂં કહી વળ્યા સુરરાય, આવી નભમાં મેળી સભાય;
ઉર્વશીને ઉકાંશી ઉઠાડી, જા તું હરિએ તુને ચુંટી કાડી. ૨૪
આપ્યો વર તુને તાપ ન લાગે, તોય ઉર્વશી તૃષ્ણા ત્યાગે;

---

૧૫ નાકેથી—સ્વર્ગેથી. નિર્ઝર-દેવ. સરોદે-સ્વરોદય—નાકના સ્વાસ-વડે ભૂત ભવિષ્ય જાણવાની વિદ્યા. એ વિદ્યાના મૂળ પુરૂષ શિવને માનવામાં આવેલાછે. ૧૬ તોય-પાણી. ૧૭ વિધિ-બ્રહ્મા. કર્પૂગૌર-મહાદેવ. પચાનન—મહાદેવ. ૧૮ મોક્ષધામ-હરિનું નિવાસ સ્થાન. સૃષ્ટિકર-બ્રહ્મા. પવિધર (પવિ-વજ્ર ને ધરનાર) ઇંદ્ર. ૧૯ મનમથ-કામદેવ. ભીડે-ભીડાય-લુબ્ધ થાય. ૨૦ પદ્મનાભ—(જેની નાભિ—ડુંટી મધ્યેથી કમળ ઉત્પન્ન થયું છે એવા) પરમાત્મા. ૨૨ સહસ્રાક્ષિ-ઈંદ્ર. ૨૪ ઉકાંશી-જેમ તેમ કરીને-મહા પ્રયત્ને. ૨૫

તેને ઈંદ્ર મ્હે બાઇ જાવો, કરી પ્રપંચ જે વિધે ફાવો ૨૫
બળતી સૃષ્ટિને બચાવો, દગ લાવણ્યે લલચાવો,
અતિ આગ્રહ ઈંદ્રનો નિર્ખી, જ્યમ ત્યમ ચાલી ઉર્વશી હર્ખી ૨૬
ઋતુહેમંત તે સમે હુની, ઋષિ જળ મધ્ય રે'તા ખુની,
માત્ર દિનસગા ઘટિકા ચાર, મુદ્રા કાઢી સ્તવે સૂર્ય સાર ૨૭
બાકી જળચર ગતિએ રે'તા, સર વિશાળમા દુ ખ સે'તા,
તે સરોવર ઉપર આવી, અપ્સરા ઉર્વશી જે માની ૨૮
પુષ્પક વિમાન માહે ફરતી, શાપ ડરથી અતિશે ડરતી,
અંતરિક્ષે ફરે નારી સારી, સોળ શૃંગાર અંગે ધારી ૨૯
ત્રિવિધિ પવન નિત્ય વાવાય, ઋતુ વિણ કોકિલા ગાય,
મયૂર ચાસ તે પુનપુન બોલે, બપૈયો પિયુ પિયુ કરી ડોલે ૩૦
હેમંતમા આંબે આવી સાખો, એકે પુષ્પ વસંતના લાખો,
ફરે હરણા અરપર નિર્ખે, શુક સારિકા અતિ મન હર્ખે ૩૧
ધરે મુખમા આમ્રની ડાંડી, તક તપાસે મિટને માંડી,
ચૂકે ચચળ મેના ચતુરી, શુકસો સાહી આપિધે મધુરી ૩૨
ઈમ દંપતિ કરતા વિહાર, જ્યા ત્યા વરસે વસંત ને માર,
જળમા મીનનુ રૂપ લઈ નારી, પતિસંગ કરે વાગ વારી ૩૩
જળચર માનને કામ જાગ્યો, સહુને શ્યામાનો રંગ લાગ્યો,
કરે મૈથુન નાના વિધનુ મન ચળાવવા મહા સિદ્ધનુ ૩૪
મકર દંપતિ સંજોગ કરતા અકૂળાએ ઋષિને ડરતા,
મીનમાદા ચચળ ચિત્તે, સંગ ભયથી નાશી અમિતે ૩૫
જ્યાહી ડૂબીને બેઠા તપેશ, તેના વસ્ત્રમા કરતી પ્રવેશ!
એમ ચાલી મારની ક્રિયા, તોએ ઋષિજી નવ બિયા ૩૬

તૃષ્ણા ત્યાગે-જતાની ઇચ્છાનો અનાદર કરે ૨૬ દગ—આખ ૨૭ ઋતુહેમંત—હેમતઋતુ માગશર ને પોષમા આવે છે મુદ્રા—મુખ ખુની—પેશી ૨૮ સર-તળાવ ૨૯ પુષ્પક વિમાન-(રણ યજ્ઞ જૂઓ) ૩૦ ત્રિવિધિ પવન-શીતળ, મંદ અને સુવાસિત. ૩૨ આમ-આંબાની મધુરી-મધુરસ્વરવાળી મેનાને ૩૩ માર-કામદેવ ૩૫ મકરદંપતિ—મગરના નર માદા ૩૬ તપેશ—(તપીશ) તપના ઈશ—માલિક. બીયા—બીધ્યા—બીહીન્યા

ત્યારે ઉર્વશી મન અટવાઈ, નવ ચાલે કશી ચતુરાઇ;
તેણે ધરી હરિનું ધ્યાન, ચલાવ્યા મનમથ માર નિશાન ૩૭
વાજે પડો રતિ-પતિ કેરો, ફરે પડઘને નાખે ડેરો;
ઘેરો ઋષિને કે' કામદેવ, કીર કોકિલા સારિકા એવ. ૩૮
જ્યાં ત્યાં મચ્યો ઋષિને ભમાડો, હિમકર તમે હિમરશ્મિ કાઢો;
આજ્ઞા દઇ કરી વિવિધ ચઢાઇ, ચાતુરી કરવા ચતુરા ધાઇ. ૩૯
તે દિ પોષની પુર્ણિમા હુતી, તે તો તરૂણીના તનમાં ખુંતી;
પ્રાત થયો ઋષિજી નિસરિયા, (અર્ધ) દેહ કાઢી હંસને નમિયા. ૪૦
એવો લાગ નારી તપાશી, પ્રેરી સખી વસંત સુવાસી,
શીતળ મંદ સુવાસિત એકયો, વિતનુ લેંગીની પેરે લેકયો. ૪૧
ઉભી ઉર્વશી ઋષિ મિટે, માંડયુ નૃત્ય મન કરી ધારે;
ચલવી કટાક્ષ, કુચ અવિલોકે, કરતલ ગ્રહી નૃપન શર ભોકે. ૪૨
ટીનડી દેખાડી ટગમગ જોતી, શ્રેણી શ્રેષ્ઠ કહી નચવે મોતી;
યુગલ ચક્રવાક શાં સ્તન હલાવે, દર્શે સુખ અતિઠે મળાવે. ૪૩
એવી ચલની મોહક ક્રિયા જાળી, તેને ઋષિવરે ભૂલે નિહાળી;
થયું મન વિહ્વળ તત્કાળ, સ્ખલિત વીર્ય હવા વેદપાળ ! ૪૪
ચેની ચતુરા ઋષિની ચેષ્ટા, અતિ થઇ ગયા મુનિ શરમેષ્ટા;
નાસી નારી નભમાં પેઠી, હિરણ્યગર્ભની પાસે બેઠી. ૪૫
જાણ્યું સુરે સિદ્ધ થયું કાજ, (પણ) રખે કોપે મુનિમહારાજ;
(જઇ) વિધિશંકરે મુનિ રિજવિયા, તાપ તે થકી તેમના ટળિયા. ૪૬
થયુ સ્ખલિત વીર્ય જે જળમાં, એક મૃગલીએ પીધું પળમાં;
વારિ મળતું વીર્ય પીવાયું, તેથી વનચરી ચિત્ત ચોરાયુ. ૪૭
રહ્યો ગર્ભ તે જાજ્વલ્યમાન, (પણ) ધારી ન શકી રેત મહાન;
(તે) પુત્ર રૂપે પડ્યું પૃથ્વી તદા, છૂટી મૃગલી ટળી આપદા. ૪૮

---

૩૭ અટવાઈ—કચવાઇ—ગભરાઇ. મનમથ—કામદેવના મારનાં નિશાન (ઉર્વશીએ) ચલવ્યાં. ૩૮ રતિ—પતિ—કામદેવ. ૩૯ હિમકર—ચંદ્ર. હિમરશ્મિ—ઠંડી કિરણો. ૪૦ હંસ—સૂર્ય. ૪૨ ધીટ=ધીટ+એ=દૃઢ—મજબૂત. ૪૨ કરતલ-હાથેળી. ૪૩ શ્રેણી-મોતીની—ફુદડાંની પંક્તિ. યુગલ—બે. ૪૪ વેદપાળ—વેદને પાળવા વાળા, જ્ઞાની. ૪૫ શરમેષ્ટા—શરમિંદા (?). હિરણ્યગર્ભ—બ્રહ્મા. ૪૭ વનચરી—હરણી. ૪૮ જાજ્વલ્યમાન

પડેનો નિરખી વિચિન પુત્ર થઈ ઋષિએ ગાડયુ ધગશૃન,
જે પુતનુ ન ગમે જોડુ, ગચ્ચ લલાટે છે શૃગ મોટુ ૪૯

વધણ.

છે મોટુ શૃગ લલાટ ગદગે, કો માતા પય પાય રે,
શોગય હૃદય પયોધર પાતા, તાપમ તેથી તપય રે ૫૦

રાગ મારૂની દેશી કડવુ ર જુ.

પુત્ર પોષણ કરે કારણે રે, ઋષિ દુખી થઈ પડયા ધારણે રે,
ન કોઇ માતા પય પઇ શકે રે, ભૂલી ભટકી આવી કઈ બકે રે ૧
કહેની પશુને પય કેમ પઇએ રે, શુ એ તો સીધે મરી જઇએ રે,
વળી નહીં દ્રવ્ય મળવાનુ તેથી રે કોણ પરમારથ કરે જેથી રે ૨
અત્યચ્મનન ઋષિનુ મોટુ રે, તે પાડવા ઈચ્છે ન ખોટુ રે,
તપ અનુગ્રહ ન કરાય રે, નહીં ધર્મ એ ઋષિરાય રે. ૩
કેમ કરવુ મન કચવાય રે, વાત્સલ્યતા શે સચવાય રે,
(એમ) આનાગમન હિડોળે ચઢતા રે, તર્ક તુરીએ ચઢતા પડતા રે ૪
જાણ્યુ પુરધરે ઋષિ કષ્ટ રે, ધાઇ આવ્યો સ્વામીસૃષ્ટ રે;
લાગ્યો ઋષિવરને પાયે રે, આતિથ્ય કર્યું મુનિરાયે રે ૫
આપી અર્ઘ્ય પાદ્ય બેસાડી રે, મેલ્યો પુત્ર અકમા તેડી રે,
વાસવ વસાવો સૃષ્ટિએ બાળ રે, તમો કાવો સર્વના પાળ રે ૬
માત વોશો બાળ એ મારો રે, શ્રેષ્ઠ મુનિ થાશે ઉગારો રે,
ઇદ્રિ દડવત્ કરી ભાખ્યુ રે, ઋષિ ત્રિભુવન તમે રાખ્યુ રે ૭
અમો સેવક સર્વ તમારા રે, તમો મસ્તક મણિ અમારા રે,

—જાજરમાન રેત—વીર્ય ૫૦ પયોધર—સ્તન ૧ ન કોઇ—કોઇપણ પયપાન કરાવનારી માતા(શૃગીને) ધવડાવી શકતી નહીં અને કદી (તેના માથામા શીગડુ છે એમ ન જાણતા) ભૂલી ભટકી જઈ ચઢી હોય, (ધવડાવવા) તો પછી કંઇનો કંઇ બકવાટ કરે ૨ પશુને—માથે શીગડુ હોવાથી શૃગી ઋષિની ગણના પશુમા કરેલી છે પશુ જેવા પુત્રને પયપાન કરાવવુ એજ કઠિન છે અને તેમા વળી વગર પૈસે કામ કરવાનુ હોવાથી એવુ પરમાર્થ કોણ કરે ? ૩ આત્મચકનન—કોઇની પાસે પણ યાચના ન કરવાનુ જે વ્રત તે ૪ વાત્સલ્યતા—પુત્ર પ્રેમ ૫ પુરધર—ઇદ્ર સ્વામીસૃષ્ટ—સૃષ્ટિનો સ્વામી એવો જે ઇદ્ર તે ૬ અકમા—ખોળામા વાસવ—ઇદ્ર ૮ નગી અધિક—

કરો પોષણ પરમેશ્વરનું રે, નથી અધિક બળ ઈશ્વરનું રે. ૮
અગારા માહાત્મ્યને ગાટેરે, ઋષિ તમે પડો ઉચ્ચારેરે;
(જો) મુનિ કહો મન તમે મેળીરે, વધે બાળ અમર જ્યમ વેલીરે. ૯
વળી દ્રુપ વર આપું હુપરે, હરિ એને નૂન્યતા શું'યરે;
'ક્ષય દેશ યનો એક રાખેરે, રામ ધરે ન જન્મ એ પાખેરે.' ૧૦
એવાં દ્રુપ વર આપી વળિયોરે, સુરગય શચીને મળિયોરે;
ઋષિ આનંદ્યા ઘણું મનમાંરે, વાત્સલ્યના વ્યાપી તનમાંરે. ૧૧
વિધુ વૃદ્ધિ પામે પણ હારેરે, નહિ તાદૃષ્ય વિરહિણી ક્યારેરે;
મુગ્ધાનાં યુગલ વધતાંરે, તેનાં કાર્ય ન દૃષ્ટાંતે સધતાંરે. ૧૨
ભરતી ઓટની નહીં જોડીરે, રાગબાણુની ગતિ થોડીરે;
યૌવનાનુ યૌવન કોણ લેખેરે, (સર્વ) ઋષિકુવરની વૃદ્ધિ ઉવેખેરે. ૧૩
નિશવાસર વધી મન હર્યાંરે, જાતકર્મ ઋષિએ કર્યાંરે;
ઉપવીત આપ્યું મહારાજેરે, વેદાધ્યયન કરાવવા કાજેરે. ૧૪
મન સાથે દૃઢ કરી ધાર્યુંરે, માનવ મળે ન મારૂ પરમાર્યુંરે;
હું વિણ પુત્ર અન્ય ન દેખેરે, એક વેદ બીજો મુને પેખેરે. ૧૫
ધારી ધ્યાનમાં એમ ચલાવ્યુંરે, તેથી અધ્ય'નનુ ઠીક ફાવ્યુંરે;
વેદ વેદાંગ સૂત્રને શ્રુતિરે, પઢ્યો પુત્ર જે વિદ્યા હુતીરે. ૧૬

તમારાથી વધારે બળ ઇશ્વરનું પણ નથી. ૯ હે મુનિ—જો તમે ખરેખરા મનથી કહોછો તો તમારો પુત્ર જેમ અમરવેલી (અંતરવેલ) વધેછે તેમ વધજો. ૧૨—૧૩ વિધુવૃદ્ધિ—ઈંદ્ર વરદાન આપી ગયા પછી ઋશ્યશૃંગ કેવી રીતે વધવા માંડ્યા તે જણાવતાં કવિ કહેછે કે, વિધુ—ચંદ્રમા શુક્લ પક્ષમાં વધે છે તે પણ એની (વૃદ્ધિની) બરાબરી કરી શકતો નથી, વિરહિણિ સ્ત્રી પણ તાદૃષ્ય—સરખાસો કરતી નથી, મુગ્ધા—જેને તુર્તની જુવાની ફુટતી હોય એવી સ્ત્રીનાં યુગલ-વધતાં જતાં એવાં બે સ્તન પણ દૃષ્ટાંત આપવાવડે પોતાનું કાર્ય કરી શકતાં નથી. અર્થાત્ તે પણ શૃંગીના વધવાની બરાબરી કરતાં નથી. સમુદ્રનાં ભરતી ઓટ, રામબાણુની ગતિ અને યૌવનાનુ—જવાન સ્ત્રીનું વધતુ એવું જોબન પણ કશા હિસાબમાં નથી. ઉવેખે—અદેખાઇ કરે, નિંદે. ૧૪ જાતકર્મ—સોળ સંસ્કારમાંનો એક. બાળકના જન્મ પછી નાળ છેદન કર્યા અગાઉ કરવાનો સંસ્કાર તે. ઉપવીન—જનોઇ.

હોમ કર્મમાં એકઠા હુઆરે, એથી બ્રહ્મ રહ્યો નહીં જૂઓરે;
ચીન્હો બ્રહ્મ તે ભાળ્યો બાળરે, હર્ષ્યા વિભાંડક વેદપાળરે. ૧૭
જેણે જન અન્ય ન દેખ્યુંરે, એક બ્રહ્મ કે પિતુમુખ પેખ્યુંરે;
કહો એ સમો કો રણીરે? નામ સુણી થઇએ સુખીરે. ૧૮

વલણ.

સુખી થઇએ નામ સુણતાં, સુણો શ્રોતાજન રે;
કહેવા માત્ર પ્રેમાનંદ હું, ભર્યું હરિ વિયોગે તન રે. ૧૯

કડવું ૩ જું રાગ ધનાશ્રી.

સ્વામીકાર્ત્તિક બ્રહ્મચારી ઉમંગીજી, કા’વ્યા નારદ ઋષિ એક વ્યંગીજી;
અંજનીનંદન જે હનૂમાનજી, તેવો કશ્યપપૌત્ર બળવાનજી. ૧

ઢાળ.

બળવાન શૃંગી બ્રહ્મચર્યે, (જેવા) સ્કંધ નારદ હનુમાન;
અન્ય ઉપમા નવ ઘટે કે, નવ કરવું અનુમાન. ૨
દેશ વિદેશે પ્રસરી કીર્ત્તિ, જ્યમ ઋતુરાજ સમીર;
એવે સમે કૌતુક હતું, એક સુણો શ્રોતા ધીર. ૩
રોમપાદના રાજ્યમાં, વર્ત્યો ઘણો હાહાકાર;
બાર વર્ષ વૃષ્ટિ વિણ વિત્યાં, વિપ્રરોષ અવિધાર. ૪
સુણી એવું અજાતશત્રુ, બોલ્યા વાણી મધુરી;
ઋષિ ‘કથા તે કો’ વિસ્તારી, કાંઈ નવ રાખો અધુરી. ૫

---

૧૭ જૂઓ—જૂદો. ચીન્હો—ઓળખ્યો. ૧૯ કહેવામાત્ર—મારૂં નામ પ્રેમાનંદ (ઈશ્વર સાથે જેનું લગ્ન લાગ્યું તે પ્રેમાનંદ—સચ્ચિદાનંદ એવો મૂળ શબ્દાર્થ) તો કહેવા માત્રજ છે (ખરેખરૂં નથી). કેમકે હું તો હરિ વિયોગી છું. આ ઠેકાણે કવિએ એવું ગર્ભિત સૂચવ્યું કહેવાય છે કે, એ અરસામાં પ્રેમાનંદની સ્ત્રી (હરિ—હરકોર નામક) ગુજરી ગએલી હોવાથી પોતે પ્રેમના આનંદ (પ્રેમાનંદ) માં નહોતા, પણ વિયોગી હતા. ૧ સ્વામીકાર્ત્તિક—કાર્તિકસ્વામી—દેવના સેનાપતિ અને મહાદેવના પુત્ર. વ્યંગી—વ્યંગ્યાર્થવાળું બોલનાર એવા નારદ તેમ અંજનીનંદન—અંજનીના પુત્ર હનૂમાન જેવા બ્રહ્મચારી હતા તેવાજ કશ્યપપૌત્ર—ઋષ્યશૃંગ પણ બળવાન બ્રહ્મચારી હતા. ૨ સ્કંધ—કાર્તિકસ્વામી. ૩ ઋતુરાજ—વસંત. સમીર—પવન.

સુણી મન મુનિ મગ્ન હુઆ, કહે ધન્ય શ્રોતાજન;
હું કહું વિગતે વારતા, જે સુણ્યે હોય શુચિ મન. ૬
અનુકુળમાં ઉપન્યો એક, બૃહદ્રથ રાજન;
જે અંગદેશાધિપ કાંવ્યો, મેળવ્યું ઘણું માન. ૭
તેને પુત્ર એક પરાક્રમી, જેવું રોમપાદ અભિધાન;
તે તણા બળ પ્રાક્રમવડે, તેનુ ઈંદ્ર કરે સનમાન. ૮
બૃહદ્રથ જવ વન ગયો, તવ પુત્રને સોપ્યું રાજ;
તેણે ક્ષિતિ સઘળી ખળભળાવી, કરી દિગ્વિજયનાં કાજ. ૯
જેને મિત્ર દશરથ ઈંદ્ર જેવા, તેને શી રહી બાકી;
કીર્ત્તિ-કન્યા ગુણ ગાતી તે, આવી ભોંથી થાકી. ૧૦
વર વર જોઇ વિવા' કીવો, પત્ની રૂપે સુખ પામી;
લક્ષ્મી પૂરી કારાગૃહમાં, ધૃતિ આવી રહી સામી. ૧૧
લજ્જાએ હૃદય સ્થળ નિર્ખી, વાસ પૂર્યો સુવાસે;
શાન્તિ મનમાં મગ્ન થઈને, નરપતિને હુલાસે. ૧૨
કાન્તિએ તન મધ્ય વસીને, રતિ-પતિને ભુલાવ્યા;
ભ્રાન્તિ ભાગી ભૂને છેડે, દેશ બહુ ડુલાવ્યા. ૧૩

---

૬ શુચિ—પવિત્ર. ૯ ક્ષિતિ—પૃથ્વી દિગ્વિજય—રાજાએ અનેક દેશ (દિશા) જીતવા તે. ૧૦-૧૧. દશરથ—રામના બાપ. કીર્ત્તિરૂપી કન્યા (રોમપાદના) ગુણગાતી ફર્યા કરતી હતી, તેણે આખી ભોંથી—પૃથ્વીમાંથી થાકીને રોમપાદને વર—શ્રેષ્ઠ વર—સ્વામી જોઈ—(ધારી) વિવાહ કર્યો; અને સ્ત્રીરૂપે તેના ઘરમાં (ભટકવાના દુઃખથી) સુખ પામી. લક્ષ્મીને કારાગૃહમાં—કેદખાનામાં પૂરી. મતલબ કે ચપળ છતાં તેને પણ તાબે કરી. અને ધૃતિ—ધીરજ તો (રોમપાદનું પરાક્રમ જોઈ) સામી આવીનેજ ઉભી રહી. ૧૨ લજ્જાએ હૃદય જેવું સારૂં સ્થળ જોઇ વાસ પૂર્યો. અર્થાત્ તે રાજાના હૃદયમાં લજ્જા હતી. મતલબ કે નિર્લજ નહતો. શાંતિ—રાજાના મનમાં શાંતિ મગ્ન થઇને હુલાસે—ઉલ્લાસે—આનંદ પામી—(રહેવા લાગી). ૧૩ કાંતિએ—શરીરમાં રહેલી કાંતિ (રૂપે) એ પોતાની બરાબરી કરવામાં રતિપતિ—કામદેવને પણ ભુલાવ્યા હતા. અને કોઇપણ કઠિન કાર્યં કરવાની ભ્રાંતિતો ભૂને—પૃથ્વીને છેડે ભાગી—નાશી ગઇ હતી. તેથી તેણે (ભાગેલી ભ્રાંતિએ) ઘણા દેશ. (બીજા નૃપતિઓના) ડુલાવ્યા હતા.

વિશ્રાન્તિ વરે નિદ્રાએ, અન્ય સમય લજ્જાએ;
વર વર જોઇ મેધા વરતી, સૂતી વર શય્યાએ. ૧૪
(એ) નવ નારી સ્વાધીન કરી પણ, રાજા મન નવ રીજે;
નવ નવ નામની ત્રણને વરવા, રાત દિવસ મન ભીજે. ૧૫
એવે કુંવારિકા ત્રણ કન્યાનો, સ્વયંવર શુભ યાતો;
ત્યાં જઇ રાજા રોમપાદતો, રતિ-પતિ રૂપે ગાતો. ૧૬
અન્ય દેશના દેશ-પતિને, કન્યા અજીત ઉવેખી;
કુસુમાકરના મિત્રરૂપને, પ્રસન્ન થઈ અતિ દેખી. ૧૭

અર્થાત્ બીજા રાજાઓપર જીત મેળવી લોમપાદના મનમાં કોઈપણ પ્રકારની ભ્રાંતિ ન હોવાથી તેમનાં રાજ્ય દુલાવી—તાબે કરી રાખ્યાં હતાં. ૧૪ વિશ્રાંતિ—(વિસામો) રૂપી સ્ત્રી તો લોમપાદને ફક્ત ઉંઘવાને સમએજ વરતી (પ્રીતિ કરતી), અને અન્ય—બીજે સમએ તો લજ્જા પામતી હતી. તાત્પર્ય કે માત્ર રાજા વિશ્રાંતિ નિદ્રા કરવા વખતેજ લેતો હતો, બાકી સર્વ કાળ ઉદ્યોગી રહેતો. રોમપાદને વર ઉત્તમ વર—સ્વામી જોઇ મેધા—બુદ્ધિ વરતી—વરી—પરણી અને તે વર—ઉત્તમ શય્યાએ—શય્યાએ (પથારિએ) સૂતી. મતલબ કે રાજાનો દેહ ઉત્તમ શય્યા રૂપ માની અને તેને સ્વામી રૂપે ધારી તેનામાં બુધ્ધિએ વાસ કર્યો. ૧૫ ઉપર જણાવેલી કીર્ત્તિ, લક્ષ્મી, ધૃતિ, લજ્જા, શાંતિ, કાંતિ, ભ્રાંતિ, વિશ્રાંતિ અને મેધા એ નવ સ્ત્રીઓ વગર તે બીજી ૨૭ પરણ્યો હતો. નવ નવ નામની ત્રણને વરવા એટલે મૂળ નામ એક પણ તે નવ નામ મળીને એક થએલું, એવી ત્રણ કન્યાઓને વરવાની રાજા પ્રીતિ કરતો હતો. જેવી કે નવ નામની એક નવધાભક્તિ—શ્રવણ, કીર્ત્તન, સ્મરણ, પાદસેવન, અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, પ્રેમ અને આત્મનિવેદન. નવનિધિ—પદ્મ, મહાપદ્મ, શંખ, મકર, કચ્છપ, મુકુંદ, નંદ, નીલ અને ખર્વ. નવધાતુ—તાંબુ, કાંસુ, શીસુ, લોઢુ, તરવો, પીતળ, જસત, રૂપુ અને સોનુ. એ નવનવ નામવાળી ત્રણ સ્ત્રીઓને. ૧૬ એવે કુંવારિકા—નવભક્તિ, નવનિધિ, અને નવધાતુ નામની કુંવારી ત્રણ કન્યાઓનો. યાતો—યુક્ત, નબળો નહિ. ૧૭ અજીત—નહિ જીતાએલી એવી. કુસુમાકરના મિત્રરૂપને એટલે કુસુમાકર—વસંતનો મિત્ર જે કામદેવ તેના જેવા રૂપવાળા રોમપાદને.

વર હસ્તે વરમાળ પે'રાવી, સતાવીશ અભિધાને;
જ્યમ એક સૂર્ય પણ કિરણ ઘણેરાં, ત્યમ ત્રય સતાવીશ માને. ૧૮
નવધાભક્તિ નવનિધિ અને, નવધાતુ વરી લાવ્યા;
નવદુર્ગાને ઇષ્ટ દેવી કરી, નારાયણ શા કા'વ્યા. ૧૯
ઇમ ષટ્‌ત્રિંશ નારી વરી વરાંગી, તોય પત્નીવ્રત ધરતા;
અન્ય નૃપતિ અનેક હુઆ પણ, ધરતા તેમાં વરતા. ૨૦
(વળી) અહંકાર મન એવો રાયને, નહિ હું સરખો દાતા;
દાન કરૂં હું જે જાચકને, (તે) થાય ભૂપ પ્રખ્યાતા. ૨૧
અહંકાર એવો નિર્ખીને, દુર્વાસા ત્યાં આવ્યા;
રાય પુરોહિતનું રૂપ લેઇ, સમાચાર તો કા'વ્યા. ૨૨
પુરોહિતને પાસે તેડી, રાજા મનમાં રિજ્યા;
કોણે રોક્યા ઋષિવરને, ઈમ કહી સેવકને ખિજ્યા. ૨૩
રાયે જ્ઞાનવડે અવિલોકી, દુર્વાસાને પરખ્યા;
આદર સનમાને આતિથ્ય કીધુ, (પછે) પૂછે હરખ્યા હરખ્યા. ૨૪
કહો ઋષિવર કાર્ય કહી, આવી ઉભો સામો;
તાપસ કહે તમ ધર્મ આપીને, કરો રાજ્યનાં કામો. ૨૫
ધરણીધર કે ધર્મ વિહિન થઈ, પ્રજા કેઇ પેર પાળું?
મુનિવર કે' ક્યમ પ્રશ્ન કર્યો જે, છે મોરો ધર્માળું ૨૬
'કરૂં કાર્ય' કહી સંશય આણ્યો, તેથી સુણ કહું રાજા;
નિરભિમાન થાશો નૃપ જ્યારે, (ત્યારે) દુઃખની જાશે માઝા. ૨૭

---

૧૮ સતાવીશ-ઉપર નવધાભક્તિ આદિકનાં જે સતાવીશ નામ ગણાવ્યાં તે. માને—(એ)માપથી. ૧૯ નવદુર્ગા—એનાં નવ નામ વસ્તુવૃંદ દીપિકામાં આ પ્રમાણે આપેલાંછે. "શૈલપુત્રી ઈક, બ્રહ્મચારિણી અન્યહે, ત્રતિય ચંદ્રઘંટા, કુષ્માંડા ધન્ય હે, સ્કંધમાત કાત્યાયની, રાત્રી કાલહે, મ્હાગૌરી અરૂ સિદ્ધિ, દાત્રી નો ભાલ હે." એ નવ નામવાળી દુર્ગાને ઇષ્ટદેવી તરીકે રાજાએ માન્ય કરી. ૨૦ ષટ્‌ત્રિંશ—૩૬ પ્રથમ દશમી કડીથી પર્ણેવેલી કીર્તિ, લક્ષ્મી આદિક નવ, અને નવધાભક્તિ વગેરે ત્રણનાં સતાવીશ નામ ગણવાથી ૩૬ થાયછે. એ ૩૬ સ્ત્રીઓને પરણ્યા છતાં રાજા પત્નીવ્રત (એક સ્ત્રી સાથે સંબંધ રાખવાનું જે વ્રત તે. એ વ્રત ધારણ કરવા માટે રામચંદ્ર સર્વ માન્ય ગણાએલાછે). ધરતા હતા. વરતા—ઉત્તમતા. ૨૬ વિહિન—વિનાનો. ૨૭ નિરભિમાન—(હું દાતાર છું એવા) અભિમાન વગરનો.

એમ કહી ઋષિવર મભાથી, અન ધ્યાન તો પામ્યા,
રાય ઘણું વિનવે ગા મ'રે, નહિ સહુ સુખને વામ્યા ૨૮

વલણ.

વામ્યા સુખ તે સર્વ રાજા, દુ ખડુંગર દટે પડગારે,
કષ્ટ કુટુંબ મહ રાન રાજ્યગા આવી દશ દિશે ચડ્યારે ૨૯

કડવુ ૪ થુ રાગ મારૂની ચોપાઇ.

શાપ આપી દુર્વાસા જાય, આપ રાય દુ ખી બહુ થાય,
દીધો શાપ ઋષિ મહારાજ, યતા કૃષિના તે સમે કાજ ૧
વર્ષ જ્યેષ્ટ ગયો તો જાણુ, ગો ખણુતા ગો નિરવાણ,
ઉખર ઉર્વી કરતા સુધિ, (જે) શત સત વીશે ગણે બૂધિ ૨
તદપિ કૃષિરાજ કહેવાય, જેનુ આપ્યુ જગ સહુ ખાય!
તેવા શત સહસ્રને લાખ, (જે) છૂટયા હુતા તપ્ત વૈશાખ ૩
જેના ગન યયા'તા મગ્ન, જેનુ મેઘશુ લાગેનુ લગ્ન,
હળ બળમા ધારી મગ્ત, જાણે ખોદશે મહી સમરત! ૪
તેવા ઉન્મત કૃષિકાર, લલકારતા રાગ મલ્હાર,
ગાતા ગીત મધુરે સાદ, વાચ્છે મુશળધાર વરસાદ ૫
એવા રમણીય સમય મોઝાર, જ્યા ત્યા દિપ્યો દાગ અપાર,
નાપ બળે તપ્યુ ખેય, નાયા ત્રાયા કરે જે તેય ૬
વરસ ઉલ્કા દિવસ ને રાત, પડતા મોટા ગ્રહ વિખ્યાત,
ગયુ સુખ નાઠી [ ]રધાર, નાઠા જાય સહુ રાજદ્વાર ૭
તપ્યા દ્વાદશ રૂપે ભાન, બળે વિષ્ણુ અગ્નિ ઓસાન
સવિલ અર્પવાનુ ભૂમી ભાન, આકર્ષ્યુ અરિહા ભગવાન ૮

---

૧ કૃષિના—ખેતીના ૨ ગો—પૃથ્વી. જે સાત વીશે શત-સો ગણે એવા બુધિના (મૂખ) હતા તે ઉખર ઉર્વી—જેમા પાક સારો ન થતો હોય એવી પૃથ્વીને પણ (ખણી ખોદી) સુધિ-સીધી-(સારી) કરતા હતા ૩ તપ્ત વૈશાખ-ઘણા તાપવાળા વૈશાખ (માસ)થી ૪ હળ બળમા-બળમા હળ ધારણ કરીને ૬ દાગ-દુકાળ ખેય—ખે—આકાશ ૭ ઉલ્કા—આકાશમાથી અગ્નિ વરસવો તે ૮ દ્વાદશ-બાર ભાન-ભાનુ-સૂર્ય. ઓસાન—ઓસાણ-રોમ, ગમ સમિધ-ચોમાસુ હોવાથી અરિહા ભગવાન—સૂર્ય-નારાયણ સવિલ અર્પવાનુ—(પાણી આપવાનુ) ભાન ભૂલી જાય (કેમકે)

નિશવાસરનો ભૂલી ભેદ, ખેચવા માંડ્યુ મનુષ્યનું મેદ;
રાય સેવક નિરખી લોક, રાતે કે'વો ધારે શોક. ૯
પણ મન કથમો નવ થાય, ઉપરા ઉપરી લોક ભરાય;
ધરી ધૈર્ય સહે અતિ તાપ, કો પોકારે કહિ મુખ બાપ! ૧૦
કો કરે રામ નામ ઉચ્ચાર, કો નેમપાઠ ભજે નિરધાર;
વરાંગી વનિતા ઉમેી જેહ, તપ્ત તાપમાં કુમળાતી તેહ. ૧૧
કોઇગર્ભ સમા સંતાન, લઈ નાસતી શીળે સ્થાન;
એવે અગ્નિ લાગ્યો ચોપાસ, બળ્યા રાજમે'લ અવાસ. ૧૨
કોણ કરે અગ્નિને શાન્ત, ઋષિ મૂકી નાઠા મહાદાન્ત;
એવે જ્વાળામુખી ફાટી, સર્વ પ્રજાને કષ્ટમાં દાટી. ૧૩
અવનિ આકાશ ને મધ્ય ભાગ, જ્યા ત્યાં વરસે આગને આગ;
જોતાં શર્વરીની સહુ વાટ, મોતે રાયને મળવાનો ઘાટ. ૧૪
વાંઢા કાળને નારી કેવી, લઢી શર્વરીને નવ સેવી;
પોતા જેવો દિવસને કીધ, છતી સ્રીએ રંડાપો દીધ! ૧૫
તેથી કળકળી થઇ નિરાશ, પ્રજા પોકારે રાય-ચોપાસ;

તેમણેજ (આકર્ષ્યું) ખેંચવા માંડ્યું- આઠ માસ સૂર્ય પોતાના કિરણોવડે પૃથ્વી પરનું પાણી ખેંચી લઇ, ચાર માસ (ચોમાસામાં) તે વરસાદરૂપે પાછુ પૃથ્વી પર નાખેછે; તેથી સૂર્યને ઉદ્દેશી જે સલિલ અર્પવાનુ ભાન વગેરે કહેલું છે તે બરાબરછે. ૯ નિશવાસર—રાત દહાડો. સૂર્યે રાત દિવસનો ભેદ મૂકી દઇ, માણુસનું મેદ (પાણીને બદલે) સુધાં ખેંચવા માંડ્યુ અર્થાત્ આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે તે સમયે રાત પણ પડતી નહોતી, તેથીકરી સૂર્ય અહોનિશ જળ આકર્ષ્યો કરતો હતો. રાય—રાજાના સેવક લોકને જોઇ (તેમનો) શોક (રાજાને) રાતે કહેવા ધારતા હતા. ૧૧ વરાંગી—સારા અંગવાળી. ૧૨ રાજ્યમેહેલ અવાસ—રાજાના મેહેલ અને (બીજાના) અવાસ-ઘરબાર બળવા લાગ્યાં. ૧૩ મહાદાન્ત—મોટો ઇંદ્રિયદમન જેણે કરેલોછે એવા ઋષિ પણ નાઠા. ૧૫ સ્રી વગરનો (વાંઢો) જે કાળ તેને તે નારી ક્યાંથી હોય? માટે તેણે દિવસને પણ પોતા જેવો કરવાને તેની (દિવસની) શર્વરીરૂપ નારી-રાત સાથે લઢી, તેને સેવી નહીં. અને બિચારા દીવસને છતી સ્રીએ સ્રી વગરનો (રાત વગરનો) કરી રંડાપો આપ્યો! તાત્પર્ય કે, તે દુકાળને સમયે રાત પણ પડવા પામતી નહોતી.

સુણી આગત નારદ અનનીશ, ધાયો ઉતાવળો લઈ રીમ ૧૬
ભગતી નજ મર્દ નિટાળી, કરી ક્લ્પાત વિલ્પે બાળી,
દેખાડે ઉચકી નાના બાળ, કહે નૃપને શિશુ સભાળ ૧૭
કો હસ્ત જોડીને રતા, પડે રક્ષણ કરો એમ કેતી,
પયોધરમાથી પય જાય, અધમ કાળ અધરામૃત ખાય! ૧૮
ન જૂએ કુમારિકા વૃદ્ધ, સર્વ ભક્ષીની પેર કરે બદ્ધ,
પુત્ર બધવ મર્યાદા મૂકી, નહિ નિલજને લાજ ઢુકી ૧૯
આણુ ગયની જેણે ઉથાપી, ગયો આગો અગમા વ્યાપી,
શોધી શાણી રાણી જેવી, નાહો નાહો કરે સહુ દેવી, ૨૦
પડી ધર્ણગા ઢગ હોય, નરપતિએ નારી જોઇ,
શિવ! શિવ! કરી ઉચ્ચાર, પડ્યો લોચપાત અનિધાર ૨૧
સેવકે સલિલ શીતલ રેડયું કષ્ટ રાયનુ જેમ તેમ ફેડયુ,
રાયે ઉઠી આજ્ઞા લીધી, વારિની ધારાવાડી દીધી ૨૨
જેમ નિરહિણી અગ મોઝાર, શીતળ ચદન હોય અગાર,
તપ્ત પેણામા તોય સુકાય, તેમ આપ આપમાય સમાય ૨૩

---

૧૭ શિશુ—બાળક ૧૮–૧૯ કોઈ રક્ષણ કરો કહેતા પડી જતી હતી નિર્લજ એવો જે કાળ તે પયોધર (સ્તન) માથી પય–દૂધ ખેચતા, અધરામૃત ખાતા—(પીતા લોક સુકી નાખતા), કુમારિકા અગર વૃદ્ધ (સ્ત્રી) ને પણ જોતો નહીં તેમ (જેમનુ અધરામૃત લેતો) તેમના પુત્ર અને બાપવની પણ મર્યાદા રાખતો નહીં એટલે જેમ સર્વભક્ષી—બધી વસ્તુનુ ભક્ષણ કરનાર જે અગ્નિ તે ગમે તેવી વસ્તુને પણ બદ્ધ—સ્વાધીન કરતા મર્યાદા ન લાવે, તેમ કાળ પણ લાજને મૂકી દઈ કરતો હતો ૨૦ જેણે—રાણે દેવી—સારી સ્ત્રીઓ ૨૨-૨૩ વારિ ની—પડેલી સ્ત્રીઓ પર વારિની ધારાવાડી—(ચારે બાજુએ ફરતુ પાણી રેડવુ તે) દીધી પરંતુ જેમ વિરહિણી (વિરહથી પીડાતી) સ્ત્રીના અગમા શીતળ ચદન પણ અગારા જેવુ થાય તેમ અગર તપેલા પેણામા તોય —(પડેલું) પાણી સુકાઈ જાય, તેમ (રાજાએ જે પડેલી સ્ત્રીઓ પર પાણીની ધારાવાડી દીધી હતી તે) આપ જે (અપ) પાણી તે આપમા શરીર ભાગે પંચભૂત માહેનુ જે પાણી છે તેમા સમાઈ ગયુ અર્થાત્ પડેલી સ્ત્રીઓ પર જે પાણી રેડવામા આવ્યુ તે, તેમના શરીર તપેલા હોવાથી તરતજ શોષાઈ ગયુ! અતિશયોક્તિ

કો શુદ્ધિમાં આવેલા સોય, સલિલ માસું ટગગગ જોય,
કંઇ કાચકી પડી કે'ય, કો વાચા બધે દુ:ખ સે'ય. ૨૪
હોય દુકાળમાં ગામ અધિક, ત્યમ તાપ તપે બીકાહીક;
રાય જોઈ પ્રજાને દુ:ખી, પાળો ભમી લટકી કરે સુખી. ૨૫
પ્રજા પાડે કાઢ્યા ભંડાર, માન્યા સંઘર્યા જે બહુ વાર;
કાઢ્યા સેવક ઘરથી બા'ર, કાઢી દાસીઓ સૌ નિરધાર. ૨૬
હસ્તી પાયક ને હય ખાસ, છોડયા રાજાએ થઇ નિરાશ,
જેને જોઇએ તે લઈ જાય, ઉત્તમ હય ગજ વેચી ખાય. ૨૭
કાઢયું રાજ્ય જવાહીર જેહ, આપે રાજા નિ:સંદેહ;
દાડી દેનડાની પૂર માય, જેને જે જોઇએ (તે) લઇ જાય ૨૮
રાજ્યછત્ર ચમ્મર તજી ગાય, થોડે આડમ્બરે રે'વા ચા'ય;
દ્વારેથી ઉઘાડી દ્વારપાળ, મોકળો મૂક્યો મે'લ મહીપાળ. ૨૯
(જેને) જે જોઇએ તે લઇ જાય, (પણ) તપ્ત તાપે સુખી ન થાય;
આસપાસના જેહ ગ્રામ, ત્યાં પણ પડયો તાપ ઉદ્દામ. ૩૦
તે આવ્યા સહુ રાય-ધામ, સુણી રાયનું ધર્મિષ્ઠ કામ,
બળતા ટળતા ઠામે ઠામ, આવ્યા લેતા રાયનું નામ. ૩૧
એમ લક્ષ કોશ પર્યંત, થયો કાળમય સહુ તંત;
ત્યાંનું આવ્યું લોક અનંત, મુનિ મોટા મોટા મહંત. ૩૨
વેદપાઠી ધનપાઠી ધાય, શૂદ્રનું અન્ન ઝુંટી ખાય।
અજાચક વ્રતવાળા રંખ, જાચી જાચી પામતા દુ:ખ। ૩૩
તોય નવ આપે કો ધાન્ય, આખર ટળવળી મૂકતા પ્રાણ;
સતી મૂકતી સત્યને નેમ, અન્ન કાજે કરતી પ્રેમ. ૩૪
વારિ માટે ત્યજતા વે'મ, (કો) પત્નીવ્રત મૂકી ચા'ય ક્ષેમ;
ધર્મ કર્મને મૂકયા ઢોળી, વાળી વૈશ્ય કુવિકારે ઓળી ૩૫

૨૪ વાચા બધે—નહીં બોલાયાથી. ૨૬ બહુ વાર—ઘણી મુદતથી. ૨૭ પાયક—પાળા. ખાસ—ખાસા. ૨૯ મોકળો—પ્રતિબંધ વગરનો ૩૦ ઉદ્દામ—ઘણો ૩૨ તંત—તતુ—એકતાર. ૩૩ ધનપાઠી—ધન સુધી વેદપાઠ કરનાર. ૩૫ વારિ માટે —શૂદ્રાદિકનું પાણી પીવાનો વેહેમ (બ્રાહ્મણાદિક) મૂકતા હતા. તેમ કોઇ પુરૂષ તો એક પત્નીવ્રત (એક જ સ્ત્રી સાથે સંબંધ જોડવો તે) પાળવાના નિયમને પણ ભૂલી જઇ (પોતાનું.) ક્ષેમ—કુશળ ચહાતા હતા.

ગયા વણુજ અને વહેપાર, (તદપિ) ઉદ્યમ એક રહ્યો અવિચાર;
ચોરી લેવું ખાવું અન્ન, પીજવું પાણી પૂછયા વિણ. ૩૬
(એ) પ્રબળ વ્યાપાર કર્તા વિપ્ર, માત્ર એકજ ઉદ્યમ ક્ષિપ્ર;
એક ઉદ્યમ કરે વર્ણ અઢાર, એવો કાળ માત્ર દુકાળ. ૩૭
જેમ વર્ષા ઋતુની માંય, મેઘ આવે વરસવું જ્યાંય;
તેમ અન્ય જગતીના જન, ચઢી આવ્યા રાય ભવન. ૩૮
અન્ન દીઠું જેટલું લીધું, પાણી પીવાયું તેટલું પીધું;
ઘણા ઉપોષણે અન્ન પાણી, મળિયું તદપિ છૂટયા પ્રાણી. ૩૯
હવે થઇ જે પૂરની પેર, તે વરણવું વિપ્રનું વેર;
વાડવ વડવાગ્નિથી અધિક, માટે ચાલો સહુ ધરી બીક. ૪૦

વલણ.

ભય ધરી ચાલો વિપ્રશું, તજી કામને ક્રોધ રે;
યઃ પરલોકે સુખ વાંચ્છતો, માંનો મમ પ્રતિબોધ રે. ૪૧

કડવું ૫ મું રાગ મારૂની દેશી ફેર.

(એમ) વૃષ્ટિ ન થઇ વર્ષ અગિયાર રે, થયો (તે) સઘળે હાહાકાર રે;
દશરથ મિત્ર જશા અન્ય રાય રે, કરે શ્રમ જ્યમ સુખ થાય રે. ૧
તદપિ કાળને કોણું કરતા રે, રામપાહ ઘણું રડવડતા રે;
આપી દીધી વસ્ત સમસ્તે રે, (ભૂખ્યા) ભટકે ભામનીસહ મરત રે. ૨
જોતા અવળું કરતા લોક રે, (વળી) બીજા શોકના મોટા થોક રે;
ધર્મ હીણાનાં જોઇ મુખ રે, રાય પામતા ઘણું દુ:ખ રે. ૩
ધર્મ નિશ્ચયનો વધે ક્ષોભ રે, નિરખે મંડળિક રાયનો લોભ રે;
શત્રુ પીડે પ્રજા સમગ્ર રે, કર્મનષ્ટ દીસે સહુ વ્યગ્ર રે. ૪
કામ લોભથી ભૂલ્યા ભાન રે, તપી ભય દર્શાવે ભાન રે;
નિરખે અવિશ્વાસી લોક રે, ભય તાજા થાય આલોક રે. ૫

---

૩૭ ક્ષિપ્ર—તરત, જલદી. કાળ—સમય. ૩૮ જગતી—પૃથ્વી. ૩૯ ઉપોષણુ—ઉપવાસ. ૪૦ વડવાગ્નિ—સમુદ્રમાંનો અગ્નિ. ૪૧ યઃ—આ લોક. ૪ મંડળિક—મંડળિક રાજાઓનો (લૂટફાટ કરવાનો) લોભ જોઇ (રાજાના) ધર્મના નિશ્ચયનો. શત્રુ—સમગ્ર પ્રજાને શત્રુ પીડા કરે છે. ૫ ભાન—ભાનુ. નિરખે—રાજા સર્વ લોકને અવિશ્વાસી થએલા જૂએ છે, તેમ વળી તાજા ભય એટલે નવા નવા ભય-

કપટે એક બીજાનો (આણે) અતરે, છજો આધુને ધરી ખંત રે,
દેશ અળગ્યો દીસે ચોદિશ રે, વાડવ દુઃખી (દર્શે) દિન નિશ રે. ૬
વૃષ્ટિનુ બુદ ન કંઇ સેવાય રે, પરસ્પર ભેદ મતિ ન સેવાય રે;
જેથી જીવિત ચાલે જેનુ રે, લૃટાનુ ભક્ષણ તેનુ રે ૭
એક ઉદ્યમ ચોરનો બળિયો રે, જોઈ રાજા ઘણું દળિયો રે,
(એવે) દર્શ્યાં વક્રીભવનમા શુર રે, વિધુ દક્ષિણ ગમન કરે પૂર રે ૮
વરસતો ધુમ્ર ન દર્શે કદી રે, સૂકી નિરતર નીરની નદી રે,
નહિ તડિત ગર્જના દરશે રે, તો ક્યાથી મેહુનો વરસે રે ૯
તડાગ સરોવર સરિત્ કૂપ રે, જરા ઝાખા થયા અનુપ રે,
સજીવન જળ પણ સૂકાયા રે, પથી કેરા પંથ મૂકાયા રે ૧૦
પરબો પાણીની ગઇ ફૂટી રે, વિશ્રાતિ સ્થળ (તો) ગયા તૂટી રે,
સ્વાધ્યાય ને વષટ્કાર નાઠા રે, સારા શબ્દો સમૂળા ગાઠા રે ૧૧
કૃષિકારની કૃષિ છૂટી રે, પશુપાલન વિદ્યા રૂઠી રે,
આપ્ય લેનો ગયો વ્યવહાર રે, ઉડી હાટમા વાટજ સાર રે. ૧૨
યૂપ યજ્ઞ ન દેખે રાજ રે, નાશ થયો મહોત્સવ સાજ રે,
દીસે અસ્થિના ઓઘે ઓઘ રે, પ્રાણી માત્ર તે ભૂખના ભોગ રે ૧૩
ઉદ્વસ્ત નગરને નિરખી રે, તરૂ દીઠા ખડેરો પરખી રે,
જોઈ આગ ગૃહ લાગતા રે, ભયવડે સૌ ભાગંતા રે ૧૪
શસ્ત્રાએ કપાતા કોઇ રે, નિરપરાધી પડતા રોઇ રે,
અરિ રાજાના કરતા કેર રે, જેણે સેવા ધાર્યા વેર રે ૧૫
તેનો મારો નવ સે'રાજા રે, ત્રાહે ત્રાહે ન રહી માઝા રે,
વસ્તી વિના શેહેરને લૂટે રે, ધિક્ શત્રુ અનાથશુ રૂઠે રે ૧૬

પણ આલોક—જોવામા આવેછે ૮ વક્રીભવન—પોતાનો માર્ગ છોડી ઉન્માર્ગે જવુ તે વિધુ—ચદ્ર ૯ તડિત—વિજળી ૧૦ તડાગ—તળાવ સરિત—નદી ૧૧ સ્વાધ્યાય—વેદાભ્યાસ વષટ્કાર—(વષટ્) હવનમા આહુતી.આપતી વખતે જે ઉચ્ચાર કરવામા આવે છે તે સારા શબ્દો—માગળિક શબ્દો ગાઠા—ઘસાઈ ગયા, નાશ પામ્યા ૧૨ પશુપાલન—ઢોર ઉછેરવાની વિદ્યા રૂઠી—પ્રતિકૂળ થઈ હાટમા—દુકાનોમા વાટ ઉડી ગઈ—મતલબ કે દુકાનો ખેદાન મેદાન થઈ ગઈ ૧૩ યૂપ—યજ્ઞસ્તભ અસ્થિ—હાડકા ઓઘ—ઢગલા ૧૪ ઉદ્વસ્ત-વેરાન ૧૬ ધિક્—તે શત્રુને ધિક્કાર કે જે અનાથ એવી પ્રજા ઉપર રૂઠે-કેર કરેછે.

પાલન કરતાં ગયાં દેવ દેવી રે; જડામૂળ ગઇ વૃદ્ધતા સેવી રે;
અજા સુરભી મહિષી મોટી રે; આપે દુગ્ધ નહિ એક લોટી રે. ૧૭
રક્ષક વિનાની થઇ જગતીરે, એવા સમયમાં દેવી ભગતી રે;
ઔષધીને ન પોષે ચંદ્ર રે, થઇ પ્રજા સૌ રહિત મંદ્ર રે. ૧૮
ક્ષુધાતુર થયાં પ્રાણી માત્ર રે, ભક્ષે અન્યો અન્યનાં ગાત્ર રે;
જયમ શુની જણી સંતાન રે, ક્ષુધાએ ભક્ષે તેનાં વાન રે. ૧૯
ત્યમ માતા પુત્રને ખાતી રે, સ્વામીભક્ષી ત્યાં ન લજાતી રે।
વૃદ્ધ માત પિતાને મારી રે, પુત્ર માંસ રૂધિર લે ઉતારી રે। ૨૦
પાણી કાજે ઉષ્ટ્રને ચીરે રે, રહિત જીવન મરે ધીરે ધીરે રે;
પાણી પાણી કરે પોકાર રે, મહંત ઋષિ ભૂલી ઓંકાર રે। ૨૧
કંઠે કાચલી ને પગ ઘસતા રે, દીસે પાણી કાજે કંઈ ધસતા રે;
અધર અમૃત તરૂણીના તાજા રે, તેને ઇચ્છે ન રંક કે રાજા રે. ૨૨
(જે) સ્તન ઇંદ્રને નિર્ખવા દુર્લભ રે, કાક ગૃધ્રને તે થયા સુર્લભ રે;
મદનસરોવર જે મનોહારી રે, તેને જૂએ ન કોઇ ભીખારી રે. ૨૩
એવું વિપરિત રાજા નિરખી રે, પડ્યો ધર્ણમાં મૂર્છા ધરખી રે;
તેને (સ્વ) રાણીએ આવી ઉઠાડ્યો રે, પ્રજાકષ્ટ કંપથી કાંઉંપ્યો રે. ૨૪
રાય આકાશિકા પર ચડતો રે, ચોદિશ જોતો ડરતો ડરતો રે;

---

૧૭ પાલન—જગતનું પાલન કરનાર જે દેવ અને દેવીઓ હતી તે પણ (કાળના ભયથી નાશી) ગયાં. જેણે વૃદ્ધતાનું (વૃદ્ધ માણસોનું અથવા વૃદ્ધ ઉમરનું) સેવન કરેલું હતું એવા માણસોની પણ જડામૂળ જતી રહી. અજા—બકરી. સુરભી—ગાય. મહિષી—ભેંસ. ૧૮ મંદ્ર—ગંભીર. મતલબ કે પ્રજા ગંભીરતા વિનાની થઈ ગઈ. ૧૯ શુની—કુતરી. વાન—શરીર. ૨૦ સ્વામીભક્ષી—ધણીને ખાનારી. ૨૧ ઉષ્ટ્ર—ઉંટ. જીવન—પાણી. જે ઉંટને પાણી કાજે ચીરવામાં આવતું હતું, તેની પાસેનું પાણી ખુટી જવાથી તે ધીરે ધીરે મર્યું પામતું હતું. ઉંટને પાણી સંચય કરવાનું જાદુ ઉદર હોયછે; તેથી જ્યારે પાણીની જરૂર પડે ત્યારે ઉંટનું પાણી ભરેલું પેટ ચીરી તે મધ્યેથી પાણી કાઢી લેવામાં આવેછે. તેથી ઉંટનો તરત નાશ થતો નથી. માટે 'મરે ધીરે ધીરેરે' એમ કવિએ લખેલુંછે. ૨૩ કાક—કાગડા. ગૃધ્ર—ગીધ. મદનસરોવર—ગુહ્યસ્થાન. મનોહારી—મનને હર્ણ કરે તેવું, શોભાયમાન. ૨૪ મૂર્છા ધરખી—મૂર્છા (?) ૨૫ આકાશિકા—અગાશી.

એવે એક વૃક્ષ નો નિરખ્યો રે, સ્વર્ગના ભૂમિ સખો રે. ૨૫
જેના મૂળ દુર્વાસા દીઠારે, થડ અગર્વ રૂપી અરીઠ રે,
ઘણી શાખા સ્વામા ગતની રે, પત પંક્તિ તેના ધવની રે ૨૬
નિખ્યા કુસુમ નરકમળના રે, શુંક બાગરા મૃત અમળા રે,
જ્યા ત્યા પાવ ફળ મોટા મોટા રે, દુ:ખરૂપી દર્શ ખોખ્ય રે ૨૭
એવો તરુવર જોઈ નરેશ રે, પડ્યો ત્રાહિ ત્રાહિ કરી એશરો
તેને ઈંદ્ર નભથી નિહાળ્યો રે, સ્વર્ગપુર જતો રાય ખીળ્યો રે ૨૮
આસ્વાસને રાય ઉઠાડ્યો રે, અભય આપી દૂતનો તાર્યો રે,
કહ્યું શૃંગીઋષિને લાવો રે, પૂર માંહે પડો વજડાવો રે ૨૯
જો ઋશ્યશૃંગજીને લાવે રે, વૃષ્ટિ કરતા બાધ ન આવે રે,
એવુ કહી વળ્યો સુરરાય રે, રોમપાદે મેળી સભાય રે ૩૦
મન કાવો મત્રી પાસ રે, તે વર્ણવે કવિનો દાસ રે,

વલણ.

દાસ કવિનો વર્ણવે, જે મિથ્યા પ્રેમાનંદ રે,
છંદ પ્રબંધ જાણે નહિ, ગુણગાએ બાળ મુકદ રે ૩૧

કડવુ ૬ ઠ્ઠું રાગ સામેરી.

મત્રી મેળીને મત્ર દીધો, સિદ્ધાત શોધીને સિદ્ધ કીધો,
પુર માંહે પડો વજડાવો, કહો શૃંગીને તેડી તે આવો ૧

ઢાળ

આવો સભાગા હર્ષંશુ, લાવો શૃંગી વિપ્ર,

---

૨૫ ૨૭ એવે—તે વૃક્ષના મૂળ—(મૂળ કારણ) દુર્વાસા, સ્વગર્વ (પોતે ધર્મિષ્ઠ પણાનુ અભિમાન કર્યું હતુ તે) રૂપી થડ, સ્ત્રીઓના શવ—શબરૂપી શાખાઓ, (તથા તે સ્ત્રીઓના) ધવ—(મુએલા) સ્વામીરૂપી પાંદડા, નરકમળ—(મૂએલા) માણસોના મોઢારૂપી (કમળ જેવા) કુસુમ—ફૂલ, અને (લાકડા પરના) શુષ્ક—સુકાયેલા એવા મૃત—મડદા રૂપ અમળ—નિર્મળ એવા બાગરા જોવામા આવ્યા તેમ જ્યા ત્યા તે વૃક્ષપર દુ:ખરૂપી ખોગ, મોટા અને પકેલ—પાકેલ ફળ પણ જણાયા. ૨૮ એશ—એશ—એહ—એ નભ—સ્વર્ગ સ્વર્ગપુર—અમરાવતી મનવમ કે રાજાને મર્ણું પામતો બચાવી લીધો ૩૦ જો તુ ઋશ્યશૃંગને લાવે તો પછી મારે વૃષ્ટિ કરતા કોઈ પણ પ્રકારનો બાધ આવે નહીં મત—ગુપ્ત ભેદ. ૧ સિદ્ધાત—પ્રમાણ વાદથી નિર્ણય કરી—ને સિદ્ધ (નક્કી) કર્યો તે.

કોટયાવધિ ધન અર્પું તેને, આગ અરધું દિયે. ૨
એમ સુણી દાંડીદાર તેડયો, મંત્રીએ તેવાર;
રાય ભાખ્યું સુણાવ્યું, કહ્યું ફરો નગ મોઝાર. ૩
તે દાંડીદાર દદામુ લઈ, ફરતો ઠામો ઠામ;
મૃતકે મનુષ્યનાં પડયાં વાટે, તે ખુંદતો ઉદ્દામ. ૪
મુખ બોલતો તીને સ્વરે, હલકે હરતો દુઃખ;
“બ્રહ્મચારી નિરખી ન નારી, કો લાવે શૃંગી રૂખ. ૫
વળી શૃંગ માથે જેહને, નહીં નર.નારીનો ભેદ;
વિભાંડક વિપ્ર વિખુટો ન મૂકે, જથા જીવંત મેદ. ૬
તે બાળછે સૌ વેદપાઠી, તેને લાવે જાણ;
અર્ધ રાજ્યને મંત્રીપદ, તેહ પામે નિરવાણ. ૭
એવું બોલી ઢોલવાયે, કરે ગર્જના ઘોર;
કો જનની જાયો જાય નહિ, એક ભાગે ગૃહકે ચોર. ૮
એમ છ દિવસ ભમતાં થયા, તદપિ ન સિધ્યું કાજ;
પ્રદોષે અંતવાસી આવી, કરે તૃષ્ણા ત્યાજ. ૯
નિરાશ થઈ નૃપને કહે, મળિયો નહિ કોઇ મહાન્ત;
સુણી વિલ્પે શાણો ઘણું, થાય શિથિલ ને શાન્ત. ૧૦
વળી કહ્યું શ્વપચ ફરો, એક દિવસ નિરધાર;
જો કદી કોઈ મળે નહિ, હું અર્પું દેહ અવિધાર. ૧૧
જો પ્રજા પીડાય આહરી, તો જીવીને શું કીજે;
ધિક્કાર મારા જીવિતમાં, જે પ્રાણ-દાન ન દીજે. ૧૨
એમ કહી રાજા પડયો હેઠો, થયો મૂર્ચ્છાવંત;
કોઇ ઉઠાડનાર મળે નહિ, વિપરિત ગતિ ભગવંતા. ૧૩
એમ રાત વિતિ કષ્ટમાં, ઉદે પામ્યો ભાણ;
પડયા રાજા પૃથ્વીમાં તે, થયું સર્વને જાણ. ૧૪

---

૬ જથા-જેમ જીવંત પ્રાણી મેદ (માંસમાંની ચરબી) ને વિખુટો (અ-ળગો) મૂકીશકે નહીં, તેમ વિભાંડક ઈ. ૯ પ્રદોષે-પ્રદોષકાળે—સાંજને વખતે. અંતવાસી—અંત્યજ. તૃષ્ણા ત્યાજ—(શૃંગીને લાવવાની) તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરે. ૧૦ મહાન્ત-(શૃંગીને લાવે એવો) મોટો પુરૂષ. ૧૧ શ્વપચ—ભંગી.

આશ્વાસના કરી ઉશકળા, ધરી રાખ્યો મંત્રી ધીર;
ફરે ઢુંઢીદેનાર સઘળે, (જેને) વહે નેત્રે નીર. ૧૫
ત્રાહિ ! ત્રાહિ ! કહી ભાખતો, કો કરો આટલું કાજ;
આજ નકાર સુણશે ગજરાજ તો, તજશે સપગો સાજ. ૧૬
વળી પ્રાણ તજે પોતા તણો, એક પ્રજા પિડન માટ;
એવું ગદ્દગદ કંઠ ભાખી, દિશે ઢુંઢી ધારો ઘાટ. ૧૭
કોઈ હા શબ્દ શીખ્યું નહીં, જ્યમ નળરાજ્ય નકાર;
એમ ચોપાસ ફરતાં નગરમાં, થઈ સંધ્યા ફીટી સવાર. ૧૮
ઘેર જતો મહા મે'નતે, જ્યમ કુભાર્યાનો સ્વામ;
એવે વારાંગનાવાટ આવી, ઉભો તેણે ઠામ. ૧૯
ઉલ્લસેલો ઉચ્ચાર કરવા, ધરી દાંડી 'હાથ;'
ઉચ્ચર્યો કોઇ લાવે દ્વિજને, (કે) ખૂએ પૃથ્વીનાથ. ૨૦
એવો આરતં સ્વર સુણી, નીકળી એક નાર;
બારીમાંથી બા'ર કાઢ્યું, વદન કમળાકાર. ૨૧
શું દક્ષિણ ઉદયો રવિ કે, સંધ્યાએ શશધર આપ;
વા વિદ્યુલ્લતાએ રૂપ લીધું, કે લક્ષ્મી ફેડન તાપ. ૨૨
અથવા ઉમા રીસાઇ આવી, મૂકી મોટા દેવ;
નિશ્ચે ન થાયે રૂપનો તે, ઉચ્ચરી સ્વયમેવ. ૨૩
ઉચ્ચાર કરતાં અધર બને, આમ્રકાતળી જાણ;

---

૧૮ જેમ નળ રાજાના રાજ્યમાં ના (ન આપવું) શબ્દ કોઇ પણ મનુષ્ય પ્રાણી શીખેલું નહોતું, તેમ લોમપાદના રાજ્યમાં શૃંગી ઋષિને લાવવા માટેનો હા (લાવીએ છીએ) શબ્દ કોઇ ભણી શકતું નહીં. ૧૯ કુભાર્યા—નઠારા સ્વભાવવાળી સ્ત્રી. વારાંગનાવાટ—ગુણકાના મોહેલાનો રસ્તો. ૨૦ ઉચ્ચર્યો—પ્રથમ રાજાએ કહેલું છે કે જો સાતમે દિવસે કોઇ ઋષ્યશૃંગને નહિ લાવે તો હું મારો પ્રાણ ત્યજીશ. તે પરથી ઢુંઢીદેનાર કહે છે કેઃ—કોઈ શૃંગી બ્રાહ્મણને લાવેછે કે પૃથ્વીનાથ—રાજાને ખૂએ—મરવા દે છે. ૨૧ આરત—આર્ત—પીડિત. ૨૨ શશધર—ચંદ્રમા. વિદ્યુલ્લતા—વિજળી. ફેડન—મટાડનારી. ૨૩ ઉમા—પાર્વતી. મોટા દેવ—મહાદેવ. સ્વયમેવ—પોતાની મેળે. ૨૪-૨૫-૨૬ ? ઉચ્ચાર—તે સ્ત્રીને બોલતાં આમ્રકાતળી—(કેરીની ચીરી) જેવા બે હોઠ જાણે અમૃત સ્ત્રવતા (ધીમે ધીમે અમૃત વર્ષતા) હીરાકણી

અમૃત સ્રવવા થયા ઉભા, લઈ હીરાકણી નિરવાણ. ૨૪
એવે પ્રવાળરંગી પાતળી એક, નારી દર્શી જાણ;
તે વર વિવરથી અમે ઉઠી, બોલી મધુરી વાણ. ૨૫
શકે-અમૃત-ઘટ ભરશે, અમર આવી ત્યાંય;
તેવી મધુરી વાણી ઉચ્ચરી, ઉભો અંત્યજ જ્યાંય ૨૬
કહે અલ્યા શું કામ છે, કયમ તજે નૃપતિ પ્રાણ;
જો વસું હું આ નગ્રમાં તો, શી બ્રહ્મચર્યની વાંણ. ૨૭
અંતવાસી-બોલીઓ, સાંભળ સલુણી શ્યામ;
ઋશ્યશૃંગ નામે ઋષિ ત્યાગી, (તેને) લાવવો આ ઠામ. ૨૮
ભાંડ વિભાંડક ક્રોધનું, તે રક્ષે સુત રતન;
માગ્યો આપે નહિ કદી, (તે) આણવો રાયવતન. ૨૯
સુણી શાણી બોલી વાણી, શું થઇ અમૃત વૃષ્ટ;
જા કહે તું જઈ રાયને, વાચા મધુરી સ્પષ્ટ. ૩૦
જો વસે પૂરમાં મોહલેખા, (તો) કવણ બ્રહ્મચારી બ્રહ્મ;
જઈ લાવું એક નિમેષ્નિમષમાં, તજાવી એનો ધર્મ. ૩૧
પિતા પુત્ર વિયોગી થાયે, જઈ કહો રાયને એમ;
જો ક્રોધે વાડવતો ઇચ્છો, તમે તમારું ક્ષેમ. ૩૨
એમ સુણી અંત્યજ વળ્યો, આનંદ ઉર ન માય;

૨૫ દાંતને લઇ (સાથે રાખી) ઉભા (બોલવા ઉંચા) થયા હોય એમ જણાયું! એવામાં પ્રવાળરંગી (પરવાળાના જેવા રંગવાળી) અને પાતળી એવી એક નારી (હબસ) દેખાઈ. તે વર વિવર (ઉત્તમ મુખરૂપી ગુફા) માંથી મેહેનને ઉઠી (ઉંચી થઇ) મધુરીવાણી બોલી. તત્પર્ય કે તે સ્ત્રી દાંડીદેનારની સાથે બોલવા લાગી. તેના બોલવાનો લાવણ્યતું વર્ણન કરતાં કવિ કહેછે કે, અમૃત ભરતાં અધુરો રહેલો એવો જે ઘડો, તે અમર—દેવ ત્યાં આવીને એ એના બોલવારૂપ અમૃતથી ભરી લેતા! ૨૭ જો—જો હું આવી સ્વરૂપવાન આ નગ્રમાં વસું છું તો (કોઇ પણ માણસ) બ્રહ્મચર્ય પાળેછે, એમ શી રીતે ઉચ્ચાર કરી શકાય. અર્થાત્ જ્યાં હું વસની હઉં ત્યાં કોઈ બ્રહ્મચારી રહી શકેજ નહીં! ૨૮ સલુણી—રસીલી. ૨૯ ભાંડ—વાસણ—પાત્ર. રાયવતન—રાજાની રાજ્યધાનીમાં. ૩૨ વાડવ—બ્રાહ્મણ, વિભાંડક.

નિશ્ચય મૂકી ગયું ટુંકી, બેઠો રાજા જ્યાંયઃ— ૩૩
ત્યાં આવી અંતર્યામી બોલ્યો, અમૃતથી ઉચી વાણ;
મોહલેખા મોહ ટાળે, (તે) લાવે ઋષિ તિરવાણ. ૩૪
અવનીશ ઉચર્યો ઉતાવળો, અરે ભાઈ તે છે કોણ;
આ નગ્રમાં કો' ક્યાં વસે, જે પાળે મારૂં પોણ. ૩૫
દાંડીદાર કે' વેસ્યાવાડે, (વસે) વનિતા વર રૂપ;
પાળો પળ્યો પૃથ્વીશ પોતે, (જ્યાં) વરાંગી મોહકૂપ. ૩૬
તેણે જાણ્યો નૃપ આવતો, (કે) ઉતરી અવનિ માય;
સ્તન ભારે કટિ કૃશ શું, કટકા થાશે ત્યાય! ૩૭
આવી જાણી નૃપને ભાગી, બોલી રસાળી વાણ;
હું કરીશ કારજ આપનું, તમો તજો ચિંતા જાણ. ૩૮
સુણી વાણી પિયૂષખાણી, ઉચ્ચર્યા નર–નાથ;
હે નારિ મારી લાજ રાખી, જઇ લાવ ઋષિને સાથ. ૩૯
કહે બાળા વાચ રસાળા, આવ્યો (જાણે) શૃંગી ભૂપ!
આઠ દિને તપ નષ્ટ કરીને, લાવું એહ અનુપ. ૪૦
સુણી રાયે તેડ્યા ત્યાંહે, ફળવેત્તા તતકાળ;
મુહૂર્ત ઘડિ જોઇ લગન ઠરાવ્યુ, સત્વર તેણે કાળ. ૪૧
રત્ન વિવિધિને ભૂષણ લીધાં, વળી સહસ્ત્ર યુવા નાર;
આજ્ઞા માગી નૃપતિ કેરી, ચાલી વરાંગી જે વાર. ૪૨
શુભ શુકન થાતા માર્ગમાં, જોઇ હરખ્યો સૌ પરિવાર;
નિશ્ચે થયો સૌ કોઇને, એ કરે કાર્ય અવિધાર. ૪૩

---

૩૪ ઉચી—શ્રેષ્ટ, સારી. મોહ—એહોશી. ૩૫ અવનીશ—પૃથ્વીપતિ. પોણ—પણ. ૩૬ જ્યાંવરાંગી (સારા અંગવાળી) અને મોહકૂપ (મોહના કૂવા જેવી) વસતી હતી ત્યાં રાજા પાળો—પગે ચાલતો ગયો. ૩૭ તે સ્રીના સ્તનનો ભાર (પ્રમાણમાં) એટલો બધો હતો કે, તેવડે જાણે તેની (કટિકૃશ) પાતળી કેડના કટકા તો ચાલતી વખતે નહિં થઇ જાય; એમ લાગતું હતું. મતલબ કે તેનાં સ્તન મોટાં ને કેડ ઘણી પાતળી હતી. ૩૯ પિયૂષખાણી—અમૃતની ખાણ જેવી. ૪૦ વાચ—વાચા. આવ્યો—શૃંગી-આવેલો જે એમ ટ ભૂપ! તમે જાણો. ૪૧ ફળવેત્તા—સાર નરસું ફળ કહેનારા—જોષી.

પછે ચાની વાટે માનની, અતિ આદગર શુ જાણું,
સશય ઉપન્યો અજાતશત્રુ તે વર્ણવુ વિસ્તારુ ૪૪

વલણ.

તે વર્ણવુ વિસ્તારુ હુ જો, સશય રાજાને થયો રે,
રસાલંકાર જાણુ ન તદપિ, વર્ણવ્યો હરિગુણ ગ્રહ્યો રે ૪૫

કડવુ ૭મુ રાગ પચમ રામગ્રી.

અજાતશત્રુ બોલિયા, ઋષિ સાભળો રે,
કહી તમોએ હરિ વાત, થયો દેશ દાગણો રે ૧
તે મધ્યે ગણિકા જાત, નીચી જે ભણી રે,
તે ક્યમ રહી રૂડી કાય, ઘણી બણી ઠણી રે. ૨
તેનુ મરણુ એમ ભૂદેવ, સશય ઉપન્યો રે,
દુ ખી પ્રજામા ગણિકા દેહ, મારો ક્યમ ભણ્યો રે ૩
અધર્મે દુ ખ અપાર, હરિ આગે લજ્યુ રે,
તો તે ગણિકા કેરૂ સુખ, કયી વિધિએ ભજ્યુ રે ૪
હૃદયવેધી છળભેદી નાર, પરધન હારણી રે,
તેને કાળમા કહો તમો નાથ, સુખનીકારણી રે ૫
તેનુ મરણુ કહો સુજાણ સન્દેહ ટાળિયે રે
સુણી ઋષીશ્વર બોલ્યા વાણી એમ વિચારિયે રે ૬
કહુ કથા અવનવી એક, સુણો પાડવા રે,
બેઠા દુર્વાસા એકવાર, તપને માડવા રે ૭
કર્યો સંકલ્પે સિદ્ધાન્ત, તપ નવ મૂકવુ રે,
ચાર પ્રહરનો મહામાળ ધ્યાન ન ચૂકવુ રે ૮

---

૪૫ રાજાને—યુધિષ્ઠિરને કવિ કહે છે કે હુ રસ અલંકાર જાણતો નથી, તદપિ હરિના ગુણ—ગુણાનુવાદ ગ્રહણ કરેલા છે તેથી (આ ગ્રંથ) વર્ણવુ છુ ૧ દાગણો—દીન ૩ ભૂદેવ—પૃથ્વીના દેવ એવા જે બ્રાહ્મણ—હે બ્રાહ્મણ ૪ કયી વિધિએ—કયે પ્રકારે ૫ હૃદયવેધી—હૃદયને વેધનારી, છળભેદ કરનારી, પારકાનુ ધન હરી લેનારી એવી જે ગણિકા તેને કાળમા—દુકાળના વખતમા હે નાથ! (તમારા) તને સુખકારણી—સુખ કરનારી શી રીતે કહી! ૭ માડવા—આપવા ૮ સકલ્પે—સંકલ્પવડે

એવું દૃઢ ધારી મન, આસન વાળીને રે,
ગન્ધમાદન કેરી માંય, બેઠા મન ટાળીને રે. ૯
નહિ નાહ્વું ધોવું ક્યાંય, ભોજન ભાવતું રે;
દીર્ઘ લઘુશંકા ન જાય, પછે કો ટગાવતું રે. ૧૦
નહિ મિષોન્મિષને ગિણ, નેન ઉઘાડવાં રે;
તો સારાં નરતાં શાંય, ઋષિજીને ભાળવાં રે. ૧૧
એવા ઉગ્ર તપનો આરંભ, કીધો મુનીશ્વરે રે;
તેથી ભેદ ધરી મન માંય, કર્યું સ્મરણ ઇશ્વરે રે. ૧૨
આવ્યા સુર સનકાદિક મુન્ય, બ્રહ્મા ગરુડાગજી રે;
આવ્યા હર શચીપતિ સમેત, સ્મરણુને સાંભળી રે ૧૩
સર્વે મળી કીધો મંત્ર, મુનિ વારવા રે;
ફરે બીડું સભા મોઝાર, સમર્થ ન ભાળવા રે. ૧૪
મૂળે તપ કરતો રૂખ, (ને) દુર્વાસા જેવો રે,
કો વ્યાઘ્ર-મુખે ઘાલે હાથ ઉભે પૂર જાય ધસ્યો રે, ૧૫
તો પિ શક્ર નેગના નેગ, રહ્યા નહિ કદી રે;
ઉઠી રંભા ખંભારૂપ, કર કૃત્ય સુખ વદી રે. ૧૬

૯ ગન્ધમાદન—હિમાલય પર્વતના એક શિખરનું નામ એ પર્વત પર ઘણુંકરી મોટા સિદ્ધોએ તપ કરવાની જગા પસંદ કરેલી છે. ૧૧ મિષો-ન્મિષ—આંખનું મીચવું અને ઉઘાડવું તે. મિષ—બાનું ૧૨ ઇશ્વરે—પર-માત્માએ. ૧૩ સનકાદિક—સર્વ મહર્ષીની પેહેલા બ્રહ્માએ ચાર મા-નસપુત્ર ઉત્પન્ન કરેલા તે. શચીપતિ—ઇંદ્ર. પરમાત્માએ કરેલા સ્મ-રણને શ્રવણ કરીને. ૧૪ મુનિને તપ કરતા અટકાવનાર કોઈ છે? એવા મતલબનું બોલી દેવસભા મધ્યે બીડું ફેરવવામાં આવતું હતું પરંતુ તેને જોવાને સુધા કોઇ પણ સમર્થ થઈ શક્યું નહીં. ૧૫ મૂળે ત-પ કરતો (કોઇ પણ) ઋષિ દુર્વાસા જેવો ક્રોધી હોય, તો આનો પોતેજ દુ-ર્વાસા હોવાથી, વ્યાઘ્રના મુખમાં હાથ ઘાલવાનું અને ઉભેપૂર ધસી જવાનું સાહસ કોણ કરે? ૧૬ શક્ર નેગના નેગ—"શું નેગનાં ગાડાં નેગમાં રહે" રંભા—પ્રાધાની અપ્સરા કન્યામાની એક. ખંભારૂપ—કેળના સ્તંભ જેવી શોભા-યમાન અગર દુર્વાસાને અટકાવનાર ખંભા—સ્થિરતામાં થાંભલા જેવી દૃઢ.

હરખ્યા સુરવર સર્વે, વચન સાંભળી રે;
દીધો આજ્ઞા જાઓ નાર, મુનિ મૂકો છળી રે. ૧૭
તવ મોહિની ઉચ્ચરી એમ, જાણો સહુ દેવતા રે;
આરૂપરૂ ફરે સૌ કોય, ઋષિને સેવતા રે. ૧૮
વિણુ અપરાધે બાળે મુન્ય, એવો ક્રોધી ભણ્યો રે;
(તો) નાગ છંછેડી મૂકું પાગ, જોયે ગુણ ગણ્યો રે. ૧૯
કદી દીએ મુજને શાપ, વેહેલી વાળજો રે;
જાશે સ્વર્ગ કેરૂં સુખ, તેડી દુઃખ ટાળજો રે. ૨૦
સુણી વાણી એવી રસાળ, વદ્યા એકગતે રે;
તુને દુઃખ શું સલુણી સ્વામ્, અમો સહુ છને રે. ૨૧
એમ કહી વળાવી વામ, ગઈ ગંધમાદને રે;
તેડ્યા વસંત કામ બે મિત્ર, દઇ દઇ સાદને રે. ૨૨
આવ્યા તે લઈ સ્વસૈન્ય, રૂડું રાજનું રે;
કીર કોકિલા કેરૂં રૂપ, સાહિત્યે સાજનું રે. ૨૩

વલણ.

સાજનું સાહિત્યે સુંદર, રૂપ રસાળીનું ઘણું રે;
વર્ણુંનું વ્યાખ્યાન હું જો, ઋષિવર કેરૂં ભણું રે. ૨૪

કડવું ૮ મું રાગ ધનશ્રી.

ત્રિવિધિ સમીર ત્યાં વાયજી, કામ વસંત ચોદિશ ફેલાયજી;
નારી નેહ નમણુ અતિ કરતીજી, ફરે ઋષિ ચોપાસે ડરતીજી.

ઢાળ.

: ડરતી ફરે ઋષીશ્વર પાસે, શાપ ભયથી ભામિની;
તેને હસારે સુર સ્વર્ગના રે, રખે ડરે કામિની. ૨
શું થાય એ મુનિથી તુને, એમ હિંમત આપતા;

૧૭ મૂકો—છળીને મૂકો—છળ્યા પછી ઋષિનો ત્યાગ કરો. ૧૮ મોહિની—મોહ પમાડનારી. ઋષિને—દુર્વાસાને. ૧૯—૨૦ વગર અપરાધે બાળે એવો દુર્વાસા ક્રોધી છે. તો હું તો નાગને છંછેડી તેનાજ મુખમાં પગ મૂકવા રૂપ દુર્વાસાનું તપ મૂકાવાનો અપરાધ કરૂં; તો તમે સર્વ દેવતાએ મારો ગુણ માનવો જોઈએ. અર્થાત જો એ કદી મને શાપ આપે તો મને વેહેલાં વેહેલી સ્વર્ગમાં બોલાવી લેવી જોઈએ.

તેથી આદરની નહી આશા, ફિર તારુણ તાપના ૩
કંઇ હાવ ને વળી ભાવ કીધા, મુનીશ્વર સંગાથ,
મારૂતે માનીની વસ્ત્ર હરિયું, તદપિ ન દોષો દાવના ૪
કામ ઉડે પાખ કરતો, વચન આનો મોદિો,
કીર કોકિલા સારિકા, કામિન કરતા દિસે ૫
તદપિ ન ચળિયા ઋષિરાજ જ્યાગ, અત આગળ સારની,
વિવિધ ચતુરાઈ કર ચતુરા, ન ચાલે કંઇ પારની ૬
આખરે ગાઢ દૃઢ કરી ગઇ, ઋષિ જોગ જે સ્થળે
આલિંગી બાથમાં અંગનું, સ્તનઅગ્ર ભીડીને આગળે ૭
પણ ઋષિવર ચળિયા નહિ, જેણે મન સમ્યક સાધિયું,
તેથી નિરાશ થઈ નારી પણ, એક વળી વિચારિયું ૮
આજના કીધી સર્વે તમો, સજે રૂડી સજાઈ;
સ્વરૂપ અતિશય કરી, વર, વશિંની થઇ ગોસાઈ ૯
પાદ પાદુકા પેરી પૂરી, તજી નૂપુર મહા કાગી,
લજ્જાની વાણી કટિ કૃશાંગી, તજી ક્ષુદ્રઘંટિકા લાગી ૧૦
તજી ચોળી ઉનત સ્તન ગોપ્યા, મૃગચર્મ ધરી મોટું,
વસન ઉત્તરીય ઉતારી મૂકી, ધર્યું વનકુળ રોડું ૧૧
શીશફૂલ ગોફણો વાળમુક્તા, તજી કેશ ભસ્મે રોળ્યા,
ભાળચંદ્ર કાઢી ત્રિપુંડ્ર તાણ્યું બિંદી આદિ જળ ધોયા ૧૨

---

૪ મારૂતે—પવને. ૫ કારિકા—સમજણ આપીને ખુલાસો કરવો તે મનનગ કે કીર, કોકિલા અને સારિકા (મેના) જે બોલતા હતા તે કામશાસ્ત્રનો યથાર્થ ખુલાસો—સ્પષ્ટીકરણ થાય એવા ઉચ્ચાર કરતા હતા ૬ પારની—સીમા ૮ સમ્યક—રૂડે પ્રકારે. ૯ વશવર્તિની—સારા સ્વરૂપવાળી ૧૦ પાદુકા—પાવડીઓ ક્ષુદ્રઘંટિકા—ઝીણી ઘુંઘરીઓનો કંદોરો ૧૧ ઉનત-ઉંચા ૧૧ વસન-પેહેરેલું લૂગડું અને ઉત્તરીય—ઓઢવાનું વસ્ત્ર વનકુળ—ઝાડની છાલનું વસ્ત્ર ૧૨ શીશફૂલ,(માથે ઘાલવાનું સોનાનું ફૂલ) ગોફણો,-(સ્ત્રીના અંબોડે લટકતું રાખવાનું ઘુઘરીવાળું ઘરેણું) વાળમુક્તા (વાળે વાળે પરોવેલા મોતી)નો ત્યાગ કરી કેશ (વાળ)ને ભસ્મમાં રોળી દીધા ભાળચંદ્ર-(કપાળમાં જે ચંદ્રના જેવો ચાંદલો હતો તે) કાઢી નાખી ત્રિપુંડ્ર-ત્રણ લીટીનું તિલક કર્યું તેમ બિંદી વગેરે કરેલા હતા તે જળમાં બોળી દીધા, ધોઈ નાખ્યા.

ભ્રમર શરાસન સુગંધરેખા, કાઢી ભસ્મની ધારી,
કમળ કાજળ રેખ તજી, આંખે રક્તતાજ ઉતારી . . ૧૩
કીરચંચુથી મુક્તાફળ કાઢી, ભુલાવી હંસને દીધ,
વગર પાને રંગ ઉતારી, ઉભય અધર ધોળા કીધ ૧૪
ઉગટ મુખનો તજી થઈ, ઘુંઘટ વિણ રમાળી,
કર્ણફૂલ આદિક તજી, રુદ્રાક્ષ ધરી રૂપાળી ૧૫
કુચ પર્વત ભેદી હાર ઉરનો, ગયો ઉદરમુખ જાય, . .
તેને સાહ્યકારી કંઠી ચોકી, ખેંચી લાવતી ત્યાંયે ૧૬
તેની રાડ કાઢી નાખી આડી, ધરી ટોડર માળ,
કડાં કંકણ કાઢી નાખી, રુદ્રાક્ષ ધરી તનુમાળ ૧૭
એ વિધે શૃંગાર ઉતારી, ધર્યું ઉપવીત અંગ,
આવી ચતુરા અલેખ જગાવી, જોઈ મહંત અભંગ ૧૮

---

૧૩ ભ્રમર રૂપી શરાસન (ધનુષ્ય) ઉપર જે સુગંધ રેખા કરેલી હતી તે કાઢી નાખી ત્યાં પણ ભસ્મ લગાડી દીધી એટલુંજ નહીં પણ કમળ જેવા નયનમાંથી કાજળની રેખ કાઢી નાખી, આંખની અંદર જેમ યોગીઓ રતાશ રાખે છે તેમ તેણે પણ રતાશ આંખ્યોની અંતર ઉતારી મતલબ કે અંજન ત્યજી લાલ આંખો કરી ૧૪ પોપટની ચાંચ જેવા નાકે જે મુક્તાફળનું આભરણ (વાળી) હતું તે કીરની ચાંચ (રૂપ નાક) ને યોગ્ય નહિ હોવાથી ભુલાવી-ખુશી થઈ હંસને (તેનું ભક્ષ મોતી હોવાથી) આપી દીધું તાત્પર્ય કે, નાકેથી વાળી કાઢી, નાખી દીધી તથા પોતાના અંગતાવડે રંગેલા અગર આપ રંગવાળા જે બે અધર તે મોંએ પાન કર્યા વગર ધોળા કરી દીધા ૧૫ ઉગટ મુખનો-મુખનો ઉગટ એટલે પ્રકાશ, તેજ ઘુંઘટ-ઘુમટો ૧૬—૧૭ કુચ—બે સ્તન રૂપી પર્વતને ભેદી ઉરનો હાર ઉદરમુખ (નાભિ)માં જતો હતો, તેને સાહ્ય કરનાર જે કંઠી અને ચોકી (ચોખૂણિયો દાગીનો) તે જાણે પાછો ખેંચી લાવતા હોય, તેમ દેખાતું હતું તેથી તેની રાડ—બડવાડ મટાડી જે ત્યજી આડ—આડી આવતી હતી—આપનારી હતી તે ત્યજી દઈ ટોડરમાળ તુળસીની (માસ્તર) માળા ધારણ કરી તાત્પર્ય કે ગળાના દાગીના કાઢી નાખી તુળસીની માળા પહેરી ૧૮ ઉપવીત—જનોઈ.

ધરી દઢ ખપ્પર ઝુવનું, મૃગચર્મ મારી કાખ;
'કમડળું' એક હસ્ત ગ્ર'યું', ચોળી અંગે ખાખ. ૧૯
તદપિ દિપે સુંદરી, હરથી અધિકી જાણ;
ખમે ચર્મ હરનું વગા (વગી), ઉન્નત સ્તને નિર્વાણ. ૨૦
સા'તી જાતી જોરમાં, કંઇ અગળા ઋષિની પાસ;
શું ઉમાએ પતિ રૂપ લીધું, (કે) વિદ્યુલ્લતા રૂપ અવાસ. ૨૧
પુરૂષપુરાણ તજી નાકી રમા, શકે ધરી જોગી કાય!
તે રૂપ કળે નહિ દેવતા, પડ્યા મોહકૂપની માય! ૨૨
એરે અલેખ જગાવિયો, જઇ દુર્વાસા પાસ;
'ઓં નમો ગુરૂદેવ' કહી, કર્યો 'તત્વમસિ' પ્રકાશ. ૨૩
તદપિ જાગ્યા નહિ ઋષિ તવ, કર્યો મોરો નાદ;
ગાગ્ય ગાગ્ય એ વિપ્ર વરતું, મૂકી તપનો વાદ. ૨૪
ઉમાપતિ શો સ્વર સુણી, ચૂક્યા ધ્યાની ધીર;
નમસ્કાર કરી નમ્યા ઉઠી, આલિંગ્યા વર વીર. ૨૫
એવે ગારુતે ચર્મ ઉરાડ્યું, હૃદે પરતું જોઇ;
કચ્છ ગ્રંથિ શિથિલ થઇ, જવ ઋષિ બેઠ્યા દેહ! ૨૬
એણી કાળે સૈન્ય સઘળું, વસનતુ વડદશ્ચ;
નિવિધ વાયું દૂરે ત્યાહે, સ્વર ઉચ્ચરે અકથ્ય. ૨૭
કામ કાળો કેર કરતાં, પેઠો મુનિનેત્ર-દ્વારે;
ત્રિવિધિ વાયો ઉતાવળો, (કંઇ) ચૂક્યો નહિ લગારે. ૨૮
દુર્વાસા દુર્ભિન હર ધારી, આલિંગ્યા અપાર;

---

૧૯ ખપ્પર—ખોપરી. કાખ—બગલમાં. ૨૧—૨૨ તે સ્ત્રી ઋષિકને જતાં એવી શોભતી હતી કે, જાણે પાર્વતીએ પતિ રૂપ એટલે મહાદેવનું રૂપ ન લીધું હોય, કે વિજળીનું ધરજ ન હોય અગર પુરૂષપુરાણ—પરમ એવા પરમાત્માને ત્યજી રમા—લક્ષ્મીએ જોગીનો દેહ ધારણ ન કર્યો હોય; એવો ભ્રમ તે સ્ત્રીનું જોગી રૂપ જોઇ થતો! એટલુંજ નહીં પણ તેના તે રૂપને દેવ પણ કળી શકતા નહોતા, તેથી તે મોહકૂપમાં ગરક થઇ ગયા. ૨૩ તત્વમસિ—વેદ મહામંત્ર (તે હું છું). ૨૪ વાદ—તપ કરવાનો વાદ વિવાદ. ૨૬ કચ્છ-કાછડો. ગ્રંથિ—ગાંઠ. ૨૭ વડદશ્ય—મોટું આશ્ચર્ય. અકથ્ય-અકથ્ય-ન કહી શકાય એવા (સુંદર—વર્ણનિય). ૨૯ દુર્ભિલ–

(હય) ઉમાનાથમાં લિંગ મનોહર, વિચે ઋષિ અવિધારા ૨૯
એક હરલિંગ ભેટતાં, કંઈ થાય અંધઓધાર,
તો હય લિંગે અતિ આદરે, ભેટે કયમ ન પામે પાર !! ૩૦
ઋષિ રીઝ્યા અતિ ઘણું, ફરી નમન કરે જે વાર;
નાદી નારી ભય સંભારી, થઇ અપ્સરા અવિધાર. ૩૧
પાગ લાગી પાણુ જોડી, (જ્યાં) ઋષિ ઉભા વિહ્વળ કાય;
કુસુમ-વૃષ્ટિ દેવ કરતા, વળી શબ્દે જય જય થાય. ૩૨
મહા ક્રોધી દુર્વાસાએ, શાપી ગૌતમ નાર;
છેદ ભેદ કીધો મારી સાથે, (અવતર્ય) છળભેદકારણી સાર. ૩૩
અપ્સરાનું રૂપ તજી ધર, ગણિકાનો દેહ;
એ શબ્દ સુણી પગમાં પડી, કંપે તરૂપત્રવત તેહ. ૩૪
ઋષિ! દેવે દીધી આગન્યા, શો રોષ સેવક—સાર;
મહારાજ મુને ક્ષમા કરો, અમો અજાણનો અવતાર. ૩૫
દયા આવી દુર્વાસાને, કર્યો અનુગ્રહ તે કાળ;
ઉચ્છાપ થાશે તાહરો, હોઇશ(શ) પરોપકારી બાળ. ૩૬
એમ બોલી મનમોય ડોલી, નિરખ્યા નિર્ઝર નાક;
ખબર લેઈશ સર્વની, હરિ હર કરી મારી હાક. ૩૭
વળી પુનરપિ તપ આરંભ્યું, પડી અપ્સરા ભૂલોક;
તે અમદેશ વેશ્યાગૃહે, પ્રકટી રહિત શોક. ૩૮

ન મળી શકે એવા હર—મહાદેવને ધારી દુર્વાસા આલિંગ્યા. એટલુંજ નહિ પણ 'હય ઉમાનાથમાં લિંગ મનોહર' અર્થાત્ એ સુંદર ઉમાનાથના લિંગ જેવા રંભાના સ્તનની વિચે—વચ્ચે દુર્વાસા આલિંગન કરતાં આવી ગયા! ૩૩ છળભેદકારણી—છળભેદ કરનારી. ૩૪ તરૂપત્ર—ઝાડનું પાન. ૩૫ હે ઋષિ! જો દેવે આજ્ઞા કરી તો, પછી, અમારા જેવા સેવકપર આપે શો રોષ કરવો? મતલબ કે રોષ કરવો જોઈએ નહીં. ૩૬ ઉચ્છાપ—શાપમાં ઘટાડો અગર તેને બદલવો તે. હોઇશ—થઇશ. ૩૭ હરિ હર—મુખ્ય દેવ જે હરિ—વિષ્ણુ અને હર—મહાદેવ તેને હાક મારી દુર્વાસાએ કહ્યું કે હું સર્વની ખબર લઇશ. ૩૮ ભૂલોક—પૃથ્વીમાં. ૩૮ રહિત તે શોક—શોક વગરની.

તે ગન્ધમાં દુર્ગંધ પડિયો, (તદપિ) અભિનવ તરુણી તેહ;
રમા પિયૂષપોષણી, સાર સુંદર દેહ ૩૯
પરોપકાર કરવે અનુગ્રહ, શાપનો અનિધાર,
વિચારી બાળી મગધ ટાળી, ગઈ તેડવા નિરધાર. ૪૦
એ કથા તુજને કહી રાજા, થશે સદૈ દૂર,
ચાલી નારી શૃંગાર ધારી, તેહ વર્ણું ભૂર ૪૧

વલણ.

વર્ણવું હું ભૂર ભૂપ, સુણો શ્રોતાજન રે,
વિપ્ર-સેવક ચતુરશી, જેનું હરિ ચરણે મન રે ૪૨

કડવું ૯ મું રાગ સામેરી.

સંશય ટળિયો ભારત કેરો, હેરો શ્રોતાજન રે,
ચાલી નારી સુંદરી સારી, ધારી ઠગવા ઋષિજન ટેક ૧
સહસ્ર સખી શચીની રાજે, વાજે તાન મૃદંગ ને ભેરી રે,
કરે નાટક ચેટક નારી, વારી રાખે મૃગની ઘેરી હેરો શ્રો. ૨
કં' કામ લીધા નેન અમારા, તમારા શું વણસાડ્યા રે,
કીરને ક્રોધ કરતી કામની, ભામનીએ જોઈ તાડ્યા હેરો ૩
નાસિકા લઈ વડને બેઠો, હેઠો ઉતર્ય વેરી રે,
આપ્ય અમારી અમને નહિ તો, સહી આપું આહેરી હેરો. ૪
એને નાગણી વિરર જાતી, માંતી ભાળ સગુણી રે,
ફેણી શી વેણી લટકે બાઇ, ધાઈ જાયે ક્યાં ધૂણી હેરો. ૫

---

૩૯ અભિનવ તરુણી-નૂતન યૌવનવાળી તે. પિયૂષપોષણી—અમૃતવડે (પોતાના) દેહને પોષનારી. ૪૧ ભૂર—હે ભૂપ યુધિષ્ઠિરને ઉદ્દેશી કહે છે ૪૨ ભૂપ—ધણી ૧ ભારત—યુધિષ્ઠિર હેરો—સાંભળો, જુઓ ૩-૪ તમારા—તમારા (નેન) અમે શું વણસાડ્યા—બગાડ્યા છે કે, તમે અમારા લીધા. ભામનીએ—કીરે નાસિકા લેવા રૂપ અન્યાય કર્યો તેથી, કોઇ સ્ત્રીએ તેના નાસિકા જેવા અંગો દર્પણથી તાડ્યા—માર્યાં 'ઘડા જેવડું માથું હશે પણ ચણા જેટલું નાક ન જડે' એ કહેવતને ઉદ્દેશી કીરને વેરી કહી, આહેરી (પારધી) ને (સહી—સાચી) પકડી આપવા કહે છે વણસાડ્યા ને તાડ્યા બે ઠેકાણે અંગાકાર કર્મે લેવા પડે છે ૫ ફેણી શી—નાગફેણી જેવી અમારી વેણી નથી ધૂણી—ધૂણતી, હાલતી છે

મહ મઝગાતાં ઉભાં નિરખી, હરખી કે' કુમ સાંસા રે;
તમારા ગરનાં શામ્યાં માટે, વારે વારે ખોળો શું હાલો! હેરે૦ ૬
પેલજુવાન પીસંની પ્રેગે, જોગે ઈંસાં ઉદર કરી રે;
ઝુગ ખગને દબાવી ભારે, વીરે ઘેર્યાં જાગ વેરી. હેરે. ૭
પદ્મ જરાતાં પદ મુખ આતિશોભી, રોકી લીધા સરવાર રે;
ચુંદી કંજને વિખેરી નાખે, દાબે નહિ દુરચાટ. હેરે ૮
નૂપુર (શા) સુંદર શબ્દ ગનોહર, સુણી વર વંશ(સૂય) કાંપે રે;
આંગુલી ગાટે ગગફળી મોડે, તોડે કરપલ્લ સંતાપે. હેરે. ૯
કરિવર કેરી શુંઢને નંદે, વંદે નિરખી ન સુરવાહન રે;
સ્વગદ ગાટે ગદ તરછોડે, વખોડે સાર ગાહન. હેરે. ૧૦
કટા સ્રાત ગાટે ચતુરા ચેતી, સેતી કરિણી કેરા પ્રાણ રે;
કટિ ક્ષુધાતુર પંચાનન પકડી, ઝકડી લે બહુ જાણુ હેરે. ૧૧
શું કટિ આગારી થઇ તગારી, ધારી નિર્બળ નાર રે;
એમ પ્રશ્ન પૂછી સિંહને સાતી, મદમાતી અવિચાર. હેરે. ૧૨
ચતુરા હંસ ચતુરાઇ જોઇ, રોઇ કંપગે નવ રે'તી રે;
જોઈ દુઃખી તરુણી કોઇ, રોઈ સાથી કે'તી. હેરે. ૧૩
બાઇ હંસવડે હરખે સહુએ, કયહુંએ તું આકળાતી રે;
તેને શાણી શુભની ખાણી. વાણી ન કે' મકલાતી. હેરે. ૧૪

---

૭ વીરે (લડવૈયાએ) જેમ શત્રુને ઘેર્યાં હોય તેમ પોતાના પગ જેવા કેળના ખંભ હોવાથી તેને દબાવી ચીરી નાખતી હતી. ૮ પદ્મ—કમળ. કંજ—કમળ. ૯ નૂપુર ઇ—ઉત્તમ વાંસના સૂયગાંથી સ્વાભાવિક જે શબ્દ નીકળતો હતો તે (સ્ત્રીઓના) નૂપુર જેવો મનોહર હોવાથી તે વંશ સૂયને કાંપતી હતી. પોલા વંશવનમાં વાયુ ભરાવવાથી હંમેશાં નૂપુરાદિકના અવાજ જેવો સારો શબ્દ થયા કરેછે, તેને ઉદ્દેશી ઉપરનું વર્ણન કરેલું છે. મોડે—મોરી નાખે. ચુંદી નાખે. કરપલ્લ—રોપા (ગગના). ૧૦ કરિવર—સારાહાથીની શુંઢ જેવા પોતાના હાથ હોવાથી તેની નિંદા કરતી હતી. સુરવાહન—હાથી. સ્વમદ—પોતાને ગદ ચઢેલો છે તે માટે સાર—સારો અને ચાહન—પ્રખ્યાત એવો જે (માતંગનો) ગદ તેને તરછોડતી (ધિક્કારતી) હતી ૧૧ કારણી—હાથણી. પંચાનન—સિંહ. ૧૩ રોઈ—રોતી. ૧૪ હંસવડે-હંસ પક્ષીને જોઈને. કયહુંએ—કેમ. આ રૂપ ડભોઇ બાજુ ઘણું વપરાય છે.

તદપિ પૂછ્યો તેનો ઉત્તર, ઉત્તર દિશ જોઇ બોને રે;
પય પાણી એ કરે જૂદા, લાગ્યા જાણ, ન કુગે તેને હેરો ૧૫
કો કોયલને કાગની સાથે, તાપે સુણી તીનો નાદ રે,
ખજન બોળી બોળી દાખે, નાખે ને(—ફંદે ફરી વાદ હેરો. ૧૬
એણી વિધે આગળા સગળા, બળા નગ્ળા ફરી ગારે રે,
તદપિ રોમપાદની રક્ષેવીને, વૃક્ષવેલ સુધા ઉગારે હેરો. ૧૭
એવી રચના અનેક રચી, મચી મદમા માતી રે,
સૃગીઋષિને ભરને જાતી, થાતી ઘણી સોહાતી હેરો ૧૮
રાય મત્રીનુ વચન પાળવા, વળિ ટાળવા દુંખ ભાવનુ રે;
વિભાડક—વન વામા આવી, લાવી લશ્કર વિના ધવનુ હેરો ૧૯
ડરી જોજન દૂર રહી, તહી લાધી ઋષિની ભાળ રે,
પંચ દિન પછી જાને સુરપુરમા, સુણી ઉરમા હરખી બાળ હેરો ૨૦
ગોહલેખા એ મોટા આશ્રમ, પરમ મનોહર કીધો રે,
વિચિત્ર વેલી સ્વાદિષ્ટ ફળશું, બગીચુ આચ્છાદી દીધો હેરો ૨૧
કૃત્રિમ વૃક્ષ કર્યા અલૌકિક, બાક તરુ બાગ વાસ્યો રે,
કલ્પલતાએ આશ્રમ શોભ્યો, થોભ્યો દિનકર ત્રાસ્યો હેરો ૨૨
તે મધ્યે વયસ્યા રાખી, ભાખી ભામની એવુ રે,
વન સંભાળી રે'જુ માહે, ક્યાહે જાણ થયું ન કે'જુ હેરો ૨૩

૧૫ ઉત્તર દિશ—કઇ મનને પસદ પડતી વાત ન કહેવી હોય અગર તે અનિષ્ટ સૂચક છે એમ બતાવવુ હોય તો ઉત્તર દિશા તરફ જોઇ બોલવુ, એમ પુરાણાદિમા કહેવુ છે. તે પરથી ઉપરતી આંએ તેમ કર્યું જણાયછે વળી કહેછે કે હમ ભેગા કરેલા પય (દૂધ) પાણીને જૂદા કરેછે, એવી ચતુર હું ન લવાયાં (એની એ ચતુરાઇના) નને બાણ વાગેલાછે. ૧૬ ખજન—દાવાગોળાઓ (જૂઓ દયારામની કવિતા) ૧૭ એણી એ રીતે અબળા (બળ વગરની) સબળા (બળવાળી) થઇ બળા (બળવાળી)તે નબળા કરી ગારતી હતી તથાપિ રોમપાદે જેનું રક્ષણ કરેલુ છે, એવા વૃક્ષ અને વેલીઓને તો તે આંએ સુધા (તે સમય દુકાળનો હોવાથી) ઉગારતી હતી ૧૯ ધવનુ—(રોમપાદના રાજ્યની) સ્મારતુ વિના ધવનુ—સ્વામી વગરની આઓનુ સર્વ ગણિકાઓ હોવાથી વિના ધવનુ એમ કહેલુ છે ૨૨ ત્રાસ્યો—કમળ લતાની શોભાથી ત્રાસ પામીને ઉભો રહેલો ૨૩ વયસ્યા—સખી.

જોગ ઉપદેશી ગઈ બાળા, માળા મોહ ફેરવતી રે;
એવે નૌકા પદ્મ પત્રશી, તત્ર નારી મેળવતી. હેરો. ૨૪
સુમોહની સરિતામાં બાંધી, સાંધી વરેહુ મોહું રે;
કદી કદી નારી સા'તી જાતી, મન માતી મૂકી કોહું. હેરો. ૨૫
આશ્રય અરૂપર ફરી આવે, દાવે ફાવે નહિ દ્વિજ રાજ રે;
નિરાશ થાયે નારી મનમાં, તનમાં તપે દુઃખ રાજ. હેરો. ૨૬

વલણ.

રાજ દુઃખ સાંભળો રામા, મનકામા ચિન્તવે ઘણી રે;
વાર વારે મારધામા, શ્યામા જાય બણી ઠણી રે. ૨૭

કડવું ૧૦ મું રાગ કેદારો.

મદલેખા ચોદિશ જોતી, અરૂપર ફરી સંદે' ખોતી;
સોતી સમોતી, રખડે ઘણું રે. ૧

ઢાળ.

રખડે અતિ રામા રૂપાળી, શૃંગી જોવા સાર;
મુનિપત્નીથી જઈ મેળવે, પળ પળ તણા વિચાર. ૨
ક્યારે જાશે મુનિ, પાછા, વળશે કો દિને;
શૃંગી સમજે કેટલું, એટલું કો'ની મુને. ૩
મુનિપત્ની ધન લોભથી, કે' સૌ સમાચાર;
એકદા આવી ઉચ્ચરી, ઋષિ કાલ જાશે સાર. ૪
હર્ષઘે'લી મોહલેખા, થઇ તેણી વાર;
ઉત્સવ કર્યો સખી સાથ સારો, તે દિને અવિધાર. ૫
સ્થળક્રિડા બહુ કરી, વિધ વિધનાં ધરી રૂપ;
પછે જળક્રિડા માટ ચાલી, બાળી સર્વે અનુપ. ૬
સુમોહની સરિત્ મધ્યે, મન મોહની નાવા ગઈ;
વર્ણવે કવિ કેઇ પેરે, રસના એક મુખમાં રહી. ૭
કોઇ બાળા કેશ કાળા, વર્ષ દ્વાદશની હતી;

---

૨૪ પદ્મ પત્રશી નૌકા—કમળના પાન (ના આકાર) જેવી હોડી. ૨૫ કોહું—કોટિયું, હોડકું. ૨૬ રાજ—રાજનું. મારધામા—કામદેવના મંદિર જેવી. ૧ સોતી સમોતી—શોભાયમાન એવી સમોતી (હળી મળીને રહેનાર) ઘણું રખડતી હતી. ૭ રસના—જીભ. ૮ દ્વાદશ—બાર.

કો રસાળા અધર પ્રવાળા, વર્ષ ચૌદ થઈ છતી ૮
કો ગોરડી ચિત્ત ચોરડી, છે વય સોળની સુંદરી,
કોઇ સ્યામા વિવિધ નામા, અષ્ટાદશ વર્ષે આવરી ૯
કો વીશની વરાંગીને, પ્રગલ્ભા કે' સૌ સખી;
કો તરૂણી તરત પામી, રજ જોઈ થાતી દુખી ૧૦
એવી નારી શૃંગાર ધારી, આવી નદીને કાંઠડે,
ક્રિડા કારણુ પેઠી જળમાં, વસ્ત્ર બાંધ્યા ગાંઠડે ૧૧
નગ્ન અંગે મગ્ન મહિના, પેઠી સરિતમાં માસરી,
વિવિધ રીતે તરે વામા, ઉલટા સુલટી પાશરી ૧૨
કો ઉભી તરતી દીસતી, શું રવૈયો મથન તણો,
કો ઉધી તરતી દીસતી, શું હિમપાંડ નવીન બન્યો ૧૩
તે મધ્ય કાઢી કેશરેખા, દશ ભાવ એવો થતો,
શું ગિરિ છાયો વાળથી, તે વળી તરતો જતો' ૧૪
કો છતી તરતી દીસતી, કંજ કુંભ પોયણુ રંભથી,
(કો) પલાઠી વાળી પડી આડી, મૂર્ત્તિ પારસ દંભથી ૧૫

અધર પ્રવાળા—પરવાળા જેવા હોઠવાળી ૯ અષ્ટાદશ—અઢાર આવરી—આવરદાદિ મતતળે અઢ વર્ષની ઉમરે પોહોચેલી હતી ૧૦ પ્રગલ્ભા—પ્રૌઢાની ઉમ્મર વીશ કરતા વધારે માનેલી છતા, પાછળ બતાવેલી સ્ત્રીઓ કરતા વીશ વર્ષની ઉમ્મર વાળી મોટી હોવાથી, તેને નાની સ્ત્રીઓ પ્રગલ્ભા કહેતી હતી ૧૦ રજ—અટકાવ (રજસ્વળાપણુ) ૧૨ સાસરી—સીધી ૧૩—૧૪ રવૈયો—મથનનો રવૈયો—વલોવવાનો વાસ કોઇ ઉધી તરતી એવી સ્ત્રી હિમપાંડ—જેવી (હિમાચળ પર્વત જેવી) જણાતી હતી તે પર્વતમા (વનસ્પતિ આદિકની રેખા અને સ્ત્રી લેના વાળની રેખા) કાઢી હોય એવો ભાવ દેખાતો હતો એટલુજ નહીં પણ જાણે તે ગિરિ (ઉધી તરતી નારી રૂપ) વાળ (ચોટલાઓ) થી છવાયેલો અને તરતો જતો હોય એમ જણાતુ હતુ ૧૫ કો છતી ઈ —કોઈ છતી તરતી એવી સ્ત્રીના અવયવો મધ્યેથી મુખ (નેત્ર) કમળ, સ્તન કુંભ (ઘડા જેવા), ઉદર પોયણુપાન અને પગ રંભ—કેળ જેવા દેખાતા હતા કોઇ પલાઠી વાળી તરતી હતી, તે પારસ—પારસનાથની દબવાળી મૂર્ત્તિ જેવી દેખાતી હતી ૧૩ થી કડીથી તે ૧૭ કડી સુધીમા દરેક જાતના તારાનું અપૂર્વ વર્ણન કરેલુ છે

કો તરતી કરંતી ચેષ્ટા, ઉરત દ્દપ દેખાડતી;
હૃદય સુધી ઊંચી થાતાં, દેવને કંઇ પાડતી. ૧૬
કો પાદ ઉપર પાદ ભીડી, કે'તી હું બુડું નહીં;
(કો) શબવત્ પ્રુડતી જળ ઉપર, એશુદ્ધથી દશૅ તહીં. ૧૭
એમ વિવિધ ભેદે રમે રામા, ચતુરા ચતુરાઈ ચાળવી;
જેમ સંસારાબ્ધિ તરે યોગી, વિઘ્ન થાતો જાળવી. ૧૮
તેમ વિચિત્ર રીતે ભામની સૌ, નીર નિમગ્ને નાચતી;
પુરુષ માંહો માંહ્ય થઇ, કો સંગને બહુ જાચતી. ૧૯
કો પકડી કુચ કરે ઊંચકી, સુંદરાંગી પછાડતી;
કો કેશ ઝાલી અધર ડસતાં, ઘણી તાળી વજાડતી. ૨૦
કો આલિંગે ભુજ ભરી, કો ચુમ્બન કરી ચાખતી;
કો કટિ કૃશને સા'તી જળમાં, આડી પાડી ગા'વતી. ૨૧
કો ચપળા ડુબકી મારી, તાદૃશપણું દર્શાવતી;
કો પાશ કરી કરના મનોહર, મચ્છ પકડી લાવતી. ૨૨
કો કે'તી તે મચ્છને, (કયમ) નયન ચપળતા બાવતી;
લાખ કાઢી લઈએ તારાં, (તેને) કો જઈ બીહાવતી. ૨૩
કો મકરી તાણી લાવે, તેને બહુ રમાડતી;
કે'તી ધીરજ ધન્ય તારી, મરે (પણ) ન મુખ ઉઘાડતી. ૨૪
કો કુર્મ કેરી પુઠ લેઇ, જળ તળે જઈ શોધતી;
પકડ લાગી અંગ કરતાં, સંકોચવા પ્રતિબોધતી. ૨૫
કો કે'તી ધન્ય કમઠ, પ્રીતિ જોઇએ તુજથી;
કારજપરત્વે અંગ નીસરે, (જે) સ્વેચ્છાએ જાતાં પછી. ૨૬
કો રમ્ય કેશનો પાશ કરીને, પકડી પેરા આપતી;
ગમ ચપળતા શીદ ચોરી લીધી, એમ કહી દુઃખ દાખતી. ૨૭

---

૧૮ સંસારાબ્ધિ—સંસારસમુદ્રને. નીરનિમગ્ને—પાણીમાં ડુબકી—મારીને. ૨૨ ચપળા—ચપળ આ અગર વિજળી. તાદૃશપણું ચપળાનું સ-મરૂપું. ૨૪ મકરી—મગરી. ૨૫ કુર્મ—કાચબો. ૨૬ કો કે'તી—ઇ. કેઇ (રમણી) કાચબાને કહેતી હતી કે તારાં અંગ જેમ કારજપરત્વે બાહેર નીકળે છે, અને મરજી પ્રમાણે સંકોચી લેવાય છે. તેવીજ રીતે આગળથી પણ તારા અંગ જેવી કારણ હોય ત્યારે પ્રીતિ થતી જોઇએ.

કો જંગો પકડી બોનની બાઈ ધન્ય દૃઢતા તાહરી,
સુરત ગતિ દૃઢ નહિ તુ જરી, ફરતી ખરેખર જાહરી ૨૮
*એરે મનોહર એક ગંહિના, દીઠી, દોડી સૌ મળી,
તે નાગની શોભા નિહાળી, કુંકનો ધરણે ઢળી. ૨૯
લેરનાળુ લેરિયું ધરી, મુખ ઉજારા હાકતી,
કઠિન પયોધર ઉચ્ચ ઉભા, કટાક્ષ છોળે વાકતી. ૩૦
ઉદરે પડી ત્રિવલિ સુંદર, રાજતી સોપાનથી,
નાભિ ભ્રમણ રૂડા મનોહર, ઉતમા રાજ સમાનથી ૩૧
કંઠે પાદ અસ્તાસ્ત પડતા, હસ્ત કુંજર સુંડના,
એની નારી નિરખી પ્રાણી, વચન બોલી કુંડના ૩૨
અમો જળક્રિડા કરૂં જ્યહા, સહસ્ર ગણી હરીગળી,
કેમ આવી મધ્ય બાળા, નીકળ કહું વળી વળી ૩૩
તદપિ માન્યુ નહિ તરૂણી, તવ રામસૈન્ય કોપે ભર્યું,
જ્યમ નિહારવા રાવણ ચઢે ત્યમ, કૃત્રિમ સ્નાન આદર્યું ૩૪
કોઇ મારતી પય છાલકે, કોઇ પાંણુ લઈ પછાડતી,
કો મીન કર રમ્ય રૂપ લઈ, દશ દઇને તાતી ૩૫
કો મકરી રૂપ ધરી ફરી, આમતી નારી વિષે,
કો પાદ આફળી ક્રોધ કરતી, તદપિ મરજ નવ મિટે ૩૬

---

૩૦ કટાક્ષ—કટાક્ષ કરતી વખત જેમ વક્ર જોવામા આવછે તેમ નદી રૂપી સ્ત્રી પણ કટાક્ષ રૂપ છાળેથી વાકતી—વાંકી થતી હતી ૩૧ ત્રિવલિ—પેટે પડેલા ત્રણ વાટા સોપાન—પગથિયા. ૩ મી કડીથી તે ૩૨મી કડી સુધી જે નદીને સ્ત્રીનુ રૂપક આપી વર્ણવના છે, તેના યથાર્થ ગુણાગો આજ કડવાની ૫૩થી ૫૯મી કડી સુધી ના, કવિએ પોતેજ કરેલા હોવાથી, અત્રે કરવામા આવેલો નથી ૩૪ રામસૈન્ય—રામના (સ્ત્રી)ઓનુ લશ્કર અગર રામસૈન્ય લેતા રામચંદ્રનુ લશ્કર જેમ રાવણના વિહાર ના ચઢે તેમ કૃત્રિમ સ્નાને મનાઓના સૈન્યે હાકી દીધી ૩૫ પય—પાણી ૩૬ આફળી—અફળાવી આ રૂપ નાગકન્યા ઉપરથી થયુ હાય એમ લાગે છે રીતે—સિદ્ધિએ પોતાને નહીં

* સ્ત્રીના માહાત્મ્યવડે ક્રૂર પ્રાણી (પ્રપગના વાઘ અને મગર જેવા) પણ તે વનમા જોઇને દુ ખકર થિવડતા નહીં એના મસ્તકની ત્રણ ચાર વીગતો, આ સ્થળે ગવાતુ, જેના તરફથી ગત ગાળાઠ ત જણાયેછે.

(કો) મહિષ પેર મસ્તકવડે, વહે નારીશું વળી;
કેશકલાપે બાંધતી શું, હરે ગંગ બાંધી છળી. ૩૭
તાકતાં બળ દેખાડતાં, વળી નહિ જવ સુંદરી;
મોહલેખા પાસ ગઈ, સૌ, વદતી ક્રોધ ઘણો ધરી. ૩૮
આપણ સર્વે મગન થઇ, નગ્ન નદીએ જે સ્થળે;
(એક) નારી નિંદે હસે બોલે, (વળી) કહ્યું કંઇ નવ સાંભળે. ૩૯
સુણી યૌવનગર્વા ભાખતી, દાખતી મન દૃઢ કરી;
સૌ મળી એને માર મારો, (વળી) તેડી લાવો ચાં' ધરી. ૪૦
સુણી બોલી બાળિકા નવ, ચાલિયું કંઇ આમ તણું;
આમો સર્વં આવી તમકને, (કે'તાં) દીન રૂપ બન્યુ ઘણું. ૪૧
દયા આવી દીલ અતિશે, ગઇ રીસે ઝડપમાં;
શું પૂરપાટે નાવ ચાલ્યું, તેવી જઇ કે' કરપમાં. ૪૨
કયમ રૂપાળી ગર્વમાં તું, માનની માને નહીં;
શું અનાદર કરી આમ તણો, કુશળે જાઇશ (તું) સહી. ૪૩
મહા રોષમય રામા થઇ, બોલી બળમાં એટલું;
તદપિ ન તરૂણી તે વદી, ન ગણ્યું રજ જેટલું. ૪૪
તેથી અતિશે ક્રોધી બાળી, ઝડપમાં વઢવા ગઇ;
(જ્યમ)અશોક દોહન સમે મારે, (ત્યમ)લાત મારી અળગી થઇ. ૪૫
(જ્યમ) આલિંગી સ્વામીને, ત્યમ બાથ મારી પાડતી;
(જ્યમ) અધર ડંશી ધવ તણા ત્યમ, અધર ડંશી તાડતી. ૪૬

---

૩૭ મહિષપેર—પાડાની પેઠે. નારીશું—નદી રૂપી સ્ત્રી સાથે. હરે—જેમ મહાદેવે સ્વર્ગમાંથી પડતી ગંગાને છળી (જટામાં) બાંધી લીધી હતી, તેમ કેશકલાપે (કેશરૂપી જટામાં) ને કૃત્રિમ સ્ત્રીને સર્વે સ્ત્રીઓ બાંધી લેતી હતી. ૪૦ યૌવનગર્વા—જોબનના ગર્વવાળી. ૪૨ કરપમાં—કરક-કણાપણામાં. ૪૩ રૂપાળી—વક્રોક્તિ છે. ૪૫ જ્યમ—અશોક વૃક્ષને જ્યારે તરૂણ સ્ત્રી આલિંગન કરી લાત મારેછે ત્યારે તે ફળદ્રુપ થાય છે, (જૂઓ મહાકવિ કાળીદાસ કૃત માલવિકાગ્નિમિત્ર નાટક) તે પરથી કવિ કહે છે કે, જેમ અશોકને દોહદ કરતી વખતે લાત મારવામાં આવે છે, તેમ મોહલેખા લાત મારી દૂર થઈ. ૪૬ જેમ સંયોગ સમયે પ્રમદા—સ્વામીના હોઠ ડસે તેમ ક્રોધમાં પોતાના હોઠ' ડસી, નદીરૂપી સ્ત્રીને મારવા લાગી.

કઇ નાવ શીળા કાડ ઢીલા, કરી નાખ્યા ઉપરે,
લઇ વમળમા કઈ ભમરમા, હોમ હરિવદની હરે ૭૦
ક્રોધી જોઈ નદીપતિને, બ્હાર લઇ જે આવિયો,
થઇ સન્મુખ મોહનેખા, તોય દાવ ન ફાવિયો ૭૧
પણ ધીરજ મૂકી નહીં, થઇ સન્મુખ બાળિકા,
તેથી રોષ થયો ઉરે, વડવાગ્નિ પ્રકટયો જ્વાળિકા. ૭૨
મહા પૂરમા ધરી આણી, તાડી તરુણી તરંગમા,
જોઇ રૂપ ભયાનક ભાગની, (તીરે) નાઠી કરી રગ ભગમા ૭૩
એમણી જે આડગ અબળા, મોહનેખા ન ચળી,
ક્રોધ વ્યાપ્યો વારિધિને, પકડી બહુ કરે કરી ૭૪
કેશ છૂટા જે હતા તે, અધિ પાડી ખેંચિયા,
સુમ્મન કરી કરી લાની કાળી, લેઇ જળમા વેંચિયા । ૭૫
ભાળ ફેર તિનક તાણ્યુ, વળિ આમળી છતી ભરી ।
કપાની કુચને અધર શોષી, આલિંગિયો સહુ ભુજ ભરી। ૭૬
તે જોઈ નદીને ક્રોધ વ્યાપ્યો, અરે ! લજ્જા ધર આદરી
હે દુષ્ટ। ઉભી નારી તારી, લાજે । પરસ્ત્રીથી જરી ! ૭૭
ધુરકી નારી સ્વય તણી તવ, ડરી મૂકી ગાનની,
તદપિ ઇચ્છે એની એ, બહુ વાઞ્છના વર વાનની ૭૮
મોહનેખા ભય ધરીને, નાઠી નદીથી જીવ લઈ,
રત્નાકરે જાણ્યું રત્ન જાયે, તછી ડર ગયો (પાછળ) ધઇ ૭૯

૭૦ કઈ—ક્રોધમા આવેલા સમુદ્રે નાવ (વહાણ), શીળા (પથ્થર), અને કાઠ (લાકડા) ઢીલા (અસ્તો વ્યસ્ત) કરી નાખી, તે ઓપર નાખ્યા, નાખવા લાગ્યો એટલુજ નહિ પણ વમળ અને ભમરામા તે હરિવદની (ચદ્રના જેવા મોઢાવાળી) ને લાવી હોસ હરવા લાગ્યો ૭૧ ક્રોધી—જે બ્હાર લઈ આવેલો, એવા નદીપતિને જોઈ તે સ્ત્રી ક્રોધાયમાન થઈ ૭૨ પણ ધીરજ—તે સ્ત્રી સન્મુખ થવાથી સમુદ્રને ક્રોધ દીપ્યો, તેથી જાણે જ્વાળાવાળો વડ-વાગ્નિ પ્રકટયો હોય તેમ દેખાયું ૭૪ બહુ કરે—તરગ રૂપી ઘણે હાથે ૭૫ સુમ્મન—આખો ઉપર અને ગાલ ઉપર સુમ્મન જેવી પાણીની છાલકો વાગવાથી અજનની કાળાશ અને ગાલની લાલાશ પાણીમા ધોવાઇ ગયા એવો ભાવ.

નારીએ મહા ક્રોધથી તે, વારિયો વળી વળી;
જઈ મોહલેખા તીર બેઠી, (ત્યાં) સાગર જાય છળી છળી. ૮૦
વિથિલ વામા શિથિલ શ્યામા, કંપતી થર થર લજી!
ત્યાં આવતો મહા મોહમાં કંઈ, ભય વિહ્વળતા તજી! ૮૧
સ્વ ક્રિયા તેને ખેંચતી, તદપિ બળમાં આવતો!
ધુરકી બહુ ધુમણી લઇ, હે દુષ્ટ! શે લજાવતો!! ૮૨
(એમ) લડી વારી ગઈ વનિતા, (તવ) તરૂણી થઈ સાંતરી;
મા' શ્રમે ક્રમ ભરતી આવી, સ્થળ પડી જ્યાં આંતરી. ૮૩
સવારે જવું મુનિ મંદિર, તે સજાઇ તો સજે;
કેવી રીતે વર્ણવું તે, ભામની દર્શી ભજે. ૮૪

વલણ.

ભજે દર્શી ભામની તે, વર્ણવું હું કેમ કરી રે;
શૃંગી જેવા છળ્યા જેણે, (તેને) વર્ણવે કો ચિત્ત ધરી રે? ૮૫

કડવું ૧૧ મું રાગ ત્રિતાલો. (ત્રિભંગી).

સજી સુંદરી સારી, મન વિચારી, છળવા ધારી, સજ થાતી;
વર વપુ સમારી, ચાલી નારી, મોહનકારી, પથ જાતી. ૧
આશ્રમને મૂકી, મુનિગઢ ઢુંકી, જતાં ન ચૂકી, ગંધ વેં'લી;
તેની અતિ શોભા, જોવા લોભ્યા, ગગને થોભ્યા, સુર સેં'લી. ૨

---

૮૦ સાગરજાય છળી છળી—ભરતી આવવાથી જે કાંઠે પાણીનો ચઢાવો થાયછે તે. ૮૧ વિથિલ—વિથંર—ગભરાઇ ગયેલી. લજી—લજિત થઇને, લાજ પામીને. ૮૨ સ્વક્રિયા ઇ.—જે સમુદ્ર પરક્રિયા માટે વારંવાર કાંઠા ભણી જતો હતો, તેને સ્વક્રિયા-નદી ખેંચી રાખતી હતી, તોપણ તે જવાને વિરામતો નહીં, તેથી નદી ધુરકી અને ધુમણી ગોળ ચક્કર લઇ બોલી કે, હે દુષ્ટ! બીજી સ્ત્રીઓ જૂએ તેમ મારૂં અપમાન કરતાં તું લજાતો નથી? ૮૩ વારી ગઈ—પાછી લઇ ગઇ. સ્થળ પડી—જ્યાં વિસામો કરીને રહી હતી ત્યાં આવી. ૮૪ ભામની—શોભે એવી સ્ત્રી રૂપાળી અત્યન્ત ઘણી શોભાયમાન તે સ્ત્રી જણાઈ તેનું વર્ણન હું (કવિ) કેવી રીતે કરૂં. ૮૫ શૃંગી—જેણે શૃંગી જેવા બ્રહ્મચારીને છળ્યા, તેને મનમાં લાવીને કે મન દૃઢ રાખીને કોણ વર્ણવે. અર્થાત્ તેનું વર્ણન કરવાને કોણ શક્તિમાન હોઇ શકે? ૧ પથ—રસ્તે. ૨ સેં'લી—સેહેલાણી—મોજીલા.

મસ્તકમાં મઢિયાં, ભૂષણ લઢિયાં, નગે જડિયાં, તે લહીએ;
જે ચક્ર ધરિયો, તે ગતિ ત્વરિયો, વિધુશું વઢિયો, જે કહીએ. ૩
શશિકિરણ કાપે, ઉદરે વ્યાપે, અતિ સંતાપે, તેજ ગ્રહી;
શીશશશિ જે ચારૂ, કરે ન વાર્યું, મન અવિચાર્યું કમળ સહી. ૪
વળી વળી જાએ, નવ લજ્જાએ, શિશફૂલ સાંએ લુબ્ધ કરી;
મુક્તાફળ ભરિયાં, જો(ઇ)વર વરિયાં, જાય ન સરિયાં, પ્રીતિ ધરી. ૫
જોઇ મોતી પૂર્યાં, પયાર્થે શૂરાં, નાગણી નૂરા, ચઢી આવ્યાં;
નિર્ખી વિષ ધ્રુજતી, આપી સુજતી, વાટજ રૂચતી, (જે) વર કા'વ્યાં ૬
(તોય) ક્રૂરતા નવ છોડી, મધ્ય મરોડી, (શું) દંશી દોડી, થઈ લાલી;

૩-૯ મસ્તકમાં છેઃ-માથામાં જે ચક્ર—ચાક (માથે પેહેરવાનુ ઘરેણુ) તે સ્ત્રીએ ધારણ કરેલો હતો. તે ઘણી ઉતાવળી ગતિવાળો હોવાથી (તેનો ચક્ર જેવો આકાર હોયછે તેથી) વિધુશુ—માથામાંના ચંદ્રાકાર દાગીના સાથે તે વઢી પડ્યો. (૪) એટલુજ નહીં પણ તેણે તે ચંદ્રના (કિરણ) પ્રકાશનો નાશ કરી, તેનુ તેજ લઈ, તેના પેટમાં પેશી જઈ ઘણો સંતાપ ઉત્પન્ન કર્યો અર્થાત્ ચાક એ અર્ધ ચંદ્રાકાર દાગીનાની વચ્ચે હોય છે, તેથી કવિએ ઉપર પ્રમાણે કલ્પના કરેલી છે. તે માથામાંનો જે સુંદર ચંદ્ર હતો, તેણે કમળ—કુમુદરૂપ શિશફૂલ જોયુ, તેથી મનમાં (તે કુમુદ છે એવુ) નક્કી કરી (૫) કોઇનુ પણ વાર્યું ન કરતાં જેમ ચંદ્ર કુમુદને લુબ્ધ કરેછે તેમ, માથાના ચંદ્રે શિશફૂલને લોભાવી—પાસે રાખી વારંવાર તેના તરફ જવા માંડ્યુ. મતલબ, કે ચાલવાની તરાગમાં માથાનો ચંદ્રાકાર દાગીનો અને શિશફૂલ અથડાવા લાગ્યાં. માથામાં જે વાગે વાળે મોતી પરોવેલાં હતાં, તે જાણે વર કેશરૂપી સ્વામીને પરણેલાં હોય, તેમ પ્રીતિ ધરી ખશી શકતાં નહોતાં. (૬) માથામાં મોતી ધારણ કરેલાં જોઈ નૂર—તેજવાળી નાગણ (અંબોડો) દૂધ પીવાની લાલચથી ચઢી આવી તે વિષથી ધ્રુજતી નાગણને જોઈ (વર) જે સ્ત્રી ઉત્તમ કહેવાતી હતી, તેણે રૂચતી અને સુજતી વાંટ—રસ્તો તેને આપ્યો. એટલે ચાવનાં નાગણ જેવો ચોટલો મનસ્વી રીતે હાલવા લાગ્યો (૭) જો કે તે સ્ત્રીએ ઉપર જણાવેલી નાગણને રૂચતી વાટ આપી તોપણ, તેણે પોતાની ક્રૂરતા ન છોડતા વચ્ચેથી મરોડ ખાઇ જાણે દંશ કરીને દોડી હોય એમ કર્યું તેથી લાલાશ (નાગણે દંશ કરવાથી) થઈ. તે દંશથી થએલી લાલાશ પણ તે સ્ત્રીને તો માથાને મોખરે (હિમે) શોભતી હતી. એટલુંજ

(તે) મસ્તક મુખ દિસે, ડખ પણ દિસે, શુ ધરી રીસે, નદી ચાગી ૭
જે ઉર્ધ્વથી પડતી, સેથે ખળતી, (શુ) લાલી બળથી, વળી પાછી,
એવી નાગણ નિરખી, મનમા હરખી, કેકિન્ પરખી, ધરી ગયી ૮
તજી ભક્ષણ ઘુઘરી, શુ ભક્તિ નુગરી, કે તજી સુગરી ત્યગ છોડી,
ઉડે ભક્ષણ માટે, તદપિ ઉચ્ચારે, શિક્ષા (સે') સારે, લે જોડી ૯
વાર જે વિછિયા, કર્ણે સિચિયા, ઝાલે ધિચિયા, કર્ણફૂલે;

નદી પણ જાણે ગાથા વચ્ચે જે લકીર (સેથાની) તે વાળેની નદી જેવી જણાતી હતી અર્થાત્ હાનતો એવો ચોગયો દશ કરીને જતી નાગણ જેવો જણાતો, અને જે સેથાની શરૂઆતમા સિદુરની બિદી કરેલી હતી તે જાણે સર્પે તર્તજ દશ કર્યો હોય, અને લાલ રૂધિર જણાય તેવો રગ સેથાના સિદુરનો ગાયમ પડતો હતો (૮) પાછળ કહેલી જે સેથારૂપી નદી ઉર્ધ્વથી એટલે અંબોડા પાસેથી (ઉચેથી) પડતી હતી, તે સેથાની શરૂઆતમા પૂરેના સિદુરની લાલીના બળથી નીચે ન પડી જતા, પાછી વળી જતી હતી તાત્પર્ય કે અંબોડાથી વે સિદુરે પૂરેના સેથા સુધીના વાળમાની લકીર નીચે પડતી નદી જેવી જણાતી હતી એવે ઇ —એવાગા કેકિન્—ગાયામાના મોર જેવા ગોફણાએ નાગણીરૂપ વેણી જોઇ તેથી (નાગ મોરનુ ભક્ષણ હોવાથી) મનમા ખુશી થઇ તેને પકડી એટલે ગોફણો અંબોડાની સાથે બાધેલો હોય છે, તેથી 'ધરી' શબ્દ વાપરેલો છે (૯) તજી ઈ —તે કેકિન્—મયુરાકાર ગોફણાના મોઢામા ઘુઘરીઓરૂપી ભક્ષણ હતુ, તે નુગરી એવી ભક્તિ અને સુગરી (કુનડ) એવી આને છોડી દે તેમ મોર રૂપ ગોફણાએ ઘુઘરીરૂપ ભક્ષણ છોડી દીધુ તે એવી રીતે કે, તે ભક્ષણ માટે ઘણુ ઉડયા—ઇચ્છયા છતા તે નથી મળતુ ત્યારે ઉચ્ચારે વારાય છે—દિલગીર થાયછે તેથી જાણે તેને સે' સહુ—સહી—પકડી શિક્ષા કરવાને જોડી પે—સાથે બાધી દે, એમ કર્યું અર્થાત્ ઉતાવળમા ચાલતી વખતે જે ગોફણો આફળાયા કરતો હતો, તેને અંબોડા સાથે બાધી લીધો ઈ(ી)જી કડીથી તે નવમી સુધીમા ફક્ત મોઢોખાની જે ગાયામા આભરણ ધારણ કરેલા તેનું સેથાનું ઓ અંબોડાનુજ વર્ણન કરેલુ છે ૧૦ વાર ઈ —ચારા એના જે વિછિયા તે મો પેહેરેલા હતા, અને તે ઝ તે—કા પેહેરવાની ઝ(ા)ઓ કર્ણફૂલ્વડે ધિચિયા—ધીચોધીચ થઇ ગયા હતા અનિ હો પામતા એના જે રમિશા દેર તે તો વેસર—નાની વાળીમા પામ પુરીને

વેસરમાં વસિયા, અકોટી ફસિયા, સુર શા રસિયા, અતિ ઝૂલે ૧૦
નયનાંજન રેખા, ચક્ષ વિશેખા, રમ્ય શી મેખા, એ જોઈએ;
છે ભાળ વિશાળા, હરિ રસાળા, દ્રુપ અજવાળ્યા, શા લૈએ. ૧૧,
મનોહારી બીંદી, ત્રાજુ અનિંદી, ભવશર વદી, સુખી થૈએ;
શું મીન મકલાતાં, ખંજન તરતાં, મૃગલી મનાતાં, ચખ કૈએ. ૧૨
માંહિ રેખા લાલી, કાળી વાળી, ઘણી રસાળી, રમ્ય દીસે;
નાકે નથ ધાલી, કીર સંભાળી, હસે ભાળી, તે હીસે. ૧૩
થઇ તેલની ધારા, દીપકજ્વાળા, તેથી મરાળા, ત્રાસી ગયા;

રહેલા હતા: એટલુંજ નહીં પણ અકોટીમાં તો તે ફસી ગયા હતા. ૧૧ નયનાંજન ઇ:—કર્ણનું વર્ણન કર્યાં પછી કવિ કહે છે કે હવે આપણે મેખા—રમ્ય એવી સીધી (મેખા—મેખ—ખીલી જેવી) લીટીમા નયનાંજનદ્વારાએ થઇ મોટા એવા ચક્ષ—નેત્રનું વર્ણન કરીએ. અર્થાત્ તે સ્ત્રીના નેત્ર અણીઆળાં હોવાથી તે કાન પર્યંત સીધી લીટીના આકારમાં શોભી રહ્યાં હતાં. તેના વિશાળ ભાળમાં એક તો ચોઢેલા ચાંદલા રૂપ અને બીજો કપાળ રૂપ રસવાળો હરિ—ચંદ્રમા શોભતો હતો. મતલબ કે તેના કપાળમ દ્રુપ—બે ચંદ્રની આકૃતિઓ જણાતી હતી. ૧૨ મનોહારિ—મન હરણ કરે એવી કરેલી બિંદી, નિંદિ નહિ શકાય એવું ત્રાજુ—છુંદણું અને ભવશર—એટલે ધનુષ્ય રૂપી ભવાંને વદી સુખી થઈએ તેમ હતુ. અર્થાત્ તેણે કરેલી બિંદી, છુંદણું અને તેનાં ભવાં ઘણાં મઝેનાં હતાં. તેનાં ચખ—નેત્રને મકલાતાં એવાં મીનની, તરતે ઉત્પન્ન થએલાં ખંજનની (દીવાળી ઘોડા) કે મૃગલીનાં સુંદર મનાતાં એવાં ચક્ષુની ઉપમા આપીએ. ૧૩—૧૪ માંહી ઇ:—તે નેત્રમાં ઘણી રસવાળી લાલ (લાલાશ) અને કાળી શોભાયમાન રેખાઓ દીસતી હતી. મતલબ કે તે સ્ત્રીએ અંજન કરેલું તેની કાળી રેખ અને આંખ મધ્યેની લાલી શોભી રહેલી હતી. વળી તે સ્ત્રીએ જે નાકે નથ ધાલેલી હતી તે નાસિકા રૂપ કીરે સભાળી; પરતુ નથ મધ્યે મુક્તાફળ હોવાથી તેને કપોળે આવી રહેલા હસે પોતાનું ભક્ષ ધારી ખુશીથી જોઇ. તે વખતે તેલની ધાર જેવી અને દીપક જ્વાળા—દીવાની જ્યોતિ જેવી નાસિકાને જોઈ મરાળા—મોતીનું ભક્ષ મેળવવા આવેલા જે હંસ તે ત્રાશીને નાશી ગયા! તાત્પર્ય કે તે સ્ત્રીની નાસિકા પોપટ, તેલધાર અને દીવાની શગ જેવી સુંદર હતી. પાછલા ચર્ણમાં તેલની ધારા

નાથ વર સરગા, કપોલસરગા, આશા ભરમાં, આવી રહ્યા ૧૪
અધરામૃત બૂડે, વેસર જૂડે, લક્ષણ રૂડે, રસમાતી,
તેને સુવર્ણ સેરી, રાખે ઘેરી, હસિ આહેરી, ધરી સા'તી ૧૫
શુ આગ્રફળની, પ્રવાળગા મળી, કે રમની વળી, રમ્ય રેખો,
ચતુર ચિબુક ચારૂ, હડપચી વરૂ, વદન મગાર્યું, મોહરેખા, ૧૬
(તે) અમુજ શુ હાર્યુ ગળસ્થળે ભાર્યું શુકશું રાખ્યું, રસવાણુ,
કસુમા ધરિયા, આભ્રણુ ભરિયા વરને વરિયા, હરખાણુ ૧૭
ધરી દુગદુગી મોતી, ચોકી ન ખોટી, હારની જોડી, ચીચપટી,
ગળુમધ ગલોટી, ધલી નોંગી, માળા મોટી, પડી લટી ૧૮

વડે દીપતી જણાતા થયા એવો ભાવ દર્શાવ્યાથી આ વર્ણમા તેના તેજ વડે વર કપોળ સરોવરમા આશા ભરેના એવા હમ નાથી આવના રહ્યા મતલબ કે તે સ્ત્રી કપોળે હમ છુદણાનો ચીત્રનો કે દાગી ગમાનો હતો ૧૫ અધરામૃત ઈ -તે સ્ત્રીએ ધારણ કરેલી એવી જે રૂડા લક્ષણ-શોભાવાળી અને રસમા મસ્ત થએલી એવી જે વેસર (વાળી) તે અધર રૂપી અમૃતમા ડૂબી જતી હતી, તો વેસર મધ્યેની સુવર્ણ સેર (વાળીએ બાધેલ સોનાનો તાર) અને પાસેની આહેરી-આહેરી (પારધી) જેવી હસી-હમણું ઘેરીને પકડી રાખતો હતી હસી મુક્તાફળની સેળી હોવાથી તેને આહેરી કહેલી છે ૧૬ શુ ઇ -તેના આંબા (કેરી) ફાતળી જેવા અધર પ્રવાળ રગમા મળ્યા હતા કે રમની શોભાયમાન એવી રેખા થઈ હોય એમ લાગતુ હતુ એટલે તે સ્ત્રીના અધરની શોભા આંબાની ફાતળી, પ્રવાળ અને રમ્ય રમની રેખા જેવી હતી મોહરેખા-તે ચતુર મોહનેખાનુ ચિબુક (હડપચી વચેનો છાછર ખાડો) હડપચી અને વદન સારા શોભાયુક્ત કરેના હતા ૧૭ તે અંબુજ ઇ -તે અમુજ-કમળ જેવુ અને રમણીય વદન કે જેને સારા કમ્બુ (શંખે) જેવા ગળસ્થળે (ગરદને) ધારણ કરી રાખેલુ છે, તેનુ વર્ણન કર્યું અર્થાત્ જે સ્ત્રીની શંખ જેવી ગર્દનપર કમળ જેવુ વદન હતુ તેની શોભા વર્ણવી તે કસુંબીવાળા જે આભરણ ધારણ કરેના હતા તેણે પોતાને રહેવાનુ ઉત્તમ રહેઠાણ પણ કરેલુ હોવાથી, તે હરખાણુ-હર્ષવાળા થયા ૧૮ દુગદુગી (જુઓ રત્નયત્ન), ચીચપટી-ગળે પાનવાનો પગીદાર હીરા મોતી વડે બનાવેલો દાગીનો ગલોટી-ગોટી-ગલોટી, નોંગી ગળે પેહેર॥" લ
ગી॥ પડીલટી—લટી પડી—પડી પડી, નમ થઈ જવુ

તે કોમળ ભૂષણે, આણ્યા દુપણે, વેર્યાં રૂપણે, ગિરિ ભોગે,
જે કરવત કાપે, ઉભયે તાપે, નહિ સતાપે, આ રોગે ૧૯
ડરી તેથી બાળા, ચોળી ધાળી, તદપિ અકારી, તે થાતી;
જે મયૂર મરાળા, ધર્યા કરાળા, ડરતી બાળા, લજ્જાતી ૨૦
વૃશ્ચિકને મૂકી, ગિરિશૃગ ઢુકી, મુક્તા ચૂકી, સ્તન ગ્રેતા;
તેને ઉરાડી, નયને નાડી, કરથી કાઢી, રસ લેતા ૨૧
કચુકી નીની, પડી રસનીની, સુખી થઈ શીળી, (પણ) દુખ દાતા;
કટિ કૃશ અતિને, (નતિ) રમણુ વિશેરે, સ્થૂળ કુચ દર્શે, પસ્તાતા ૨૨
શાધારે રેગે, ગુરુત્વ સેગે, ભાંગે કેશે, વિરહિ વળી,

૧૯ તે કોમળ ૪—ને પેહેરેના ભભળ (સુંદર) ભૂષણે પણુ દુપણુમાં લાવી રૂપણે—ગેપથી મોરા ગિરિ વેહેરી નાખ્યો હોય તેમ કર્યું હતું તથાપિ જે કરવત થઇ કાપે છે તે તો ઉભયે તાપે એટલે કાપનાર લાકડાને અને પોતાને તાપ ઉત્પન્ન કરેછે અર્થાત્ વેહેરાતુ એવુ લાકડુ અને કરવત બંને ગરમ થઈ જાયછે પરતુ જે ઉપના ચરણુમા કરવતરૂપ કોમળ ભૂષણે ગિરિ વેરેર્યા હતા, તેથી તે એકને (કરવત કે વેહેરવાના પદાર્થને) આરોહ (ભાર-કાપ)થી કે સતાપ ઉપજતો નહોતો મતલબ કે તે સ્ત્રીએ જે દાગીના ધારણુ કરેના હતા, તે ચાનતી વખત ગિરિશૃગ જેવા સ્તનની વચ્ચે અફળાતા હતા, તેથી વેહેરાતા ગિરિ જેવો ભાવ દષ્ટિગોચર થતો હતો ૨૦-૨૧ ડરી ૪ —ઉપર પ્રમાણે કરવતથી ગિરિ વેહેરાતો જોઇ, તે સ્ત્રીએ તેને અટકાવવાને માટે ચોળી ધારણુ કરી તથાપિ તે પણુ અકારી—નહીં પસદ પડે તેવી થઈ કારણુ કે તે ચોળીપર જે કરાળ—વિકાળ મોર અને મરાળ ચિતરેના કેભરેના હતા તેના વર્તનથી તે સ્ત્રી લજ્જિત થઈ ડરના લાગી ડરવાનુ કારણુ એવુ બન્યુ કે, (૨૧) તે ચિત્રિત મયૂર અને હસના મુખમા વૃશ્ચિક (વીંછી) અને મુક્તા (મોતી) હતા તેને મૂકી દઇ તે ગિરિશૃગ જેવા સ્તન લેવા તેની પાસે ગયા તેને—તે રસ લેતા મરાળ અને મયૂરને નેત્રવડે પ્રહાર કરી ઉરાડી દીધા એટલુજ નહીં પણુ હાથથી કચુકીને પણુ કાઢી નાખી ૨૨-૨૩ કચુકી ૪ —કાઢી નાખેલી લીંબી કાચળી રસ વગરની (સ્તન સ્પર્શના રસ વગરની) વીલી (શિથિલ) બની તેથી તે શીળી—એવી જે સ્ત્રી તે મયૂરાદિકનો ત્રાસ ઓછો થવાથી સુખી થઇ. પણુ આખરે તો તે કાઢેની કચુકી દુખરજ નિવડી તે કેવી રીતે કે

દયા ધરી એવી, કંચુકી દેવી, લોભે સેવી, વાયુ બળી. ૨૩
તે ધરી વનિતા, વેગે સરિતા, ચાલી હરિતા, ચિત્ત તણી;
તે સરિમાં ગળતી, ત્રિવેણી વળતી, કૂપશું હળતી, મગ્ન બની. ૨૪
નયનથી નીકળી, હકળીવકળી, જાતી ગંકલી, મદનસરે;
ત્યાં જતાં વિરામી, નદી મા' નામી, મોહકરામી, નયનશરે. ૨૫
કૂપ ભુંજ અંબુજ, વર ભૂષણ રૂચ, ધરિયાં સ્વસુઝ, મુદ્ સહી;
અંગુલિ મગફળી, જાતી ન કળી, મુદ્રિકા મળી, દિપી રહી. ૨૬

તે સ્ત્રીની દેહ ઘણી કૃશ હતી, અને રતિ વખતે (સંભોગ સમયે) રમણ કરવાનાં એવાં જે કુચ તે વિશેષ સ્થૂળ દેખાતાં, તેથી ગગનમાં તેનું રૂપ જોતા એવા જે દેવ તે પસ્તાતા હતા. અને વિચાર કરતાહતા, કે, મોટાં એવાં સ્તન જે તે સ્ત્રીની કટિ ઘણી કૃશ છે, તો શા આધારે ગુરૂત્વનું (બોજાનું) સહન કરી શકશે. અને જો તેનાથી સહન નહિ થાય તો તે વિરહિણી (ઋષિને મળવાના વિરહવાળી) કોને કહેશે. એવી દયા લાવીને દેવતા પૈકી બળવાન વાયુએ કંચુકી દેવી-કાંચળી આપવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ ખરી રીતે જોતાં વાયુનો વિચાર દયા લાવવાનો નહોતો. પણ તે કંચુકી સાથે મિશ્ર થઈ સ્પર્શ સુખ લેવાનો ઇરાદો હતા, તેથી લોભ વડે તેનું સેવન કર્યું. ૨૪ તે ધરી ઇ:—તે વાયુએ આણી આપેલી કંચુકી ચિત્તને હરનારી એવી વનિતાએ ધારણ કરી, સરિતાને વેગે ચાલવાં લાગી. તે વેગ રૂપી સરિતામાં ઉદરપરની ત્રિવલીરૂપ ત્રિવેણી ગળી ગઇ. એટલુંજ નહિ પણ મગ્ન થઇ તે નાભિરૂપી કૂવા સાથે વેગવાળી સરિતાએ અને ત્રિવેણીએ સંગ કરી દીધો. મતલબ કે તે સ્ત્રીનો ચાલવાનો વેગ નદી જેવો ઉતાવળો, તેને પેટ સુંદર ત્રિવલી તથા કૂવાના આકાર જેવી નાભિ, શોભિ રહ્યાં હતાં. ૨૫ નયનથી—પાછળ જે વેગરૂપી નદી જણાવી તેનું મૂળ નયનમાં હતું. અર્થાત્ તે નયનમાંથી નીકળી હકળીવકળી—શિથિલ વિગર થએલી અને ગંકલાતી મનદસરે (ગુપ્તસ્થળે) જતી હતી. એટલુંજ નહીં પણ ઘણા મોટા નામવાળી જે મોહ કરનારી નદી તે નયનશરવડે ત્યાંજ (મદનસર પાસે) વિરામ પામી—રાખી ગઇ. તાત્પર્ય કે તે ઉતાવળી જતી એવી સ્ત્રીની નજર સ્વ શરીરના નીચલા ભાગ પર પડતી હતી. ૨૬ કૂપ ઇ:—તેના બે હાથ કમળ જેવા હતા તેણે, પોતાની ગરજ પ્રમાણે મુદ—આનંદયુક્ત ઉત્તમ શૃંગાર ધારણ કરેલા હતા.

ધરી કંકણુ ચૂડી, ખાડે રૂડી, (શકે) વળગે ઉડી, એવી ધરી;
બાજુ બધ મુક્તા, હાર સજુક્તા, ઝુમ્ના ઝુક્તા, ચિત્તહરી. ૨૭
તે વર તનુ ધારી, પ્રભાકારી, જંઘા સારી, કેળ જસી;
કળાવતી શી કળા, શબ્દ બહુ ગળ્યા, કટિમેખળા, વરાંગ લસી. ૨૮
(તે) રવ કિંકિણી ભળનો, (પદ) ઘુઘર ભળનો, નૃત્યમાં હળનો, શબ્દ શુચી;
પાદાંગુલિ પેંરી, નૂપુર જેંરો, કૈડા કેરી, રમણુ રચી. ૨૯
સજી કાંગી કલ્લાં, દીસે ભલ્લાં, ચાલે ન વલ્લાં, ચતુર મણિ;
એ વિધિ આભા, દરસ્યે આભા, લાવણ્ય લાભા, દિસે ઘણી. ૩૦
શું મારનીમૂરતી, સુધાસૂરતી, રતિની પૂરતી, આવી બની;
કે વિદ્યુત બાળા, રમા રસાળા, માલ્યની માળા, વાન તણી. ૩૧

૨૭ સજુક્તા—જુક્તિવાળા; જોડાઈ ગયેલા. ચિત્ત હરી—ચિત્તને હર્ણ કરે એવા. ૨૮ તે વર ઈઃ—ઉપર જણાવેલા ઉત્તમ તનુને ધારણ કરનારી એ જાગો તે કેળના થાંભલા જેવી હતી કળાવતી—કેલ—ગણિકા તેની કળા કળાવતી જેવી હતી. તેની સાથે આભૂષણના અને કટિ મેખળા (કેડના કંદોરા) ના શબ્દ વરાંગે લસી—શોભી રહ્યા હતા. ૨૯ તે રવ ઈ—ઉપર જણાવેલો એવો શુચિ—પવિત્ર શબ્દ કિંકિણી—ઘુઘરીઓમા ગળી જતો હતો. તેમ તેની સાથે પગના ઘુઘરાનો શબ્દ પણ ભળતો હતો, તેથી જાણે થતા નૃત્યમાં તે રવ હળી જતો હોય એમ લાગતુ હતુ. પગની આગળીએ નૂપર, જેંરી—જેવર (પગે પેરવાનું સોના મોતીનું ઘરેણુ) કૈડા (પગની છેલ્લી આંગળીએ પેરવાની આમળાદાર વીંટીઓ) કેરી (કેરીના આકારનાં ફૂલ) રગતાં રચી ઉપજે એવા પેહેર્યાં હતાં. ૩૦ સજીઃ—તે ચતુર શિરોમણિ કલ્લાં કાંબી પેહેર્યાંથી સારી દેખાતી હતી, તથાપિ એ બધા આભૂષણનો ભાર થયાં છતાં, તે વલી (વંકાયલા જેવી) ચાલતી નહોતી. મતલબ કે ઘણા દાગીના પેહેર્યાં છતાં તેની ચાલ મઝેની હતી. એ પ્રમાણે તેની ઘણી આભા—કાંતિ તથા લાવણ્યતાનો લાભ દર્શે—દેખીને જોનાર આભા થઈ જતા હતા. ૩૧ તે સ્ત્રી મારની મૂર્ત્તિ (કામદેવની પ્રતિમા), સુધાસુરતી (અમૃતની સીકલ) અથવા રતિની પૂરતી (કામદેવની સ્ત્રીની મદદગાર) જેવી બની તે વનમાં આવી. વળી કહે છે કે તે સ્ત્રીનાવાન-સરીરની શોભા વિદ્યુલ્લતા (વિજળી) જેવી, રમવાળી રમા (લક્ષ્મી) જેવી કે માલ્યની (પુષ્પની) માળા જેવી હતી, તે નક્કી થઇ શકતુ નહોતુ.

એવી વર રૂપા, જાય અનુપા, મોહની કૂપા, મુનિ પાસે;
જેમ શુરશું સાથે, ન લશ્કર માયે, ત્યમ સૌ થાયે, જે વાંસે. ૩૨
એ વિધિ વામા, વિતનુ ધામા, સુંદર શ્યામા, જાતી હવી;
તે હવી પાંશરી, નવી સાંતરી, રવિ આંતરી, કથશું કવિ. ૩૩

વલણ.

રવિજ્યોતિ જેણે આંતરી, તેને કવિ કયે કથી રે;
શું વેલ જાણે હેમની, ચાલી કુંદનમાં ધસી રે. ૩૪

કડવું ૧૨ મું રાગ દોહરા.

વિભાંડકવન વામા આવી, ચતુરા ચપળાકાર;
કોણ રોકે ઉભા લક્ષ્મી, તેમ થયું અવિધાર. ૧
વનદેવતા અંજાઈ સહુ, ભૂલી ખાલન ભાન;
ટગમગ જૂએ વરાંગીને, કે થાય સમાધાન. ૨
મૂળ માહાત્મ્ય મુનિ કેરે, (થયાં) ક્રૂર પ્રાણી બાલ;
વળિ રામા રૂપ પાશમાં, (હવાં) તદાકાર કૈવલ્ય. ૩
તેને જોતી ચાલતી, કરતી અંકિત એહ;

૩૨ એવી ઇઃ—એવી સુંદર રૂપ વાળી અનુપા કે જેને બીજાની ઉપમા ન આપી શકાય એવી; તથા મોહના કૂવા જેવી, મુનિની પાસે ચાલી. તે વખતે જેમ કોઇ શૂરાની સાથે જતું લશ્કર માય નહિ, તેમ તે સ્ત્રીની વાંસે—પાછળ સર્વ કોઇ જવા લાગ્યું. ૩૩ એઈઃ—એવી રીતે વિતનુધામા—કામદેવના ઘર જેવી સુદર સ્ત્રી જવા લાગી. તે પાંશરી થઇ નવી સાંતરી એટલે બીજી બારકી, આશ્રમ પાસે આવેલા હોવાથી ઠાઠમાઠ કરી તૈયાર થઈ. તેણે પોતના તેજવડે રવિની જ્યોતિને પણ આંતરેલી હતી. તો પછી તેને કવિ કેવી રીતે કથી શકે. મતલબ કે તે કવિથી પણ વર્ણી શકાય એવી નહોતી. ૩૪ શું વેલ ઇઃ—જતી એવી સ્ત્રી જાણે સોનાની વેલ કુંદનમાં-ઉંચી જાતના સોનામાં ધસીને મળવા જતી હોય, તેમ જતી હતી. અર્થાત્ તે હેમની વેલ જેવી મોહલેખા કુંદન રૂપ શૃંગીઋષિને મળવા જતી હતી. ૨ ખાલન—ખાળવાનું—રોકવાનું. થાય સમાધાન—મનનું સમાધાન થાય કે આ રોકવા લાયક નથી. ૩ કૈવલ્ય—બ્રહ્મરૂપ, મોક્ષ. ૪ અંકિત—પગનાં ચિન્હવાળી પૃથ્વીની (ખેહ) રજને કરતી હતી. એટલુંજ નહીં પણ અવનિ—પૃથ્વી પણ તેના પગના સ્પર્શને ઇચ્છતી હતી; તેથી ચાલતાં

આવનિ ઇચ્છે પાદ વળિ વળિ, (થાય) પૂર્વ તેહની તેહ. ૪
સલુણી શ્યામા સર્વ જોતી, વ્યાઘ્ર વરૂ વિહાર;
(કો) પચાનન પડ્યો પ્રૌઢો, (તેના) મુખ મૃગ મારે મારો ૫
(તેના) દંત ગણતું દીસતું, શૃગાલ શાણું ત્યાંય;
આન'આવી.સાન મારે, પડ્યો પંચાનન જ્યાંય! ૬
વ્યાઘ્ર વરૂ સન્મુખ થઈ, વાજી વદે અપાર;
નકુલ ન પકડે નાગને, મૂષક રદ મઝાર. ૭
વાન–વાળ કાપે કર થાપે, ઉંદર બિલાડી પાસ;
ત્યાં ફરે હોલા ડોલતા, ન સિંચાણાના ત્રાસ. ૮
ઉલૂક વાયસ એક સંપી, થઈ રમે રમ્ય વૃંદ;
નહિ ભેદ ભોગી ગૃધ ત્યાં, સૌને મન આનંદ. ૯
કો શુક પઢતા ઋગ્ યજુ, વળી સામને અથર્વ;
કૃષ્ણ શુક્લય જુપપાઠી, ધરી શિક્ષા તજી ગર્વ. ૧૦
સંહિતા શીખી સારિકા, (જેમાં) સ્તોત્ર સંગ્રહ મુખ્ય;
બ્રાહ્મણ પઢી કરે પ્રાર્થના, શુકો બની રૂખ. ૧૧
(કો) વાયસપંડિત બોલતા, છે સંહિતા પ્રાચીન;

ચાલતાં પાછળ રહેવી એવી જે રજ તે તેની (સ્ત્રીની) પૂર્વ—આગળ થતી હતી. ૬ શૃગાલ—શિયાળ. ૭ વાજી—ઘોડો. નકુલ—નોળ. મૂષક—ઉંદર. રદ–દાંત. મંઝાર—બિલાડી. ૮ વાનવાળ ઇ:—ત્યાં બિલાડીની પાસે ફરતા એવા ઉંદર તેના શરીરના વાળ કાપતા હતા. એટલુંજ નહી પણ તેના માથાપર હાથ પણ મૂકતા હતા. ૯ ઉલૂક—ઘુવડ. વાયસ—કાગડો. વૃંદ—ટોળામાં. ૧૦ કો શુક ઇ:—કોઇ પોપટ ઋગ્—ઋગવેદ, યજુ—યજુર્વેદ, સામ—સામવેદ અને અથર્વ—અથર્વવેદ ભણતા હતા. તેમ કૃષ્ણ અને શુક્લય જુપ એટલે જે યજુર્વેદના કૃષ્ણયજુપ અને શુક્લયજુપ એવા બે ભેદ છે તેનોજ પાઠ શિક્ષાનો ગર્વ તજી કરતા હતા. ૧૧ સંહિતામાં સ્તોત્રનો સંગ્રહ હોય છે. તેથી સારિકા સ્તોત્ર શીખી એમ કહેલું છે. બ્રાહ્મણ–એક વેદના પેટામાં સંહિતા અને બ્રાહ્મણ એવા જે બે ભાગ હોય છે તે. જેમ સંહિતામાં સ્તોત્રનો સંગ્રહ હોય છે, તેમ બ્રાહ્મણમાં વેદના અર્થ, મંત્રવિયોગ, કારણ, અર્થવાદ, વિધિ વગેરે હોય છે. ૧૨–૧૩ તે વનના ઉલૂક સંહિતા અને બ્રાહ્મણ વગર જે વેદના અષ્ટક

ઉલુક ભાખે અષ્ટક અધ્યા', મંડળી ન અર્વાચીન. ૧૨
અનુવાક સુક્તને મંત્ર પઢતા, લડતા તંત્રે જાણ;
વાજસનેય વખાણતા, બકપંડિત નિરવાણ. ૧૩
ઠગ વિશેષણ પરાં કીધાં, જેમ વાલ્મીકિ મહાભાગ;
(ત્યમ) બકઋષિ ધ્યાનસ્થ બેઠાં, (જેના) તળાંસે મીન ત્યાગ! ૧૪
ચકવા ઉપનિષદ બોલે, કોકિલા ઉપવેદ;
આયુર્વેદ શીખ્યાં સર્વકો, લહે રોગના ભેદ. ૧૫
ધનુર્વેદ પઢિયા ગજઆરિ, મુક્તામુક્તના ભાગ;
પિક દાદુર કેકિ પઢિયાં, ગાંધર્વવેદ મહાભાગ. ૧૬
ષડાંગ શીખ્યા શુકલા, શિક્ષા મરાળ પ્રમાણ;
કલ્પ શીખ્યા કોક પક્ષી, શ્રૌત ગૃહ્યને જાણ. ૧૭

અધ્યાય, મંડળી, અનુવાક, સુક્ત અને મંત્ર વગેરે ભાગછે તે ભણતા; અને કહેતા કે તે અવાર્ચીન-નવીન નથી. કેટલાક તો તંત્ર વિદ્યાથીજ વાદ વિવાદ કરી લડતા હતા. વાજસનેય-ધોળાયજુષ. ૧૪ જેમ મહાભાગ એવા વાલ્મીકિએ પૂર્વાશ્રમના નઠારાં વિશેષણો ત્યાગ કર્યાં હતાં તેમ તે વનના બકઋષિઓએ પણ કરેલું હતું. ૧૫ ઉપનિષદ-સંહિતા અને આરણ્યમાંથી થયેલા ગ્રંથ. ઉપવેદ —આયુર્વેદ, ધનુર્વેદ, ગાંધર્વવેદ અને સ્થાપત્યવેદ. એટલે ઉપવેદ પણ વેદની માફક ચાર છે. આયુર્વેદ—એમાં રોગાદિ જન્મ અને દુઃખં નિર્વાણાદિ ઔષધો તથા ચિકિત્સા શાસ્ત્રોનો સમાવેશ કરેલો છે. તે સર્વ પ્રાણી, વનમાં શીખેલાં હતાં. મતલબ કે પક્ષીવર્ગ માંહોમાંહે ઔષધોપચાર કરી લે તેવાં હતાં. ૧૬ ધનુર્વેદ—એના કર્તા વિશ્વામિત્ર કહેવાય છે. એમાં આયુદ્ધ અને સેના —નિરૂપણ કરેલું છે. તે તો તે વનના ગજઆરિ એટલે સિંહજ શીખેલા હતા. તાત્પર્ય કે જો કદી કોઇ શીકારી શીકાર રમવા આવે તો તેનાં હથિયારથી કેમ બચી જવું, તે ત્યાંના સિંહ જાણતા હતા. મુક્તામુક્ત, બરછી-વગેરેથી બચવાની વિદ્યા. ધનુર્વેદના ચારભાગ કરેલા છે, જેવા કે, મુક્ત, અમુક્ત, મુક્તામુક્ત, અને યંત્રામુક્ત, તેમાંનો એક ભાગ. પિક-કોયલ. દાદુર-દેડકો. ગાંધર્વ વેદ-એના પ્રકટ કર્તા ભરત કહેવાય છે. એમાં સ્વર, તાલ, મધુરતા, ગીત, નૃત્ય, વાદ્ય ઇત્યાદિનું નિરૂપણ કરેલું છે. ૧૭ ષડાંગ—વેદનાં ૭ અંગ છે તેને ષટ દર્શન પણ કહે છે. એમાં શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરૂક્ત, છંદ અને જ્યોતિષ એ ૭ શાસ્ત્રનો સમાવેશ થયેલો છે. શુકલા-શુકા-જંગલી કાં-

ત્યાં કોક કાબર બોલતી, નિરૂક્તનું ધરી ગાન;
બોલતા વ્યાકરણ સકરા, ન અશુદ્ધ અનુમાન. ૧૮
છંદશાસ્ત્ર કલિંગ શીખ્યા, સ્વતંત્રતા સુઅંગ;
જ્યોતિષપાઠક ચાતકા, ચકોર (ખટ) શાસ્ત્ર સુરંગ. ૧૯
ખનિયા પુરાણી બુલબુલા, સુસ્વરે ભાખે જ્ઞાન;
ઉપપુરાણ ને પુરાણનું, મેળવે બહુ ગાન. ૨૦
વાગોલ શીખી સ્મૃતિ સારી, ધરી પૂર્વનું ધ્યાન;
કે' તજશે સ્વામી સેવા, (તે) લટકે ઉંધે વાન. ૨૧
એમ શાસ્ત્ર કેરાં અધ્યયની, વન પશુ પક્ષી સર્વ;
વિશેષ દીઠે એટલું જે, (સૌ) કામ ક્રોધ વર્જિત ગર્વ. ૨૨
નહીં ભેદ નર નારી તણો, ક્યાંથી મૈથુનજ્ઞાન;
દેહ દમન કરી રહેવું, ગણવાં સર્વ સમાન. ૨૩
આનંદ ઉદધિ માંય નાવું, ધરવું શૃંગી ધ્યાન;
એ વિધ વનચર નિહાળી, ભૂલી ભામની ભાન. ૨૪

હલા વગરના પોપટ. શિક્ષા—એ વાણી કૃત કહેવાય છે. એમાં મુખ્યત્વે કરીને વેદ ભણવાનો વિચાર દર્શાવેલો છે. મરાળ—હંસ. કલ્પ-સૂત્ર. એ કાત્યાયન અને આશ્વલાયનાદિ મુનિ કૃત છે. એનાથી વેદ બોધિત કર્મના અનુષ્ઠાનની રીત જાણવામાં આવે છે. કોક—ચકવાક પક્ષી. શ્રૌત અને ગૃહ્ય એ સૂત્રના બે પ્રકાર છે. ૧૮ નિરૂક્ત—એમાં સંજ્ઞાબોધક કોશ, કઠિન શબ્દોની વ્યાખ્યા અને વેદના અપ્રસિદ્ધ પદોના અર્થ આપેલા છે. સકરા—બાજ. ૧૯ છંદશાસ્ત્ર—પિંગળ. કલિંગ—એ પક્ષી સિંહના દાંતમાં વળગી રહેલા માંસને નિડરપણે મેળવી પોતાનું જીવિત ચલવે છે. ખટ શાસ્ત્ર—(હારમાળા જુઓ). ૨૦ ઉપપુરાણ—જેમ પુરાણ અઢાર છે (જુઓ રાગયન્ત્ર) તેમ ઉપપુરાણ પણ અઢાર છે. જેવાં કે:—લઘુકાલિકા, બૃહત્કાલિકા, પરાશર, સિંહ, નારદ, સનત્કુમાર, સૌર, દુર્વાસ, કપિલ, માનવ, વિષ્ણુધર્મોત્તર, શિવધર્મ. માહેશ્વર, નંદી, કુમાર, ઔશનસ, દેવી અને વરણ પુરાણ. ૨૧ સ્મૃતિ—એને ધર્મશાસ્ત્ર કહે છે. સ્મૃતિઓ ઘણી છે, અને તે યાજ્ઞવલ્ક્ય આદિક ઘણા ઋષિઓએ કરેલી છે. તે તો ત્યાં વાગોલ શીખેલી હતી. એટલુંજ નહીં પણ તે કહેતી કે, જે આ સ્વામી સેવા તજશે તે અમારી પેઠે ઉંધે મસ્તકે લટકશે.

(જે) વન તણાં જંતુ ન જાણે, સંગ તે શું થાય!
(તે) કઈ પેર મુનિ ચળે હુંથી, રખે વચન મુજ જાય. ૨૫
(એમ) હર્ષ વિસરી હરિવદની, ગઇ મુનિમંદિર જ્યાંય;
અવિલોકી આશ્ચર્ય પામી, શોભા મનહર ત્યાંય. ૨૬

વલણ.

મનહર શોભા મુનિમંદિર, જોઇ જુવતી જાંખી થઇ રે;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં કંઈ, તેવી શોભા નવ લહી રે. ૨૭

કડવું ૧૩ મું રાગ મારૂની ચાલ.

નારી મૂકી બીજી વાટ, આવી મુનિ જહીં;
જોઇ શોભા નંદનવન, તે કયમ વર્ણું કહી. ૧
નદી-તટ ઉપર પાવન, મુનિમંદિર છે;
ત્રય તરફે તરૂ ફળરૂપ, અતિ સુંદિર છે. ૨
માલતી મલ્લિકા-મંદિર, ચારૂ ચાર મગે;
જુઈ જાઇ તુલસી જ્યાંય, ઘણી મગમગે; ૩
કદળી કેતકી કેરાં વન, કણેર ફૂલી ઘણી;
રમ્ય તડાગની ગાંય, શોભા જલજે બની. ૪
પદ્મ પદ્મિની અરપરૂ જોઇ, મળવાને તરસે;
તદપિ સંતાડેલો સ્વામ, જોઇ કંજ નવ હરસે. ૫
મહા ક્રોધી થઇ તન માંય, કર પ્રફુલ્લ કરે;
જયમ સહસ્રરશ્મિ સૂર્ય, સ્વકર ક્રોધી ધરે. ૬

---

૧ જોઈ શોભા ઈઃ—તે સ્ત્રીએ દેવના નંદનવન જેવી ત્યાં શોભા જોઇ, તેનું વર્ણન કરીને, કવિ કહે છે કે, હું કઈ પેરે કહી શકું. ૩ માલતી-મોગરો. મલ્લિકા-મંદિર—ચંબેલીનાં ઘર. (માંડવા). મગ—તરફ—બાજુએ. ૪ કેતકી—કેવડો. જલજ—કમળ. ૫-૬-૭ પદ્મ-કમળ અને પદ્મિની-કમલિની (રાત્રીનાં) તરસ્યા-તલસ્યા કરતાં હતાં, તેમને પ્રભાત થવાથી વિયોગ ભાગવાનો સમય આવેલો હતો; તદપિ કમલિનીએ ઉરમાં ભ્રમર રૂપી સ્વામી સંતાડી રાખેલો હોવાથી, કંજ-કમળ (વ્યભિચાર દોષને લીધે) રૂપી (કમલિનીનો) સ્વામી ખુશી થતો નહોતો, એટલું જ નહિ પણ કોપાયમાન થઇ તેણે (પોતાના) કર (પાંખડિયો) ફેલાવી તે ક્રોની

તેથી ડરી કમલિ(ની) અપાર, ધીમે (ધીમે) શીર ઉંચકે;
જેમ ક્રોધી જોઇ સ્વામ, સુંદરી મન ચળે. ૭
હો ધવલ સ્વરૂપા નાર, થઇ છે ધણી વિના;
તે શિથિલને થઇ મ્લાન, જેમ જળ વિણ મીના. ૮
તેવા સરોવરની ચોપાસ, ગુલાબ સેંકડા;
ફૂલે દિવાકરને જોઇ, ઘણા એકઠા. ૯
ફૂલતી કળીઓ કેરા રવ, થાય કડાકડે;
તેથી ડરતી તરૂણી અપાર, ધ્રુજે કુચ ઘટે ! ૧૦
આવી કલ્પવૃક્ષની ડાળ, આડી કંઈ અનિરો;
અશોક લોભી થઇ ધરે ચીર, રામા બરતી રીમે. ૧૧
રાયણ, સેવા કેરા લાવ, ફળે વધાવતી;
દાડિમ રદ ઈર્ષ્યાએ ઉર, ચીરી બતાવતી. ૧૨
નાળિકેરી કે' તજ્ય ગર્વ, દષ્ટિ ઉર્ધ્વ કરી;

પેકે કે:—જેમ સહસ્ત્રરશ્મિ (કિરણ) વાળો સૂર્ય સ્વકર—પોતાનાં કિરણો ક્રોધાયમાન થઈ ધરે—ધારણ કરે તેમ લાગતું હતું. ઉપર પ્રમાણે કમળને ક્રોધાયમાન જોઈ તેની સ્ત્રી ધણી ડરી જતી હતી. તેથી તે ધીમે ધીમે પોતાનું માથુ ઉંચકતી વખત જેમ ક્રોધાયમાન સ્વામીને જોઈ સારી સ્ત્રીનું મન ચળી જાય; અને તે જેવી દેખાય, તેવી કમલિની દેખાતી હતી. તાત્પર્ય કે તે વખતે હજાર પાંખડીનાં કમળ ખીલ્યાં હતાં, અને સૂર્યને ઉગવાની તૈયારી હોવાથી કમલિનિ બંધ થયેલા ભૃંગોને મુક્ત કરી ખીલવાની શરૂઆતમાં આવેલી હતી. ૮ ધવલ સ્વરૂપાનાર—પોયણી. ધણી—ચંદ્ર. મીના—મીન—માછલી. ૯ દિવાકર—સૂર્ય. ગુલાબ સૂર્ય વિકાશી ન હોવા છતાં પ્રાતઃકાળે ઘણાંખરાં પુષ્પો ખીલે છે, તેથી 'ફૂલે દિવાકરને જોઈ' લખેલું છે. ૧૦ રવ—શબ્દ. કુચ ઘટે—ઘડા જેવડા સ્તંને—છાતીઓ, ગુલાબની ખીલતી એવી કળીઓના રવ—શબ્દથી ધ્રુજવા લાગી. ૧૧ કલ્પવૃક્ષ—આંબો. ૧૨ રદ—દાંત. દાડિમ તે સ્ત્રીના દાંત જેવા પોતાનાં બિયાં હોવાથી તેના દાંતની ઈર્ષા કરતી હોય તેમ પોતાનું પેટ ચીરી (બિયાં) બતાવતી હતી. મતલબ કે ત્યાં પક્વ થયેલાં ઘણાં દાડિમ ચીરાઈ રહ્યાં હતાં ૧૩ નાળિકેરી કે:—વળી તે સ્ત્રીને નાળિકેરી—નાળીએરી કહેતી હતી કે, ઉંચી દષ્ટિ કરી તું તારો ગર્વ છોડિ દે. કારણ કે જે તારાં બે સ્તન છે, અને તેનોજ તું ગર્વ કરેછે, પરતુ

પુંજ* દ્રપ શાં છે હું પાસ, (અનેક) જો તું ચિત્ત ધરી. ૧૩
એ આદિ વર તનુ અનેક, તે વન રાજતાં;
ગયાં રંભા રાણી ત્યાં, સ્વરૂપે સાજતાં. ૧૪
જોઇ પર્ણકુટી પાવન, બાળા અધર હસે;
દ્રાક્ષ-વેલિયે વિંટ્યા અશોક, તેથી ક્રોધ વસે. ૧૫
અન્ય લતાએ આશ્રય લીધ, તેણે રૂડી લસે;
રંભા ઈર્ષાએ કાઢી ચક્ષ, તોડી (તેનાં) તનુ કસે. ૧૬
મધુમાલતી મા'લતી તહિં, સહકારને વળગી;
કુમે કુમે કુમખાંય, થાયે (પતિથી) નવ અળગી. ૧૭
એ વિધે (દંપતિયે) નારી કરી, ઋષીશ્વર રહેવા;
તે મઢી મઢુલી સુગને, ન કો સમર્થ કહેવા. ૧૮
આશ પાશે પ્રડી જ્યાંય, સ્ફટિકની શીળા;
તે પર ફોડ્યાં ફળ અવધ્ય, નિરખંતી ગહિલા. ૧૯
જોઇ રૂપ ચકિત થાય, પર્ણકુટીનાં પક્ષી;
પરભૃત કલ ઉચ્ચરી ઘણું, (કર્યો) ગુંજા રવ મદ મક્ષી. ૨૦
ભૃંગ ભૃંગી મદમસ્તે, ભં ભં શબ્દ ભાખે;
સારિકા શાણી ટૌકે ત્યાં, વળી વળી ક્રોધ દાખે. ૨૧
ખબડદાર જાતું નહિ, કીર કંચુકી ભણતા!
ગત•મયૂર નૃત્યને મૂકી, જાય ડગલાં ગણતા. ૨૨

• મારી પાસે તો જો તું ચિત્ત ધરીને જોઈશ તો એવાં અનેક છે. તાત્પર્ય કે ત્યાં નારીએરીએ ઘણાં નારિયળ લાગેલાં હતાં. ૧૪ એ આદિ ઇઃ— એ વગર સારાં શરીર જેવાં શોભાયમાન ઘણાં વૃક્ષો દીપી રહ્યાં હતાં. ૧૬ તેણે—તેણે તે (લતા) રૂડી લસે—શોભતી હતી. કસે—ખેંચે. ૧૮ એ વિધિ—ઉપર જણાવેલી રીતે લતાઓએ અને વૃક્ષોએ એક મઢી (પર્ણકુટી) રૂપી સ્ત્રીને સુગન-પુષ્પોવડે મઢી—આચ્છાદિ લીધી હતી. તેની શોભાનું વર્ણન કરવાને કોઇ પણ સમર્થ નહોતું. મતલબ કે ઋષિજીની પર્ણકુટી લતાઓ અને પુષ્પોથી ઢંકાએલી હતી. ૧૯ સ્ફટિક—એક જાતનો મણિ. અવધ્ય—ન ફોડવા લાયક. ૨૦ પરભૃત—કોયલ. કલ—અસ્પષ્ટ. ૨૧ ભૃંગ ભૃંગી—ભમરો ભમરી. ભં ભં-તેમનો ગુંજારવનાદ. ૨૨ કંચુકી—ચોબદાર.

દેખ દાવશી આવંત, અવળાને.સવળી;
ત્યાં ચક્રવાકી તજી પ્રીત, કહેતી રે'ની ખળી. ૨૩
આવે ધાતો ત્યાં ચક્રવાક, (જે) ત્વરિત ગતિયો;
મોટો કપિવર આવી આડ, કરે ગત ગતિયો. ૨૪
માતંગ મૂકી જળ ખેલ, આવી ઉભા રહ્યા;
ગલિત મદે સુવાસીત દેહ, તેણે ગદ સહ્યા. ૨૫
વારવા આવ્યાં પ્રાણી જેહ, તે સૌ મો' પામ્યાં;
રૂપ જોઈ રસાળુ રમ્ય, મન માંહી વિરામ્યાં. ૨૬
બાળા પેઠી બળશુ ત્યાંય, લતા ગરૂપર તોડી;
મંદિર(માં) ગઇ માનીતી નાર, મર્દતરૂ માન મોડી. ૨૭

વલણ.

મોડી મર્દતરૂ માન માનની, ગઈ જ્યાં મુનિ વાસરે;
અજ્ઞાત નાયક તણી ગતિ તો, કહે કવિનો દાસરે. ૨૮

કડવું ૧૪ સું રાગ સામેરીની ચાલ લેહેકતી.

ગઇ બાળા મંદિરમાં મા'લતી રે, વર તનુ તાપસ ભાળતી રે;
પ્રાતઃકર્મ કરંતો મહામુનિ રે, આવી વાચા અવિચ્છિન્ન તે સુણી રે. ૧
જોઇ રૂપ રમા રસમાતી રે, થઇ કામાતુર લજ્જાતી રે;
જટાજૂટ શંકર શીર રાજે રે, શૃંગ જટાશું અધિક્ વિરાજે રે. ૨
શ્યામ કેશ કલાપને જોઇ રે, વગંગી વનિતા મોહી રે;
વિશાળ ભાગમાં ત્રિપુણ્ડ્ર તાણ્યુ રે, મધ્યે શૃગ શશિજ્યોત માન્યુ રે! ૩
ભ્રુવ શરાસનની તોલે રે, (માંહી) ભર્યાં દૃષ્ટિ-શર અમોલે રે;
રૂડી અણીઆળી છે આંખી રે, તે કેમ જાય હુંથી ભાંખી રે. ૪
નાસિકા શું તેજની ધાર રે, અધર પ્રવાળી અવિધાર રે;

---

૨૪ કપિવર-મોટો વાનર. ૨૫ ગલિત—ગળેલો. બહાર નીકળી રેલા ઉતરેલા તે. ૨૭ મર્દતરૂ—પુરૂષના નામવાળાં જે તરૂ આડાં આવતાં હતાં તેમનું માન મૂકાવી (તેને ભાંગી નાખી) તે સ્ત્રી મુનિના મંદિરમાં ગઈ. ૨૮ અજ્ઞાત નાયક—કામશાસ્ત્રના ભેદ નહિ જાણનાર એવો અજાણ્યુ નાયકઃ—(ઋષ્યશૃંગ.) ૨ જટાજૂટ—જટાનો બનાવેલો જે મુકુટ રૂપ આકારતે ૩ શશિજ્યોત માન્યુ—ત્રણ શેરનુ તિલક કરેલું હતું તેની વચ્ચે જે શીંગડુ હતું તે ચંદ્રમાની જ્યોત જેવુ જણાતુ હતું.

મૂરછ કૂરંગનું વદન અવિલોકી રે, જાય રંભા પણ મોહે રોકી રે. ૫
ચારૂ ચિબુક ચંપોન રસાળ રે, શીપ શા કર્ણ મોહે મરાળ રે,
ગ્રીવા શંખ શી જેની મોટી રે, તેણે ધરી રૂદ્રાક્ષ ન ખોટી રે ૬
હૃદય પર પડિયા બે ભાગ રે, (ચઢતી) જળ લેરી શા સુહાગ રે,
તે પર ઉગી રૂવાટી રસીલી રે, (શું) કંચન શીલા પર વેલી ખીલી રે ૭
ઉદર પર પડી બુરી રેખા રે, (જાણે) ત્રિવેણી વેણી મારી મેખા રે,
કટિ કૃશે સ્થૂલ હૃદે ધાર્યું રે, સ્કંધે બળિગર્દ સ્કંધ વિચાર રે ૮
કઠિનતા વૃષભ કંધ લજ્જાને રે, ત્રિશાખ દડે ત્રિપુણ્ડ્ર બજાવે રે,
પંચમુખી થયો અસ્તો વ્યસ્ત રે, કૂણી નીચેનો જોઈ હસ્ત રે
ત્રોજી રહી કાડે ટોડરમાળ રે, જ્યાંથી ઝંઈક ઝર નિશાન રે,
સ્થૂળ સ્તંભ શી જંઘા રાજે રે, પટ ઘુંટણું પર પડગા સાને રે ૧૦
રતિરમણું શી પગની પીંડી રે, (તેણે) કેળ કમળ શા પગ વીંડી રે,
એવો વર તનુ મરીગા કરતો રે, ઓરાણું યૌવનનું ઝરતો રે ૧૧
વિરોધ વનિતા વર પાન રે, પડી મોહ કૂપે ભૂલી ભાન રે,

---

૫ મોહે—મોહથી ૬ ખોટી—ખરી અને ખોટી રૂદ્રાક્ષ થાય છે માટે 'ધરી ન ખોટી' એમ લખ્યું છે ૭ હૃદય પર ૧—અરેયરૂગ ઉપરી આવેલું હૃદય જળની (સુહાગ) સાથે અને અન્ની લેર જેવું બે ભાગમાં જણાતું હતું એટલું જ નહીં પણ તેનાપર રસવાળી (કુમળી) રૂંવાટી ઉગી હતી, તે જાણે કંચનની શીલા ઉપર વેલી પ્રફુલ્લિત થઈ હોય એમ લાગતું હતું ૮ તેના પેટપર બુરારંગની રૂંવાટીની લકીર પડેલી હતી, તે જાણે પેટ પરની ત્રિવેણીને વેણીની મેખ મારી હોય એવો ભાવ દૃષ્ટિએ ગર પડે. સ્કંધે—[illegible]—ગુ. ઓના ખભાએ બળિગર્દ—બળવાન બળદના ખભાને મ. કરના ન પકે તેના ખભા બળવાન બળદના જેવા હતા ૯ કઠિનતા [illegible] જેના ખભાની કઠિનતા બળદની ખાંધની કઠણાસને લજાવતી હતી બજાવે—[illegible] આવે પંચમુખી—શું તેની કૂણી નીચેનો હાથ જોઈ પાંચ મુખનો નામ પણ ભાસ્તો વ્યસ્ત થઈ ગયો હતો, મતલબ કે તેની કૂણી નીચેનો હાથ પંચમુખી ન મળતાં કરતાં પણ વધારે ઉત્તમ હતો ૧૦ પટ—અ પગનો અ મળી પર પહેરેલ ઘુટણ ઉપરનો જે ભાગ તે ૧૧ રતિરમણ—મ[illegible] જેવી કોઈન પગની પીંડીએ, કેળ જેવા પગના પંજા પગની [illegible]

નિરંતર તપશીને પાડના લપશી રે, પામ જઇ આનિંગી ચપશી રે ૧૨
ભાખી ગમા રસાળુ રમીલી રે, (આશ્રમ) પાસ તપશી વાડી ખીલી રે,
કંદ ફળ મૂળ થાય છે વાડ રે, પામો હર્ષ આ સ્થળ વિશારૂ રે ૧૩
આવી દર્શને ઋષિ ભગવાન રે, થાતુ વિઘ્નનારવાનુ અભિમાન રે;
તપ કેરી વૃદ્ધિ ભાખો રે તમ જનમની આભા દાખો રે. ૧૪
તમો પ્રિય કરો છો તેનુ રે, વેદાભ્યાસી વપુ વર જેનુ રે,
તમો તેવા થયા વેદપાઠી રે, એમ પૂછતા રસના ગાઢી રે ૧૫
જોઈ રૂપને લાગી લગ્નિ રે, અનાયાસે જાગ્યો કામ અગ્નિ રે;
બોલ્યા ઋષિવર આગે લાગી રે, તમો કાંતિવાન સોહાગી રે ૧૬
આજે નમન ઘટે મુનિ અમને રે, અર્ઘ્ય પાદ્ય આપ્યુ જોઈએ તમને રે,
મૃગચર્મ પર કુશાસન કીધુ રે, બેસો બેસોજી કહી માન દીધુ રે ૧૭
(કંપ) કરજોડી પૂછે ઋષિ સારો રે, મમ પ્રશ્ન તમો ઉર ધારો રે,
કહ્યુ પિતાએ મુને પે'લુ રે, કરવુ મહત્નુ પૂજન વે'લુ રે ૧૮
એમ કહી વર્ણવ્યા મુનિ મોટા રે, તેથી અધિક્ કેમ કહુ જોટા રે,
કહો આશ્રમ ક્યા તમારૂ રે, અભિધાન આપે શુ ધાર્યુ રે ૧૯
બ્રહ્મચારી જાણુ તમાને ભાણુ રે, કહો વ્રત ધાર્યાનુ પ્રમાણુ રે,
જીતેંદ્રિય છતા વર વાન રે, (છે) શોભિત શરીર સૂર્ય સમાન રે. ૨૦
શો હૃદે ઊંચુ મુજથી ઘણુ રે, જટાકલાપ શ્યમ કરી વરણુ રે,
મમ પિતાશુ રૂડુ ભાળ રે, તદપિ શોભાએ અધિક્ રસાળ રે. ૨૧
ધર્યુ વલ્કલ જે ઋષિ તમે રે, તેનું વર્ણન થાય ન અમે રે,
તમ તનમાથી આવે જે વાસ રે, મુજ ભસ્મ (એવો) ન કરે પ્રકાશ રે. ૨૨
પૂછુ ધર્મ ક્રિયો ને ગોત્ર કોણ રે ગુરૂ કવણ ધર્યુ કયુ પોણ રે,

---

૧૪ આભા-કાન્તિ ૧૬ લગ્નિ—પ્રીતિ ૧૭ કુશાસન-ડાભનુ આસન ૧૮-૧૯ કહ્યુ ઇ—મારા પિતાએ કહ્યુ છે કે મહત્—કોઇ મોટા ઋષિ આવે તેનું સત્વર પૂજન કરવુ અને એવુ કહી તેવા મોટા ઋષિ ઓળખવાની નિશાની મને બતાવેલી છે, તેના કરતા પણ તમે અધિક્ છો એટલે તમે તેમની જોડના હશો એમ હુ કેમ કહી શકુ ૨૨ તમ ઇ—તમારા શરીરમાથી જેવી વાસ આવે છે તેવી સુવાસ મારે શરીરે લગાવેલી ભસ્મ કેમ પ્રકાશ—પ્રકટ કરી શકતી નથી?

એવા વિચિન વેણને સુણી રે, સ્મિત કરતા છતા તે ધૂણી રે ૨૩
તદપિ બોલી વિવેક લાવી રે, મુનિ લીધા લાવણ્યે લપટાવી રે,
કે'તી સુણુ વિભાંડક તન રે, છે આશ્રમ મારો ધન્ય રે ૨૪
કામિની કુચનું ગિરિશૃંગ દર્શે રે જ્યા નયન તણા શર વર્ષે રે,
તે પૂછે છે મમ ધામ રે, ત્રય જોજન અહીંથી સ્વામ રે ૨૫
ત્યા છે નિવાસ મારો નિત્યે રે, અન્ય ઋષિ છે ત્યાં અમિતે રે,
મારો ધર્મ એવો મહારાજ રે, અમો સર્વને નમુ સુખસાજ રે. ૨૬
કો અમને નમે તેને ત્યાગુ રે, તેવાથી શત જોજન ભાગું રે,
અમો નવ લઇએ ફળ મૂળ કોના રે, અર્ધ્ય પાદ્યને માનુ વગોણા રે ૨૭
નમસ્કાર તમથી (હુને) ન કરાય રે, કદી કરીએ તો અમથી થાય રે,
અધિકાર નમ। વિણુ અમો રે, એક આલિંગવાનો તમને રે ૨૮
એવી વાણી રસાળી સુણી રે, હાજી હાજી કરી બોલ્યા મુનિ રે,
જો મમાશ્રમ પધાર્યા રાજ રે, તો મુજ આતિથ્યનુ કરો કાજ રે ૨૯
ઉત્તમોત્તમ ફળ અમો આપુ રે, ભલાતક આમળી છગોળી કાપુ રે,
વળિ ધામણી પીપર કેરા ફળ રે જે ખાધે વાધે મુનિ બળ રે ૩૦
ગ્રહણ કરી તેનુ દિવ્ય દેવ રે, કરો મારૂ પ્રિય તજી અહમેવ રે,
સાંભળ્યુ કે' સુણો ધર્મના ધામ રે, આપ્યા ફળ મુનિયે ઉદ્દામ રે ૩૧
તેનો ત્યાગ કરી વર વેસ્યા રે, કાઢ્યા અન્ય જે અતર પ્રવેસ્યા રે,
ચદ્રબિંબ શા ખાજા ઘેબર રે, કળી જલેબી પેંડા શુ જેવર રે ૩૨
સુત્રફેણી મોતીચૂર સારા રે, કણુમઇ સાકરિયા અવિધાર્યા રે,
એ વિધ બત્રીશ જાતની સુખડી રે, જેથી ભાગે ભવની ભુખડી રે ૩૩
એવા એકથી એક અનુત્તમ રે, કાઢી આપ્યા રીઝે ઋષિ જયમ રે,
ભરી થાળ સુવર્ણે ભોની રે, ઋષિ લ્યો મુજ ફળ કહી ડોલી રે ૩૪
કહે શૃંગી મુનિ એ અન્યા' રે, અત્રે આ'ર તમારો ન ધન્યા રે,
એ શાસ્ત્રથી છે અવિરોધી રે, જો સત્ય હોય તો આપો શોધી રે ૩૫

૨૩ સ્મિત—ધીમેથી હસવુ તે સ્મિત કરતી વખત ધૂણાતુ નથી, પરતુ આ સ્ત્રીએ આવેલુ અટ્ટહાસ્ય ડમાળી રાખી સ્મિત કરેલુ માટે તે સ્મિત કરતા ધૂણી એમ વર્ણવેલુ છે ૩૧ ધર્મના ધામ—પાડવો ૩૨ અતર પ્રવેસ્યા—પાસે રાખેલા હતા તે અગર મુનિના મનમાં પેઠા, એવો ભાવ. પેંડા શું જેવર—જેવરના આકારના કે તેવી શોભા॥ પેંડા ૩૪ અનુત્તમ — ઉત્તમ. ૩૫ અત્રે-મારે ત્યા તમારો આહાર કરવો એ બરાબર નથી.

એમ કહી કાઢયાં પુસ્તક પાનાં રે, કે' તે કરો શો એવડાં વાનાં રે;
જો ભક્ષણુ મારૂ નવ ગ્રહો રે, જાઉ અમો સુખી તમો રહો રે. ૩૬
ઋષિએ જાણ્યું દુભાયા ઇશ રે, મુજ વચને ચઢી હશે રીસ રે;
તેને નમન કરી બોલ્યા બાળ રે, મહારાજ ! લેઉ ફળ અમો રસાળ રે. ૩૭
રખે દુભાવો તમો દાતા રે, એમ બોલી ફળ ઋષિ ખાતા રે;
નહિ જન્મમાં જે દીઠાં રે, કોહાં ખોરાં મીઠામાં મીઠાં રે ૩૮
તેણે સારી સુખડી ચાખી રે, તેની ગાઢા કયમ જાય ભાખી રે;
વાહલા મુનિ ફળ બહુ સારાં રે, તમને કેમ ભાવે આ આકારા રે. ૩૯
કહો તમો નિત્ય આવાં ફળ ખાઓ રે, બોલો બોલો શો લજ્જાઓ રે;
નારી કે' ઉત્તમ ફળનો આ'ર રે, એથી શત ઘણો કરૂ સાર રે. ૪૦
જોઇએ તો આવજો મારે ધામ રે, એવાં ઘણા ફળ અરપુ સ્વામ રે;
એમ વાતો કરતા વિપ્ર જમે રે, થાય તૃપ્ત તે કર્યા ન કયમે રે. ૪૧
હતું થાળમાં તે આરોગી રે, (ઉદરે) હસ્ત ફેરવી હર્ખ્યા જોગી રે;
એવે સુંદરીએ કાઢયાં તબોળ રે, આપ્યાં ઋષિને કરી રંગરોળ રે. ૪૨
સુગંધી સુમનો આપ્યાં અનેક રે, પદાર્થ પેયના સવિવેક રે;
અન્ય સ્વાદિષ્ટ મુખવાસ દીધા રે, તે ઋષિવરે આનંદે લીધા રે. ૪૩
વિચિત્ર વસ્ત્રને અગના લેપ રે, આંપી સફળ કરી સ્વ ખેપ રે;
તાપસ ગ્રહણુ કરી આનંદ્યા રે, અટ્ટહાસ્ય કરી મુનીશ્વર વધ્યા રે. ૪૪
ત્યારે બાળીએ કદુક કાઢયો રે, ઋષિ અગ પર હાસ્યમાં તાડયો રે,
વળી ઉછાળી તેને ઝીલ્યો રે, દેખાડયો હૃદયકંજ સ્થળ ખીલ્યો રે. ૪૫
અવળી સવળ નાખી દડો લેવા રે, દોડી કે મુનિ દોડ્યા એ'વારે;
એમ અન્યોન્યે કદુક ઉછાળે રે, તેત્રીશ કોટિ ટગમગ ભાળે રે. ૪૬
એવે બાળીએ બળ અતિ દીધુ રે, તેથી કારજ તેનુ સીધ્યુ રે,
ફળયુત વેની નમે લગ નમતી રે, જઈ આલિંગી મુનિને ગમતી રે. ૪૭

---

૩૮ કોહાં ઇઃ-ઋષિએ જે ફળ જોયા હતાં તે મધ્યે મીઠામા મીઠા કોઇ અને ખોરાં હતા. ૩૯ આ આકારાં-આ મારાં નહારાં ફળ. ૪૩ સુમનો—પુષ્પો. પેયના—પીવાના. ૪૪ સ્વખેપ—પોતે જે માટે ખેપ કરીને આવી હતી તે ધારણા. અટ્ટહાસ્ય—આડા પડી જઇ મોટેથી હસવું તે. ૪૫ કંદુક—દડો. દેખાડયો ઇઃ—હૃદય રૂપ કમળનુ સ્થળ જે કુચમડળ તે પ્રફુલ્લિત થયેલું છે એમ સૂચવીને, દડો ઉછાળતી વખતે મોહલેખાએ દેખાડી આપ્યું.

કુચ સ્પર્શે આનંદ થયો દુણો રે, અટાટ્ટહાસ્ય કરી મુનિ ધૂણ્યો રે;
વળી મદોન્મત્ત ગાનની દોડી રે, અશોકાદિક (વૃક્ષ) ન નાખે તોડી રે. ૪૮
(તેવાં) માલ્યરક્ષ ન નમવા દેતી રે, ચિત્ત તાપસનું ચોરી લેતી રે;
આખરે જેમા ઋષિ મહારાય રે, તદ્રૂપ કામ તણે લુબ્ધ કાય રે. ૪૯
તદપિ વારંવાર આલિંગી રે, દાબી પાડી ઉઠાડી શૃંગી રે;
બોલી વર તનુ વાગા સુખે રે, અમો જાઈ તમો રહો સુખે રે. ૫૦
(થયો) અગ્નિ હોમ તણો મહાકાળ રે,(એમ) કહી જોતી જોતી ચાલી બાળ રે;
લોગરા કહે સુણો પાંડુકુમાર રે, (હવે) કહું શૃંગી ઋષિના વિચાર રે. ૫૧

વલણ.

વિચાર કહું શૃંગી તણા, જે થયા કામાતુર રે;
બ્રહ્મચર્ય ભૂલી ગયા, મુનિ માંય ચોટ્યું ઉર રે. ૫૨

કડવું ૧૫ મું રાગ મેવાડો.

મદોન્મત્ત થઈ ગયો હો, ઋષિનો બાળકો;
વ્યગ્ર ચિત્તે સૌ ગયું હો, થયા તેના હાલકો ? ૧
લાગી લગનામાં લગ્નિ હો, નિશ્વાસને મૂકે;
ગયો ગયો બાખો હો, ધ્યાન તેનું નવ ચૂકે. ૨
કવાસિ કવાસિ કરી કૂટે હો, બાળ પોતા તણું;
મુનિ શે સંતાયા હો, મુને દુઃખ દેવા ઘણું. ૩
એમ વિલપતાં વિતી હો, ઘડી દ્વય તો તહીં;
એવે ઋષિ આવ્યા હો, વિભાંડક તો સહી. ૪
જેનાં સિંહ સરખાં હો, પીળાં નેત્ર વર દીસે;
(પચ) કેસ નખ મોટા હો, જેહ જોઈ મન હીસે. ૫
વેદાભ્યાસી પૂરા હો, સમાધિસ્થ જે રહેલા;
મહા ઋષિ મોટા હો, કશ્યપ પુત્ર જે કહેલા. ૬
તે તો આવ્યા આશ્રમે હો, સ્વર્ગથી કામ મૂકી;
પડયો વહેમ તેથી હો, આવ્યા ઋષિશ્વર ઢુંકી. ૭

---

૪૮ દુણો—બમણો. અટાટ્ટહાસ્ય—અટ્ટહાસ્યથી પણ અધિક હાસ્ય તે.
૪૯ માલ્યવૃક્ષ—ફૂલનાં ઝાડ. ૫૦ દાબી પાડી—પોતાના શરીરના ભારવડે શૃંગીને દાબી પાડી નાખ્યા, અનેવળી પાછા તેમને ઉઠાડયા ઇ. ૫૨ મુનિ માંય—મોહસે ખારૂપ મુનિમાં. ૧હાલકો—કેવા હાલ. ૩કવાસિ ક્વાસિ—તું ક્યાંછે તું ક્યાંછે.

જોયો સ્વઆત્મજ હો, વિકળ વિહ્વળ થયેલો,
વિચારગ્રસ્ત ચિત્તભ્રમ હો, જેનો દાંત સૌ ગયેલો ૮
મુહુમુહુ મૂકે હો, (તે) નિશ્વાસ મુનિ મોંગ,
ઉંચી દૃષ્ટિ રાખે હો, જેનો અન્ય નહિ જોટો ૯
વિતનુવ્યાધિ લાગો હો, મોહે મન લુબ્ધ કીધુ,
જેમ ભૂત ભમાવે હો, ત્યમ શૃંગી ચિત્ત લીધુ ૧૦
એ દૃપ શત્રુએ હો, નિરખ્યા ઋષિ ક્રોધે ભર્યા,
ગભરાઇ નાઠા હો, તેથી તનુ તાપ હર્યા ૧૧
ઋષીશ્વર બોલ્યા હો, કયમ છુ બેબાકળો?
પુત્ર આરૂપરૂ જોતો હો, ક્યમ દીસે આકળો? ૧૨
હોમ કરવાના સાહિત્ય હો, કયમ સજ્જ કયા નથી?
અરણિ નવ દેખુ હો, શે તેને મથી નથી? ૧૩
તુ ને હોમ કીધો હો, હુને અતિ ભ્રમ થાયે,
સ્રુક્ તથા સ્રુવા હો, નિર્મળ નવ લેવાયે ૧૪
પચગવ્ય હોમનું હો, રાખેલુ નવ દીસે,
વાછરડો છોડયો હો, જેને સુરભી જોઈ હીસે ૧૫
જવ તલ નવ દેખુ હો, પુષ્પછાબ ભાળુ નહીં,
ચદન ધૂપ દીપને હો, તેં તો નાખ્યા કહીં ૧૬
ઓનો ઓનો બાળા હો, કયમ ચિત્તભ્રમિ હુઆ,
પૂર્વે શા નવ નિર્ખુ હો, તમે હુને દર્શો જૂઆ ૧૭
અધિકાધિક ચિંતામા હો, થાતો હુને દુ લાગે,
ચેતના ગઇ તારી હો, હવે કર દેઉ ભાગ્યે ૧૮

---

૮ આત્મજ—છોકરો વિચારગ્રસ્ત—વિચારમા લુબ્ધ—સપડાયલો દાંત—ઇંદ્રિય દમન કરેલો ૯ મુહુર્મુહુ—વારવાર ૧૦ વિતનુ-વ્યાધિ—કામ રૂપી રોગ ૧૩ અરણિ— એક જાતનું ઝાડ—એના લાકડાને એક બીજા સાથે ઘસ્યાથી અગ્નિ પેદા થાય છે ૧૪ સ્રુક્—તથા સ્રુવા—એ બને હોમના ખપમા આવતા વાસણો છે ૧૫ પચગવ્ય—ગાયથી ઉત્પન્ન થયેલા પાચ વાના દૂધ, દહી, ઘી, મૂતર ને છાણ વાછરડો—વાછરડો છોડી મૂકયોછે અને તેથી સુરભી—ગાય હિસારવ્ કરે છે, તો તેને વખત વગર કેમ છૂટો મૂક્યો છે? ૧૭ જુઆ—જુદા

દીનત્વરૂપ આવું હો, બોલો બેલો બરદાળા;
અહીં કોઈ આવ્યું હો, કહો કહો વ્રતવાળા. ૧૯
કો પુરૂષ અહીં આવ્યો હો, વાલેશરી કહી દાખો;
અધીરપણું ટાળો હો, જે હોશે તે ભાખો. ૨૦

વલણ.

ભાખો જે હોય તે મુજને, સુણવા તલપે તન રે;
વિપ્ર પ્રેમાનંદ વર્ણવે તે, ધરે શ્રોતા મન રે. ૨૧

કડવું ૧૬ મું રાગ સામેરી.

ઋશ્યશૃંગ હર્ષે ઉચ્ચર્યો, સુણો તાતજી રે;
કહું સંશય પડિયો જેહ, સાંભળો વાતજી રે. ૧
અત્રે આવ્યો જટા જૂટવાન, જોગી એકલો રે;
(તે) નહિ ઉંચો નીચો સમાન, મનસ્વી દીસે ભલો રે. ૨
જેનું વાન તો કનકાકાર, ચંપક નવ ભજે રે;
જેનાં મોટાં સુંદર નેત્ર, કાળકને સજે રે. ૩
શોભે અસુર સુરની ગાંય, (તો) માનવ ક્યમ કહું રે;
(જે) રમ્ય રૂપ ધરે વર વાન, સૂર્ય ઝાંખો લહું રે. ૪
કર્પૂરગૌર શો ઉજવળ દેહ, શરદ-શશિ લાજતો રે;
જેની જટા કેરો કલાપ, બાંધ્યો રૂડો રાજતો રે. ૫
જેવી મારી જટાની રજ્જુ, જનકજી છે સહી રે;
(તેથી) શ્યામ લંબ સુગંધે યુક્ત, સુવર્ણ શી લહી રે. ૬
ણે બાંધી જટા વિચિત્ર, માંહી ઝુમખાં રે;
કાંઈક નાનાવિધના દ્વિજ, લેતા લુમખાં રે. ૭
વર ગળસ્થળની ગાંય, માળા તો હતી રે;
દર્ગે તુલસીસ્થળ શી તેહ, હોયે ઊંધી છતી રે. ૮

---

૩ જેનું ૦:—જેનું શરીર સોનાના આકારનું (રંગનું) હતું, એટલુંજ નહીં પણ તેની શોભાની બરાબરી ચંપો પણ કરી શકતો નહોતો. કાળક—કાળાશ. ૫ કર્પૂરગૌર—મહાદેવ. ૬ રજ્જુ—દોરી. જનકજી—પિતાજી. મારી જટાની દોરી છે તેના કરતાં કાળી, (લંબ) લાંબી, સુગંધવાળી અને સોનાજેવી તેની જટાની દોરી હતી. ૭ દ્વિજ—પક્ષી. મયૂરાકારનો ગોફણો વગેરે. ૮ તુલસીસ્થળ શી—તુલસીક્યારા જેવી. શૃંગીએ બીજું કંઇ નહિ નિહા-

તેં મમથ દેખાતી ગાઠ, શું ચગકી વિજળી રે,
ગાર્ધ નીતો ધર્યો આગાર, દૃષ્ય ક્રમા ગળી રે ૯
સુગો સુજો પિતા ગારા પ્રાણુ, હતુ એક ત્યાં ગયું રે,
તેના વક્ષસ્થળની માય, મુને જેવુ હતુ રે ૧૦
તેણે ધર્યો નીતો શણગાર, તે ઓઢતી બાંધતી રે,
ગાઢી પિંડ મનોહર બેય, લઈ લઇ સાધતી રે ૧૧
હે તાતજી! તે વર પિંડ, બહુ સારા દીસે રે!
ગ્રહિત રૂવાંગીએ શોભાય, ક્ર મૂક્યો લસે રે!! ૧૨
વળી તે બ્રહ્મચારી ભગવાન, કેગી કટિ કહુ રે,
નાભિ સહિત ઝીણી સાર, (જેવી) મારી નવ લહુ રે ૧૩
તે કારણ એ' સુજાણ, મ્યગ આતર રહ્યુ રે!
શોભે વસ્ત્રમા મેખળા જેહ, તે જોઈશે કહ્યુ રે ૧૪
તે હતી ચપક આકાર, પીગી વાજની રે,
તેવી નથી મારી ક્યમ નાથ, કહોજી સાજતી રે ૧૫
મુનિ તેની પદાગુલિ માય, દે રમ્ય દીપતા રે;
રુમ ઝુમ ઝુમ શો રવ થાય, જેગા મન લીપતા રે ૧૬
તેના હસ્તમા મારા બાપ, દૃષ્ય ત્રય શોભતા રે,
મુજ બેરખાથી અનુપ, જોઇ મન લોભતા રે ૧૭
વળી તે બ્રહ્મચારી મહત, જ્યારે ક્રિયા કરે રે,
(તન) હસ્ત પદના ધર્યે શણગાર, ચિત્ત મારૂ હરે રે ૧૮
લાગે મદોન્મત્ત કનહંસ, તડાગે રવ જશો રે,
તેવો બાપજીનો સુણો શબ્દ, કંઈ ખડ ખડ હસ્યો રે ૧૯

જેવુ હોવાથી મુખને તુલસીના રોપા જેવુ અને ગગરસ્થળના નીચલા ભાગને તુલસીક્યારાં જેવુ ધારી આવી ઉપમા આપેલી હશે ૯ ગાર્ધ નીતો આકાર—ચોળી ૧૧ પિંડ—સ્તન ૧૨ લસે—ચપટી જાય અગર શોભે ૧૩ વળી ઈ—વળી એ બ્રહ્મચારીની (મોહનેખાની) ડુટી સહિત જેવી કેડ પાતળી હતી, તેવી મારી મને જણાતી નથી, ૧૪ અતર—ભેદ જોઇશે કહ્યુ—કહેવુ પડશે ૧૫ તે-મેખળા-કંદોરો ૧૬ દે રમ્ય એટલે બે નુપૂર લીપતા-લેપાતા—ખૂતતા ૧૭ દૃષ્ય ત્રય-ચૂડી કકણ વગેરે ૧૮-૧૯-તે બ્રહ્મચારી જ્યારે ક્રિયા કરતો હતો ત્યારે તેણે હાથે પગે પહેરેલા ઝણકારો મારા ચિત્તને હરણ

સુણો સુણો પિતા તમે આજ, કહુ એક વારતા રે,
તેના વત્રની શોભા અપાર, રણે નૃત્ય ધારતા રે। ૨૦
જૂઓ જનક તેનુ મુખ, તે પણ અતિ ભતુ રે,
અ ભુત મનોહર રમ્ય, ચિત્ત મારૂ ચળ્યુ રે ૨૧
સારૂ થયુ તમો ન ર તાત નહિતો લોભતા રે।
(તેનુ) ચિત્તાકષ ચારૂ વદન, જોઈ નવ થોભતા રે। ૨૨
શુ કહુ વળી વળી આજ, તેની વાણી રે,
હારે કોકિલાનો સાજ, એવો સ્વર માણીને રે ૨૩
તે સ્વે હર્યુ મમ ચિત્ત, અતિ વ્યાકુળુ રે,
સ્મરણે તાપ પામે ધણુ ત। થાયે બહુ આકુળુ રે ૨૪
તમે ધ્યાન ધરી સુણો સવ કહુ પિતુ માહરા રે,
તેનુ સેવેલુ વાયુએ વાન કર્યુ મમ (ખાઠ) તાહરા રે ૨૫
વર વામ આવે સુખદાઈ, તેથી લાગતુ રે,
વૈશાખ વાયુ સ્પર્શ્યુ વન મન અનુરાગતુ રે ૨૬
તેના લલાટ કેરી પાસ, હૃય ભાગે રહી રે,
સારી સરખી સુનાસિત તેહ, કઇ વિખરઈ ગઈ રે ૨૭
તેના ચક્રાક શા બે કર્ણ, મિત્રતા નર લહે રે,
પૃષ્ટ ભાગે ગયા શોભે રમ્ય (તે) મન મારૂ નવ કહે રે ૨૮
હે પિતા! સુણો એક વાત, ઘણી છે કામની રે,

કરતા હતા અને તેનો રવ પણ તડાગ તળાવ કિનારે મદોન્મત્ત કલહસનૂ ઉચ્ચરાતા શબ્દ જેવો થતો હતો અને તેના બાપણુ અવાજનો શબ્દ મ સુણ્યો કહી ખડખડ હસવા લાગ્યો ૨૨ સારૂ ઇ સારૂ થયુ કે હે તાતા તમે અહીં નહોતા, નહીં તો તમે પણ લોભાત। અને તેનુ ચિત્ત પ્રેયે એવુ રૂપાળુ વદન જોઈ મે હને વશ થયા વગર રહેત નહીં! ૨૩ માણીને ભોગવીને, એના જેવો સ્વર કાઢીને ૨૫-૨૬ તુમે કઈ-હે મારા પિતા! તમે ધ્યાન ધરીને બધુ સાભળો તેનુ વાયુએ સેવેલુ શરીર તમારા સમખાઇ કહુ છુ કે ઘણુ સુનાસિત લાગતુ હતુ અને જેમ વૈશાખના વાયુએ સ્પર્શ કરેલુ વન મનના અનુરાગ (પ્રીતિ)ને વધારે તેમ વધારેતુ હતુ ૨૭ હૃય ૬ મે ભાગે રહેતી એવી જે લલાટ પાસેની ભમરો તે ૨૮ તેના બે કાન ચક્રાકાર જોડી જેવા સરખા અને વદનના ભાગથી પાછળ ગયેલા, શોભાયમાન હતા, તેને મારૂ મન પણ કહી શકે તેમ નથી એટલે હું તેનુ વર્ણન કરી શકુ એમ નથી

(ને) બ્રહ્મચારી લાવ્યો એક ફળ, શોભા કહુ નામની રે. ૨૯
તે દડો દડો કરતો ઉચ્ચાર, ઉંચી નાખીને રે;
વારંવાર પડે ચઢે વ્યોમ, ગ્રહે કંઇ ભાખીને રે. ૩૦
પડે તદપિ ગ્રહે દ્વય હસ્ત, વળી ઉછાળતો રે,
આતનો ખાળે કદુક વ્યોમ, વળી મુને ભાળતો રે। ૩૧
તેથી શોભે તેનુ શરીર, તે ક્યમ કહી શકુ રે;
કદળી કંપ્યાનુ મુજ દૃષ્ટાંત, તદપિ ઠરે બકયું રે. ૩૨
(ને) ઉછળને ફળે થયુ મ ા. ઉભયનુ તે કહુ રે;
મૃગગણ પુત્રે આસક્તિમાન, ત્યમ બંધન સહ્યુ રે ૩૩
હાં ! હા ! ભૂલ્યો કહુ ભગવાન, એક તેણે કર્યું રે;
તેનુ વસ્ત્ર વિનાનુ શરીર, જોઈ મુજ મન ઠર્યું રે. ૩૪
એવું ન્યારી તેણે મારા બાપ, શરીર સાહી દીધુ રે,
કે'તી આલિંગન તેનુ નામ, જેણે મારૂ મન લીધુ રે। ૩૫
કહોજી કહોજી પિતા મહારાજ, તેનો અર્થ શો હશે રે !
સાઇ શબ્દ સુણ્યો નહિ કાન, તેથી મારૂ શુ થશે રે !! ૩૬
તેણે જટા ધરી એક પાણુ, મારી મહામણી કરી રે,
(મુજ) મુખ નમન કરી મહારાજ, સ્પર્શ્યું (તેનુ) ચિત્ત ધરી રે। ૩૭
તેમ કરતા કર્યો ઉચ્ચાર, જે નવ કહી શકુ રે,
(પણ) વત્સ પયપાને રત હોય, તે તાદૃષ્ય ઝકુ રે। ૩૮

---

૨૯ નામની–તે ફળના નામની. ૩૦ પડે ચઢે—તે દડાને ઉછાળવાથી તે નીચે ઉચે જતો હતો. તે કંઇ ભાખીને એટલે ગાયન કરતા કરતા દડો ઉછાળતી હતી. ૩૨ તેથી ઇ—એવી રીતની ક્રિડા કરતા તેનું શરીર શોભતુ હતું, તે હુ કેમ કહી શકુ? જો કંપતી એવી કેળનું દૃષ્ટાંત આપુ તો પણ બકુ—વૃથા બકવાદ કરેલુ ગણ ઠરે અર્થાત્ તે વાયુવડે કંપતી કેળ કરતા પણ ક્રિડા કરતી વખત વધારે સારી દેખાતી હતી ૩૩ તે ઇ—તે ઉછળતા ફળે–દડે–દડાવડે જે ઉભય–(મારૂ અને એનુ) બેજણનું મન જેવુ થયુ તે કહુ છુ, જેમ હરણાનો સમૂહ છોકરામા આસક્તિમાન હોયછે, (તેમને છૂટતા નથી માટે) તેમ અમોએ (પ્રેમનુ) બંધન સહ્યુ–સહન કર્યું હતુ ! ૩૬ સાઇ–આલિંગન. ૩૮ તેમ કરતાઇ—ચુંબનકરતા જે શબ્દ થયો તે કહી શકાય તેમ નથી. પરતુ ધાવની વખતે વત્સ–વાછરડો

તેણે કીધુ એવુ અદ્ભુત, જો ગ્રંથ રૂચતુ રે!
તેનો મગધ મળે વાર વાર, મુનિ એ સૂચતુ રે ૩૯
વળી વિધિર સુણો મુજબ હુ ગયો પૂજવા રે,
પાવ અર્ઘ મૂક્યા પદ માહિ, તે લાગ્યો પ્રજવા રે ૪૦
આપ્યા ફળ મનોહર મેવ અતિથ્યતે કરી રે,
તવ મોદો તે ધરી ગર્વ ચિત્ત મારૂ હરી રે ૪૧
(ક) મારી ફળ પૂજા નવ લેઉ એ વ્રત મારૂ છે રે,
આપવુ ગૃહપતિને દાન, ઉપર એવુ ધાર્યુ છે રે ૪૨
એમ કથી મુનિ ભગવાન, તેણે ફળ આપિયા રે,
તે ! રે ! શુ કરૂ જનક વખાણ, જે મન વ્યાપિયા રે ૪૩
જમતા જમતા પડ્યો ઘણો સ્વાદ, એ ફળ નવ મળે રે,
નહિ તે શો રસ ને સ્વાદ રમ્યાકારે મા મળે રે ૪૪
વળી આપણા ફળની દાવ, તે તેની નહીં રે!
પિતુ સુગમ માગ સાર, હું મગ કહુ સહી રે ૪૫
આપ્યા પેય પદારથ ગ્રંથ, જે દેખુ કંઈ રે,
ધન્ય ઉદાર દીનાનાથ, કહુ રહી રહી રે. ૪૬
તે પાન કર્યા મેં પેય, થયો હર્ષ અતિ ઘણો રે,
થયુ ભગિન મારૂ મન, મગ કહુ ઘેલો બણ્યો રે ૪૭
હે પિતુ! માગ શુભ્રુશ, જુઓ અતિ શ્રમી રે,
તે તપરૂપી પાનાધામ, ગયા મૂકી સ્વરૂપી રે ૪૮
તેણે સ્વેચ્છાએ એવો હાર, સહુ નિરખતા રે:
સુગધીવાન મૂકી આપ, ગયા તે હરખતા રે ૪૯
(ને) વિયોગનો મારૂ મન સ્થિર રહેતુ નથી રે!

જેના શબ્દ કરેઉ તેના (તદ્રૂપ) જેના તે પતે હાથ એમ હુ મકુ—દેખુ-કહી શકુ ૩૯ સૂચતુ—સૂચના કરતુ ૪૦ વિધિર—બુદ્ધિવાન ૪૨ ગૃહપતિ—ઘ ધણી, એટલે તારે કહ્યુ કે મેં એવુ વ્રત ધાર્યુ છે, જો પેર જાવુ તો કંઈ પણ ન લેતા ઉલટુ તો કશુ આપવુ ૪૮ સુધી -પવિત્ર તપરૂપી પાનાધામ એટલે તપરૂપી ધનવાળા તે મુનિ (મેં દેખ)

તેના તાપે તપી ઉઠ્યું તન, દુઃખ સહેતું નથી રે. ૫૦
ઇચ્છુ માન માગી મહારાજ, આપિયે સુજને રે;
હું મળું ઉતાવળે આજ, તો પડે સુજને રે. ૫૧
કે વસાવો મારી પાસ, તે મોટા પ્રભને રે;
નહિતો જાઉં અમો સાક્ષાત, મૂકી ધર્મ કર્મને રે. ૫૨
ધન્ય ધન્ય પિતા મહાન, તેના વ્રતને રે;
ધરે બ્રહ્મચર્યથી કેરું માન, વળી રૂડા મુતને રે. ૫૩
હું પણું કરું તેના જેવું તપ, તવ તમ તન ખરો રે!
મમ હૃદયે રાખું તે ધ્યાન, તજો તમે ખરખરો રે!! ૫૪
બોલો બોલો તમે બિરદાળ, અમો ક્યારે જવુ રે;
તેની સાથે કરું તપ કાજ, એવું ચિત્ત દૃઢ હતું રે. ૫૫
તમો ઉપદેશ્યું મારું મન, થાવું મોટા મુનિરે;
આજ આપો આજ્ઞા કરું કાજ, વચન રૂડાં સુણીરે! ૫૬
કયમ ધ્યાની દીસો મન વ્યગ્ર, બોલો બાપજીરે;
ટાળો પ્રકટ્યો મારો સંતાપ, સમર્થ છો આપજીરે ૫૭

વલણ.

આપ સમર્થ સંતાપ હરવા, છો મુનિ મહારાજ રે;
કરગરી કહું કારજ કીજે, સરે મનોરથ આજરે. ૫૮

કડવું ૧૭ મું રાગ ધનાશ્રી.

વિશોક ઉચ્ચર્યા સુણુ બાળજી, અતુલ્ય પ્રાક્રમી અદ્ભુત કાયજી;
ધરે દાનવ એવા રૂપ અપારેજી, વિચિત્ર દર્શી કરે નિરધારજી. ૧
ને ધારે વિઘ્ને કરવાનું કામજી, અસુર સર્વે જેહ ઉદ્દામજી;
ધરે અનેક પ્રકારનાં રૂપજી, લુબ્ધાવે તપશીને તેહ અનુપજી. ૨
કરે ઉપાય નાના વિધનાજી, મોહ પમાડવા મન સિદ્ધનાંજી;
તપશ્ચર્યા-સુખથી કરે ભ્રષ્ટજી, પાડે પરલોકથી તેવા નષ્ટજી. ૩
અંદર કુચ કરી આગળ ઉભેજી, બંધન થયે મનસ્વી દુભેજી;
આત્માએ ગગ રૂડે, રાગેજી, કંદુકને ઉછાળે અનુરાગેજી. ૪
ઉત્તમ લોકની ઇચ્છા જેનેજી, સ્થિર મનવાળા ઇચ્છે ન તેનેજી;

---

૫૦ વિયોગજન્ય-વિયોગ ઉત્પન્ન થવાથી. ૩ નષ્ટ-નીચા. ૪ અનુરાગે-પ્રીતીવડે.

યાતુધાનનું સ્વરૂપ નિંદેજી, તેનું સેવન કરી નવ વંદેજી. ૫
તેનું કારણ કહું હે પુત્રજી! મુનિ ફેરાં ભાગે ઘરસૂત્રજી;
પાપાત્મા તે આચરણે કુડાજી, કરે વિઘ્ન તપસીને રૂડાજી. ૬
(પછે) પોતે અત્યંત હર્ષને પામેજી, વિરોધ પર જેનું ચિત્ત વિરામેજી;
(તેથી) તપશી જૂએ ન તેના સામુજી, માને આડંબર એ નકામુંજી. ૭
માટે હે તનુ! સુણ શિક્ષાયજી, જો ઈચ્છે તપની રક્ષાર્થજી;
તો તુજ પાસે આવેલા પુર્ખેજી, અશુચિ ફળ આપ્યાં મૂર્ખેજી. ૮
એવાં પાપ રૂપ ફળ અધમજી, રૂડા ઈચ્છે તેને કયમજી?
પેયના જે મિષ્ટ પદાર્થજી, તે બગાડે મુનિનો સ્વાર્થજી. ૯
આ ઉજવળ સુગંધી માલ્યજી, મુનિ સેવન કરે ન કો કાળજી;
તુજ શું (વ્યગ્ર) મન મુનિ નવ કરતાજી, તેવાનું મન અસુર નવ હરતાજી. ૧૦
લોમશ કહે સુણો અજાત શત્રુજી, (વળિ) તમો સર્વ ધરો ચિત્ત ભ્રાતૃજી;
એ વિધે વારી પુત્ર પોતાનોજી, નારી શોધે ગયો દ્વિજ માનોજી. ૧૧
ફર્યો ત્રય અહર્નિશ વન ગહનજી, શોધ લાગી ન તે સ્ત્રીજનજી;
આવ્યા આશ્રમ પોતા કેરેજી, તોય અરૂપર નારી હેરેજી. ૧૨
દીધી શિક્ષા વિવિધ પ્રકારજી, શૃંગી શુદ્ધ થયો અવિધારજી;
પૂર્વે શો અવિ લોકી બાળજી, ગયા દૂર વનમાં તત્કાળજી. ૧૩
ઈષ્ટિ કારણ લાવ્યા ફળજી, શુદ્ધ પુત્ર જોઈ વાધ્યું બળજી;
એવે સ્વર્ગપુરથી સેવક આવ્યોજી, સુરપતિ સમાચાર લાવ્યોજી. ૧૪
કહ્યું તેડે છે સહસ્ત્રનેત્રજી, ચાલો પરમ પુનીત મહાક્ષેત્ર;
ઉર્દ્ધરેતા કે' ચાલો આવુંજી, પુત્રને શીખ દઈ સમજાવ્યુંજી. ૧૫
જો બાપ ન કરીએ કુસંગજી, એથી થાએ સુતપનો ભંગજી;
મને બે દિન સ્વર્ગે લાગેજી, તું રહેજે તપને અનુરાગેજી. ૧૬
એમ શીખામણ દઈ સારીજી, પુરંદરપુરે ગયા વેદધારીજી;

---

૫ યાતુધાન–રાક્ષસ. ૮ અશુચિ—અપવિત્ર. ૧૦ આઈ:—આ ઉજળાં અને સુગંધીવાળાં માલ્ય—પુષ્પો. ૧૧ ભ્રાતૃ—ભાઈઓ. ભીમ નકુલાદિક. નારી શોધે-શૃંગીને ચળાવનારીની ખોળ કરવા તે સારો દ્વિજ (વિભાંડક) ગયો. ૧૨ અહર્નિશ—દહાડો રાત. ગહન—જવાને અઘરૂં. નારી હેરે—તે સ્ત્રીને જૂએ. ૧૪ ઇષ્ટિ—હોમ અગર બલિદાન આપવાની ક્રિયા. ૧૫ સહસ્ત્રનેત્ર—ઇંદ્ર. પુનીત-પવિત્ર. મહાક્ષેત્ર-મોટા તીર્થ જેવા. ઉર્દ્ધરેતા—ઋષિ.

તે જાણી મોહલેખાએ વાતજી, (કે) આવી લોભાવ્યા મુનિનાથજી. ૧૭
આમ તેમ જોઈ રંગ માંડયોજી, (કે) ધારેલો નીમ મુનિયે છાંડયોજી;
જેમ રવિ દેખી ખીલે કમળજી, (કે) વેરી નાખેલા જોઈ રંગળજી. ૧૮
તેમ ખીલ્યું ઋષિનું ગાત્રજી, જોઈ મોહલેખાને માત્રજી;
બોલ્યા આવો આવો મુનિરાજજી, મમ પિતુ ગયા કંઈ કાજજી. ૧૯
તે તો બે દિને નવ આવેજી, જેથી આપણે રૂડું ફાવેજી;
આવો આવો કયમ ખચાવોજી, તમ શાસ્ત્ર મુને વંચાવોજી. ૨૦
ગઈ ગોરી ગૌરવ ધારીજી, મુનિને કે' ચાલો મોરારીજી;
મુજ આશ્રમ ગિરિથી ઢુંકોજી, આ સમય રખે તમે ચૂકોજી. ૨૧
મુનિનું મોહ્યું અંતઃકર્ણજી, તદપિ ચાલે ન જાવા ચર્ણજી;
સાંભરે હેત પિતાનું ગાઢુંજી, ઇચ્છે દુ:ખ તેને ન પમાડુંજી. ૨૨
(તેણે) બોલ્યા ગૌણ વાણી રસાળીજી, નયન મીચી વજાડી તાળીજી,
સર્વ વાતે કહો ત્યમ કીજેજી, આશ્રમ મૂકે મન નવ રીઝેજી ૨૩
કરૂં હાસ્ય વિનોદ આ ઠામેજી, પિતુ આવ્યે આવું તુજ ધામેજી;
હું ઔરસ પુત્ર હું તેનેજી, ગયા પુછી કૃત્ય કે' કેનેજી. ૨૪
એમ બોલે કરી મન ધીટજી, કિન્તુ છૂટે ન લાગી મીટજી;
કામનીએ કામ જગાવ્યોજી, સમય સમજીને દાવ બજાવ્યોજી. ૨૫
હા ના કરી વાત વિસારીજી, પછે વામાએ મત વિચારીજી;
કરાવી ભોજન પાયું પેયજી, મદિરા મિષ્ટ ચખાડી જેયજી. ૨૬
રાગ આલાપી ગાયન ગાયુંજી, ચિત્ત ચતુરાએ ચોદિશ સાંધ્યુંજી;

---

૧૭ પુરંદરપુરે—ઈંદ્રના શેહેર પ્રત્યે. ૧૮ ધારેલો ઈ—જે સ્થિર ચિત્ત રાખવાનો નિયમ ધારણ કરેલો હતો તે મોહલેખાને જોઈ આસ્યશૃંગે મૂકી દીધો રમળ—ભવિષ્ય દેખાડનાર પાસા. ૨૧ ગૌરવ—મહતા. ૨૩ ગૌણ વાણી એટલે મુખ્યત્વે કરીને જવાનું મન નથી એવી માયા ઉતાર વાણી શૃંગી બોલ્યા. તદપિ તેને (મોહલેખાને) ખોટું ન લાગે માટે તે ગૌણ વાણી તો હતી, પરંતુ રસવાળી–મધુર હતી. નયન ઈઃ–કોઈનું કૃત્ય દિલગીરી સાથે ન કરવું હોય ત્યારે એ પ્રમાણે કરવામાં આવેછે ૨૫ ઔરસ પુત્ર–પરણેલી સ્ત્રીથી થયેલો પુત્ર. પરંતુ અત્રે તેનો અર્થ લેતાં બંધ બેસતું નથી, કારણ કે શૃંગીની ઉત્પત્તિ પરણેલી સ્ત્રીથી થયેલી નથી, માટે પ્યારો પુત્ર એવો અર્થ હોઈ શકે. અથવા અનૌરસ પુત્ર એમ હોવું જોઇએ. ૨૫ કિન્તુ–પણ. ૨૬ મદિરા–દારૂ.

કહે કાગની ઋષિવર આવોજી, કામશાસ્ત્રનો લીજીએ લાવોજી. ૨૭
તમો પઢ્યા પુસ્તક પોથાંજી, રાત દિવસ ખાધાં ગોથાંજી;
શીખો શાસ્ત્ર અમો શીખાવુંજી, ઇચ્છો મુક્તિનું પદ સાવુંજી ૨૮
કામશાસ્ત્ર જે પઢિયો રૂખજી, તેણે ખોયાં સઘળાં દુઃખજી;
કે'શો તાને શે ન પઢાવ્યુંજી, (તેણે) ગુરૂભાગે મન દ્રઢાવ્યુંજી. ૨૯
હું તે શીખવું જ્ઞાનની કુંચીજી, જો હોય તમારી રૂચીજી;
તમ આશ્રમથી નહી-નટેજી, જોગ સાધવા બેસીએ ઢટેજી!
ઋષિ કે' ગુરૂજી બતાવોજી, શિષ્ય થઈ અમો લહાવો લાવોજી! ૩૦

વલણ.

લાવો લઇએ શિષ્ય થઇ તે, સુણો સદ્ગુરૂ જાણુ રે;
કામશાસ્ત્ર શીખે શૃંગી તે, શ્રોતા સુણો સુજાણુ રે. ૩૧

કડવું ૧૮ મું ભુજંગી છંદ.

થયો તે સમે બાળ વિભાંડ ઉભો, ગુરૂજી હુને શીખવો નાહિ દૂભો;
કરૂં સેવના આપની દીલ ધારી, ગ્રહું દેવા વિદ્યા રૂડી જે તમારી. ૧
રૂડું દાન દેવા તમો ચિત્ત ધારો, પિતાએ ન દીધું તમો અર્થ સારો;
ગુરૂ-ભાગ રાખ્યો પિતા આદરે જે, મૂકી ટેક તેવો કરો આદરે તે. ૨
સુણી વાણી સારી વદી વેણુ વામા, રૂચે આપને તો પઢાવું સુધામા;
મહા શાસ્ત્ર મોટું ઉરે આપ લાવો, કહું સ્થાન જોવે મુનિ હાલ આવો. ૩
નદી-તીર જાતાં જહીં બાગ ભાળો, ઘીંશી ભાર જ્યાંહે અઢારે નિહાળો;
જુઇ જાઇ ને કેતકી મ્હેક રૂડો, ગુલાબે ભર્યો વાસ હોયે ન કુડો. ૪

૨૭—૩૦ કામશાસ્ત્ર—જે ઋષિ (રૂખ) કામશાસ્ત્ર શીખ્યો તેણે સર્વ દુઃખ ખોયું, એવું તે ઉપયોગી શાસ્ત્ર છે. તે માટે તમે કદી એમ કહેશો કે તે મારા પિતાએ મને કેમ ન શીખવ્યું? તો તેનો ખુલાસો એવો છે કે, તેણે ગુરૂભાગ (કંઈ પણ વિદ્યા શીખવી તેમાં કંઇ બાકી રાખવું તે) રાખવાને મન દ્રઢ કરેલું હોવાથી, તમને આ વિદ્યા શીખવી નથી.
૧ નાહિ દૂભો-શીખવવાને વધારે વાર લગાડી મને દુઃખ ઉત્પન્ન કરશો નહીં. ૩ સુધામા-સારા આશ્રમવાળા. ૪ ઘીંશી ભાર-તે સ્થળે અઢારે ભાર વનસ્પતિ ખીલેલી હોવી જોઇએ.

જાહેદ્રે બહુ ચંપકે વાસિ હામો, ફૂલી દુગવેલી મહા ત્યાં વિમામો;
અશોકે ભર્યાં હોય તાસે તગાલે, શુકે હમ કારડને કે ગરાળે. ५
ચકોરો કરે ગર્જના જ્યાંહિ સારી, મયૂરો પુકારે ધરી ઢેલ પ્યારી;
પપૈયા કહે પિયુ પિયુ ઉચ્ચારી, સુણો કોકિલા કેરી વાણી રસાળી. ६
ચિત્ત હર્ષ મેના તણે તો વધારો, જહીં ચક્રવાકો તણા સોર ધારો;
વળી રમ્ય ખાવી રંથાં હોય જ્યાંહિ, રૂડાં કંજ, જાણું મુનીદ્રિજ ત્યાંહે. ७
મહોન્મત્ત ભૃંગો કરે ગુંજ મોટી, મૃગો-જૂથ બાઝી પડે જ્યાંહિ લોટી;
તૃણાંકુર લીલાં ધરી મુખ સેવે, ઋષિજી પધારો તમો સ્થાન એવે. ८
જૂઓ રૂડું એ હાગ દર્શે રૂપાળું, જ્યહાં મંદ સુગંધ ને શીત ન્યા'ળુ,
ત્રણે બાજુઓ ગિરિ છે જ્યાં અગમ્યો, શિળાઓ સુવાળી પડી જ્યાંય રમ્યો. ९
ઘટા છે ગહને રૂડી ને રસાળી, મુનિનાથ મારા વિરામોજ ભાળી;
શિલા રમ્ય લીસી અતિશે સુવાળી, થઇ સ્થિર બાળા તહીં. શ્રમ ટાળી. १०
અલાપ્યો પછે રાગ રૂડો રસાળો, કહું શું હું બોલી છલી રગ ચાલ્યો;
મૂળે છે મૃગીથી ઉત્પત્તિ. જહેની, વળી ચિત્તને હોઇ આસક્તિ તહેની. ११
સૌલીને ખુમારી ઋષિરાજ બોલ્યા, પધારો પધારો કહી તર્ક તોલ્યા;
કયા ગુરૂનું લેઈને નામ મારે, કહોજી કર્યો મન્ત્ર ઉચ્ચાર ભારે. १२
કયા આસને ધારી બેસું હું ધ્યાને, સમાધિ પ્રયોગો કહો જોઇ માને;
સુણી શાણી રંભાગા કરી મંદ હાસ્યે, વિચારી વદી ધારી અઘાત પાસે. १३
અહો નાથ ! મારા કહું મંત્ર શિક્ષા, ધરો કામશાસ્ત્રે તમે રૂડી દીક્ષા;
સુણો એહ વિદ્યા તણો મર્મ પેસો, ગુરૂ ચિતનો ગૌરવાધીન સે'લો. १४
જપ્યે મોહ મંત્રો જડે રૂડી વિદ્યા, રતિ આમને પામશો રૂડી સિદ્ધા;
ધરો તંત્ર ધ્યાને તપોને વિચારી, હરો ધ્યાન તો તો વરો બુદ્ધિ સારી. १५

---

५ ચપકે વાસિ હામો એટલે ચંપાનાં ફૂલવડે સુવાસિત થયેલાં ઠેકાણાં હોવાં જોઇએ. તાસે—તાડનાં ઝાડે. તમાલે—તમાલ—એક જાતનું ઝાડ. એની છાલ તે તજ ને પાનાં તે તમાલપત્ર કહેવાય છે. ६ ઢેલ—મોરની માદા. ८ તૃણાંકુરે—ઘાસના તુર્ત ફૂટી નીકળેલા ફણગા. १२ મંત્ર ઉચ્ચાર ભારે—ભારે મન્ત્રનો ઉચ્ચાર કરવો. १४ ચિતનો—કામદેવ. એ વિદ્યાનો (ગૌરવ) મોટાઇને આધીન એવો સહેલો ગુરૂ કામદેવ છે. १५ ધરો ઇ—એ વિદ્યા શીખતાં તપો—તપરૂપી તંત્ર વિચાર કરીને ધ્યાનમાં લાવવાનો છે. અને બ્રહ્મ આદિકનું જે તમારૂ ધ્યાન છે તે છોડી દ્યો તો તમે એમાં સારી બુદ્ધિ ધારણ કરનાર ગણાશો.

અમારા પ્રયોગો મુનિ બાસુ પાંચે, સમાધિ સુખો અંગ સંયોગ સાચે;
સુણી વાણી એવી ઋષિરાજ રીઝ્યા, શિખાવો શિખાવો કહે દર્વ ભીજ્યા. ૧૬
કહે કામની રાજ વિદ્યા વિચારો, મતિ ધારી સુધી ગમચર્ણ ધારો;
અહો ચંદનાલેપ આનંદકારી, ગયો માન મૂકી ધસો અંગ વારિ. ૧૭
કટિ સાહિ કાલા વળી દંત ડાળી, ધરો પીન પિંડા દયાદેવી દાબી
વળી વેણી મારી વિખેરો વિહારી, જૂઓ શું જૂઓ શું ન થાઓ વિચારી. ૧૮
ધરો ધ્યાનમાં શીખવા શાસ્ત્ર સારૂં, કહ્યું માની મારૂં કરો અવિચાર્યું;
ચઢી એમ વાગા જઇ પાસ આસી, મુનિરાજ શીળાતળે પાડી બાળા. ૧૯
અહો દેવ મોટા મૂંકો માન ખોટું, પ્રતિબોધ માનો કહું કૃત્ય મોટું;
ઘણી વિધ એણી રીતે તો ઉચ્ચારી, ઋશ્યશૃંગ જાણે ન કાંઈ સમારી. ૨૦
ધ્રુજે બાળ શું પાન અશ્વથ તૂટયું, ન થાપે વપુ તોય તે સંગ છૂટયું;
દયા હીન દેતા ન કંપેય મૂકે! પણી જાય તોપે અહી સાંય ચુકે. ૨૧
વદે આદરે નાહિ વિવાનું કામે, મૂંકાજી મૂંકાજી કરો શુંય આમે!
કહી એમ નાસે મુનિરાજ ધામે, મહુ ગોરડી તેહને નિજ ઠામે. ૨૨
યથા શ્વાન શિયાળની રીતિ દરો, ટરે કોટિ ઊપાય તોપે ન સ્પર્શે;
જૂગે નાક ઉભા રસીલાજ દેવો, દસે વસ્ત્ર મુખે દઈ તાસ કેરો! ૨૩
થઈ તેથી બાળી ઘણી દીન કાપે, વિવિધોપચારે ઋષિરાજ સાંપે;
કરી યુક્તિ પુક્તિ વિચારી વિચારી, ધરી ધ્યાનમાં મારને તો જગાડી. ૨૪
મૂંક્યા ઈશ બ્રહ્મા ત્રિપુરારિ જેવા, કહો શૃંગોના ત્યાંયતો એમ કેવા;
ગયા લોટપોટ શિખ્યા સારી વિદ્યા! ગયા ગૌજને આવી મોટી અવિચાર ૨૫

કહે મુનિ મુને શિખાવો શિખાવો, ધન્ય ભાગ્ય ગારૂ ગળ્યો ગુરૂ આવો!
શિખે વાર વારે ન તૃપ્તિને પામે, અણુ નારીએ એ વિધે મંન કામે. ૨૬
પછે ઉચ્ચરી, પ્યારી તે મોહલેખા, કટાક્ષે કરી દેતી ના દેતી દેખા;
જઉંછું મુનિરાજ હું મુજ ધામે, હવે આવીશુ ઇશ્વરાધીન કામે. ૨૭
કહી એમ ફોડી મુનિ ધાય પૂઠે, દિયો પૂરી વિદ્યા બરો શેજ રૂઠે!
કંઇ કાન ધાર્યું ન ચાલી મરાળી, ઋષિ ધાય પૂઠે સમિ દૃષ્ટિ ભાળી. ૨૮
અહો મુનિ મોટા થયા ગુરૂ જ્યારે, વિદ્યા આપી ઓછી જવું નાહિ ક્યારે!
કરે એ વિધે બાળ બકવાદ પૂઠે, હિડે નારી નાઠી ધરી હસ્ત મૂઠે. ૨૯
નિહાળી ન બીજું ગુરૂ મધ્ય પેઠી, વયસ્યા સહુ જ્યાં રૂડી રીત બેઠી;
ધસી આવિયો મુનિને મુનિ જોતો, કહે વ્યાકુળો મુખ સમાઈ રોતો. ૩૦
તિને આવી બેઠી મહા મોહલેખા, ઘણી નારશુ દર્શિ રૂડી વિશેખા;
થઇ શાંત ત્યારે મુનિરાજ બોલ્યો, ભૂલ્યો હું પ્રભુ તોલ રૂડો ન તોલ્યો. ૩૧
અરે હે મુનિ! આ સહુ ક્યાંથી સારા, મુને પ્રિય છો આપ અન્યે ન પ્યારા;
કહી એમ જોડી દ્વયે હસ્ત નેહથા, રહું આપ કો' ત્યાં રખે જાવ નેહથા. ૩૨
પિતુ માત મારે ગુરૂ સ્વામી મોટા, નહીં ભૂમિ મધ્યે તમારાજ જોટા;.
કહી એમ ઊભો વિભાંડક બાળો, રસે શીખવ્યો મોહલેખા રસાળો. ૩૩

વલણ.

રસાળો રસ શીખવ્યો, તેણે હરખ્યો મુન્ય રે;
વિપ્ર પ્રેમાનંદ શુ કથે, ગુરૂગણ કેર પુણ્ય રે. ૩૪

કડવું ૧૯ મું રાગ સારંગ.

કહે તે કરવા થયો મુનિ સજ, કર્દમ મધ્ય બધાયો શું ગજ;
જ્યાં ત્યાં જપે મુનિ મુખ, અધક્ષણ સે'ન વિયોગ દુઃખ. ૧

ઢાળ.

વિયોગ દુઃખ સહે નહીં, ઋષિ થયો સ્વાધીન શ્યામ;

---

૨૮ મરાળી—હંસીના જેવી ચાલ ચાલનારી હોવાથી, તેને મરાળી કહેલી છે. ૨૯ ધરી હસ્ત મૂઠે. એટલે હાથની મૂઠીઓ વાળીને. ૩૦ મુનિને—મોહલેખાને. મુનિ—ઋષી. ૩૨ અહોરે ઇ:—હે મુનિ (મોહલેખા) આ (બીજી સ્ત્રીઓ હતી તે) બધા સારા (મુનિયો) ક્યાંથી આવ્યા છે. પરતુ મને તો આપજ પ્રિયકો, બીજા પ્યારા નથી. ૩૨ નેહથા—નાશ (?) ૩૪ ગુરૂગણ—ગુરૂનાં ટોળાં. ૧ કર્દમ—કાદવ.

ધરી પળ વિપળે ઉચ્ચરે, મુને શીખવો (વિદ્યા) કામ. ૨
મોહલેખા મહા હર્ષમાં, કરે તૃપ્ત તાપસ તન;
નવીન બંધે (મનં) નાખી, તામે કર્યું તન મન. ૩
પછે ઉચ્ચરી મધુરે સ્વરે, અધુરી વિદ્યા રાખી!
મુનિ અમો જાઉં આશ્રમે, તમો જાવ આશ્રમ ભાખી. ૪
કરપલ્લવી કરી સખી કો'ને, નેત્રદ્વાર સમજાવી;
નાવ સજ કરી લાવિયે, હઉં હવે વન તજાવી. ૫
સખી સમજી નાવ લાવી, અતિ મનહર સજ કરી;
વિવિધ વનસ્પતિ કનક કુંભે, ધરી માંહિ (વિણ) રજ ભરી. ૬
જાય સંશય નિદર્શે જ્યમ, આદર્શ તેવા ટાંકિયા;
ટાંકી ઝાલર છત પુંકે શું, અશોક વાડે વિંટિયા. ૭
અરૂપરૂ આવી અટારી, જોઈ મનમાં આવતું;
પ્રાસાદ જળમાં ક્યાંથી પ્રગટ્યું, હરશે રૂડું ભાવતું. ૮
(તે) મધ્ય નારી સહસ્ર સજ થઈ, તાલ પખાજ વજાવતી;
ઢડીધીમ કડીધીમ રવ નોબત, વદી સત્ય લજાવતી. ૯
કો વાય વીણા સ્વરે ઝીણાં, કરી કટાક્ષ નરઘા ઠોકતી;
મૂરજ પાવા મન સાંવા, તણા સ્વરને ઝોકતી. ૧૦
કો કુસુમ ધરી કરી રૂમઝુમ, નયનાંજન કરી નાચતી;
સ્વપ્રતિબિંબ સલિલે જોઇ, કોક મનમાં રાચતી. ૧૧
એવે નાવે નારી આવી, બેઠી શૃગીને ધરી;
હે પ્રાણપ્યારા! જાવ મારા, જાઉં છું આશ્રમ ફરી. ૧૨

---

૪ મુનિ ઇઃ—મોહલેખાએ કહ્યુંકેહું મારે આશ્રમે જાઉં છું અને તમે તમારે આશ્રમે જાઓ. ૫ કરપલ્લવી–હાથની ઈશારતથી સમજાવવું તે. ૬ વિવિધ ઇઃ–કનકના ઘડાઓમાં વિવિધ પ્રકારની વનસ્પતિ–ફૂલઝાડ કે જેને રજ–ધૂળ પણ અડકેલી નહોતી, એવાં મૂકેલાં હતાં. ૭ જાય ઇઃ–જેમ નિદર્શ–દષ્ટાંત આપી વાત કરવાવડે સંશય દૂર થાય તેમ આદર્શમાં–આરસામાં જોવાથી સ્વરૂપાદિકનો સંશય મટે એવા તકતા ટાંકી દીધા હતા. અશોક—આસોપાલવ. ૮ પ્રાસાદ—મંદિર. ૯ નોબતના ખરેખરા શબ્દને કૃત્રિમ (મુખવા) સ્વરે લાજ પમાડતી હતી. અર્થાત્ નોબતના જેવા શબ્દ તે સ્ત્રીઓ મોઢેથી કરતી હતી. ૧૦ મૂરજ—એક વાદ્ય. ૧૨ જાઉંછું:—હું મારે આશ્રમે હવે અહીંથી પાછી ફરીને જાઉં છું.

જાગ્યા કો દિન આવશું કે, નમસ્કાર આખર તને;
એમ વદી ગાળી (અનુપ) અનુરાગ; દીન બન્યો કંગાલ ઘણે. ૧૩
હે મુનિ! મુજને મરી જવું, તમોને ઘટતું નથી;
જો એકલા હું મારગ રાખો, તો તમારું (કંઇ) ઘટતું નથી. ૧૪
એમ વદી ચિત્તે ચઢાવ્યો, મુનિને પડિયો પાગ;
હે મુનિ! મુને ન વિસારીએ, દયા ધરી કૃપાળ! ૧૫
એહ મુનિ ચિંતન તેહ પામ્યા, ગય તેની પાસ;
ઉપરથી આલિંગિયો, તદપિ મટે નહિ ત્રાસ. ૧૬
જ્યારે દીઠા નહિ તન તે, હૈડે ધીરપ નાખ્યો;
જોબન સુંદર વિકસ્યું શું. ખેદ મ.મો આવ્યો! ૧૭
જગમાં જાતી ઘણાં પણ, શુદ્ધિને પામ્યો નહીં; .
વિરહ વિદારણ મતિયા મડે, વિવિધોપચારે તહીં ૧૮
કો વ્યજન આદી વડે હવે, વાયુ ઢોળે કામની;
કો શીતળ ચંદન લેપ કરતી, વાર મગ્ગ મુનિને ભામની. ૧૯
કો આગર મનિવાગર ધરી, વદનનું જોઇ (મન) રીઝતી;
કો મટી પડખું પવન મગાવું, દયામૃત લઇ સીંચતી. ૨૦
કો ગુલાબ-જળ કર-કમળ રેડે, (તે) જાય ભાગી સગીરમાં!
કો નૂતન સુમનો આમ મૂકે, (સુખી) થાય વિરહ-નીરમાં ૨૧
(એમ) શીતોપચારે કર્યાં ઘણા પણ, મૂર્ચ્છા શાન્ત નવ થયા;
કે મુગ્ધ નારી મૃગાક્ષીઓ, એમ ઉગ્ર ભાગ્ય કર્યાં. ૨૨
આરંભેલ સાચી વિધ વિધિ, તાપસ ભાર તળાંશિયા;

પા। લવગ વદને ધરી, મુનિ પનગગા પધગવિયા ૨૩
ગદોન્મત્ત માતગ કેરા, આણી ગદ અતિ લાવિયા,
ઉત્તમોત્તમ પાઇ વારૂણી, (તોય) નહિ કામ ન આવિયા ૨૪
પછે મોદલેખા પાસ ગઇ, ધગી મુનિ હ્રદે ચાપિયા,
તે ઉષ્ણોપચારે ઉર્દ્ધરેતા અજ થઇને કાપિયા ! ૨૫
આરૂપરૂ જૂએ બાવરા પ્રાસાદ નહિયો ક્યાયકી,
તેનો મોહ ટાળો મોહલેખા, આપતી આ વિધ વકી ૨૬
આ 'ના યાશ્રમ' ગાઢરૂ મુનિ, શુ જોઇ મન કચવાય છે,
કહે તાપમ નહિ તપશી મુજ તન ઘણુ સચવાય છે— ૨૭
તે જોઇ દુ ીનવત લાગે માય મુજ મુનિ સેવતા,
વદી વાંમા રેણુ લાવી, કાય કામશાસ્રે રેતા! ૨૮
આ 'નાવ્યાશ્રગ' ગાઢરૂ, આ શિષ્ય સહુ અમો કયા,
મુનિ પાગ લાગી વદે વળિ વળિ અમો જોઇશુ (એવા) ચિત્તધર્યા! ૨૯
એવે આવિયુ પૂર રાય કેરૂ, વધાઈ ગઇ વેગમા,
આનિયો નશ્યશૃગ નહિ, ભાગની।। ભેગમા ૩૦

વલણ.

ભેગ મધ્યે ભગવત આવ્યો, છીપ મગનુ મોતી રે,
વધાઇ સુણુતા મેઘ ગર્જ્યો, છનાઈ દિનકર—જ્યોતિ રે ! ૩૧

કડવુ ૨૦ મુ રાગ ગોડીની દેશી ફેર.

ઘન ગર્જ્યો મુનિ પાવને, સુણુ રાય રે,
થાય કાટકા ઘોર ગભીર મુનિરાય રે ૧
તડિત* ઉગ્રી નીચી ચઢે સુણુ રાય રે
ધરી વિધ વિધ રગે ધીર, મુનિ પાય રે ૨

---

*ઘણી જાતની સુગધી મેળવીને તૈયાર કરેલો જે પીળો ભૂકો તે ૨૪ ગદ-હાથી ઉન્મત્ત થયેથી તેના ગડુસ્થળમાથી જે પરસેવાનુ ઝરણુ ફુટે છે તે લાવિયા—લગાવ્યા—ચોપડયા ઉત્તમોત્તગ—સારાગા સારો વારૂણી—દારૂ ૨૫ ઉષ્ણોપચાર—ગરમ ઉપાય ૨૭ ના યાશ્રગ—નાવરૂપી ઘર ૨૮ રેણુ—ધાતુ ી સાધનારો કેટલીક ધાતુ ભેગી કરી બનાવેલો પદાર્થ રેવ તા—ઝગી લેતા ૩૧ દિનકર—સૂર્ય

આમ આકૃતિએ રૂપ રે, સુણ રાય રે;
ગાજે ઘને ગાજ્યું ગાજ, મુનિ પાય રે. ૩
ઊગે કોરણ રંગ, સુણ રાય રે;
ઝિલે ઓઘાર, ન જો'રય, મુનિ પાય રે. ૪
ચાતક બોલે ચાચરો, સુણ રાય રે;
બાજ્યો ઓગળિયો ને ઝૂઝ, મુનિ પાય રે. ૫
કાટકા ઉપર કાટકા, સુણ રાય રે;
ધાગે ઝૂઝે ગયી ભૂખ, મુનિ પાય રે. ૬
કંઇ બાજ્ય છો નદી અને, સુણ રાય રે;
નાગી મતાપ ઇંડવા માંડ, મુનિ પાય રે. ૭
એને પન વિન અપૂરો અભિલા, સુણ રાય રે;
ડર ડર દાદુર કે'ના ત્યાપ, મુનિ પાય રે ૮
ક્રિય ક્રિય રવ આનન ક્રિસ્ના, સુણ રાય રે;
ગાની મદિરી પણ ગયા મરન, મુનિ પાય રે. ૯
સુગ્ગી દીન થઇ ચાકૂતી, સુણ રાય રે;
ચાતક વિયોગનો થયો અંત, મુનિ પાય રે. ૧૦
કોકિલાએ મૂન્ય ગહિયું, સુણ રાય રે;
ટકે વિધું બેઠો કોઇ-મુનિ પાય રે. ૧૧
એમ તેતર ઉચ્ચારે, સુણ રાય રે;
ગર્જે જોઇ હાઉ મેઘ, મુનિ પાય રે. ૧૨

---

૧ પાસે-પગે ૨ તડિત-વિજળી. ૪ કોરણ—કોરંભાણ; ઘટોગિયાના આકારમાં મૂળ ઉગી તે. ૬ કાટકા ઇ:—કાટકા ઉપર કાટકા થવાથી, અમુક મુદત સુધી વરસાદ નહીં આવે તેની ગણતરી કરતાં દુનિયા ભૂખી જતી હતી. ૯ ક્રિયક્રિય—પક્ષીના બોલવાનો શબ્દ. ક્રિસ્ના—પક્ષીના. ૧૦ ચાતક—એ પક્ષી વરસાદનુંજ પાણી પીએ છે, તેથી વરસાદ આવ્યે તેની તૃષારૂપી વિયોગનો અંત-(જતો રહ્યો) થયો. ૧૧-૧૨ કોકિલા-કોયલ—ચોમાસાની શરૂઆતમાં બોલે છે માટે તેણે મૂન્ય મુક્યું એમ લખેલું છે. ટકે વિધુ ઇ:—ચોમાસાની શરૂઆતમાં તેતર "ટકે વિધુ કોઇ બેઠો" એવી મતલબ સમજાય તેમ બોલે છે, તે પણ ત્યાં બોલવા લાગ્યો. હાઉ—બીજી જાતનો.

ઢો સાયક તાણિયા, સુણુ રાય રે,
મૂશળધાર શર વરસાદ, મુનિ પાય રે ૧૩
(તેણે) વરશીને અભરે ભર્યા, સુણુ રાય રે,
*માડયો [૧]ખડાકે વિવાદ, મુનિ પાય રે ૧૪
[૨]સંવર્ત સોનુ વરશિયો, સુણુ રાય રે,
[૩]દ્રોણે ધાન્યની વૃષ્ટિ થાય, મુનિ પાય રે ૧૫
[૪]ચડ ચઢી પડયો ઝડપમા, સુણુ રાય રે,
અમૃત રૂપ અમી વરસાય, મુનિ પાય રે ૧૬
[૫]જીમનાદ મા' નાદે આવિયો, સુણુ રાય રે,
તેણે રળિયામણું કર્યું જગત, મુનિ રાય રે ૧૭
[૬]વિદ્યુત્પતાકે પુષ્ટતા, સુણુ રાય રે,
આપી વીર્ય વધાર્યા ભક્ત, મુનિ પાય રે ૧૮
[૭]શોણ વરસ્યો શાણો થઇ, સુણુ રાય રે,
સાતે પ્રલયનો મૂકી ટેક, મુનિ પાય રે ૧૯
અવગાનુ સવગુ કરે સુણુ રાય રે.
તેથી આવ્યો મેધે વિવેક, મુનિ પાય રે ૨૦
વૃષ્ટિ એ વિધે વરસતા, સુણુ રાય રે,
થયા કૃષિમાર મા મગ્ન, મુનિ પાય રે. ૨૧
સુવર્ણ વરસે તેહથી, સુણુ રાય રે,
નર લાવે મનનું લગ્ન, મુનિ પાય રે ૨૨
ધાન્ય મહે ભરી ટોપલે, સુણુ રાય રે,
વણિક ધન મહી ઘૂઘાવ મુનિ પાય રે ૨૩
એમ ઉન્નતિ શુદ્ધ વણિકની, સુણુ રાય રે,
તો દુખી ક્યા કો થાય મુનિ પાય રે ૨૪

રાજા આવ્યો રિજમાં, સુણ રાય રે;
નમન કરી પડિયો ત્યાંય, મુનિ પાય રે. ૨૫
પછે નમ્યો મોહહારણી, સુણ રાય રે;
તુજવડે નિરખ્યા આપ, મુનિ પાય રે. ૨૬
મોહલેખાએ ઉઠાડિયો, સુણ રાય રે;
નવ ઘટે મોટા મહારાજ, લાગુ પાય રે. ૨૭
અમો છું સેવક ઈંદ્રનાં, સુણ રાય રે;
ઈંદ્રાશ કેરું કર કાજ, લાગુ પાય રે. ૨૮
તુજ જામાતે તુને છોડવી, સુણ રાય રે;
થયો દુર્વાસાનો શાપ, લાગું પાય રે. ૨૯
એવે શૃગીને વિરહ ઉપન્યો, સુણ રાય રે;
શીખવો વિદ્યા જાયે તાપ, લાગુ પાય રે. ૩૦
રાજા સમજ્યો સાનમાં, સુણ રાય રે;
વર બવન આપી કન્યાય, લાગ્યો પાય રે. ૩૧
મોહલેખા વદી પછે, સુણ રાય રે;
શીખવું શાતાને રૂડી વિદ્યાય, લાગુ પાય રે. ૩૨
(પછે) મુનિ-મન મારણ મત્ર શીખવી, સુણ રાય રે;
ગઇ ગોરી નિર્ઝર પામ, લાગી પાય રે. ૩૩
સપદિ શાણો શૃગી શુ કરે, સુણ રાય રે;
તે વર્ણુંવું ખોઈ ત્રાસ, લાગી પાય રે. ૩૪

વલણ.

પાય લાગી વર્ણુંવુ, શૃગી તણા ગુણ ગ્રામ રે;
વિપ્ર પ્રેમાનંદ નામ મિથ્યા, ધરૂ ઉદર નિમિત્ત કામ રે. ૩૫

---

૨૬ મોહમારણી—મોહ ઉપજાવનારી એવી જે મોહલેખા તેને. ૨૮ ઇંદ્રાંશ—ઈંદ્રના અંશવાળા સર્વ રાજાઓ છે, તેથી તેમને ઇંદ્ર માની અમે જો ઇંદ્રનાં સેવક છીએ તો અમારે તેઓનું પણ કામ કરવુંજ જોઇએ. ૨૯ જામાતે—જમાઈએ. ૩૩ નિર્ઝર-દેવ ૩૪ સપદિ-હવે. ૩૫ વિપ્ર ઇ -મારૂં નામ જે પ્રેમાનંદ છે તે મિથ્યા છે. કારણ કે જે પ્રેમાનંદ-પ્રેમના આનંદવાળા હોય તે, ઉદરે નિર્માણ કરેલા કામને માટે ઇચ્છા રાખે નહીં, અને હુતો રાખુ છુ માટે મારૂં નામ મિથ્યા પ્રેમાનંદ છે.

કડવું ૨૧-મું રાગ કેદારો.

ગઇ રંભા રૂપ રસાળી, મુનિ મન વિયોગે બાળી;
ઉર્ધ્વ વાણી સંભાળી, વિલપે ઘણું રે. ૧

ઢાળ.

વિલપે અતિ વર વાન વાડવ, ગઇ ગઇ ઇમ ઉચ્ચરે;
શાણી શાન્તા વિવિધ પેરે, મન મુનિ મગન્ન કરે. ૨
કંઈ હાવથી કંઈ ભાવથી, કંઇ વાસ એકાંતે જઈ;
કંઈ નયન ઘેરે વિવિધ પેરે, વિસરાવતી વિયોગ સહી. ૩
કંઈ કટાક્ષમાં કંઈ સાક્ષમાં, દૃષ્ટાંત દેઈ ભાખતી;
કંપાવી કુચ વધારી રૂચ, રૂપ લાવણ્ય દાખતી. ૪
શીખી શાણી સખી પાસે, સ્વપુરૂપ રીઝાંવવા;
તે મંત્રે મુનિ મેળવ્યા, લાગી વળી સમજાવવા. ૫
હે નાથ ! નિરખો હું બાણી, આપને હું ભિન્ન છું;
પુરૂપત્વ જે છે આપ પાસે, સ્વામિ ! તે હું વિણ છું. ૬
કામનીત્વ નહિ નાથ તુમાં, ભેદ એવો બહુ વિધિ;
નારાયણે નર નારી નિર્મ્યાં, (હું) નારી નર તું ગુણ નિધિ. ૭
જે મોહલેખા મુનિ માન્યો, (તે) નારીમાં નરતી હતી;
અપ્સરા જાતિ તેહની મુનિ, (તપ) ચળાવવા થયે છતી. ૮
હું રાય-કન્ય નહીં અન્યા, તું યોગ્ય હું છું સુંદરી;
હું રત્નજ તે કાચ કુળની, (એ) ભેદ ભણો દિગંબરી. ૯
એ વિધે એક પક્ષ પૂરણ, ભેદશાસ્ત્ર ભણાવિયું;
પછે કામશાસ્ત્ર શીખવી, જે ગદ હતું જણાવિયું. ૧૦
વળી સાથ લઈ સખીમાં ગઇ, ત્યાં લજ્જિતપણું બતાવિયું;
ગુહ્ય સ્થાનક ફૂલ કેવું, કામશાસ્ત્રે ભાખિયું. ૧૧
જૂઓ વારના આ સૌ નર, ફરી ફરી કારજ કરે;
મૈથુન નિર્લજ પશુ લોગે, સ્ત્રી પુરૂપ ચિત નવ ધરે. ૧૨

---

૭ કામનીત્વ—સ્ત્રીપણું. ૯ રત્નજ—રત્ન રૂપ રાજાના કુળમાં ઉત્પન્ન થએલી. દિગંબરી—દિગંબર—દિશારૂપી અંબરવાળો. અર્થાત્ વસ્ત્ર વગરનો. બહુધા એ શબ્દ શિવને લગાડવામાં આવે છે. ૧૦ ગદ—ગુપ્ત.

એમ કોટયાવધિ પ્રકાર દાખ્યું, ભાખિયું ભાણાવિયુ;
અજ્ઞાન તિમિર કામ કાઢી, રૂડુ જ્ઞાન ગમ્યાવિયુ   ૧૩
મુનિ મરદ મેરી ભેદ ભાખિયા, (પછે) જાણ્યો રાય શ્વશુર;
નિત્ય પ્રતિ ખટ કર્મ કરી જાય, સભા મધ્યે શુર.   ૧૪
વિવિધ શાસ્ત્રે વાદ કરતા, ડરતા વિપ્ર તમામ;
પૂછે જે તે છભ અમે. (શું) સાક્ષાત સરસ્વતિ-ધામ.   ૧૫
રાય રીઝે અતિઘણો જોઈ, યાગાત પુણ્ય પવિત્ર;
પણ ભાય નિરંતર મન મધ્યે, વિભાંડક મહા વિચિત્ર.   ૧૬
જેના ક્રોધે સુર કંપે, જદ્યપિ નહિ અપરાધ;
તો અપરાધ કરી કો યાચે, સુખી દુખી સાધ ?   ૧૭
એમ વિચારી મન માંહે, ઋષિ રીઝે ઉપાય;
ઠયાં ગાયે અવનવા દ્વિજ, નવ જેથી દુભાય.   ૧૮
હવે આવ્યા વિભાંડક ત્યાં, રીઝવ્યા જયમ રાય;
વર્ણવું હું તેહ મહિમા, કયમ ઋષિ શાતજ થાય.   ૧૯

વલણ.

કઇ પેર ઋષિજી શાંત થાયે, જાૂએ પુત્ર આસક્ત રે;
શી આજ્ઞા કરે પુત્રને, જોઈ વિષયારક્ત રે.   ૨૦

કડવું ૨૨ મું રાગ મેવાડો.

મુનિ આવ્યા રે, સ્વર્ગથકી આશ્રમ ફરી;
ફળ મૂળ લાવ્યા રે, મળિયાં માર્ગે શુદ્ધ કરી.   ૧
પવિત્ર પાણી માગ્યુ રે, શુદ્ધાચમન કરવા;
મંદિરમાં નવ લાગ્યુ રે, માનવ ચિત્ત ધરવા.   ૨
મુનિ મન વ્યાકુળ રે, ગયા મઠ મધ્ય ધસ્યા;
આરૂપર (જોઇ) આકૂળ રે, આવી શોક સાગર વસ્યા.   ૩
કરી નાદ આરત રે, મુનિ પુત્ર પુત્ર કહે;
સુણો તમે ભારત રે, વિયોગ ઋષિ કેમ સહે?   ૪

---

૧૩ અજ્ઞાન ઇ:—કામદેવનું અજ્ઞાનરૂપી અધારૂં મટાડીને સે મા- ટેલ જે જ્ઞાન હતું તે બતાવી દીધું. ૨૦ વિષયારક્ત—વિષયવડે લાલ થએ- લા અર્થાત્ લુબ્ધાયલા. ૪ ભારત—પાંડવ.

જોયા વન ઉપવન રે જોયા વાડી વાડુવા,
ગરાડ ગિરિ ધની ગનરે, ઝાઝા જોયા ઝાડુવા ૫
સ્થળ જગ જોઇ રે, ભગવત ભગ થયા,
ન લાધી શુદ્ધ સોઇ રે, તેથી નદી–તીર ગયા ૬
તહિ જોયા પગલા રે, થયા મુનિ પાગેર,
ઓળખી ડગના રે, દોર્યુ દીન આધેર ૭
પગનુ જઇ પેહુ રે, સરિતમા આમર,
મુનિ ગન બેહુ રે, વિચારે પામર ૮
ધરી ધ્યાન જોયુ રે, વત્સ ગયો કઈ,
વ્યગ્રપદ્ ખોયુ રે, જાણ્યુ વેશ્યા લઇ ગઇ ૯
રાખ્યો રોમપાદે રે, મારો પુત્ર કેદ કરી;
વદુ ઓપી વાદે રે પ્રજાળુ ચિત્ત ધરી ૧૦
ભૂખ્યા ને તરશ્યા રે, વળ્યા ઋષિ રાય–પૂરે,
જાણે વ્યોમ સરશ્યા રે, ક્રોધાક્રાંત થાગે પૂરે ૧૧
શુ દૃપ દીપ ધરિયા રે, તેસે પૂરણ વારી,
તેને પાગના મરિયા રે, પ્રમાશ થાના ફરી ૧૨
ટપકે તેમ જેનુ રે, તે મારુથી ગત બની,
નયન–જળ તેવુ રે, કે પડની આગન મણી ૧૩
(એવા) ક્રોધાશ્રુ પડના રે, તે સ્થળ બનતા બળી,
જેને આસુ અડના રે, તે મણુંમા બનતા મળી. ૧૪
એવા મુનિ આવ્યા રે, ચપાપુરની પાસે,
તેને રક્ષ[illegible] યા રે, જે એ મન જોઈ નાસે ૧૫
રક્ષકો ઉભા રે મળ્યા (સેંઈ) જોઇ બાગે,
ઋષિ–નાથ દુભ્યા રે, તે સ્યમ હોય અનુરાગે ૧૬
તાપસ પૂછે એપને રે, કોઈ ! આ નગર કયુ !
ગોપ મૂકે રેપરે રે, વદે મન જેવુ કયુ ૧૭

---

૫ ઉપવન—બગ ૬ ભગાત ઈ—[illegible] આરા ભંગ થયા ૭ પાગેર—પગી—પગલું [illegible] આઘેર—આઘુ ૯ વ સ—[illegible] ૧૧ પૂરે—પૂર્ણ રીતે. ૧૭ એપને—એપન—[illegible] આવ્યો [illegible] [illegible] ખરી તે [illegible] [illegible] તે ગોપ [illegible]

વલણ.

વદે સત્ય રાયે કહ્યું જે, હસ્ત જોડી ગોપાળ રે;
સુણો મુનિ મેં કહ્યું, કૃપા કરો કૃપાળ રે. ૧૮

કડવું ૨૩ મું રાગસારંગ.

કરજોડી વદે ગોપાળ, સુણો વાણી દીનદયાળ;
આ પૂરનું ગોપૂર નામ, કાં તે ઋશ્યશૃંગનું વિશ્રામ. ૧
અમો સેવક સર્વે તેનાં, મહુ ગોધણ સ્વામી જેનાં;
આ સુરભી સુરભીબંધન, (મુનિ)એ મરં ઋશ્યશૃંગનું ધન ૨
(અમો) તમ વાણી રૂપી રજ્જુ વડે, બંધાયા મુનિ શૃંગીજડે;
માટે કાં'છ કરીએ કેમ, ધન્ય પુત્રનું મુનિ ક્ષેમ ૩
ગોપ વદી લાગે એમ પાગે, તેથી મુનિ થયા અનુરાગે,
તદપિ ક્રોધ થયો પ્રદીપ, શું અંધારે પ્રકટ્યો દીપ ! ૪
નવ બોલ્યા ચાલ્યા કંઇ, બીજી દિશાએ ગયા વહી,
(ત્યાં) જોયા સેવકે મુનિ જ્યારે, લાગ્યા (તે) દિશાના પાગે ત્યારે ૫
અર્ઘ્ય પાદ્ય આરતી કહે એહ, કહો મુનિ આજ્ઞા હોય જેહ;
મુનિ કહે આ કયું ગામ, ગોપ કે' વત્સપુર છે નામ ૬
રોમપાદે આપ્યું કન્યાદાને, શૃંગીએ સ્વસ્તિ કહિ લીધું માને,
સુખી થયા તેહ દિશાએ, રહ્યા વાગો ત્યાદિ નિશાએ. ૭
ગયા બીજે દિન અન્ય દિશ, ત્યાં પણ ઉતરી મુનિ રીશ,
એ વિધ આઠે દિશાએ ફર્યા, (પણ) ઋષિએ પૂરગા પાપ ન ધર્યા. ૮
જ્યાંથી થઈએ સુખી આપ, ત્યાંથી જઈ કરગ દઈએ શાપ;
ધર્યું ધ્યાનમાં ગગને જવા, ત્યાં પણ મૂંક્યા વિમાન સાં'ના. ૯
અવનિ કોડી જો ઋષિ આવે, તેને સેવક સુમને વધાવે;
એવી રાગે કરી હતી રીતિ, લહી મુનિએ સર્વે નીતિ ૧૦

---

૨ સુરભીબંધન—ગાયને બાંધવાના દોરડા. ૩ અમો ઇ—અમો સર્વે સેવક તમારી વાણી રૂપી (રજ્જુ) દોરી વડે, ઋશ્યશૃંગ રૂપ જડે (મેખે) બંધાયા છીએ. અથવા શૃંગીજડે—જડતાથી તમારી વાણીરૂપી દોરીએ બંધાયેલા છીએ. ૪ પ્રદીપ—પ્રદીપ્ત—સળગી ઉઠયો. મતલબ કે ઘણો ક્રોધ ચડ્યો. ૭ સ્વસ્તિ—કલ્યાણ.

આખર ગયા નૈઋતખૂણ, કુમારિકા કે' નિગમ્યા એણુ,
એમ બોની લાગી પાય, નીકળ્યે વધ્યા યા દ્વિજરાય ૧૧
ઋષિ ચાલે છે ધરી ક્રોધ, થતો કુસુમ વૃષ્ટિએ રોધ,
લાજ નાખે લજ્જિત નારી, શીતળ સુગંધી છાંટે વારિ ૧૨
મોટે ધનાઢ્યના જૂએ ધામ, જે તે કે' આ શૃંગી ઠામ,
કો વણિક ધનના લોભિ, જેની લક્ષ્મી ભગિની શોભી ૧૩
કો વૈશ્ય છે ધનના એ'તા, લક્ષ્મી–પિતુ–માતુ કરી કે'તા,
તેવા કે' આ સર્વે તમારૂ, તમો આપો તો ચિત્ત આવિધારૂ ૧૪
કોઇ ભરતા લક્ષ્મી કેરા, ધન વાપરી કઢાવે વેરા,
તેના ઢગને વેઢંચે ધન, જોઇ મુનિ મોકળા (મૂકયા) મન ૧૫
આત મળના સંધ્યાકાળે, ગયા પ્રયત્ને ભૂપને ભાળે,
રાયે દીઠા જ્યારે મુન્ય, પૃથ્વી પડતો ગયો હૃદયશૂન્ય ૧૬
થઇ બેઠા બેઠી જોવે રાય પાદ પડી અતિ સેવે,
પ્રથમ ધોયા આંસુએ પાય હસ્ત જોડી ઉભો કંપકાય ૧૭
બોલ્યો બોબડી તોતળી વાણી, છુ અપરાધી પુસ્તકપાણિ !
જોએ તો હું દગણા શાપો, પણ પુત્ર ઉપર રખે તાપો ૧૮
સૈનો વાક નહિ ગયા મુન્ય એને આપ્યો લગાડી ધૂન્ય,
જોઇ દીન રૂપ દયાળ, મુનિ રીઝ્યા પરમ કૃપાળ ૧૯
ધન્ય રાય રૂડુ તે કીધ તુજ સૃષ્ટિ બચાવી લીધ,

૧૧ નૈઋત કોણ–અશુભ કૃત્ય કરતુ હોય તો નૈઋત કોણનો આશ્રય લેવાનુ પુરાણોમા કહેલુ છે માટે ઋષ્યશૃંગ આખરે તે દિશા તરફ થઇ પુરમા પેઠા એણુ–આ આમ વીહિ–દાગેર ૧૨ લાજ–ગોરી ધાણી ૧૩–૧૫ કોઇ ધન લોભી વણિક લક્ષ્મીને ભગિની (બેન) અને માબાપ જેવી ધારી તેની સેવા કર્યા કરતા હતા અર્થાત્ તેને પૂજ્ય ગણી મગ્નહી રાખતા હતા પણ રતુ ખરચતા નહીં, તેના લોભી પણ આ સર્વ શૃંગી ઋષિનુ છે એમ ઋષ્યશૃંગને કહેતા હતા. કેટલાક લક્ષ્મીના સ્વામી થઇ, તેનો ઉપભોગ કરી લક્ષ્મી વેરા–સાગા વગેરે કઢાવી નાખતા તેવા પુરુષો તો મોકળા મનમૂકી ઢગો ધન વેઢંચી દેવા લાગ્યા ૧૬ હૃદયશૂન્ય–ભયથી જેનુ હૃદય શૂન્ય થઇ ગયેલુ છે એવો રાજા ૧૮ પુસ્તકપાણિ—જેના હાથમા પુસ્તક છે એ. ઋષ્યશૃંગ

ધન્ય રાય રૂડુ તેં કીધ, તુજ સૃષ્ટિ બચાવી લીધ,
પણ તેં શૃંગી સતાડચો કઈ, એને હુ અવિનોકુ નહીં ૨૦
કહે રાય ચાલો જઇએ ત્યાય, મુનિ શૃંગી રે'તા જયાય,
પૂર્વે સર્વેને કીધુ સહુ માન દીધુ મુનિને બહુ ૨૧
ઋશ્યશૃંગના સેવક ભણે જાઓ ગૃહમા મુનિ પણે,
સમસ્યાએ જોઈ સ્થળ પાસ મારે હાક મુનિ ભગી આશ ૨૨
હે શૃંગિ ! શૃંગિ ! પુત્ર મારા, કયમ વૃદ્ધ પિતુ વિસાર્યો ?
સુણી આરતનાદ મુનીશ શૃંગીએ આવી નામ્યુ શીશ ૨૩
ઉભય દંપતિ ઉભા સાગા, રૂપ ગર્વ મૂકે માર રામા,
ઇંદ્ર ઇંદ્રાણી તે કોણ લેખે, તેથી અધિક ઋષિ દ્વય દેખે ૨૪
દક્ષિણ પદ ધર્યો કર શૃંગી, શાતાએ વામ ગ્રહ્યો ઉમગી,
દર્શ્યો ભાવ તે સમે જેવા, ચર્મરસના કયમ કે' તેવો ૨૫
જાણે હરને સુદર્શને જાચે, રમા રાજીવલોચન સાચે
તેમ શૃંગી અને રમ્ય શાતા, પાદ લાગે કય ને કાતા ૨૬
એવા જોઇ દંપતિ રૂડા, મૂક્યા મુનિયે ધારેના કુડા
રાય પગ રીઝી આશીશ દીધ, શૃંગી હૃદે લગાવી લીધ ૨૭
મૂક્યો શાતાને શીર હાથ સુખ ભોગવો સ્વામીસાથ,
આવી માયા વળગી સ્નેહ, તેને કાઢી નિ સંદેહ ૨૮
બોલ્યા સૂત વન્હિ શા સુન્ય, તેવા તેજસ્વી મહાપુણ્ય,
હે વત્સ ! શીખામણ મારી રહેજે અહીં તુ એહ સભારી ૨૯
થાયે તન તુને એક જ્યારે, તજી વૈભવ આવજે ત્યારે,
કરી રોમપાદનુ પ્રિય પુત્ર, તેનુ વધારી ઘરસૂત્ર. ૩૦
આવજે વનમા વે'લો વે'લો, રખે માયામા થાય ઘેલો,
દઈ શીખ લઈ આજ્ઞાય, ઋષિગય વિદાય તો થાય ૩૧

---

૨૨ પણે—પેલી જગાએ સમસ્યા-ઇશારત ૨૪ માર રામા—કામદેવ અને રતિ ૨૫ દક્ષિણ—જમણો વામ—ડાબો ૨૬ જાણે ઈ—જાણે મહાદેવને (રમા)—લક્ષ્મી અને (રાજીવ—કમળના જેવા લોચનવાળા) વિષ્ણુ સુદર્શનચક્ર (અમર સાગ દર્શા)ને મેળવવા યાચતા હોય તેમ દેખાતુ હતુ

હવે કહું રામજન્મ મહિમાય, કથ્યું વાલ્મીકિ મહાકાય;
નથી ભારતમાં એ કથા, ગ્રહું સંક્ષેપે સર્વથા. ૩૨

વલણ.

સર્વથા સંક્ષેપ માંહે, કહું રામચરિત્ર રે;
બાળકાંડે બોલિયા, વાલ્મીકિ ગઢા પવિત્ર રે. ૩૩

કડવું ૨૪ મું રાગ ગોડી.

સાર ગ્રહી રામાયણુનોજી, વર્ણવું મહિમાનારાયણનોજી;
કહ્યું દશરથને સુમંત્રેજી, આણું હું મારે અભ્યંત્રેજી. ૧

ઢાળ.

અભ્યંત્ર આણી વર્ણવું, રાજીવલોચન રામ;
શૃંગીએ ઉપજાવિયા જે, જગતજીવન નામ। ૨
રાય દશરથ મહા દુઃખમાં, પડ્યો એકજ વાર;
મંત્રી મેળી મંત્ર કીધો, ધિક્ પુત્ર વિણુ અવતાર. ૩
હવે રાજ્ય કરૂં નહીં, જાઉં અમો વનવાસ;
તવ સુમંત્ર બોલ્યો શાંત થઇ, રાય તજો મનનો ત્રાસ. ૪
સુણિયું મેં પૂર્વે જેવું, તેવું કરૂં વિખ્યાત;
રોમપાદ રાજા તણો, જમાત જેહ પ્રખ્યાત. ૫
તેને તેડી યજ્ઞ કરતાં, પુત્ર પામો રાય;
સુણી વાણી વિબુધખાણી. રાજ થયો મહાકાય. ૬
અંગદેશાધિપને જઇ, ભેટીઓ ભૂપાળ;
કહી વાર્તા વિગત સર્વે, છું અપુત્રીઓ મહીપાળ. ૭
તું મિત્ર મારો પરમ પુનીત, માટ માગું એક;
પુત્રી જમાઈ આપ્યા મુજને, તાહરાં સવિવેક. ૮
તુજ યામાતા મુનિ મોટા, સુણ્યું અમો સિદ્ધાંત;
યજ્ઞ કરાવે એ કદી તો, થાય મુજ મન શાંત. ૯
લોમપાદ કે' મિત્ર મારા, પૂછીએ જઈ ત્યાંય;
પછે બેઉ વિનવ્યા જઈ, શૃંગી બેઠા જ્યાંય. ૧૦

---

૧ સુમંત્ર—દશરથ રાજાનો મુખ્ય મંત્રી. અભ્યંત્રે—અભ્યંતરે—અંતરમાં. ૭ અપુત્રીઓ-પ્રાનવગરનો, મહીપાળ-રોમપાદ.

શ્વશુરે ઓળખાણ આપી, મુજ મિત્ર દશરથ નામ;
એને અશ્વમેધ કરવો સહી, છે તમારૂં ત્યાં કામ. ૧૧
જો જવા ઈચ્છા મન વસે તો, જાવ કરી ઉપકાર;
તવ ઋષિ કે' અમો કરાવું, અશ્વમેધ અવિધાર. ૧૨
પછે શુભ મુહૂર્ત જોઇ, ગયા દશરથ મુન્ય;
વધાઇ છૂટી નગરમાં, ઉદે થયુ રાય-પુણ્ય. ૧૩
માર્ગ સુવાસિત કરી, વધાવિયા મુનિરાય;
રાય—ગૃહની રાણીઓએ, પૂંછી શાંતા-કાય. ૧૪
રમણીય મંદિર આપ્યો, ઉતારો મહારાજ;
પછે યજ્ઞ આરંભિયો, શૃંગી કરાવે કાજ. ૧૫
સભાસદ ઋત્વિજ કંપે, ઉદ્‌ગાતા હોતા જેહ;
બ્રહ્મા અધ્વર્યું આદ્ય લઇ, શૃંગીથી વૃદ્ધો તેહ. ૧૬
કંઇ મંત્રનો ઉચ્ચાર કરવા, ધરે પુસ્તક પાણ;
મુખપાઠ બોલે શૃંગી તે, વિના અશુદ્ધ પ્રમાણ. ૧૭
એ વિધે અશ્વમેધ પૂરણ, કર્યો વસિષ્ઠાદિ મુન્ય;
તદપિ રાય દશરથ સ્તવે, શૃંગી મુનિ મહાપુણ્ય. ૧૮
મુને પ્રજોત્પત્તિ થવા, મુનિ કરો કાઇક કાજ;
સુણી તેની વિનતિ પછે, કલ્પસૂત્ર સાધ્યું સાજ. ૧૯
તે ગ્રંથ જે પ્રસિદ્ધ હુતો, પુત્રેષ્ટિ મહાપુનીત;
તે અથર્વવેદના મંત્રથી, સાધી રૂડી રીત. ૨૦

---

૧૨ જાવ છેઃ—મારા ઉપર ઉપકાર કરી દશરથ રાજાનેત્યાં જાવ. ૧૬ સભાસદ—યજ્ઞમંડપની સભામાં બેસનાર મુખ્ય, વૃદ્ધ અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણો. ઉદ્‌ગાતા છેઃ—ઋગ્વેદી બ્રાહ્મણો યજ્ઞમાં હોય તે ઋત્વિજ સામવેદી તે ઉદ્‌ગાતા, અથર્વવેદી બ્રહ્મા, અને યજુર્વેદી અધ્વર્યું. તેમનાં કામ (૧) હોમ વખતે મંત્ર વગેરે ભણવા, (૨) દેવની સ્તુતિ કરવી, (૩) યજ્ઞનું અધ્યક્ષપણું, (૪) અને યજ્ઞ ગોઠવણની તપાસ. (ઋત્વિજને હોતા એટલે હોમ આપનાર પણ કહેવાયછે.) ૧૯ કલ્પસૂત્ર—એ નામનું શાસ્ત્ર. ૨૦-૨૧—પુત્રેષ્ટિ અને કામેષ્ટિ કરવાનો વિધિ કલ્પસૂત્રમાં કહેલો છે.

વળી પુત્રની પ્રાપ્તિ અર્થે, કામેષ્ટિ કરવા માંડી;
તેથી અગ્નિ કંપિયો, તેણે રાડ સર્વે છાંડી. ૨૧
એકદમ ઉત્પન્ન હુઓ, યજ્ઞકુંડે આપ;
અતુલ્ય કાંતિ રૂપ વિષ્ણુ, મહાવિર્ય બળ તાપ. ૨૨
કૃષ્ણવર્ણું રક્તાંબરી, રક્તમુખ દુંદભિનાદ;
લક્ષણે સંપન્ન દીસે, વળી રહિત જેનો વાંદ. ૨૩
પંચાનન સરખા ચીકણા, દાઢી મૂછ મસ્તક વાળ;
દિવ્યાલંકારે શોભતો, (શું) પર્વત શિખર કરાળ. ૨૪
મદોન્મત્ત સિંહશો પ્રાક્રમી, સૂર્યથી અધિક શોભાળ;
એવો અગ્નિ પ્રકટીઓ, યજ્ઞથકી તત્કાળ. ૨૫
તેણે સુંદર જાંબૂનદની, ગ્રહી થાળી પાણ્ય;
તે દિસતી શું પ્રિયા પકડી, કો પ્રેમી પુરૂષે જાણ ! ૨૬
તે યજ્ઞપ્રભુજી બોલિયા, હે રાય ! લે પ્રસાદ;
એમ કહી થાળી આપી કરમાં, કે હુઓ જયજયનાદ. ૨૭
એવે અલોપ અગ્નિ હુઓ, રીઝયો ઘણો રાજાન;
મુનિ-આજ્ઞાએ વેંચીઓ, જે મળ્યો પાયસાન્ન. ૨૮
પ્રથમ આપ્યો કૌસલ્યાને, પછે સુમિત્રા જાણ;
કૈકેયીને અષ્ટમાંસ આપી, પ્રસાદ ધરીઓ પાણ:- ૨૯
ઋશ્યશૃંગ કે એ પ્રસાદી, નહીં તારે નાગ;
કોઇ પ્રિય સ્ત્રીને આપ્ય એ તું, થશે તેનું કામ. ૩૦

---

૨૨ મી કડીની અડધી ટુંકથી તે ૨૫ મીની અડધી સુધીમાં અગ્નિનારાયણનાં વિશેષણો વર્ણવેલાં છે. ૨૩ રક્તાંબરી—લાલ લુગડાંવાળો. દુંદભિનાદ—દુંદભિના જેવા નાદવાળો. રહિત વાદ એટલે જેનો વાદ—બરાબરી કોઈ કરી શકે નહીં તેવો. ૨૫ શોભાળ—શોભાયમાન. ૨૬—જાંબૂનદ—સુવર્ણ. ૨૮ પાયસાન્ન-દૂધપાક. ૨૯ કૌસલ્યા—ભાનુમાન્ રાજાની કન્યા અને રામચંદ્રની માતા. સુમિત્રા—મગધ દેશના શૂરરાજાની કન્યા. દશરથની બીજી સ્ત્રી અને લક્ષ્મણ શત્રુઘ્નની માતા. કૈકેયી—અશ્વપતિરાજાની કન્યા, દશરથની ત્રીજી સ્ત્રી અને ભરતની મા. પ્રસાદ ૯:—વેહેંચતાં બાકી રહેલો. પ્રસાદ રાજાએ પ્રાશન કરવાની ઈચ્છાથી હાથમાં લીધો.

ભાગ પાડી ગણીઓ તેં, પાયસાન્ન પવિત્ર;
આપશો જે નારી તેને, થશે બે પુત્ર વિચિત્ર. ૩૧
રાયે વિચારી આપિયો, સુમિત્રાને જ્યાંય;
પછે પ્રકટ્યા કૌસલ્યાથી, રાજીવલોચન ત્યાંય. ૩૨
કૈકેયીએ ભરત પ્રકટ્યા, મહા ધૈર્ય બુદ્ધિમાન;
સુમિત્રાએ લક્ષ્મણ અને, શત્રુઘ્ન પ્રકટ્યા ભાન. ૩૩
એ વિધે ચો પુત્રથી થયુ, રાય—રાજ્ય રળિયાત;
અસંખ્ય ગોધન આપિયુ, શૃગીને ભલીભાત. ૩૪
ચંપાપુરી સુધી રાય દશરથ, વળાવવાને જાય;
માર્ગમાં ઋશ્યશંગ કે'તા, સુણો તમો મહાકાય. ૩૫
રાય ચાર રૂપે તુજ ગૃહે, અવતર્યા શ્રીભગવાન;
હું નિમિત્ત માત્ર મોટો કર્યો, નહિ કોઇ તુજ સમાન. ૩૬
એમ ગોષ્ટ કરતાં આવિયું, ચપાપૂર ઉદ્દામ;
સુંપરત કરી જામાતની, પછે ગયો દશરથ ધામ. ૩૭
મહિમા વાધ્યો શૃગીનો, મહારાય આવે ત્યાય;
દર્શન કરી અઘઓઘ મૂકે, શૃગી બેઠે જ્યાય. ૩૮

વલણ.

શૃગી બેઠે જેહને, તેહનાં અઘ જાયરે;
વિપ્ર પ્રેમાનંદ શુ સ્તવે, રામ જન્મ મહિમાયરે. ૩૯

કડવું ૨૫ મું રાગ સામેરી.

મહિમા વધ્યો શૃંગી તણો, થઇ વારતા દેશ વિદેશ રે;
દર્શને આવે લોકના કંઈ, થોકે થોક વિશેષ રે. ૧
બાધા આખડી ચાલતી, શૃગી સેવે વર્ણ ચારરે;
માયાજાળે બંધાયો દ્વિજ વર, એવે પુત્ર હવો નિર્ધાર રે. ૨
તેને આશ્વાસી મોટો કીધો, થયો અષ્ટ વર્ષનો બાળ રે;
જાતકર્મ કરી નામ ધરિયું, કૃષ્ણકેશ ભૂપાળ રે. ૩
પછે પિતુ વચનનું સ્મરણ કરી, મુનિ ચાલ્યા વન મોઝાર રે;
આજ્ઞા લીધી લોમપાદની, સાથે શાંતા થઇ તૈયાર રે. ૪

---

૩૩ ભાન-ભાનુ—સૂર્ય. ૩ આશ્વાસી—આશ્વાસન કરી.

ઉગય દંપતિ આવ્યાં વનમાં, તજી રાજ્યના રૂડા ભોગ રે;
નગર-લોક વળાવી વિલપે, રાય-શોકનો કયમ કહું થોક રે. ૫
અતિકાળે વિયોગ વિસર્યો, જોઇ દોહિત્રનું સુખ રે;
ગદા રણપંડિત બાળ હુઓ તેણે, પામ્યાં સર્વે સુખ રે; ૬
જે શૃંગી મુનિ ગયા વનમાં, તેણે કર્યાં પિતુ દર્શન રે;
નારી સાથે પાગે લાગ્યો, તેણે થયા જનક પ્રસન્ન રે. ૭
દિકરો હોય કલાગરો તેને, કહો શી રહે બાકી રે;
તૃષ્ણા તાપસની સૌ ફીટી, ગયું કષ્ટ સર્વે થાકી રે. ૮
પછે ઋસ્યશૃંગે તપ આરંભ્યું, કાયા કષ્ટને કરતો રે;
બ્રહ્મ થવા બ્રાહ્મણ ગયે તે, કશું શું રકર્તકનો રે. ૯
શાન્તી શાતા સેવા સાધે, ધર્મ કર્મને ધારી રે;
જયમ આકાશે રોહિણી ચંદ્રની, અરૂંધતી વસિષ્ટની સારી રે. ૧૦
લોપામુદ્રા અગસ્ત્યની જયમ, દયમંતી રાય નળની રે;
શચી કરે જેવી પૂજા શક્રની, તેવી પૂજા કરે વિણછગની રે. ૧૧
વળી જયમ ભદ્રા ઇંદ્રસેનાએ, મુદ્‌ગલની સેવા માંડી રે;
તેવી સેવા કામની કરતી, મદ મત્સરને છાંડી રે. ૧૨
તે મુનિયે જીવી જશ લીધો, આ આશ્રમ રાજા તેનું રે;
અજમીઢવંશ શિરોમણિ અમો, આખ્યાન કર્યું જેનું રે. ૧૩

---

૬ દોહિત્ર—દિકરીનો દિકરો. ૧૦-૧૨ રોહિણી—દક્ષની ૬૦ કન્યાઓમાંની એક અને ચંદ્રની ૨૭ સ્ત્રીઓમાંની મુખ્ય સ્ત્રી તે. અરૂંધતી—કર્દમ પ્રજાપતિથી દેવહૂતિ વિષે ઉત્પન્ન થયેલી નવ કન્યાઓમાંની એક, અને વસિષ્ઠ ઋષિની સ્ત્રી. વસિષ્ઠ—સપ્તઋષિમાંના એક ઋષિ. દશરથના ઉપાધ્યાય. ૧૧ લોપામુદ્રા—વિદર્ભરાજાની કન્યા અને અગસ્ત્યની સ્ત્રી. એની મુદ્રાનો લોપ અગસ્ત્યમુનિના પ્રતાપથી થઇ ગયેલો હતો, માટે તેનું એવું નામ પડેલું છે. અગસ્ત્ય—કર્દમ પ્રજાપતિની હવિર્ભુવા નામક સ્ત્રીને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા બે પુત્રોમાંના જ્યેષ્ઠ. અસુરોનો ઉપદ્રવ મટાડવા એમણે સમુદ્રનું પાન કર્યું હતું. શક્ર—ઈંદ્ર ૧૨ ભદ્રા—કલ્યાણકારી ઇંદ્રસેના—મુદ્‌ગલ ઋષિની સ્ત્રી. મુદ્‌ગલની—મુદ્‌ગલ—એક શીલોંછવૃત્તિવડે આજીવિકા ચલાવનાર બ્રહ્મર્ષિ. ૧૩ અજમીઢ—પુરૂ કુળમાં જન્મેલા હસ્તિરાજાના ત્રણ પુત્રમાં જ્યેષ્ઠ. પાંડવ કૌરવનો પૂર્વજ.

તે તણુ તડાગ મનોહર, આશ્રમથી જે ગોભેરે,
ચારેઓર બાગી પ્રફુલ્લ કમળ, (તેથી) ચિત્ત તાપસનું લોભેરે ૧૪
એમ છે માટે પુણ્યશ્લોક સૌ, કરો આ સ્થળ સ્નાનરે,
કૃતાર્થ કરો દેહ તમારી, (શુદ્ધ) થઇ જાઓ અન્ય સ્થાનરે ૧૫
(ત્યાં) પંચ દિવસ નહી પાંડવ આવ્યા, કલિંગ દેશે જાવારે,
શ્રોતા ભૃગીમસુદ્ર તરે તો, નર રં બીજુ નાંવારે ! ૧૬
આ વણી લખાવી પુસ્તક અર્પે, વક્તાના કર માંયરે,
કે ભણે સુણે વાંચે વિધિયે, તેના પતિયા પાર થાયરે ૧૭
પરંપરીએ જો કોઇ વાંચે તો, તે બ્રહ્મલોકે વળી જાયરે,
સુખ ગાગની મત પેઠી તો, સ્વર્ગ મધ્યે મ નાયરે ૧૮
ગ્રંથ-મહિમાયે ગ્રંથ વાધે, પુણ્યપાર ન કેંવાયરે,
શૃંગી-માહાત્મ્ય વર્ણવતાં કહ્યું, રોષ ધારી જાયરે ૧૯
(માટે) થોડે ઘણું કરીને માનો, શાણા ડાહ્યા જેહરે,
વિપ્ર પ્રેમાનંદ ચાતુર્વેદી, મિથ્યા નિમ દેહરે ૨૦
કૃષ્ણ-સુત કહે મહુ કોઈ, પણ છુ કચન નામ ક્યાં રે,
તેણે કવિતા કરવા ધારી, તો હોય ક્યાંથી મહિમારે ૨૧
તેમાં મગ પડેલો કુડો, ધન્ય ભાગ્ય નહિ મહાભાગરે,
તદપિ ઓગણત્રીસો સુજાતા કવે ધાવણા આગરે ! ૨૨
તે સનરમે ઓગણીસે, કાવ્ય કરી શું કીજેરે,
(પણ) જાતિસ્વભાવ મટે નહિ ભાઇ, કાવ્ય કથે મન રીઝેરે ૨૩
કવિયો કહેશે ગર્વ કરેછે, પણ નહિ ગરવી વાણરે,
સેવક સર્વ કવિનો હુ છુ, (તેના) દાસનો દાસ પ્રમાણરે ૨૪

વલણ.

રામનો દાસ મન મધ્ય આણો, કવિ મતિ રૂડી કરી રે,
વીરક્ષેત્ર(નો) વાસી પ્રેમાનંદ, પૂરે આશા જેની હરિ રે ૨૫

સંપૂર્ણ.

---

૧૫ કલિંગ-પાંડવોનું જે ઇંદ્રપ્રસ્થ પુર હતુ, તેની દક્ષિણે આવેલો દેશ ૧૬ પરિશા-પૂર્ણિમા ૨૦ કૃષ્ણ-સુત ઈ-મો (પ્રેમાનંદનો) સૌ કૃષ્ણસુત—કૃષ્ણપરમાત્માનો પુત્ર કહેછે પરંતુ તેમ નથી નાયાત કૃષ્ણરૂપ સુવસુને નામે ચાલતુ હતુ તો ક્યાંથી છુ ! માત્ર કૃષ્ણારામનો સુત પ્રેમાનંદ નામનો જ હતો! હીર-ઝવેરાત-રત્ન—માન વગેરેના અર્થમા વપરાયછે

ધીરાભક્તકૃત.

परचुरण कविता.

સંશોધન કરી ટીકા તથા અર્થ સાથે

છાપી પ્રકટ કરનાર,

હરગોવિંદ દ્વારકાંદાસ કાંટાવાળા.

અને

નાથાશંકર પૂજાશંકર શાસ્ત્રી.

સમકાલીન જે ભાંડણ, તેમણે પણ હિંદીમાં પદ, છંદ વગેરે કર્યા છે. અને ત્યાર પછી ગુર્જર ભાષાનો સરળતાના સાગરમાં વાર્તારૂપી નદીવડે સંગમ કરાવનાર જે કવીશ્વર સામળ ભટ્ટ તેણે પણ અંગદવિષ્ટિ અને *મંદોદરીસંવાદમાં વ્રજભાષાની કવિતા રચી છે. તેમ અમદાવાદવાળા કૃષ્ણારામ મહારાજે અને દયારામે તો હિંદી, મરાઠી, ફારસી, સિંધી, કાનડી વગેરે ઘણી લિપિઓમાં કવિતા કરવાનો યત્ન કર્યો છે. કૃષ્ણારામ મહારાજ માટેનો વિવિધભાષાદર્શક ગ્રંથ અમે થોડા વખતમાં પ્રકટ કરીશું; અને દયારામે તો ઉપર જણાવેલી ભાષાઓ પૈકીની, ઘણીખરીમાં પોતાની કવિતા કરીછે; તે (હિંદીવસ્તુવૃંદદીપિકા મરાઠી નૃસિંહની હુંડી વગેરે) નર્મદે છપાવેલું દયારામકૃત કાવ્ય જોયાથી માલમ પડશે. તે કવિઓ પ્રમાણે ધીરાભક્તે પણ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યોછે. તે ગરબી ૨૪, ૨૫ અને ૨૬ મી જોયાથી જણાઈ આવશે. ‡વ્રજભાષામાં કવિ તરીકે માન મેળવવાનો કે અનેક ભાષાનું જ્ઞાન દેખાડવાનો યત્ન ગુર્જરકવિશિરોમણિ પ્રેમાનંદે કર્યો નથી, એમ હાલ સ-

---

* મંદોદરીસંવાદ કવીશ્વર દલપતરામે સામળભટ્ટના હિંદી છંદના ગુજરાતી કરી, તેમ કેટલાક બીલકુલ કાઢી નાખી કાવ્યદોહનના બીજા ભાગમાં છાપેલો છે. તેનોજ ઉતારો મી. ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશાઇ (ગુજરાતીના એડીટર) એ પોતાના પ્રગટ કરેલા બૃહત્કાવ્યદોહનના ભાગ ૧ માં કર્યોછે. અમારી કને એ મંદોદરીસંવાદની ત્રણ લેખી પ્રતો છે. તોપણ એ સંવાદ બૃહત્કાવ્યદોહનમાં છપાયા પછી અમે સોસાઇટીની લેખી પ્રત મંગાવી તે પુસ્તક તપાસ્યું હતું; તો તે કવીશ્વર દલપતરામે મેળવેલું સોસાઇટીનુ પુસ્તક પણ અમારી મેળવેલી ત્રણ પ્રતો સાથેજ બરાબર મળતું આવેછે.

‡ ફક્ત પ્રેમાનંદે અભિમન્યુના ચકાવામાં કેટલીક વ્રજભાષાની કવિતા સકારણ કરેલી છે. તેની માહિતી ન હોવાથી ગુજરાતીના એડિટર મી. ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશાઇએ પોતાના બૃહત્કાવ્યદોહનમાં એ કવિતા છાપતાં તે પ્રેમાનંદની હશે કે નહીં, તે માટે સંશય પ્રદર્શિત કર્યો છે. પરંતુ તે વ્રજભાષાની કવિતા પ્રેમાનંદનીજ કરેલી છે; એવા અમને કેટલાક વજનદાર પૂરાવા પ્રાપ્ત થયા છે, જે પ્રેમાનંદપુત્રે કરેલી "પ્રેમાનંદકથા" [illegible] આવશે તે અગર તેના પરથી પ્રેમાનંદનું [illegible] વખત જાહેરમાં મૂકવાનો વિ[illegible]

મીના શોધ ઉપરથી જણાયું છે.

ધીરાભક્તની કાફીઓ તો ઘણા જણને મોઢે હોયછે, પરંતુ આવી પરચુરણ કવિતાઓ અને તેમાં દ્રૌપદીવસ્ત્રાહરણ અને સુરતીના વિવાહ જેવી લાંબી આખ્યાયિકાઓ કવચિતજ કોઈ મુખપાઠ રાખેછે. તેમ તેમની કવિતાનો લેખી સંગ્રહ તો છેજ નહીં, એમ અમે ૩ વના ૨ અંકમાં જણાવી ગયા છીએ. તેથી રા. નાનાલાલ લલ્લુભાઇ જ્યારે સાવલીમાં મામલતદાર હતા, ત્યારે તેમણે ભગતભીખાર અને વૃદ્ધસ્ત્રીઓને મોઢેથી તથા કેટલાંક ઉધાઈ ખાઇ ગયેલાં કાગળિયાંઓ ઉપરથી લખી મોકલી હતી તે; અને બીજી કેટલીક ધીરાભક્તનો ધર્મ પાળનાર રા. દામોદરને મોઢે હતી તેનો સંગ્રહ કરી આ અંક પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. આ વગર હવે અમારી કને ધીરાભક્તની થોડી ઘણી ગુજરાતી અને કેટલીક હિંદીભાષાની છંદબધ કવિતા રા. નાનાલાલે મેળવી આપેલી તથા અમને પાછળથી મળી આવેલીછે. તેમ આ અંકમાં ગુરૂપ્રશંસા આદિક પછી જે ચાર ચાર છંદ પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે, તેવાં જૂદા જૂદા છંદનાં ચોરાશી ચોકડાનો એક આખો ગ્રંથ અને પ્રશ્નોત્તરની ૨૧૬ કાફીઓ એક ભટજી કનેછે, પરંતુ તે પોતાની પાસેના તે બે ગ્રંથની એટલી બારે કીમત માગેછે કે, જે ગ્રંથો અમારાથી હાલની સ્થિતિ પ્રમાણે ખરીદી શકાય તેમ નથી. માત્ર થોડા પૈસા આપી નમુના દાખલ પાંચ ચોકડાં આ વખતના અંકમાં છેલ્લાં છાપેલાં છે. ૭૯ મી આખી કવિતાની અને સુરતીના વિવાહ મધ્યેની ઘણી ખરી ટીકા પ્રથમના અંકની માફક બ્રહ્મજ્ઞાની બદ્રીનાથ દેવનાથ પાસે કરાવી લેવામાં આવીછે.

લખેલી પ્રત નહીં મળવાથી સંશોધન કરવાનું જોઇતી રીતે બની આવે નહીં એમ હતું, પરંતુ કેટલાક મોઢે બોલનારની સાથે છાપવા તૈયાર કરેલાં પદ વગેરે મેળવવાનો યત્ન કર્યાથી ઘણા ખુલાસા થઇ ગયા. પણ લેખી પ્રતો પરથી જે ઉતારો કરવાનું બની આવે તેની વાત તો જૂદીજ.

પ્રસ્તાવના.

ધીરાભક્તના જન્મમર્ણ વિષે તેમજ તેમના વંશજોની સ્થિતિ, અને તેમના ગુરૂ માટેની મળી આવેલી માહિતી, અમે પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિકના વર્ષ ૩ ના ૨ અંકમાં "ધીરાભક્તની કવિતા" એ નામના પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ કરી ગયા છીએ. તે સિવાયની બીજી હકીકત એ ભક્તકવિ માટે પ્રયત્ન કર્યા છતા પણ, વિશેષ મળી આવી નથી તેમ બીજા તેમના સારા ગ્રંથો કે ધારવામાં આવતી કાફીઓની છૂટક કવિતા પણ હાથ લાગી નથી. તે પરથી આ અંકમાં તેમણે શૃંગાર, સામાન્ય નીતિરીતિ અને બ્રહ્મજ્ઞાન વિષેની જે જૂદા જૂદા રાગો અને છંદોમાં કવિતા કરેલી છે તે પ્રકટ કરીયે.

શૃંગારની કવિતામાં પરમ ભક્ત નૃસિંહ મેહેતા અને રંગીલા કવિ દયારામ આદિકે મધુર મધુર જેવાં અનુકૂળ નાયકા નાયકને પસંદ કરી, રંગની રેલવાળી દીધી છે; તેમ કરવાને ધીરાભક્તે પણ પ્રયત્ન કર્યો છે. પણ તેમાં તેઓ નૃસિંહ કે દયારામની બરાબરી કરી શક્યા નથી તેનું કારણ એમ જણાય છે કે, શૃંગારવર્ણન એ ધીરાભક્તનો મૂળ વિષય ન હોવાથી, તેમણે તે માટે જોઇતું મનન ન કર્યું હોય, અગર માહિતી પણ ન મેળવી હોય, અને જે કંઇ પણ તેવા પ્રસંગનું વર્ણન કરેલું તે પોતાનો સ્વભાવ મસંગાન્યપણું મેળવવાનો હોવાથી કે ડાકોરના ને બીજા મંદિરવાળા ભજનિયાઓના ઉપયોગમાં આવે એવી રાધાકૃષ્ણની કવિતા કરવા જતાં કિંવા પ્રેમમાર્ગ ભક્તિની પ્રશંસા કરવાના હેતુથી, એ રસની કવિતા કરી હોય શૃંગાર એ તેમનો પોતાનો વિષય ન છતાં પણ જે તેમણે તે રસનું વર્ણન કરવામાં થોડી ઘણી ફતેહ મેળવી છે, તે વખાણવા જોગ છે તેમનાં કેટલાંક ચરણ, પંક્તિઓ અને પદ તો આપણને નૃસિંહ કે દયારામના વર્ણનનું સ્મરણ કરાવે છે. તેમ ભાષાની સરળતા અને છટા પણ પસંદ કરવા જેવી જોવામાં આવે છે.

જે વખતે કવિ તરીકે પ્રખ્યાતી પામવાને સંસ્કૃત કે વ્રજભાષામાં કવિતા કરવાનો વિશેષ પ્રચાર હતો; અને હિંદુસ્તાનની બીજી પ્રાકૃત ભાષાઓની હલકી ગણના થતી હતી, તે વખતે ગુજરાતી કવિઓ વ્રજભાષામાં કવિતા કરવાની લાલસા રાખતા. જુના કવિઓ તપાસીશું તો નૃસિંહના

श्रीजगदीश्वरायनमः

धीरा भक्तनी परचुरण कविता.

રાગ ધોળ.

ભલે પ્રકટ્યા શ્રી ગોકુળાધીશરે, આનંદ મારે અતિઘણો રે;
આજ આવ્યા વલ્લભ ઈશ રે, આનંદ મારે અતિ ઘણો રે. ૧
કરૂણા-નિધિ શ્રી કૃષ્ણજી રે, બળભદ્રજીના ભ્રાત;
દાસી જાણીને દયાળજી રે, દયા કીધી અમ પર નાથ. આનંદ. ૨
મુગટે મુકુટ હેમનો રે, જડિત જગાડે મણિ માથ;
કાને કુંડળ ઝગમગે રે, ભાનુ કોટિ અર્ક તેજ ગાય. „ ૩
ઉંચું તિલક કેસર તણું રે, કમળનેત્ર વિશાળ,
પીળાં પીતાંબર પેરિયાં રે, વા'લે પે'રી વૈજયંતી માળ. „ ૪
મુક્તાફળ દંતાવળી રે, ઘન મેઘવર્ણું તન;
ટપકી બિરાજે ગાલની રે, રૂડું શોભે શ્રીવત્સલાંછન. „ ૫
હાર દોરા હેમ સાંકળાં રે, બાજુબંધ બિરાજ;
શણગાર અંગે શોભતા રે, મારે આનંદહેલી આજ. „ ૬
હાથે હેમનાં માંકળા રે, વાંકડા વીંટી વેઢ;
પોંચી પ્રવાળ મોતી તણી રે, કડિયાળો કંદોરો કેડ. „ ૭
પાવડિયે પ્રભુજી ચઢ્યા રે, ચાલે લેહેકની ચાલ;
શોભા તે શ્યામની જોઇને રે, (મને વા'લું' વા'લા સગ વા'લ, „ ૮
(તુરિયા તોરણ બંધાવિયાં રે. મોતીએ પૂરાવ્યા ચોક;
કુમકુમે છાંટા દેવડાવિએ રે. રંગે કરીએ વા'લા સંગે ગોખ. „ ૯

---

૩ અર્ક—સૂર્ય ૪ ઉંચું—ઉંચુ ઊંચુ. ૪ વૈજયંતી માળ—કૃષ્ણની કોટની તુળસીની માળા. જેમાં પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ, આકાશના પ્રતિનિધિ, નીલમ, મોતી, માણેક પોખરાજ ને હીરો એ પાંચ મણિ હતા. ૫ દંતાવળી—દાંતની પંક્તિ—હાર. ઘન ઈ:—વાદળના જેવું મેઘવર્ણું—કાળું જેવું શરીર છે એવા—કૃષ્ણ. શ્રીવત્સલાંછન—વિષ્ણુની છાતી પરનું ચિન્હ. ૬ બિરાજ—બિરાજે—શોભે. ૭ કડિયાળો:—કડીઓવાળો.

સમોતિ કીધી સહિયર સાથમાં રે, હરખે હિંડુ મોડા મોડ;
પ્રેમ કરીને પધારિયા રે, હરિયે પૂર્યાં મનના કોડ. „ ૧૦
રસિયા સંગે રજની રમી રે, પૂરણ પો'તી આશ,
શ્રીપતિ સંગ છોડું નહિ રે, મુને આપો શ્રીવ્રજમાં વાસ. „ ૧૧
આલબેલા ઉપર પધારિયે રે, એ તો મોટા માણસની રીત;
મનમાની મઝા માણિયે રે, મારે પૂર્વ જન્મની પ્રીત. „ ૧૨
ગુણના સાગર શ્યામળા રે, માગુ એક વરદાન;
આઠરાત્રી રમતાં કાઢુ રે, દાસ ધીરાના સ્વામી નિધાન. „ ૧૩

ગરબી ૨ જી.

એક સમે શ્રી ગોકુળ મધ્યે, ઉદ્ધવજી તો આવ્યા રે;
વનિતા-વૃંદ મળી મળી પૂછે, સમાચાર શા લાવ્યા રે. ૧
પાસે પધાર્યા ઉદ્ધવજી, મારા વા'લમજીના વીર રે;
ચાંપ કરીને અમને કહોને, શું કરે શ્યામ શરીર રે. ૨
કુશળ છે શ્યામળીઓ વા'લો, પ્રેમીનો આત્મારામ રે;
સ્નેહનો સાગર છે સુંદરવર, નિર્મળ કૃષ્ણજી નામ રે. ૩
સ્નેહી-સ્નેહ સુણો તમે ઉદ્ધવ, કહું કર્મની વાત રે;
વાંક વિના વિસારીને મેલ્યાં, નમેરા થયા નાથ રે. ૪
લઘુવેશે જ્યારે લાલ હતા, ત્યારે અમે ધરતાં શણગાર રે;
પીતાંબર પીત પિયાજીને, મોતીડાં પુષ્પનો હાર રે. ૫
આભૂષણ સઘળાં અંગે ધરતાં, હાર હીરા મણિ મોતી રે;
નખશિખ શોભા નટવરજીની, નજરે ભરી ભરી જોતી રે. ૬
જળ ભરવા જાતાં જમુનાં-તીરે, જોતાં વા'લાજીની વાટ રે;
ફરતાં રમતાં રંગીલાજી, ગિરિધર આવતા ઘાટ રે. ૭
વણુ તેડી હું નદીએ જાઉં રે, આવું હરિને જોવા રે;
વણુ દીધાં અમો દોરજ કરતાં, વળી બેસું દૂધ દોવા રે. ૮

---

૧૦ સમોતીઃ—હળીમળીને રહેતાં સુખ પામું તેવી. ૧૩ આઠરાત્રીઃ—દહાડો ને રાત. નિધાનઃ—લાભ. ધીરાના સ્વામીઃ—કૃષ્ણના રહેવાના ઠેકાણું (ઠામ)માં રાતદિવસ (રાધા કહે છે કે) હું રમતાં કાઢું. ગરબી ૨ જી. ૨ ચાંપ કરીને—ચોકસ કરીને. (?) ૪ નમેરાઃ—મોહેર વગરના; નિર્દય.

દીવડિગો કરવાને ગિયે, પેસું તે મંદિર માંય રે;
એણી પેરે ગળતી માધવને, નટવર નિરખતી ત્યાંય રે. ૯
એવા અવગુણી ઉદ્ધવજી, પોતે ગયા પરદેશ રે;
વા'લા વિના કહો કેમ રહિયે, અમો છીએ બાળેવેશ રે. ૧૦
ગોઠે નહીં ઘરમાં ઉદ્ધવજી, મંદિર ખાવા ધાય રે;
હરિ વિના જાય એક ઘડી, તે શત જુગ જેવી થાય રે. ૧૧
કાળા એટલા સઘળા કપટી, કાળાનો શો વિશ્વાસ રે;
ભમર સુગંધી લઈને નાસે, નવ રહે પુષ્પની પાસ રે. ૧૨
વેરીડું કીધું વ્રજ સહોદર, તે તો હરિને કાજે રે;
કઠિન વચન એને કેમ કહિયે, બળતું તે બોલે દાઝે રે. ૧૩
મરજાદા મૂકી અમો મળવા, આવીશું મુરારિ રે;
દાસ ધીરાના સ્વામી શ્યામળિયા, અમો છુ દાસ તમારી રે. ૧૪

પદ ૩ જું.

સખી છેલ છબીલો છોગાળો રે, રૂપાળો રંગ રસિયો; ટેક.
એને નયનાં ભરી ભરી ન્યાળો રે, વાલમો મન વસિયો. સખી. ૧
આળેગાળો ને અટકયાળો રે, એનાં ચપળ નયનનો ચાળો;
ગોરે વર્ણે મ્યાલણ રાણી રે, નટવર કા'નંવર કાળો. સખી. ૨
ઇંદ્રાદિક બ્રહ્માદિક ભૂલ્યા રે, જૂઓ આનંદનો ઉછાળો,
દેવ વિમાન ચઢી વા'લાને વધાવે રે, ભરી ભરી મોતીડાની થાળો. સખી. ૩
દાસ ધીરાનો સ્વામી અઢળક ઢળિયો રે, રીઝ્યો વાલમ વાંસળીવાળો,

રાગ વસંત ૪ થો.

એરા આવો હરિ ઓરા આવો, કહું હિવડાની વાત;
હું તો વાત કહું તારા કાનમાં, કાનુડા જોઈ તારી જાત. ટેક. ૧
વડીવારની જોતી'તી વાટડી, વ્હાલા આજ આવ્યા છો હાથ;
હું તો રટણ કરું તારૂ રીતશું, રંગીલા દિવસ ને રાત. ઓરા. ૨
મન માન્યો મળ્યો મુજને, નહિ મૂકું તારો સંઘાત;
દાસ ધીરાના નાથજી નટવર, નોધારાના નાથ ઓરા. ૩

---

૧૩ સહોદર—નિકટનાં સગાંવહાલાં. ૧૪ મુરારિઃ—મુર નામક દાનવના અરિ—શત્રુ, એવા જે કૃષ્ણ તે. પદ ૩ જુ. ૨ આળેગાળો.—આળ ચઢાવી ગાળો દેનારો.

રાગ વસંત ૫ મો.

તને વાઇરે હો નંદજીના લાલ, વેગળો રહે વરણાગીઆ. ટેક.
પરણ્યો પિયુ મારો પાધરો પાતળિયા, પણ સાસુડીનું સાલ;
વળગાઝુંબી શાને કરો શ્યામળિયા, ખાશો મુખડાની ગાળ. ,, ૧
આળ ન કરીએ એવડી અલબેલા, આંખે ભરિયું ગુલાલ;
કઠિન રાજ્ય છે કંસનું કાનુડા, આવે મૃત્યુ કરાળ. ,, ૨
મુને ખોટી ના કરો નટવરજી, ચાલો રૂડી ચાલ;
દાસ ધીરાના નાથજી, દામોદરે તારી કીધી ન્યાલ. ,, ૩

ગરબી ૬ ઠ્ઠી.

આવો જીવનજી જમવાને, અમશું રંગભેર રમવાને;
હે અલબેલા! છેલ છબીલા, આવો અમશું રમવાને. હે અલબેલા. ૧
હું વાટ તમારી જોતી'તી, હું ચરણે ચિત્ત પ્રોતી'તી;
આપ્યાં આસન આણીને, મારા પ્રાણપતિને જાણીને. ,, ૨
એ જુગને જોવા જેવા છે, મોહનજી મીઠા મેવા છે;
કંચનથાળ અજવાળ્યા છે, સુજ લોચન તો ચોખાળ્યાં છે. ,, ૩
શીરો પૂરી સેવો માંહિ છે, સ્વાદમાં નૂતનતા સગાઈ છે;
ખાંડ ખજુર ને ખાજાં છે, હરિ! તુર્તાતુર્તનાં તાજાં છે. ,, ૪
બરફ જેવાં ઘેબર ધારી છે, માંહિ સુતરફેણી સારી છે;
ધારી ને જલેબી કીધી છે, માંહિ કેરી કચોરી લીધી છે. ,, ૫
વડાં ને વેડમી વારૂ છે, સહુ સામગ્રી તમ સારૂ છે;
આંબા અમૃત શા ઘોળ્યા છે, મેં લાડુમાં ઘી બેળ્યાં છે. ,, ૬
કારમાં કેકાડાં કરેલાં છે, મેંનો તેને ઘી ચારેલાં છે;
વાલોળો ને વંતાકાં છે, સુંદર કાળાં પાકાં છે. ,, ૭
તળ્યાં તુરિયાં તેવાં છે, માંહિ સુરણ જોવા જેવાં છે;
જે આખાં લીંબુ આથ્યાં છે, માંહિ મરચાં આદક નાખ્યાં છે. ,, ૮

વસંત ૫ મોઃ—૧ વળગાઝુંબીઃ—વળગાવળગી. ૨ કરાળઃ—ભયંકર. ગરબી ૬ ઠ્ઠી. ૨ પ્રોતી'તીઃ—પરોવતી હતીઃ—લગાડતી હતી. ૩ અજવાળ્યાઃ—તૈયાર કર્યા. ૬ આંબાઃ—કેરીઓ. ૭ કારમાંઃ—અજાયબ જેવાં. ચારેલાંઃ—મૂકેલાં છે. એટલે ઘીનો વઘાર મૂકી તૈયાર કરેલાં છે. ૮ આદકઃ—આદુ.

રૂડાં તે શાયનાં કેરીનાં, જોઈ હૃદય ઠપાયાં વેરીનાં;
સર્વે શાક મગાર્યાં છે. મેં અવલ અથાણાં ઉતાર્યાંછે. „ ૯
કૂર કમોદનો કીધો છે, માહિ વધાર લવગનો દીધો છે;
રાજ ! તરે' તરેહની તૈયારી છે, પીવા નિર્મળ નદીના વારિ છે. „ ૧૦
સ્વેચ્છા ઇશ્વર તમારી છે, મુખવાસ પાન સોપારી છે;
આ જીવડો તમ પરવારી છે, ફૂલડે સેજ સમારી છે. „ ૧૧
આ નવરંગી કાયા મારી છે, હરિ એ મારી તમારી છે;
મોહનજી મંગળ કારી છે, ધીરા ધન્ય પ્રિતમ બલીહારી છે. „ ૧૨

રાગ લલિત ૭ મો.

મહરાજની વાંસલડી વાજે રે રૂડા રંગમાં;
ચાલો જોવા જઇએ રાસ રચ્યો, રઢિયાળે રસીઓ રંગમાં ટેક. ૧
વાંસલડી સાંભળી વ્રેહ જાગી, પ્રેમકટારી કાળજડામાં વાગી;
રૂડા લાડકડાની મને સેહે લાગી. મહારાજા. ૨
પેહેર્યા ચરણાચોળી સુહડિયો, ઝાન ઝુમણા ઝમકે પાહડિયો;
સોળ સોળ વર્ષની નારી નાનડિયો મહારાજા. ૩
ઓપીતાં આભૂષણ અંગે ધર્યાં, વિવિધ રંગ પટકૂળ પેર્યાં;
એવા આહીર પુત્રી લેર્યાચેર્યાં, મહારાજા. ૪
ઘણું ઘેલાં થયા વ્રજનારી, સાસુ સસરાનો ભય ભારી;
ચાલ્યા ઘરધંધો સૌ વિસારી, મહારાજા. ૫
રૂડી રજની શોભે શરદ તણી, સૌ સંચર્યા વૃંદાવન ભણી;
ત્યાં મળિયો દાસ ધીરાનો ધણી, મહારાજા. ૬

રાગ ધોળ ૮ મું.

આજ સાહેલી અમર વર પામી, સાચો સ્વામી અંતરજામી રે; ટેક.
પૂર્વની પ્રીતે પિયુડો મંદિરીએ આવ્યા, મોટે મોટે મોતીડે વધાવ્યા રે.અમર.૧
જોને જોને જગજીવન જડિયા, તમો રામ દૃષ્ટે પડિયા રે; „
આજ આનંદ મારા અંગમાં વાધ્યો, હરિ હીરો હાથે લાધ્યો રે „ ૨

---

૯ અવલ—ઉત્તમ. ૧૦ કૂર કમોદનો—કમોદ (એક જાતની ઉત્તમ ડાંગર)ના ચોખાનો ભાત. રાગ લલિત ૭મો. ૩ ચરણા—ચરણિયા—ઘાઘરા. ૪ લેર્યાચેર્યાં—ઠાઠમાઠ વાળાં. ધોળ ૮ મું. ૧ અમરવર:—દેવનાનો સ્વામી:—કૃષ્ણ અમર જેનો નાશ ન થાય એવો સ્વામી—પરમાત્મા.

સૂતાં જોયું તો મારી સેજમાં દીઠા, બેઠી જોઉં તો પાસે બેઠા રે;
રાત દિવસ વસે પાસે પિયુડો, પેહેર્યો અવિચળ ચૂડો રે. „ ૩
સાસુ મારી સુષુમ્ના શાણી, નણદી નિવૃત્તિ નાણી રે;
દયા દાતા દિયર દેરાણી, પ્રેમકુંવર જેઠાણી રે. „ ૪
સસરો અમારો સત્ય ધર્મ સંગી, પરણ્યો આત્મારામ રંગી રે;
રસબસ કીધી રસિયે રંગ રગાવી, છેલ છબીલે છલકાવીરે. „ ૫
દાસ ધીરાના સ્વામી અટળક ઢળિયા, સુનધ્યાના ફેરા મારા ફળિયારે;

ગરબી ૯ મી.

હરિ મારે ઘેર આવ્યા હેલી રે, મારી કુળની મરજાદા મેલી રે;
મારે આજ આનંદની હેલી રે, ગુણવંતાને જોઈ થઈ ઘેલી રે. ૧
મારિ પૂર્વની પ્રીતડી પેલી રે, રસબસ તે રંગની રેલી રે;
કરે છંદ છબીલો છબીલી રે, હરિચંપે વિંટાણી હું વેલી રે. ૨
બેની સ્નેહની વાત નથી સેલી રે, દાસ ધીરા(ના) સ્વામી સંગે ખેલી રે;

ગરબી ૧૦ મી.

એ રસનો સ્વાદ શિવ જાણે રે, વ્રજ માનિની એ રસ માણે રે;
કંઇક જાણેછે શુકદેવ જોગી રે, ભૂતળમાં વિરલા ભોગી રે. ૧
રટે સહસ્ર ફણાએ શેષ રે, વસે વન જોગી વાઘંબર વેશ રે;
સિદ્ધ સાધક શોધે શેરી રે, દેવ ગંધર્વ ને મર્દ મેરી રે. ૨
તોયે સ્વપ્ને ન આવે સ્વામી રે, આદિ બ્રહ્મ અંતર જામી રે;
ઉભા વ્રિજ વનિતાની આગે રે, વા'લો કર જોડી હુકમ માગે રે. ૩
વા'લો પ્રેમનો બાંધ્યો દોડી આવે રે, તે તો અનુભવિયોને મન ભાવે રે;
હરિ થેઇ થેઇ નાચે પાતળિયો રે, દાસ ધીરાનો સ્વામી શ્યામળિયો રે. ૪

રાગ કાલેરો ૧૧ મો.

આવો રે શ્યામળિયા વા'લા, મારે તારે પૂરણ વા'લ રે. ટેક.
શેરી વળાવું ને સંચ કરાવું, ફૂલડિયાં વેરાવું રે. આવોને. ૧

---

૪ સુષુમ્નાઃ—નાકની વાટે નીકળતો શ્વાસ ડાબો જમણો ન જતાં સમાન ચાલ્યો જતો હોય તે (નાડી). પ્રેમકુંવરઃ—પ્રેમરૂપી. ગરબી ૯ મી. ૨ હરિચંપેઃ—હરિરૂપી ચંપે.

ફૂલ-કળીની સેજ બીછાવું, વાવલિયા ઢોળાવુ રે;
હું ગતઆલીને મદ ચડ્યો છે, અમારાં છે તે તમારાં રે. „ ૨
દાસ ધીરાના સ્વામી શ્યામળિયા, મારે તારે પૂરણ વા'લ રે.

ગરબી ૧૨ મી.

*સુણ વાંસલડી, વેરણ થઇ લાગીરે વ્રજની નારને;
શું સોર કરે, જાતલડી તારી તુ દિલ વિચારને. ટેક. ૧
તું જંગલ કાટ તણો કટકો, છોલી છાલી રસીએ કીધો રંગ ચટકો;
તેની ઉપર આવડો શો લટકો, સુણ વાંસલડી. ૨
તુ મોહનની સંગે ગા'લે, તુજ વિના ઘડી એક નવ ચાલે;
તું તો શોક્ય થઇને મુજને સાલે, સુણ૦ ૩
હું તો આવડું નો'તુ જાણતી, ડાળ મૂળ સહિત તાણી નાખતી,
હું તુજ પર એ'ર ન આણતી, સુણ૦ ૪
વા'લો દાસ ધીરાનો રંગરસિયો, વા'લો હૃદેકમળમાથી નવ ખશિયો;
ધન્ય શાસ્ય આગારં વ્રજમાં વશિયો, સુણ૦ ૫

રાગ સોરઠી મલ્લાર ૧૩ મો.

સખી અખંડ વૃંદાવન વાટે રે, વાંસળી ધૂન વાગી,
ત્રિવેણી-ત્રટ તીર ઘાટે રે, ઝબકી જોવા જાગી. ટેક. ૧
અવરો વાંસળી સાંભળી રે, વા'લો રમવા લાગ્યો રંગ;
જે જ્યમ તે ત્યમ નીસર્યાં રે, ગોપી ઉઠ્યા ઉઘાડે અંગ. વાસળી. ૨
અવળાં આભરણ ઓઢિયાં રે, નૂપુર પે'ર્યાં કાન;
ત્રોટી અકોટી પે'રી પગે રે, ગોપી ભૂલી સઘળાં ભાન. „ ૩

ક. ૧૨ મો. ૨ વાવલિયા—વાયુ. * દયારામ કવિની વાંસળી વિષેની ગરબી, તથા આ ગરબી બહુધા મળતી છે. એ બંને કવિઓ સમકાલીન થયેલા હોવાથી, ને નજીકના રહીશ હોવાથી એકની કરેલી કવિતા દદાશ બીજાએ વાંચી હોય, કે લેખકોએ ફેરફાર કર્યો હોય, અગર વાંસળીનું વર્ણન એકજ જાતનું હોવાથી બને કવિયોએ નિરનિરાળી ગરબીઓ પણ બનાવી હોય. મલ્લાર ૧૩ મો. ૧ ત્રટ, તીર અને ઘાટની પુનરુક્તિછે. બોલવાની ઉતાવળનો કે પ્રેમનો વેગ બતાવતાં એવું વર્ણન કરવાનો રિવાજ છે. ૩ ત્રોટી:—કાને ઘાલવાનુ ઘરેણુ

જેહેની વિંધી વનિતા રે, જોબનમાં ચકચૂર;
અનુપ ચમકે વિજળી રે, જ્યમ પ્રકટ્યાં આણંદ-પૂર. „ ૪
પ્રેમે તે પોહોંચ્યાં પ્રેમદા રે, હરિશું જોડ્યા હાથ;
દાસ ધીરાનો સ્વામી મળ્યો રે, પૂર્યો મન મનોરથ નાથ. „ ૫

રાગ ધોળ ૧૪ મું.

આજ સાહેલી આનંદની હેલી, રસીએ વાળી રંગની રેલી;
પ્રેમનાં વાદળ વરસાં ઉલટ્યો અશાડો, સખિ મારી ધન્ય ઘડી ધન્ય દા'ડો. ટેક. ૧
ભાવે ભેટ્યા બ્રહ્માંડના રાય, ડોમળ સફળ કરી મારી કાય;
જગજીવન તમે નહિ દેઉં જાવા, ઘણે ઘણે દહાડે ઘેર આવ્યા. આજ. ૨
તમો વિના મારે પલક ન ચાલે, વા'લ વધાર્યું મારે વા'લે;
મનમોહન સાથ ન મેલું, બળવંત સંગ બાંધ્યું બેલું. „ ૩
ગુણવંતાની મને ગોઠડી મોટી, ચિતડામાં પ્રીતડી ચોંટી;
પાય પડું પિયુડા પલક ન છોડું, હૃદય સાથ આલિંગીને જોડું. „ ૪
રમાડું જમાડું સેજે પોઢાડું, પ્રીતે પાછોડી પ્રભુ ઓઢાડું;
ધીર સમર્થ સ્વામી અંતરજામી, પૂર્વની પ્રીતે હું તો વરી પામી. „ ૫

ગરબી ૧૫ મી.

લટકો લાગ્યો રે લાલનો, બાંધ્યું વા'લા સંગે વા'લ રે લોલ;
મનડું મારું મોહિ રહ્યું, નટવર નારી કીધાં ન્યાલ રે લોલ. ટેક. ૧
ચટકો જોયો મેં ચાલનો, ચતુર વરમાં ચિત્તડું ચોંટ્યું રે લોલ;
જોયા વિના જીવ જંપે નહિ, હરિના ચરણ કમળમાં લોટું રે લોલ. લટકો. ૨
તન મન ધન મારું તમો, મારા કાળજડાની કોર રે લોલ;
દાસ ધીરાનો સ્વામી મળ્યો, મારા ચિત્તડા કેરો ચોર રે લોલ. „ ૩

રાગ વસંત ૧૬ મો.

હો! ધૂન મચરે ધૂન મચે, હો નાચે નંદાનંદ.
વૃંદ મળ્યાં વનિતા તણાં, હો ધૂન મચે રે ધૂન મચે. ૧
હો રે! વા'લો કેસર વર્ણો કા'નજી રંગીલો, હો! રંગીલો રે છબીલો;
હો! રાધેરંગ કિશોર, વૃંદ મળ્યાં વનિતા તણાં ધૂન મચે.
હો રે! વા'લા છત્રીશ વાજીંત્ર વાજિયાં, ઘોર ગાજે હો! ગાજે નવતમ છંદ. ટે. ૨

ધો. ૧૫. ૨ ડોમળ ઇ:—મારી કોમળ કાયા સફળ કરી. ૩ બેલું:—જોડું; જોડકું. વં. ૧૭ ૧ નંદાનંદ:—નંદને આનંદ આપે એવા કૃષ્ણ.

ત્યારે વા'લો જન નચાડે (ઓ) મનમા તે તો રે ન જણાય,
હો! એના ગુણ ગાય ગંભીર, મંદાનનમા ૩
હો! રે! વા'ના દાસ ધીરાના, નાથજી દામોદરજી,
હો! દામોદરજી રે દામોદરજી, હો દીજે આનંદ સુખ મદાનનમા ૪

રાગ સોરઠી મલાર ૧૭ મો.

મધ્ય રાતે આવ્યા મિમાડે રે, ગુણવંતા ગોપી,
નોય પતિવ્રતા ધાર આ રે, લાડણી લાજ લોપી. ટેક ૧
વક્ર વચન બોલ્યા વા'લમો રે, અહીં શુ છે તમારૂ કામ?
આવ્યાં ગને ગોકના રે, નારી તેનુ તે શુ નામ? ગુણવંતા ૨
પતિ તમારા પૂછશે રે, ત્યારે શો દેશો જવાબ
સ્વામીથી વિમુખ સુંદરી રે, તેનુ પેના ભરવુ પાપ ,, ૩
એવા કડવુ વેણ સુણ્યા કથના રે, થઇ ગદ્ગદ કહે નાર,
આશ આપી નિરાશ ન કીજીએ રે, મારા પ્રાણ તણા આધાર ,, ૪
અંતર પ્રીત જાણી પ્રભુજીએ રે, પ્રેમે લીધા પાસ,
દાસ ધીરાનો સ્વામી મળ્યો રે, રમતા માડ્યો રંગ વિલાસ ,, ૫

રાગ આશાવરી ૧૮ મો

તાતા થેઇ થેઇ હો રંગ રાસ, રસની રેલડીએ,
નાચે નાચે ગોપી ગોરડી, આનંદ હેલડીએ ટેક ૧
અલબેલી સરખી ગરબી રૂપાળી, એક એક ગોપી કા'ન,
હારકતાર બધાણી બેનડીએ, તાળી તાલ મૃદંગ તાન રમી ૨
નાચે નચાડે ને રમે રમાડે, બંસી ભુંગળ ભેર વાજે,
છત્રીશ વાજીંત્ર વાજે છંદે, તેના ઘોર ગગનમા ગાજે ,, ૩
રૂમઝુમ રૂમઝુમ નૂપુર વાજે, ઝાંઝરના ઝમકાર,
છમ છમ છમ વિછુવા છમકે, પાયે ઘુઘરીનો ઘમકાર ,, ૪
*પચીસ હજારો છસેં છોગાળી, રૂપાળી રમે રાસ,
દાસ ધીરા-સ્વામી સંગ રમતા, વાધ્યો આનંદ અંગ ઉલ્લાસ ,, ૫

---

૧ ૧૭ મો ૨ વિમુખ—અવળી, દૂર ૩ આ ૧૮મો ૩ હારકતાર હારબંધ ૫ ઉલ્લાસ—હર્ષ, આનંદ અને ઉલ્લાસ શબ્દની પુનરૂક્તિ થાય છે
*પચીસ હજારને છસેં જે ગણ્યા ગણાય છે તેને બીજી રીતે સેતા ગોપીઓ

રાગ મારૂ ૧૯ મો.

રમે રંગીલો રમત રસાળી રે, વાંકડો વનમાળી રે;
(મેં તો) ભૂધરજીની શોભા ભાળી રે, વાંકડો વનમાળી રે. ૧
કડાજુડ કચ્છ બીડી કામનીઓ, ઓસે પીતાંબર પાલવડા વાળી રે;
કરી ખટ માસની રજની સજની, રૂડી શરદનિશા અજવાળી રે. વાંકડો. ૨
લુંબાઝુંબી ફેરફુદડીની ખૂબી, ત્યાં તો તાનથી વાગે તાળી રે;
ધરા ધમકે પગને પ્રહારે, ભોરંગ ભારે ભય ભાળી. વાંકડો. ૩
દાસ ધીરા સ્વામી સંગે સુખ પામી, વા'લે રંગની રેલ વાળી રે;
રસીલો રસ રેલાતો ચાલ્યો, કોઈ વૈષ્ણવે લીધો ઝાલી. વાંકડો. ૪

ગરબી ૨૦ મી.

વૃંદાવનમાં વાંસળી હો વાગી, ત્યારે હું તો ભરનિદ્રાથી જાગી;
વ્યાકુળ થઈછું હો બાળા, તારો મને મોહ લાગ્યો નંદલાલા. ૧
વ્રજની વનિતા હો રૂડી, ખળકે પાણ કંકણ ને ચૂડી;
ચાલ્યાં ચાંપથી હો રામા, મળીઆ સ્વામી ધીરાના સામા. ૨

ગરબી ૨૧ મી.

આભૂષણ અંગે હો ધરીઆં, શરીરે ચંદન લેપન કરીઆં;
પેહેરી પટોળી હો ઝેણી, માનુની સર્વે મૃગયાનેણી. ૧
આડ કંકુ કેસરની હો કાઢે, ટીલડી તો ચોઢી લલાટે;
બાજુબંધ બાંધ્યા હો રૂડા, શોભિતા સોનાના ચૂડા. ૨
ઘાણુવટ ઓઢયા હો સારા, માંહે (વળી) ઘુઘરીના ઘમકારા;
ઝાંઝર પાયે હો ઝમકે, કલાં કાંબી વીંછુવા ઠમકે. ૩
દરપણ લઈને હો નરખે, રૂપ અનુપમ જોઈને હરખે;
સ્વામી ધીરાના હો સંગે, રમવા આવ્યાં રૂડે રંગે. ૪

ગરબી ૨૨ મી.

બન્ને પાસે હો નારી, વચમાં ગુણવંતો ગિરિધારી;
સાસરી સોહે હો શેરી, કુલડી રચેછે ઘણું ફેરી. ૧
વળગાઝુંબી હો બાથે, રસ રમેછે રસિયા સાથે;
છંદે તાળી હો વાજે, તાળ મૃદંગે ગોવિંદ ગાજે. ૨

મા. ૧૯ મો. ૨ કડાજુડઃ—ખેંચીને; ખૂબ. ૩ લુંબાઝુંબીઃ—એક બીજાને વળગી રમવું તે.

તાથઇ તાથઇ હો નાચે, મુનિવર સઘળા ગાવી જાચે;
આનંદ સુખડાં હો આપ્યાં, પોતે પોતાનાં કરી થાપ્યાં. ૩
અધર ડશી પીધા હો (અધરામૃત) સારાં, હવે શાં આપવાં (હરિ) તારાં;
રાસે રમાડ્યાં હો નારી, સ્વામી ધીરાનો મુરારિ. ૪

ગરબી ૨૩ મી.

રંગ તો લાગ્યો હો રસિયા, વા'લો મારો હ્રદેકમળમાં વસિયા;
મનડું મોહ્યુ હો મારૂ, મુને તાન લાગ્યુ છે તારૂ. ૧
ગિરિધર થઇ હો ઘેલી, તમને દીઠે આનદ હેલી;
આનંદ-સુખડાં હો આપો, પોતે પોતાનાં કરી થાપો. ૨
રમઝમ કીધા હો વા'લે, સુખડાં અતિ દીધા કૃષ્ણ કાળે;
રાસ રમાડ્યા હો નારી, સ્વામી ધીરાનો મુરારિ. ૩

ગરબી ૨૪ મી.

ભરવાડણ પેહેલી બોલી રે, અલિ નાનો છે દિહે મોરો;
આખો દિ ગાયો ચારે રે, ત્યારે મળે તુને રોટો. ૧
છાહ ખાધી મારી વાશી રે, નંદ તણો તુ છુ રોઠો;
લડહડતી ધાબળી તાણી રે, લખણુનો દિહે ખોરો. ૨
ભરવાડણ એવુ બોલી રે, ઉડી વાતો શું જાણે;
પૂર્વની પ્રીત બધાણી રે, મારે મોહનવર માણે. ૩

ગરબી ૨૫ મી.

હિંદુસ્તાની કહે કનૈયા(જી), પકડ ફુસ્સા મારગી;
તેરે બાબાસેં જા કહીઓ, જમોદાસેં નહિ હારગી. ૧
નિત ઉઠ મેરે ઘર આવે, એક દિન તો ઘુમાડુગી;
બાંકા ટેઢા ક્યુ ફિરતાહે, કર બાધ કોટડી ડારગી. ૨
હિંદુસ્તાની મન મસ્તાની, બાત પ્રીતકી કયા જાને;
સખી બાત પ્રીતકી ન્યારીહેજે, સમજ બિન મત કયા તાને. ૩

ગરબી ૨૬ મી.

દક્ષણચી નારી બોવતી, ઈકડ તીકડે કસા ગમલા;

ગ ૨૪ મી ૧ દિહે—દિસે. રોટોઃ—રોટલો. ૨ છાહ—છાશ રો-રોઠ કરનાર (?) ગ. ૨૫ મી. બાબાસે—બાપને. ૨ ઘુમાડુગી—ઘુમાવી દઇશ-હચદચાવીશ. ગરબી ૨૬ મી. ૧ દક્ષણચી—દક્ષણની. ઇકડ —ઇકડે-આ

ચીર પેહેરી ગેલા માઝે ત્માચેગ ચદ ન બમલા ૧
ત્યાણી નાગવી પહીલી મજલા આપની પાટ બાઝ । (હરિ) હસતા
ખાલી ઉતરલા ધિરગણા ગુવાન આપુ ખુમ ધમના ૨
ત્માતા હસુન બોલ તો સખીચીં, સમારાચી હે ગીતિ ?
હાય આગાવર ટાકુનમેં તુઝી માઝી સુટલી પ્રીતિ ૩

ગરબી ૭૭ મી.

જુગતણુ બીતુ બોની રે, વા'લાની કરતી હાશી,
સુખાગુણી બ. તો રે ગોપીની ચોગી ફરાશી ૧
મારકણા તમને જાણ્યા રે, મધરાતે આ યા નાશી
માત્માપ પડયા બધીઆ ? જગમા થાય છે હાંશી ૨
ગાગાયને માન મૂકાવુ રે કસને તૃણવત ધાર,
મે રાનણુ સરખા માર્યા રે, મેટેચુ તે તુ શુ ગાર ૩
ઓવા વેણુ સુણ્યા વનમાળી રે, ગર્મ મડગ રચ્યો ભારી,
એક ગોપીને એક માનો રે લાધઈ નાચે મુરારિ ૪
તાન મૃદગ ઘુઘરી ધમકે રે, બસી બજાવે ગિરિધારી
બગ્વાડચુ હિંદુસ્તાની રે, દખણી ગુજરાતણ નારી ૫
એક ગોપીને એક કાનો રે ગગમ ગ ચ્યો ભારી
ગુરૂ નતાપે ધીરો હુ છે રે અતમેના વર પર વારી. ૬

સાતવાર

રાગ આશાવરીની ૭૮ મો.

આદિત્યે ઉદય ત્માવ્યા રે, પ્રેમ ઝીના પ્રેમ જોઈ
હર્તિ ગોકુળ ચારી રે ગન તણો ગરેવ ખોઈ

તર્ક તીરડ—તીરહે—તે તર્ક કમા—કેવુ મસવા—મમા—બનુર । વાચક મેકેરી—પહેરીને ગેલા—ગયો ગાઝ—મારી ત્માચેર—કદમના વૃક્ષ પર ચદુન—ચઢીને બસલા—બેઠો ત્માણી—તરીકે નાગવી—વસ્ત્ર વગરની પાહીલી—જોઈ મરના— । આણી ભાને ન દેવાર । દખણ—પરવારીને હરિ ખાલી—હિરે ઉત માર તપ મર મત્રુ—ધરીને ધિરગણા—તેમા ગાઝી—કૃષ્ણ ખુમા—શરીર ધમસા નગમીદાર પદાર્થ પમડા—પમ્યો આ તા હગમાં—હવે હસુ—હસીને સખીચીં—સખીતાર અગાવર—શરીરપર ટાકુને ના પ્રીત નહીં તુઝી—તારી માઝી—મારી, સુટલી—છૂટી

તમે બસે પધાર્યા ઉદ્ધવ રે, વા'લમજીના છો સોવા;
તમો ચાંપ કરીને કહેજો રે, સમાચાર સુખ હોવા.
આંખડીએ આંસુ ભરાય રે, પ્રેમે પૂછે દુઃખ ખોવા;
સ્વામી ધીરાના કુશળ રે, ઉદ્ધવજી રહ્યાં રોવાં. ૧
સખી સોમે નટવર નાના રે, સ્વામીને શૃંગાર કરતી;
પેહેરાવું પીતાંબર પીળાં રે, મુક્તાફળ ગળે ધરતી.
શણુગાર ધરાવી સારો રે, મુખ મીઠાં ચુમ્બન કરતી;
હું તો ઘરનો ધંધો મેલી રે, પાતળિયાની પુઠળ ફરતી.
મારો ચતુર વર જ્યારે ચાલે રે, છોગાળાને જોઈ રે'તી;
ધીરાના સ્વામીનાં મુખડાં રે, હરખી નિરખી લે'તી ૨
સખી મંગળે મનકુ મારૂ રે, વા'લમ સાથે બંધાવ્યુ;
મારી મેડીથી છાના મેવા રે, છબીલાને કાજે લાવ્યુ.
મરખી સાહેલી પાસે રે, ચોળીને દૂધડાં દોવરાવું;
હું તો તેમાં સાકર ભેળી રે, પાતળિયાને પીવરાવું.
મારો માણિગર મોટો થાય રે, (હુંનો) ભાવતા ભોજન ખવરાવુ;
સ્વામી ધીરાનો સોહાગી રે, હૃદેકમળ પર પધરાવુ. ૩
સખી બુધે શુદ્ધ બુદ્ધ ભૂલી રે, ચેતી નહીં મનમા પે'લી;
જગજીવનજીને કાજેરે, કુળની મરજાદા મેલી.
હું તો નદનન્દન જોવા જાવું રે, વણુ તેડી આવુ વે'લી;
વગુ દીધે કારજ કરતી રે, હરિવરને જોઇ થઉ ઘે'લી.
હરિ મારો હાર હૈયાનો રે, એમ જાણીને મા'લુ હેલી;
જ્યારે ધીરાના સ્વામીને દેખું રે, ત્યારે મારે આનંદહેલી. ૪
સખી બૃદસ્વપ્ને ક્યમ રહીએ રે, ભર જોબનિયુ છે મારૂં;
એવી દુઃખડિયાંની વાતો રે, કેની આગળ સંભારૂ.
શુરે ધાર્યું ને શું નિપજ્યું રે, વાયે ઉડયું વિચાર્યું;
તમો આવ્યે થાય અજવાળુ રે, નહિતર મધળે અધારૂં.

---

૧ સોવાઃ—સગા. ૩ માણિગરઃ—સુખ ભોગને ઇચ્છનારો એવો જે કૃષ્ણ તે. સોહાગીઃ—શોભાયમાન; મોજમજા ભોગવનારો. ૪ નદ-નંદનઃ—નંદનો છોકરો—કૃષ્ણ. વણુ દીધે—વગર સોપે—બાળવ્યે. હેલીઃ—હે અલિનું ટુંકુ રૂપ બનાવી વાપર્યું હોય એમ લાગે છે.

તારે આશ્રમે અબળા નારી રે, નટવર તાન લાગ્યું તારે;
તમો દાસ ધીરાના સ્વામી રે, અમો કેઈ પેર વિસારૂં. ૫
સખી શુકે સુણજો ઉદ્ધવ રે, કહોને હવે કયમ કરીએ;
અમો નાથ વિના અહર્ રાત્રી રે, રોઇ રોઈ આંસુ ભરીએ.
એણે સ્નેહ લગાડયો મુજને રે, વા'લા વિના સુનાં ફરીએ;
એવું કે'જો અલબેલો આવે રે, નિકર વિખડાં પી મરીએ.
કામણગારાને કંઇ બાણું રે, ભાવે કરીને બે ભુજ ભરીએ;
સ્વામી ધીરાના પધારો રે, ભવસાગરથી ઉગરીએ. ૬
સખી શાંનીએ સાચું કહું છું રે, રહી છું હું ધારણ ધારી;
એવું જાણીને વે'લા વળજો રે, અગારે આશા તમારી.
પ્રભુ પરદુઃખભંજન કા'વો રે, અબળાને લો ઉગારી;
અવગુણ મારા નવ ગણુશો રે, ઘેર આવો ગિરિધારી.
પૂર્વની પ્રીત બંધાણી રે, જો જો મનમાં વિચારી;
તમો દાસ ધીરાના સ્વામી રે, આશા પૂરજો અમારી. ૭

ગરબો ૨૯ મો.

જગજીવનજી જોતી'તી હું વાટ, મારા મનના માન્યા મીઠડાંજો;
ગિરિધર રૂડો જમુનાજીનો ઘાટ, છંદી છેલ છબીલો દીકડાજો. ૧
આવો મળીએ મનડાં મેલી મા'રાજ. પ્રભુજી પૂર્વજન્મની પ્રીતડીજો;
તમો વિના તો તલખે મારૂં તન, રસિયા જાણો રસની રીતડીજો. ૨
ભૂધરવર હું ભૂલી ગઇ છું ભાન, બીજું મુજને કાંઈ ગોઠે નહીંજો;
પરણ્યો પિયુજી પૂરણ બતાવે પ્રેમ, મારૂં ચિત્ત ત્યાં ચોટે નહીંજો. ૩
પ્રભુ મારા પ્રાણ તણા આધાર, પ્રેમ સ્નેહી પ્રીતમ પાતળાજો;
કા'નવર મારા કાળજડાની કોર, સુખના સાગર સુંદર શ્યામળાજો. ૪
વા'લમ જાણો વા'લપણાની વાત, ભૂધર ભોગ્યા પૂરણ પૂરમાંજો;
રસબસ રસિયે કીધાં મારાં અંગ, અતિ ઘણો આનંદ વાધ્યો ઉરમાંજો. ૫
તન મન ધન ને પ્રાણનો નેહ, નટવરનાગરને મૂકું નહીંજો;
કહે ધીરો કરૂણાનિધિ કર્યું કાજ, દુઃખ દિલડાની દૂર ગઇજો. ૬

રાગ વસંત ૩૦ મો.

કેસર-માટ ધર્યું શીર ઉપર, રાધે ચાલી રંગ રમવા;

---

૬ નિકરઃ—નહિતો. કામણગારોઃ—મોહકારક. ૭ ધારણઃ—ધારણા.
ગ. ૨૯ મો. ૧ છંદીઃ—છંદીલા.

પ્રભુ પેલા જન્મની પ્રીત, તેડો મારા નાથ રે. " ૬
પોષ માસે પ્રાણ તલખે મારી રે;
અમો જોઈએ જુગજીવન, વાટ તમારી રે. " ૭
માહા મહિને મહારાજ નિદ્રા ન આવે રે;
મારા કંથ વિના ભોજનિયાં નવ ભાવે રે. " ૮
ફાગણ ફૂલ્યો ફૂલડે કેમ રહીએ રે;
ઘેર આવો અલબેલા રાજ, કઠણ નવ થઈએ રે. " ૯
ચૈતર માગે મારૂં ચિત્ત, તો નહિ ઠેકાણે રે;
રંગ રસિયો કુબ્જા સાથ, મથુરામાં માણે રે. " ૧૦
વૈશાખે મારા વા'લમા, વાટ જોતી રે;
સહુ રટણ કરે થીજાર, રાગા રોતી રે. " ૧૧
જેઠ માસે જાદવા, હવે આવો રે;
મને વાગી વિરહની જ્વાળ, તેહ સગાવો રે. " ૧૨
પ્રભુ પુરૂષોત્તમ મારા પ્રાણ છો મુરારિ રે;
સ્વામી મીરાના સુણજો એક, અરજ અમારી રે." ૧૩

પદ ૩૩ મું.

વડ-ટેટાની હારે, મૂરખજન વડ-ટેટાની હારે. ટેક.
ઉપર રાતો ને ભીતર કાચો, માંહિ ભર્યો ધંડારે;
વેચંતાં વેચાય નહિ રે, એ ફૂટાઇ મરે બારોબારે. મૂરખ. ૧
વેળુ ને કેરો ઓટલો બનાવ્યો, તે લીપ્યો લાખ્યો ગારે;
ખુંદો તો ખુંદાય નહીં રે; એ ફાંસાઈ પડે બારોબારે. મૂરખ. ૨
અરૂબરૂની ભીંતો બનાવી, ચિત્ર કાઢ્યાં છે હારે;
તારા તે મનથી બહુ રૂપાળું, એનો પાર ન આવે કોઇ કાળે. મૂરખ. ૩
દાસ મીરાના સ્વામી શ્યામળિયા, પ્રેમી તે જનને પ્યારે;
મૂરખજન તો કાંઇ નવ જાણે, ફૂટાઇ મરે બારોબારે. મૂરખ. ૪

રાગ ધોળ ૩૪ મું.

સમજી સેવો સંતને, સંત સેવે મહા સુખ થાય;
સંતસંગતનો મહિમા અતિ ઘણો, દુઃખ દારિદ્ર દૂર પળાય. ટેક. ૧

---

૧૧ રટણ કરેઃ—ગોખી રાખે. ૧૨ વાગી—લાગી. પ. ૩૩ મું. ૧ વ:—ટે'ા ઇ:—મૂર્ખજનને વડના 'ટેટાનું', વેળુ (રેતી)ના ઓટલાનું અને અરૂની ભીંતનું, રૂપ આપીને વર્ણન કર્યું છે.

સંત કામધેનુ કલ્પતરૂ-દાતા, સેવે મન માની માગે મળાય;
સંત ગુપ્ત ગાંમડી આપે જ્ઞાનની, ઘેર બેઠાં ગંગા-જળે ના'ય. સમજી. ૨
સંત અમૃત શીતળ વાણી વદે, સુણતાં ત્રિવિધિ તાપ ઓલાય;
સંતચરણે તન મન ધન સોંપીએ, ભાવે બેઠે બ્રહ્માંડનો રાય. ,, ૩
સહુ સંત સરખા નહીં સંસારમા, પારસે પારસ દીવે દીવો થાય;
કહે ધીરો હરિ હરિજન એક છે, જશ નિગમ નિરંતર ગાય. ,, ૪

રાગ ધોળ ૩૫ મું.

છેલ છબીલા છંદી છોગાળા, રંગ રસિયો લાલજી લટકાળા;
ધિંગડમલ્લ ધોળી ધજાવાળા, રૂપાળા રઢિયાળા રણછોડજી રે. ૧
દીન-દયાળ દામોદર દેવા, સાધ સિદ્ધ સુરીનર કરે સેવા;
પ્રેમીજનના મીઠડા મેવા તો, જેવા જોઇએ તેવા રે. ૨
બુદ્ધ-સિંધુ બળવંત બહુ નામી, દર્શન પામીને દુઃખડાં વામી,
સાચો સ્વામી, દુજે દેવ ન આવે દામી તો, અંતરજામી માગ રે ૩
જગતપિતાજીને જાઉં બલીહારી, અંતરજામી આશા પૂરજો મારી;
દાસ ધીરાને ધારણ તારી તો, ધારી રહ્યા ત્રિભોવન ધણી રે. ૪

રાગ હુલાર ૩૬ મો.

હરિ ભજે નર ને નારી રે, જીવ જૂઓને વિચારી રે, કાચી કાયા છે તમારી રે;

---

૪ પ્યારોઃ—પ્રેમીજનનો પ્યારો એમ અર્થ છે. ધો. ૩૪ મુ. ૨ કામધેનુ—ઈચ્છા પૂરી પાડનારી સપ્ત ઋષિની ગાય. કલ્પતરૂઃ— ઈચ્છેલું આપે તેવું સ્વર્ગનુ ઝાડ. એવાં પાચ છે; પારિભદ્ર અથવા લિંબ, મંદાર, પારિજાતક, સંતાન, અને હરિચંદન. ૪ સહુ સંત સરખા હોતા નથી, તે દૃષ્ટાંતવડે સિદ્ધ કરી બતાવતાં કહે છે કે, પારસનો સ્પર્શ કરવાથી પારસ —(સ્પર્શમણિ જેને અડતાં તેના જેવું થવાય છે તે મણિ) થવાય છે અને દીવે તો દીવો થાય છે. નિગમઃ—વેદ-શાસ્ત્ર. ધોળ ૩૫ મું. ૧ ધિંગડમલ્લઃ—ધીંગામલ્લ જેવા જે કૃષ્ણ પરમાત્મા (રણછોડજી) તે. ૨ સાધ—સાધુ, સાધક. સિદ્ધ—જેની પાસે કંઈ સિદ્ધિ હોય અગર જેનું બોલ્યુ સફળ થતું હોય તે પુરુષ. સુરીનર—દેવ ને મનુષ્ય. ૩ બુદ્ધ-સિંધુ—બુદ્ધિનાસાગર. દુજે-બીજે. દામી—બરાબરી. ૪ ત્રિભોવન-સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળ. હા. ૩૬ મો. ૧ કાચી—કાયા—જલદી નાશ પામે તેવી. મિજમાન—પરોણા.

આજ ને કાલ કોઈ ઘરમે પધારશે, મિજમાન દિન દશના દિદારી રે. ટેક. ૧
હાથી ને ઘોડા માલ ખજાના મેલી; ઓચિંતી કરવી સ્વારી રે;
ભલા ભલા ભૂપતિ (છત્રપતિ) રંક રાજા, ઉઠી ગયા અહંકારી રે. જીવ. ૨
મનુષ્ય જન્મ પામી હરિ ન જાણ્યો જેણે, તેની જીતેલી બાજી હારી રે;
ખરચે ખવડાવે પુણ્ય આપે અપાવે, તેનો જન્મારો સુધર્યો સંસારી રે. જીવ. ૩
લોભ લલુતામાં નાંવે મૂર્ખ માર ઘણો ખાવે, માન મૂઢ કહું હોકારી રે;
દાસ ધીરા ક્ષણી ધ્યાન ધરી લે, ખાવા કહું હજાર વાર પોકારી રે. જીવ. ૪

રાગ ધોળ ૩૭ મું.

જડિત જડયું મઢયું, પારણિયું હું તો વર્ણવું રે.
પંચરંગી પારણું રે, ઘડયું સુંદર સુથાર;
ભેટ મૂકી ભાવ શું રે, માંહિ ઝુલે કન્હૈયોલાલ. પારણિયું. ૧
મોભતો મોતીડે જડયો રે, મૂકિયાં દાડિમ દશ;
ચોપાસે ફરકે ઝૂમતાં રે, ઉપર શોભે સોનેરી કળશ. " ૨
અતલસનાં આસ્તર સોહિયે રે, રેશમ રૂડી જાત;
તેનું વર્ણન હું શું કરું રે, ચિતારે ચિતરી ભાત. " ૩
હિંચવે હિંડોળામાં હેત શું રે, નવલ નારનો સાથ;
પારણિયું પૂર્ણબ્રહ્મનું રે, માંહિ ઝુલે ધીરાનો નાથ. " ૪

પદ ૩૮ મું.

બાળક રોશો માં, વીશ સહસ્ર નરપતિ હાલો ગાયછે. ટેક.
તમે હર્યાં ગોપ હજુર કર્યાં, તમે મૃત્યુ પમાડયો શંખાચૂડ;
બંધન છોડવ્યાં ગરૂડારૂઢ, સમર્થ સ્વામી શ્યામળિયાજી—
કરશે આપણી સાંય, બાળક રોશો માં. ૧
એક કુંજર જળ પીવા આવ્યો, તેને તો ગ્રાહે ગ્રાસ્યો;
તેને હરિએ આવી મૂકાવ્યો, સમર્થ સ્વામી. શ્યા. ક. આ. સા. બા. ૨
તમે દાવાનળ સરપો પીધો, તમે રાય ભોજપતિનો વધ કીધો;
પછી વસુદેવ દેવકીને અભય દીધો, શ્યા. ક. આ. સા. બા. ૩

દિદારી—દિદાર (આકાર) વાળા. ધોળ ૩૭મું. ૪ નવલ—નવી. પદ ૩૮મું. ૨ હજુર—હાજર. ૩ દાવાનળ—(દાવા—જંગલ, અનલ—અગ્નિ) વનનો અગ્નિ. યમુનાની તીરે સુતેલાં વ્રજ વાસીને કૃષ્ણે ઉત્પન્ન થયેલા દાવાનળથી ત્યાં બચાવ્યાં હતાં તે. ભોજપતિ—ભોજકુળનો સ્વામી જે કંસ તે.

તમે ધીરાના સ્વામી એવા છો, તમો પ્રેમીજનના મેવા છો;
જરાસંધને જીતવા જેવા છો, શ્યા. ક. આ. સા. બા. ૪

ગરબી ૩૯ મી.

‡ધન્ય ધન્ય નરસંહજી મહારાજ, સત્યના સુખા છો;
કરો કોટિ ભક્તનાં કાજ, શીર પર ઉભા છો. ટેક. ૧
વીરક્ષેત્ર વડોદરા માંય, નૃસિંહજીનો વાસ રે;
દુનિયાં સહુ દર્શનને આવે, એ પૂરે મનની આશ. સત્યના. ૨
દર્શનથી ભય દુઃખડાં ભાગે, (એ) મુખ દીઠે સુખ થાય રે;
નર ને નારી આનંદકારી, ગુણ ગોવિંદના ગાય. „ ૩
લાલજી રણછોડજી ગાંય, મદનમોહન મહારાજ રે;
પ્રેમ કરી જે પ્રાણી આવે, સરિયાં તેનાં કાજ. „ ૪
વૈષ્ણવજનની મંડળિયો રૂડી, વિધ વિધ વાજાં વાજે રે;
તાલ મૃદંગ ને ઝાંઝ ચોઘડિયાં, ઘોર ગગનમાં ગાજે. „ ૫
હરિનું મંદિર વૈકુંઠ સરખું, શોભાનો નહીં પાર રે;
દાસ ધીર દર્શનને આવ્યો, કરૂણા કરી કરતાર. „ ૬

ગરબી ૪૦ મી.

‡ધન્ય ધન્ય નૃસિંહજી નાથ, આનંદકારી છો;
હરિ હેત કરીને ઝાલો હાથ, ભૂપતિ ભારી છો. ટેક. ૧
નામ લેતાં પાપ જાય સહુ, પૂરે મનની આશ રે;
નૃસિંહજીના રાજ્યમાં, કોઇ દુઃખ ન પામે દાસ. આનંદ. ૨
રૂપાનું આસન શ્વેત સિંહાસન, સોનાનું છત્ર શોભે રે;
દીપમાળ મંદિરની જોતાં, મુનિવરનાં મન લોભે. „ ૩
અંગે આભૂષણ ઓપતાં, કાને કુંડળ લળકે રે;
શીશ મુગટ સોહામણો, જળહળ જળહળ ઝળકે. „ ૪

---

૪ જરાસંધ—મગધદેશનો રાજા. એને ભીમે માર્યો હતો. ‡ આ બને પદ વડોદરા મધ્યેના નૃસિંહજીનાં દર્શન કરવા માટે ધીરો ભક્ત આવ્યા હતા તે વખતનાં કરેલાં છે. ધીરાભક્તને માનનારા લોક આ પદને ધીરાભક્તની શીઘ્ર કવિતા રૂપ પ્રસાદી માની ઘણી પ્રશંસા કરે છે.

શાલ સેલાં ને પામરી પટકા, અંબર ઓપે અંગે રે;
સિદ્ધ સાધક મુનીવર કરે સેવા, રૂડા રસિયાની રંગે. ,, ૫
જગતપતિ જગજીવન જોયા, પ્રલ્હાદજીના પ્રાણ રે;
દાસ ધીરાને ધારણ તમારી, કરો કોટિ કોટિ કલ્યાણ. ,, ૬

પદ ૪૧ મું.

પંખીડા પિયુ પિયુ પિયુ પોકારો, આવો ભાઈ ઉતરવાનો આરો રે;
હરિ-પદ હૃદેકમળમાં ધારો, પંખીડા પિયુ પિયુ પિયુ પોકારો. ટેક. ૧
અલખ લખ ભજન લે'લાગી, જાગી જોયું નર નાર રે;
મીરાં રે કરમા શબરી પુરી, એ પળમાં ઉતર્યાં પાર. પંખીડા. ૨

ગ. ૪૦મી. ૫ પામરી—ખભે ઓઢવાનું ઉનનું અગર રેશમી કપડું. અંબર-લૂગડાં. ૬ પ્રલ્હાદઃ-હિરણ્યકશિપુથી તેની કયાધુઓને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા ચાર પુત્રમાંનો મોટો પુત્ર. પદ ૪૧મું. ૨ અલખ—અલક્ષ્ય. મીરાં—ઉદેપુરના રાણાની પુત્રી. એના સ્વામી કુંભારાણાએ તજ્યા પછી ગોપાળકૃષ્ણે એનો હાથ સાહ્યો હતો. કરમા—કર્માબાઈઃ—ભક્ત વિજયનાં ૩૫ માં અધ્યાયમાં વર્ણાવ્યું છે કે, જગન્નાથક્ષેત્રમાં સાત્વિક રાજા રાજ્ય કરતો હતો, ત્યાં એ બાઇ રહેતી હતી. એનો ધણી મરીગયો તે વખતે એ સગર્ભા હતી. તેથી પૂરે માસે પુત્ર પ્રસવ્યો, અને તે લગ્ન થયા પછી મરી ગયો. એટલુંજ નહીં પણ તેના નજીકનાં સગાં મરી પરવાર્યાથી બાઈ ઘણી દુઃખી થઈ. તેવામાં એક સાધુ તેને ત્યાં આવ્યો હતો, તેણે જગન્નાથજીની મૂર્ત્તિ આપી એ બાઇને પૂજા કરવાનો અને નૈવેદ્ય ધરાવવાનો નિયમ રખાવ્યો; તે યથાર્થપણે પાળતી હતી. તેનો દૃઢનિશ્ચય જોઈ જગન્નાથજી પ્રસન્ન થયા, અને કર્માબાઈનો ધરેલો રોજ ખીચડો ખાવા લાગ્યા. તે વાત બધે પસરી, અને કર્માબાઇનો જગન્નાથજીને પ્રથમ ખીચડો ખવડાવવા માટે મહિમા વધ્યો. આજ કર્માબાઇને થયે ૨૦૦૦ વર્ષ થઇ ગયાં છે, તો પણ પ્રથમ તેમના નામનો જગન્નાથજીમાં ખીચડો ધરાવવામાં આવેછે. શબરીઃ—પંપાસરોવર પાસે રહેનાર મતંગઋષિની દાસી. એ જાતની ભીલડી હતી. મતંગઋષિએ તેનું એકનિષ્ઠપણું જોઇ દિવ્યલોકમાં જતાં અગાઉ કહેલું હતું કે, 'તું સીતાશોધ માટે જ્યારે રામ આવે ત્યારે તેમનું આતિથ્ય કરી સ્વર્ગમાં આવજે. તે પરથી જ્યારે રામ આવ્યા ત્યારે તેમનું આતિથ્ય કરી, રામને સુગ્રીવ સાથ મળવાનું સૂચવી, એ સ્વર્ગલોકમાં ગઈ હતી. પુરી-પુરીબાઇઃ—ખેડા જીલ્લાના ઉમરેઠ ગામમાં થઇ ગયેલી એક ભક્ત બાઈ.

ગોપીચંદ ભરતને રે લાગી, વહી ગયા પારમપાર રે;
પીપો સૂરદાસ ને દાસ કબીરા, એને જાણે સકળ સંસાર. પંખીડા.૩

---

૩ ગોપીચંદ:—ગોપીચંદરાજા:—ગોડબંગાળના કાંચનપુરનો રાજા. એના બાપનું નામ ત્રૈલોક્યચંદ્ર અને માનું નામ મેનાવતી. ગોપીચંદને રાજ્ય મળ્યા પછી તેની વિધવા માતાએ જાલંધરનાથની સેવા કરવા માંડી. તે માટે ગોપીચંદની રાણીએ માઠા વિચાર ભરવી દીધા. તેથી રાજાએ જાલંધરનાથને લાદમાં પૂરી નાખ્યા. મેનાવતી ગુરૂદર્શન ન થવાથી દુઃખી થઇ, પરંતુ જ્યારે જાલંધરનો શિષ્ય કાનીફનાથ તીર્થયાત્રા કરી આવ્યો, ત્યારે તેણે રાજાનો અપરાધ ક્ષમા કરી જાલંધરનાથને ઘણે વર્ષે જીવતા કાઢ્યા! તે જોઈ ગોપીચંદને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણે પોતાની ૧૭૦૦ પરણેલી તથા ૧૬૦૦ રાખેલી સ્ત્રીઓનો એકદમ ત્યાગ કરી, વેરાગીનો વેષ લઈ, તેજ પોતાની સ્ત્રીઓને ત્યાં જઇ ભીક્ષા માગી. પછી ઘણી સમજુત કરવામાં આવી તોપણ તેણે રાજ્યસુખને સમાધિસુખ કરતાં અધિક ગણ્યુ નહીં. ભરત—રામના ભાઇ અને દશરથના પુત્ર. પીપો—પિપાજીરાજા—ગડેમંડ સ્વસ્થાનનો રજપૂત રાજા. એ મોટો દેવીભક્ત હતો. એક વાર તેને ઘેર સંત લોક આવ્યા હતા, તેમને જમાડયા પેહેલાં એણે દેવીને નૈવેદ્ય ધરાવ્યું. પરંતુ માતાએ તેનો સ્વીકાર ન કરતાં કહ્યું કે, સંતો જમ્યા પછી હું જમીશ. તેથી પિપાજીને લાગ્યું કે, દેવી કરતાં સંત મોટા હોય છે. માટે તેમનુંજ પૂજન કરી મોક્ષની માગણી કરી. તે પરથી તે સંતોએ રામાનંદને મળવા કહ્યું. પિપોજી તેમને મળી જીવનમુક્તપણાને પામ્યા. એમણે દ્વારકાંની નજીક સમાધિ લીધેલીછે. ભક્ત વિજયના ૨૬ મા અધ્યાયમા જણાવ્યું છે કે, એજ પિપોજી બીજા જન્મમાં નૃસિંહ મેહેતો થઇ જુનાગઢમાં પ્રખ્યાતિ પામ્યા હતા. સૂરદાસ-એ અક્રૂરના અંશથી બ્રાહ્મણ જાતિમાં જન્માંધ અવતર્યા હતા. તેથી પોતાનો સર્વ કાળ તેમણે ભગવદ્ભજનમાં ગાળી સવા લાખ પદ રચવાનો કરેલો સંકલ્પ, માત્ર થોડાં પદ સારૂ અધુરો રાખી, આવેલા મોતને સ્વાધીન થયા. સવા લાખમાં બાકી રહેલાં પદ કૃષ્ણે 'સૂરદાસ મદન મોહન" એવી છાપ મારી પૂરાં કર્યાં! એમનો જન્મ શકે ૧૪૫૦ માં થયો હતો. કબીરઃ—આ મહાપુરૂષને શુકદેવજીના અંશાવતાર ગણવામાં આવેછે, એમના જન્મ તથા મરણ માટે કબીરપંથીઓ આવું ઠેરઠેર બોલતા સંભળાય છે;—"સંવત બારસેં પચમે, જ્ઞાની કિયો બિચાર; કા-

કુબો કુંભાર ને સદનો કસાઇ, ધનોજી જાટ નાભ દાઢી રે;
ભિક્ષ ભક્ત તે સંપત સંતની, ભલી ભલી હરિયે બાજી. „ ૪
રાજા જનક ને શુકદેવ જોગી, ધન્ય ધન્ય તેનો જન્મારો રે;
એનાં રે ચિત્તડાં કેવાં હશે, તમે ચતુર ચિત્ત વિચારો. „ ૫
જો શાહ બલખ બોખારાનો બાદશાહ, છોડી સોળસેં સાહેલી રે;
અરાઢ લક્ષ ઘોડાં મેલી ચાલ્યા, દોલત દુનિયાં મેલી. „ ૬
નાત જાતનો નિયમ નથી બાઈ ! કોણ દાનવ કોણ દેવા;
દાસ ધીરા હરિ ધ્યાન ધરે તો, હરિજન હરજી જેવા. „ ૭

શી માંહિ પ્રકટ ભયો, શબ્દ ક્હોટક સાર. સંવત પંદરહસેં પંચમે, મગર કીયો ગવન; અગહન સુદી એકાદશી, મિલી પવન સો પવન". આપરથી જણાયછે કે, કબીર ત્રણસેં વર્ષ જીવી 'મગર' ગામમાં સમાધિસ્થ થયા। ૪ કુબો—એ જાતના કુંભાર હતા. એમનું પ્રથમ નાગ કેવળદાસ હતું, તે કૂવો ખોદવા ગયેલા ત્યાં ભેખડ તૂટી પડવાથી ડબાઇ ગયાને સબબે કુબો નામ પ્રસિદ્ધ થયું. એ પોતેજ પોતાનાં કીર્તનમાં "કેવળ કુબો એમ કહે" લખી ગયાછે. એમનું મોટું ધામ હાલ મારવાડના જીયડા ગામમાં છે. પરંતુ બીજી જગાએ તેમના ધર્મનો ઘણો પ્રસારો થયેલો હોવાથી કહેવાયછે કેઃ—"જ્યાં સૂરજની તાવડી, ત્યાં કુબાજીની ચાવડી". હાલ વડોદરામાં એમના ધર્મનાં ૧૫થી પણ વધારે મોટાં ધામછે. સદનો—જૂઓ દયારામકૃત હરિભક્તચંદ્રિકાની ટીકા ૧૬૯ મી. ધનોજીજાટ—ભરતપુરના રાજાનો એ કવિ હતો. પરંતુ તેણે ઈશ્વર ભજનનીજ કવિતા કરી ભક્તપદ મેળવ્યું હતું. નાભ દાઢી—એમનું મૂળ નામ નાભાજી. એ હનુમાનવંશના હતા. એમના ગુરૂ અગ્રદાસજીની આજ્ઞાથી "ભક્તમાળ" નામનો પ્રખ્યાત ગ્રંથ એમણે વ્રજભાષામાં રચ્યો છે. ભિક્ષ ભક્ત—વાલ્મીકિ. જે વાલ્મીકિ ભિક્ષ હતા તે સંતની સંપત—સંપત્તિ મનાયા. ૫ જનક—જનકવિદેહી. (હા. મા. જૂઓ). શુકદેવ—(હા.મા. જૂઓ). ૬ બલખ, બોખારા—તાતારનાં શેહેર. એ બલખ બુખારના શાહને પુત્ર મર્યાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. અને તે પોતાના ગુરૂથી મોટો ગણાયો. આ ભક્ત આધુનિક હોવાથી તેનું વર્ણન ભક્તમાળમાં નથી. પરંતુ તેની કીર્તિ વધારનાર આબેઃ—(સોળાસેં સહેલિયાં, તુરી અઢારે લખ; સાંઈ તેરે કારણે, છોડ્યા શહર બલખ) પંક્તિઓ દરેક ભક્તને મોઢેથી સાંભળવામાં આવેછે, અને ધીરાએ પણ એનુંજ ભાષાંતર કર્યું જણાય છે.

પદ ૪૨ મું.

ડાકોરમાં ઠાકોર પોતે બિરાજે, રાજે દ્વારકાંપતિ આજે;
હેત ધરી દ્વારકાંથી આવ્યા, દાસ બોડાણાને કાજે. ટેક. ૧
ગુજરાત સઘળી પાવન કીધી, કેવી કૃપા કરી છે આ'રાજે;
માણેકઠારીનો મહિમા છે મોટો, જગમાં જશ થયો તાજે; ડાકોરમાં. ૨
દેશ દેશના જન દર્શને આવે, તેનાં ભવનાં તે દુઃખડાં ભાજે;
વૈષ્ણવજનની મંડળિયો રૂડી, ત્યાં વિધ વિધ વાજાં વાજે. „ ૩
તાલ મૃદંગ ઝાંઝ ચોઘડિયાં, કાંશી ઘોર ગગનમાં ગાજે;
જ્ઞાની ધ્યાની પ્રેમીજન પૂરા, મળી કરે ભેટ ઝાઝે. „ ૪
દાસ ધીર કે' જેને પ્રભુ હોય વા'લા, તે સંસાર-દવથી ન દાઝે;
કષ્ટ સંકટ કાપે કાનુડો, ખરા મનથકી ભક્તની દાઝે. ૫

દ્રૌપદીવસ્ત્રાહરણ.

રાગ આશાવરી ૪૩ મો.

પાંડવે નવા તે મેહેલ ચણાવ્યા રે, વચમાં તે હોજ ભરાવ્યા રે;
તે તો મયદાનવ પાસ રચાવ્યા રે, દુર્યોધન જોવાને આવ્યા રે. ૧
જો જો આગળ જાય રે, હોજમાં પડ્યો દુર્યોધન રાય રે;
દ્રૌપદી કહે આંધના અંધ રે, નવ જાણ્યો કાચ જળનો સંબંધ રે. ૨

પદ. ૪૨ મું. ૧ બોડાણો—રણછોડજીની મૂર્ત્તિ દ્વારકાંથી ડાકોર લઈ આવનાર ભક્ત, સંવત ૧૨૧૨માં થઈ ગયો. ૨ તાજે—મુકુટે. શરદ પુનેમને દિવસે રણછોડજીને જે મુકુટ ધરાવવામાં આવેછે, તેના મહિમાની કીર્ત્તિ આખા ગુજરાતમાં ફેલાઈ ગયેલીછે, તેથી જગમાં જશ ઇત્યાદિ લખેલું જણાયછે. ૫ દાઝે—બળે. દાઝે—બળતરાએ, દયાએ. આ. ૪૩. ૧ મયદાનવ—દૈત્યોનો શિલ્પિ. એને અર્જુને ખાંડવવન બાળતી વખતે બચાવ્યો હતો. માટે તેણે પ્રત્યુપકાર કરવાની ખાતર પાંડવોને સુરલોક જેવી સભા રચી આપી હતી. દુર્યોધન—ધૃતરાષ્ટ્રના સો પુત્રમાં સૌથી મોટો. ૨ દ્રૌપદી—પાંચ પાંડવોની સ્ત્રી. આંધના અંધ એટલે દુર્યોધનનો બાપ આંધળો હતો, માટે દ્રૌપદીએ તેને આંધના અંધ (આંધળાના છોકરા આંધળા) કહી જણાવ્યું કે, કાચ પાથરી કૃત્રિમ પાણીનો દેખાવ કર્યો છે, તેનો પણ તે સબંધ જાણ્યો નહીં!

વચન સુણી થયો ખૂબ ખેદ રે, ધાર્યું જોઉં વારિ કાચનો ભેદ રે;
કરતી કાઢી રાયે અંગુઠી રે, નાખતાં(માં) ઝણુ ઝણુ વાજંતી દીઠી રે. ૩
એવે ભીંતમાં જઈ આફળિયો રે, હસી (હસી) સાથ પાંડવનો ઢળિયો;
જોઈ રાયને ચઢી ત્યાં રીસ રે, ધાર્યું એ સ્ત્રીનું છેદું શીશ રે. ૪
પણુ પાંડવ પ્રાક્રમી પૂરા રે, શૂરા થતાં કરે ગારા ચૂરા રે;
જઇ રચનગ્રમાં માતુલ સાથે રે, ધાર્યું જીતવા પાસાને હાથે રે. ૫
મોકલ્યા તેડવા માણકમોઘામૂલા રે, જાણે ખેલ ખાવિંદના ફૂલા રે;
દાસ ધીરાના સ્વામી પાંડવા રે, વિદુર લાવ્યા કૌરવી રાંડવા રે. ૬

રાગ ધનાશ્રી ૪૪ મો.

પુત્ર આવ્યા પાંડુ રાયના, જ્યાં ગજ્યાં સહોદર સર્વત્રજી;
ગર્વી દુર્યોધન ગરજતો, ફરકે શીર મેઘાડંબર છત્રજી. ૧
મંડપમાં આવી બિરાજતાં, દ્યૂત આણીને ધરિયાંજી;
રાજ-ધર્મ જાણી ધર્મરાજે, અધર્મ-વેણ ન ઉચરિયાંજી. ૨
ભૂપ મળિયા બારે બારે, કૌરવે પટા લખાવ્યાજી;
હાર જીતની સરત રમવા, બેઠા બે રાણીગનૃપાજી. ૩
ચાર ખૂટ ચોસેઠ દેશ હાર્યા, જે કુંતિના તનજી;
પાંચાલી સહિત પાંડવા હાર્યા, જીત્યા દુર્યોધનજી. ૪
વડા સૌ વિરમે થયા ઘણું, પણુ રિઝ્યો અંધતન મનજી;
બાર વર્ષ વન ભોગવો, વદું સત્ય કરો વચનજી. ૫

---

૫ શૂરા થતાં—શૂરાપણું દેખાડતાં. માતુલ—મામો—શકુનિ. ૬ માણકમોઘામૂલા—માણકથી પણુ મોઘા મુલના અને ખાવિંદના ખેલરૂપ ફુલા—ઓલીઆ એવા જે વિદુર, તેમને તેડવા મોકલ્યા. તે વિદુર જઈ પાંડવોને લાવ્યા, અને તેથી કલંહ થઈ કૌરવોનો નાશ થયો. માટે "કૌરવી (કૌરવની સ્ત્રીઓ) રાંડવા" લખેલું છે. ૪૪. ૧ ગર્વી—ગર્વવાળો. મેઘાડંબરઃ—જૂઓ રણયજ્ઞ પાને ૭૦ મે. ૨ દ્યૂત—સોગટાં. ૨ રાજ—ધર્મ—દ્યૂત રમવું એ ધર્મરાજાઓ રાજ—ધર્મ—રાજાનો ધર્મ છે એમ ધારી; તે ન રમવા માટે અધર્મ—વેણુ—દ્યૂત રમવાની વિરૂદ્ધનાં વચન કહ્યાં નહીં. રાજાને કોઇ યુદ્ધ કરવા અગર દ્યૂત રમવા બોલાવે તો જવાનો તે વખતે સંપ્રદાય હતો.

ગાધારી-નદન ગાજ્યો, કોપિયો ક્રોધ કરીજી,
અનુચરને આપી આગન્યા, લાવો સભાગા સુદનીજી ૬
આજ્ઞા સાભળી ગાયની, દૂત ગન ભય પામ્યોજી;
ધીરા સિહ ઘરે-શિયાળ શુ જાયે, વાજી વ્યાઘ્રના સામોજી. ૭

રાગ ચોપાઇ ૪૫ મી.

ભૂપ થયો કઈ ક્રોધ સ્વરૂપ, દરબારથી દોડાવ્યો દૂત,
અનુચર આવીને ઉભો એમ, કાગિની કહે તમે આવ્યા કેમ? ૧
સેવક કહે સુણો મતી માત, (એક) વિપરીત વાત થઈ અઘાત;
દ્રૂદ વાત સુણુતા પડી ફાળ, જઠરાગ્નિ ભીતર ઉઠી જ્વાળ ૨
દિયર દુર્ધર્ષ દુર્યોધન દૂતા ધૃતરાષ્ટ્ર ધરણીધર મુજ શીર ભૂપ,
દ્રુપદ પિતા સસરો ગાગેય, દીનબધુ દયાળ કૃષ્ણ દેવ ૩
ધર્મ ભીમ કિરિટી નકુલ સહદેવ, (એ) સ્વામી મારની કરે કાળ સેવ,
તો આવુ કેમ મભાની માય, જા આવ્યો તુ પાછો જાય ૪
વળ્યો સેવક એવા સુણી વાક્ય, આવી સભામા દીધી સાખ્ય;
સત્ય વાત કહી ત્રોડી તાપ, અહકારીને થયો પરિતાપ. ૫
તુ રહે નહીં દૂત જ્યા મારૂ રાજ, વિમર વિનબ મૂરખ શીરતાજ,
દૂત ગયો દેશવટે તે દન, [પછે] દરબારથી દોડાવ્યો દુશાસન ૬
વિદુર કહે કરે કુડા કાજ, લોપે દૈત્ય સાધ સતીની લાજ,
તે નજરે હુ નવ જોઉ ન્યાય, હે ગદીપતિ! કુકર્મ અતિ કુડા થાય ૭

---

૬ ગાધારીનદન—ગધારદેશના રાજાની દિકરી ગાધારી, તેનો નદન દિકરો—દુર્યોધન તે. વાજી—ઘોડો ચો ૪૫ ૧ ઉભો એમ—બોલ્યા ચાલ્યા વગર એમને એમ ઉભો રહ્યો ૨ અઘાત—અગાધ—ઘણી ૩ દુર્ધર્ષ—સહન ન થાય તેવો ગાગેય—ભીષ્મ એમની ઉત્પતિ ગગાવડે થયેલી હોવાથી, તેઓ ગાગેય કહેવાતા હતા દીનબધુ—મારા જેવી દીન—ગરીબનો બધન સાક્ષાત કૃષ્ણ છે ઈ ૫ ત્રોડી તાપ—સતાપ—મનની પીડા મૂકી દઇ સેવકે સાચી વાત કહી ૬ વિમર છ—મારા દેશમા રહેવાની વિલબ—વાર લગાડવાની, હે મૂર્ખશીરતાજ—મૂર્ખના માથાના મુકુટ તુ ભૂલી જા તાત્પર્ય કે મારા દેશમાથી જલદી જતો રહે દુશાસન—દુર્યોધનનો ભાઈ ૭ સાધ—સાધુ કિ અગર સાધુ જેવી.

દોડી ગયો દરબારથી દુશાસન, દેખતા સભની થઈ કંપાયમાન,
અવભૃથસ્નાનિનીને આણ્યો અજ્ઞાન, કે ઉતર્યું મુખને ભૂલી ધ્યાન ૯
કુમરતી દુશાસને ગ્રહી કેશ, એવી સતીની કરી વિપરીત વેશ,
પડ્યા પર પાટુ મારે મળ, વળી ગાળ દેતો ગર્વી અધ-બાળ ૯
હારી સતી ચાલે સંગાથી શરીર, આણી જ્યાં વસ (વિકાગ) સભાગાવીર,
આપતી સતી વાણી રુદત, સુણો ઉમરાવ રાવ બેઠા આત ૧૦
સતી કે' શાંત થઇ શોધવો ન્યાય, કે કરવા દેવો જાણી અન્યાય,
ચંડાળ નર અધિકારી ચોર, ન દંડે તે હોય માનવ ઢોર ૧૧
ઝાલી જુવતી બાંહ ભીમે જોઇ, આકાશ આવી એને એક રોઇ,
કરકરે દંત સતીનું મુખ દેખ, હસ્ત ઉગામ્યો શું વજ્રની મેખ ૧૨
કર્યે હુકમ મારૂં માત્ર હાથ, કરૂં ગાદા કૌરવ કુળની ઘાત,
ના ના કહે ધર્મી ધર્મનરેંદ્ર, ચૂકે સત્ય દિનકર અને ચંદ્ર ૧૩
સત્યનો બેલી જાણો શ્રીરામ, નિશ્ચિત થઇ મૂકો શૂરની હામ,
વરિષ્ટ વાણી સુણી રહ્યા (સહુ)વીર, તે વર્ણવે કર જોડી (દાસ) ધીર ૧૪

પદ ૪૬ મું.

બિગડમ્યા ધાજો રે મારા ધણી (ગેરા ન થઇએ નાથ;
પ્રભુ સિંધુ મધ્ય રે, નાવ ડુબતા, હેતે ઝાલો હરિ મારો હાથ ટેક ૧
સ્વામી જે મારા રે, તે તો સાથી સુખના, હે હરિ હવે તમારે શર્ણે
આગે ઘણાની રે આશા પૂરી પ્રભુ, તેમ વિનતિ માનજો ધરણીધર્ણું બિગડ ૨
પ્રભુ અરજ રે, શ્રવણે સુણો શ્યામળા, વળી સાભળો દીન પાંચાળીનો પોકાર
દામોદર દાસી જાણી રે દયા કરો દયાળજી, આણી વેળા આવો પ્રાણાધાર ” ૩
આવી વસમી વેળા રે, મારા વાનમા, તમને નિદ્રા કેમ આવે,
પ્રભુ તમ વિના રે, ત્રિભોવનપતિ કોણ દુર્યોધનને દબાવે ” ૪

---

૯ અવભૃથસ્નાનિનીને—જેણે રાજસૂયની દીક્ષા પૂર્ણ થયા પછી સ્નાન કર્યું છે એવી દ્રૌપદીને ૧૦ ઉમરાવ—અમીર ૧૧ ચંડાળ ૪—ચંડાળ નર અને ચોરના અધિકારીને જે ન દંડે તે, માણસ છતા ઢોર જેવા થાયછે ૧૨ કરકરે-કગકરાવે કડાવે ૧૩ ધર્મનરેંદ્ર—ધર્મરાજા દિનકર—સૂર્ય ૧૪ શૂરની હામ—શૂરાતનની હિમ્મત વરિષ્ટ—સારામાં સારી પદ ૪૬મું ૨ ધરણીધર્ણું—પૃથ્વીને ધારણ કરનાર, એવો જે ઈશ્વર તે

કાઢી દુઃશાસન રે, દુષ્ટ ક્રોધે ચઢ્યો, હવે કૃષ્ણજી કહો કેમ થાશે;
પ્રભુ લાંચ્છન તમને રે, લાગશે, હવે લાજ અમારી જાશે. " ૫
સઘળીને મેદની રે, તે જોવા મળી, પાંડવે કીધી છે નીચી દષ્ટ;
હવે ભક્તવત્સળ રે, હે ભૂધરા, કૃષ્ણ કાપો કાળની કેરાં કષ્ટ. " ૬
તમો પાષાણે રે, અર્ણવ બાંધિયો, રાખી જનક-સીતાની લાજ;
સંકટ વસુદેવ તણાં રે, ભાગિયાં, માધવ મુકુંદ મુરારિ મા'રાજ. " ૭
કાલિયનાગ નાથ્યો રે, ગોવર્ધન ધર્યો, તે જોર ક્યાં ગયું જગજીવન;
વિલંબ ના કરશો રે, વિશ્વંભરા, જાદવ કરજો જુવતીનાં જતન. " ૮
સંકટ ભાગો રે, સમર્થ નાથજી, હરિ દુઃખમોચન સુખકારી;
હું તારે અધિકારે રે, આવજો, દાસ ધીરાના ધણી ગિરિધારી. " ૯

રાગ સામેરી ૪૭ મો.

પાંચાળી પોકાર શ્રવણે સાંભળી, (અને) વેગે ઉઠ્યા હરિ દયાળ;
વ્હારે તો ધાવા કારણે, દરબડ દોડ્યા કાળનો કાળ. ટેક. ૧
ઝબકીને જાગ્યા તેણે કરી, શીત વળ્યાં શરીર;
પીડા સુણી સતી નારની, ઘણું રુદન કરે રઘુવીર. પાંચાળી. ૨
બ્રહ્માંડ તો ભાગી પડ્યું, વળી સળકિયો શેષ;
દશે દિક્પાળ ડોલિયા, થયાં આકાશ અવનિ એક. " ૩
લક્ષ્મણા અને સત્યભામા રે, લક્ષ્મીજી લૂવે લોચન;
ચીરવડે ચમર કરે ઘણું, શ્રમ પામ્યા સ્વામીન. " ૪
તે કોઈની વિનતિ નવ સુણી, નવ ઉભા રહ્યા ભગવાન;
આગે આવી ઉભી રહી, પણ નવ લીધાં પ્રાશન પાન. " ૫
પલાણ કર્યું પંખી પરે, ખગ ખેડ્યો આકાશ;
એક ક્ષણ માત્રમાં શ્યામળો, પ્રભુ આવ્યા દ્રૌપદી પાસ. " ૬
જેવે પાંચાળી પટ તાણે રે, હેવે કળા કરી કૃપાળ;
ધણી ધીરાનો ધાયો રે, દુષ્ટ દુર્યોધનનો કાળ. " ૭

---

૯ દુઃખમોચન—દુઃખ મટાડનાર સા.૪૭. ૪ લક્ષ્મણા—કૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓમાંની એક. સત્યભામા—સત્રાજિત્ જાદવની પુત્રી અને કૃષ્ણની વહાલી સ્ત્રી. લક્ષ્મી—રુક્મિણી ૫ પ્રાશનપાન—ખાવાપીવાનું પણ લીધું નહીં. ૬ ખગ—ગરુડ પક્ષી.

રાગ ચોપાઇ ૪૮ મી.

ચીર પેહેરાવ્યા સૈં પચાશ, અંતરીક્ષમાં ઉતરી મટાડ્યો નાસ,
પીત પટકૂળ પૂર્વ સુરંગ, ઉત્તર દિશાના ઉજળા અંગ ૧
પશ્ચિમ માહેના રાતે રંગ, ચીર કાળા કાબરા બેમતા તંગ,
વિવિધ રંગના ગંતા ચોળ, ભારે મૂલ્યનું મણુ કરે મોલ ૨
પગના ધરતી પર વળ્યા ઢગ, ઢાંકે અવિનાશી અંતરિક્ષ-ઓગ
હાર્યો દૈત્ય ને થાક્યા હાથ, ખેચતા ખૂટે ન કેં' કેવી વાત ૩
અરે! વાત આતો કંઈ અગાધ, કે જુગની જાદુની જાત,
કે વસ્ત્રની પૂતળી જાણે વિવેક, એક ખેચે ત્યાં ભીતર એક ૪
સભા વચ્ચે વસ્ત્ર પૂર્યાં સહુ, રાખ્યો પાંચાળી કેરો ધર્મ,
ધીર ભાગની વળી ભોજન, વાસે વાસે આવ્યા જગજીવન ૫

રાગ મારૂ ૪૯ મો.

હરિ હેત કરીને રે આવ્યા, ભાગ્યિના રે ગુણગાયા,
ઉમંગે આપ્યા રે આસન, જુગતે જોયા રે જગજીવન ૧
વ્હારે વે'લા ન આવ્યા વનમાળી, આંખે પાણી આણ્યા પાંચાળી,
પ્રભુ આનિ મુક્ત વાણી બોલે શું વા'તુ નો'તુ તુજ તોલે ૨
ઉતાવળા આવ્યા તેણે ન આવ્યા, વસમી વેળાએ વે'લા ન આવ્યા
ગતે ભરોસો હતો રે તમારો શો વાંક પડ્યો કે' અમારો ? ૩
મારે તમો ગયા રે સાથ, હું અનાથ ની લાજ એમ જાય,
ગો ભા સભામાં રે તાણી તો લાલજી ઘણી લજવાણી ૪
ગો પીડે જે અધનો આધ તો તારે મારે શો સબંધ,
તુને ઘણી ક્ષમા મારી મીઠી, રક્ષા કરશે આદ્ય ભવાની ૫
જેવું તમને દીધું છે દુઃખ, તેવું તેને આપીશું સુખ,
રાખણી કીરતની રે નાર, તેને મોકલું વન મોઝાર ૬

નો ૪૮ ૧ પૂર્વ દિશાના પીત—પીળાં અને સુરંગ—સારા રંગવાળાં લૂગડાં હતાં ૩ ઢેગ—ઢગલા દૈત્ય—દુઃશાસન એના આગરણ હેઠા હોવાથી દૈત્ય કહેતા છે ૪ અધાત—અગાધ-માપ ન જડે તેવી, કે વિચારમાં ન આવે તેવી આ વાત છે ગા ૪૯મો ૨ આનિ—કેતરી મ ચેથે મોટે ૬ આપીશું સુ ૧ ઈત્યાદિ વક્રોક્તિવાણી બોલવું છે

સોનાં સાથે તે શીશ મુકાવું, ત્યારે તો શ્રી કૃષ્ણ કા'વું;
તુંને ઘણી ક્ષમા સતીધામ, તમે કહો તે કરિયે કામ. ૭
અમે દ્વારકાંનું રાજ્ય કરીંઓ, ભાઇ તારે આધારે ફરિયે;
દ્રૌપદીને રોતી રે રાખી, તેના સુરપતિ સૂરજ સાખી. ૮
દાસ ધીરો વસ્ત્રાહરણ ગાય, તેણે નરનારી પાવન થાય;

રાગ લલિત ૫૦ મો.

હેને પ્રીને હરિ ભજ હાવે ભાવે, અમૂલ્ય મનુષ્ય જન્મારો;
નારાયણ—નામનું નાવડું, એ ઉતરવાનો આરો. ટેક.
કાચી કાયા માયા જૂઠી, જૂઠી જગતની જાળી;
મિથ્યા સુખને મોહી રહ્યો, મોહ્યો રામા રમાળી. હેને.
માત પિતા સુત સુંદરી, એ સગો સહુ કાચો;
અંતે સગો તારો કોઈ નથી, સગો સરજનહાર સાચો. " ૩
સંસાર—સુખ શમણા જશું, તે રંગમાં થયો રાજી;
ઝાંઝવાનું જળ જોઇને, બાઝવો જૂઠી બાજી. " ૪
એક ઘડી જાય લાખની, વારંવાર નહિ આવે;
પંખી પરદેશી પ્રાણલા, બુદ્ધિ કેમ ભરમાવે. " ૫
કાચી કાયા કૂપો કાચનો, જેમ જળ પરપોટો;
મરણ તે કોઇને મેલે નહીં, કોણ છોટો મોટો. " ૬
લક્ષ્મી દોલત સંગે લેઈને, કો' કોણ સ્વર્ગમાં પો'ચ્યા;
રે હજાર જો મોજે મા'લતા, તે સ્મશાનમાં સૂતા. " ૭
નભ વસુધરા કીધાં પલકમાં, કીધાં પવન ને પાણી;
કોટિ બ્રહ્માંડ ભાંજે ઘડે, ધીર ધણીની (એ) એંધાણી. " ૮

રાગ ધોળ ૫૧ મું.

હાવો હાવો રામ તણા રસ્તામાં, ભાઇ સીધા ચાલો;
રહો છાના જૂઠું શીદ બાળો, તમે ભાઇ હરિસંગે મા'લો. ટેક. ૧

---

૭ સતીધામ—સતીના મંદિર-રેહાણ જેવી, લલિત ૫૦. ૫ પંખી—હે આત્મારૂપી પક્ષી તું પરદેશી પરોણા જેવો થોડીવાર રહેનાર છે. અગર હે માણસ—પ્રાણ તું પરદેશી—બીજે દેશે ઉડી જનાર પંખી જેવો છે. ૬ કૂપો—પ્યાલો. ૭ દોલત—માલમતા. ૮ નભ—આકાશ. વસુંધરા—પૃથ્વી.

નાગોભાઇ તો ગગ છે ડાહ્યા, એની જૂરી વાત કરી વા'યા,
મૂળમા કાચી તારી છે કાયા, હાલો હાલો ૨
બાઈ પારણિયુ તો પચરંગી, (એમા) ઝુલો ઝુલાવો હરિ અભંગી,
જ્ઞાન-દોરો ધરી તરો તે સંગી, હાલો હાલો ૩
બાઈ પારણિયે પાયા ચાર કહીએ, સત્ય ધર્મ વિચાર વિવેક લહીએ,
નામ-મોભ દીઠો તેણે મગ્ન થઈએ, હાલો હાલો ૪
હોનણિયુ મા ડોલે તારૂ, તે તો કામ કઈ નવ કર્યુ સારૂ,
મૂકી દૂધને પીધો છે દારૂ, હાલો હાલો ૫
ખોયુ મનુષ્યપદ આપેલુ, તે તો હરામ કર્યુ દૂધ ધાવેલુ,
ઘી ઢોળી નાખ્યુ તાવેલુ, હાલો હાલો ૬
પગુછીઆ-દોરી તૂટી જાશે, અરે! કાળ એક પળમા ખાશે,
સાચી વાત કહી ધીગદાસે હાલો હાલો ૭

રાગ પ્રભાત પર મો

શોચ શાને કરો નચિંત નિર્ભય ફરો, હુકમ વિણ પાંદડુ નવ હાલે
હુકમથકીને ત્રિશ કોટિ દેવ હલગાવે, હુકમથકી તેત્રીશ (કોટિ) દેવ ચાલે ટેક ૧
સાકર ખાઉ જીવ તે વસ્યુ જઈ વનમા, સાકર વિણ તેહને નવ ચાલે,
કીડીટાનુ ટોળકુ વગર પાંખે પડ્યુ, તે મુખમા ચુન તે કોણ ડાલે શોચ ૨
કણ એક કીડીને મણ એક કુંજર, ચાર આપી તેને ચુન ઘાલે,
આગ પપાળ જળમાં મગ્ન ગઈ, ધણી કેરી ધારણે ધીર મા'લે શોચ ૩

રાગ કલ્યાણ ૫૩ મો

હરિ ભજો સમજી મન સાચા, ઉન જાણી જોઇ પાપ અજાણા,

ધોળ ૫૧ ૩ જ્ઞાન-દોરો—જ્ઞાન રૂપી દોરો—દોરડી ધરીને ॥ સં-
ગી—સંગતે તરો—સુમાર્ગની પાર ઉતરો ૪ બાઈ—એ પારણાના ચાર
પાયા સત્ય ધર્મ વિચાર અને વિવેક કહેવાય તે તુ જાણ નામ—મો-
ભ—નામના નામ રૂપિ એ પારણાનો મોભ જોવામા આવે છે ૭ પગુછીઆ—
ખોયુ આયુષ્યની દોરીઓ બીજી રીતે મોત આવવાની દોરી પ્રભાત પર ૧
હલમલ-હિલચાલ ૨ સાકર ખાઉ-સાકર ખાનાર—સાકરખોર એ પક્ષી ગાઢા
વન (જંગલ કહે છે કે સમુદ્ર)મા રહે છે, પરંતુ તેનો ખોરાક જે સાકર તે
ઇશ્વર સોંપતો નથી પણ આહાર ચુન-ચારો આપતા ખાય છે ૩ કુંજર-હાથી

જે ગયું તે ગરડગફ ગયું, તેણે પાછા ન લખિયા પરગાણા. ટેક. ૧
રૂડા ભુંડા રંકને રાજા, તે કુણ જાણે કંઇ સગાણા;
નાનો જાનો કરી બહુ ફૂલાણા, જેણે કરિયાં નાગાંકિત લાણાં. જીવ. ૨
કો અવતર્યા તે મરતા સુધી, કરી કરી કપટને કૂટાણા;
મારૂં તારૂં કરી જે ધન મેળવ્યું, તેમાંનું સંગ ન આવે એકાણા. જીવ. ૩
જ્ઞાની ધ્યાની પંડિત પુરાણી, લાલચમાં તે પણ લપટાણા;
શૂરા પૂરા વિવેકીને શાણા, તેના પણ વિષયે વિંટાણા. જીવ. ૪
આ અધાધુધી અખાડા માંહિ, ગુણસાગર પણ ગુંચાણા;
ભૂલવણીમાં ભૂલ્યા ભમે, જે ભર્યે ભાણે નવ દરાણા. જીવ. ૫
સાચાં જૂઠાં સમારે કરીને, ઘણાં તેં તરેલાં તાણ્યાં;
પેદાકરદા શું પ્રીત ન કીધી, રે જગજીવન નવ જાણ્યા. જીવ. ૬
આવ્યાં છે તે પામ્યાં છે, ને પ્રગટ થયા તે રાણા;
છતે હોતે નહીં ખરચે તેના, કર્મ માહી છે પાણા. જીવ. ૭
જે જ્યાં છે તે ત્યાને ત્યાં રે'શે, સહુ પાણી માહિના પા'ણા;
દાસ ધીર ધણી ધ્યાન ધરે, આપ અંતરમાં ઓળખાણા. જીવ. ૮

રાગ પ્રભાત ૫૪ મો.

માગ નાથજી તું વિના કામ કાલો નથી, બાપજી આપનું રૂપ બાધે;
શાસ્ત્ર પુરાણમાં શોધ્યો જડે નહીં, પિંડ છૂટે હરિ હાથ લાધે। ટેક. ૧
માત તું તાત તું ભ્રાત વિશ્વંભરા, હેત તું પ્રીત તું રીત પોતે;
વેદ પોતે બ્રહ્મા સુરપતિ જોઈ રહ્યા, થકિત જોદ્ધા થયા જોર જોતે. ૨
ચૌદ બ્રહ્માંડમાં તમ સમો કો નથી, ગ્રાઝું શકે કો કથી નાથ મારા;
તન મન ધન મારે મા'રાજ છો, બ્રહ્મા મેં તો તાતજી ચરણ તારા. ૩
કામ તું મામ તું ધર્મ ધુરધરા, ઇશ્વરા આપ તે આપ બોધે;

ક. ૫૩. ૧ ગરડગફ—એમનુંએમ. પરગાણા—સ્વર્ગમાં પોહોચ્યાની સાબીતીના કાગળ પત્ર. ૫ ગુણસાગર—ગુણના ભંડાર—બહુ ગુણવાન. દરાણા-ધરાયા-તૃપ્ત થયા. ૬ પેદાકરંદા—પેદા કરનાર-ઈશ્વર. ૭ આવ્યાં છે ઇ:- જે સંસારમાં આવ્યાંછે તે સુખ દુઃખ પામ્યાંછે અને જે પ્રકટ થયાંછે તે રાણાં-નાશ પામવાના છે. (દીવાને ઉત્પ્રેક્ષા કહેછે). પ્ર. ૫૪ મો. ૧ બાધે-બધે. પિંડ છૂટે—હરિ મળવાથી દેહ ધારણ કરવાનું (લખ ચોરાશીનો ફેરો) ફરવાનું રહે નહીં અથવા દેહનું બંધન તૂટેથી ઈશ્વર મળે ૨ થકિત—આચંભિત. થાકેલા.

જીત તુ જત તુ મત મગર્થ તુ, બાપ કુણ બાપ જપ તુજ તોને ? ૪
નરે તુ નાર મમાર તુ સધળો અતરજામી સ્વામી એન ખેરે,
હાર તુ છત તુ આનખ અવધૂત તુ પરમેશ્વર ગ્રાઢ પ્રસિદ્ધ બોલે ગા ૫
ચોર તુ શાહ તુ રક તુ રાય તુ એક અનાવ રમે રગ ભીના,
અષ્ટમા'સિદ્ધ નવનિધિ અનગ કરે ભામ તુ ક્રોધ તુ સાધુ લીના ગારા ૬
અમો એમા શુ કર્યું તુ કરે તે ખરૂ, પૂતળી છુ તુ નચાવનારો,
જેની રમાડશો તેની રમશે હરિ, તેમા તે શો નભુ વાક મારો ગાગ ૭
હુકમથી તેનોશ કોડ હલગન ફરે, હુકમે નભામ્ર ચદ આને,
હુકમથી દામ ધાર ધ્યાન ધરી ધરે, હુકમ વિણ પાદડુ નવ હાલે ગાગ ૮

રાગ મેનાડો પપ મો.

પ્રભાતમા ઉઠી રે, ભગત જન હરિ પૂજે,
સહનારમા શૂરો રે જાગ્રત થઇ (રઘ) ઝુઝે ૧
પ્રાત કાળે પ્રૌઢા રે, સમાધિ સત કરે,
પરોઢે પોતી રે ઉઠી પતિ—પાગ ધરે ૨
ભગમગે ઝુનઝુન રે જ્યા રૂપી જન્મ તરે,
(એવા) પો ફાટચે ધીરા રે ધણીનુ ધ્યાન ધરે ૩

કેશી

સુરતી બાઇનો વિવાહ.

રાગ ધોળ પદ મુ.

કણ –
આળ

ધન્ય ધન્ય આજ રે, આત્મા કેરા રાજ રે
રેઠો કરીના તે કારજ સરીગયા રે ૧

એક સુરતી તે બાઇ રે, તેની કરના આલ્યાં સમાઈ રે;
એકેક અખંડ બ્રહ્માંડ વર ખોળિયા રે. ૨
સાથે બાપ વિવેકી જાણુ રે, તેને સુરતી કે' પ્રમાણુ રે;
હું બાપજી અવર વર નહિ વરૂ રે. ૩
જોયાં પછે સાત પાતાળ રે, જોયા સુરતીએ અવનિ–માળરે;
ત્યાં પણ તાલ આવ્યો નહીં રે. ૪
ત્યાથી ચાલીને કર્યો વિચાર રે, ઇંદ્ર પાસે ગયાં અવિધાર રે;
આખર અલક્ષ્યપુરૂષ પાસે આવિયાં રે. ૫
ચિત્ત નારિયેળ રૂડુ આપી રે, મનની મોર સ્થિર કરી થાપી રે;
પછે વિવાહ કરી બને ચાલિયાં રે. ૬
વેળાસર ત્યાં વિવાહ કીધો રે, તેથી અવરનો અર્થ ન સિધ્યો રે;
બાઈ એ વર પુણ્ય વિના ક્યાથી પામીએ રે. ૭
શ્રોતા સુરતીનાં ભાગ્ય અપાર રે, વરશે આદ્યપુરૂષ અવિધાર રે;
જે કહેતી અવર વર નહિ વરૂ રે. ૮
સગાઈ કીધી શોભતી રે, દામ ધીરાના ધણી શું ઓપતી રે;
તેનાં લગ્ન મનોહર વર્ણવુ રે. ૯

રાગ ધોળ ૫૭ મું.

કીધાં નાણાં સ્થિર કરી મનનાં રે, પુણ્યસ્તંભે બાંધીઆં ધનના રે,
એ મંડપની શોભા શી વખાણીએ રે. ૧
મંડપ તો નવલ સુધાનો કીધો રે, અઢારભાર તોરણીએ બાંધી લીધો રે;
એ મંડપની શોભા શી વખાણીએ રે. ૨

---

૨ બ્રહ્માંડ–ચૌદ બ્રહ્માંડ હોવાથી એકેકવડે ચૌદે બ્રહ્માંડમાં વરને ખોળ્યો એમ સમજવું. ૪ સાત પાતાળ–અતળ, વિતળ, સુતળ, તળાતળ, મહાતળ, રસાતળ અને પાતાળ. અવનિ—માળ—પૃથ્વી ઉપરના માળ—માળા-ગૃહો–સ્થાન વગેરે. ૫ અલક્ષ્યપુરૂષ–લક્ષ્યમાં ન આવે એવા પરમાત્મા. ૬ ચિત્ત ઇ,–વિવાહ કરતી વખતે જે નારિયળ અને મોર આપવામાં આવેછે તે ચિત્ત અને મન રૂપી આપવામાં આવ્યા ધોળ ૫૭ મું. ૧ પુણ્ય—સ્તંભે—પુણ્યરૂપી થાંભલે. આવી રીતે લગ્નની તમામ વસ્તુઓનો સંબધ આ વિવાહમાં દેહસંબધીનો આવેછે. તે વાંચનારે સમજી લેવો. ૨ નવલ સુધા—નવા–તાજા અમૃતનો. અઢારભાર—વનસ્પતિ એ શરીરનાં રોમાંચ

મંડપમાં ધીરજ ઢોલ વાજે રે, મંડપમાં અનહદ નોબત ગાજે રે;
એ મંડપની શોભા શી વખાણીએ રે. ૩
મંડપમાં રવિ ચંદ્ર દીવીદાર રે, ચૌદ ભાળ ચોરી અવિધાર રે;
બ્રહ્મા મુખ વેદ ભણતા જાય રે, ત્યાં તો દાસ ધીરાનાં કારજ થાય રે;
એ મંડપની શોભા શી વખાણીએ રે. ૪

રાગ ધોળ.૫૮ મું.

ધર્મ ગુજરડાં લેવા ચાલી રે, ધર્મ કર્મ અખ્યાણું ઝાલી રે;
ચાલી નારી મનસા નેહે ભરી રે. ૧
ધર્મ કર્મ અખ્યાણું દીધું રે, તે તો ગતિ કુંભારણે લીધું રે;
ધર્મ ગુજરડાં લઈ ઘેર આવિયાં રે. ૨
શાંતિ સોપારી શરવામાં મેલ્યું રે, શંકાનું શ્રીફળ હાથે ઠેલ્યું રે;
એમ કરી અગ્નિ વધાવિયા રે. ૩
અજ્ઞાનરૂપી ઈંધણું લાગે રે, ત્યારે આતમા માંહિથી જાગે રે;
તેણે કૃતારથ થાય *કન્યકારે. ૪
માંહી જ્ઞાનનાં ઘી હોમાય રે, ચતુરાઈના ચોખા વેરાય રે;
બ્રહ્મદેવ ગ્રહશાંતિક ભણ્યા રે. ૫

રાગ ધોળ ૫૯ મું.

વરધ ભરવા ચાલી વનિતારે, ચાર વદની રૂગઝુમ ચાલે;

---

૩ અનહદ—હદ વગરનું. પ્રાણ સાધનાથકી સોહમ્ સોહમ્—તે હું તે હું એવા અર્થની શબ્દધ્વનિ થાયછે, તે રૂપી ત્યાં નોબત વાગતી હતી. ૪ દીવીદાર—દીવો ધરનાર—પ્રકાશ કરનાર. ચૌદમાળ છે—ચૌદ બ્રહ્માંડ રૂપ ત્યાં ચૌદ માળની ચોરી કરવામાં આવી હતી. ધોળ ૫૮ મું. ૧ ગુજરડાં—ગૃહશાન્તિ કરતી વખતે ઓઝાને ત્યાંથી દેવળના શિખરના આકાર જેવાં જે લાવામાં આવે છે તે. એ પાંચ સાત, નવ, અગિયાર અને તેર સુધી લાવામાં આવે છે. અને તે ચોરીની ઉપર ગોઠવી પછી માંગળિક કામ શરૂ કરે છે. અખ્યાણું—શુભકામની શરૂઆતમાં માગણ લોકને જે આપવામાં આવે છે તે. એમાં ધઉં, નાળિયેર, સોપારી, કંકુ, વસ્ત્ર ગોળધાણા અને કાંઇ નાણું મૂકવું પડેછે. ૪ ઈંધણ—લાકડાં. *કન્યા-કુંવરી ધોળ ૫૯ મું. ૧ વરધ—મંડપ મુહૂર્તનો દહાડો ને

હાવે મહાવે હેત શું રે, ધન્ય ધન્ય કહિ સુરતા નિહાળે. ૧
ત્રિવેણી તીર રૂડા ઘાટે રે, જઇ ભરિયાં માટ;
નિર્મળ જળ ગંગાનાં રે, સજ થઈ સંચર્યા વાટ. ૨
આકળ વહુ અનએવાં રે, જેણે ગોતરડો લીધો;
અવળા અંતર માંહી રે, ઘણો વિવેક કીધો. ૩
સુજન મજયું સહુ માચું રે, તે મન મનાવે મારૂં;
તો મસ્તક ઉપરથી રે, મારૂં માટ ઉતારૂં. ૪
દીનાનાથ દયાએ રે, મને માગ્યું આપ્યું;
ધીર ધણી સુખસાગર રે, મારૂં દારિદ્ર કાપ્યું ૫

રાગ ધોળ ૬૦ મું.

એ વિધિ થઈ સર્વે સજાઈ, તર્ક લગ્નિયો લાગ્યો વધાઈ;
પછે પધ દેવી મગાઈ, નવધન સ્વામી રે, મંડપ આવિયા. ૧
પરાત્પરથી જાનો આવી, મનડા મારા માંહે ભાવી;
આ તનડાની પીડા સમાવી, નવધન સ્વામી રે, મંડપ આવિયા. ૨
સુરતીના જૂઠા સંગાથી, પંચ પચીશની દાઝી છાતી;
વિસમની વાતો ન થાય માતી, નવધન સ્વામી રે, મંડપ આવિયા ૩
મારે બુદ્ધિને બીજું સમજાવો, સુરતીના વિવાહ ભજાવો;
એ ગંજાય તો એને ગંજાવો, નવધન સ્વામી રે, મંડપ આવિયા ૪

લગ્નનો દહાડો એ એની વચ્ચમાના જે દહાડા તે. એ દિવસોમાં સાત અગર એથી વધારે સ્ત્રીઓ બબ્બે ઘડા લઈને પાણી ભરવા જાય છે, તે સ્ત્રીઓમાં એકને માથે કારૂ બેડું હોય છે, તેના પર નારિયેળ અને ઘોળું લુગડું ઢાકી તે હાથવડે ઝાલવામાં આવે છે. ૨ ત્રિવેણી—ત્રીજા વર્ષના અંક ૨ જાના ૧૩ પૃષ્ટની ટીકા જુઓ ૩ ગોતરડો—વરઘ ભરવા ગયેલી સ્ત્રીઓમાં જેને માથે બેડું હોય છે, તેને ગોતરડો કહેવામાં આવે છે. ગોતરડો લેનાર સ્ત્રીને કંઇ આપી તેનું મન મનાવું પડે છે. તેનું વર્ણન ચોથી લીટીમાં કરેલું છે. ધોળ ૬૦ મું ૧ નવધન—નવેનિધિનો નાથ એવો જે પરમાત્મા તે. ૨ પરાત્પર— સહુથી ઉંચા અને માયાથી જૂદા એવા ઇશ્વરને ત્યાંથી અગર પરાવાણીથી પર. ઈ ૩ પંચ—પાંચ વિષય અગર કામ ક્રોધાદિક રિપુઓ. પચીસ —પચીસ તત્વ ૪ ગંજાય—છેતરાય

એના ફુડાનુ કાઈ નવ ચાલ્યુ, મેધા સાસુનુ ગન ના ગા'લ્યુ.
તેથી સામૈયુ સામુ હાલ્યુ, નવધા સ્વામી રે, ગડપ આવિયા ૫
પછે ગુરૂ †આચારે હેળવિયુ, મન ધીશના સ્વામીગા ગેળવિયુ,
રૂડુ કૃત્ય તે બ્રહ્મમા ભેગવિયુ, નવધન સ્વામી રે, ગડપ આવિયા ૬

રાગ ધોળ ૬૧ મુ.

સુધારસ સામૈયુ તે લીધુ રે, મોટે મોટે મહાન્તે પીધુ રે,
જાનૈયાને ઉતારા તે આપો રે, રીતે ભાતે પાથરણા પથરાવો રે ૧
નિવૃત્તિ નારી ને અમળ વહુ રે, ગતિ ગતિ ગડપ ગળિયા સહુ રે,
બુદ્ધિ બાઇ કન્યાજીની માડી રે, આવ્યા તે તો કારણ કલવો જગાડી રે ૨
જાનૈયાને જગવા તે ઉઠાડો રે, રીતે ભાતે પતરાળા પાડો રે,
સોનાના બાજઠ હીરલે જડિયા રે, તે પર ગનોરથ રૂપી થાળ ધરિયા રે ૩
*ત્રિગુણ રૂપ ઉદક ભરા સુ ટાઢુ રે, જમવાને શીરો પૂરી ને લાડુ રે,
ઉનો ફૂર કમોદ સેવો સારી રે, તીખી ખાટી તર્ત તળી તરકારી રે ૪
માહોમાહિ આગ્રહને કરી રે, પલાઠી વાળીને દુદ ભરી રે,
લીધા આચગન આ ૧ દ આણી રે, વરઘોડે ચઢિયા તે સારગપાણિ રે ૫
વર્ણવે શોભા તેની ધીરદાસ રે, પૂરના અંતર કેરી આશ રે,

રાગ ઘોડલીનો ૬૨ મો.

વરઘોડો નવધન નાથનો રે

ગન પવન રૂપી ઘોડીલો, સાથે અનુભની અસ્વાર રે,
ઘણા સત્ય ધાગ શોભિતા, સ્વામી ઘોડલિયે અસ્વાર રે વરઘોડો ૧
હેત હવૈયો છૂટિયો, વ્યાધિ બદુકોના સુસનાડ રે,
ઘણી કર્મની કોઠીઓ ઉડિયો, ભવાઈ *જુગગોના ભણકાર રે , ૨

---

૫ મેધા–બુદ્ધિ સામૈયુ–સામોણુ–સામા તેડવા જઇ આદરસત્કાર કરતી વખત જે ગાગનુ પાણી પાનાગા આવેછે તે † આચારે—આચાર્યે—ગોરે ધોળ ૬૧મુ ૨ કારણ કલવો-વરઘોડો આગે પગુવા જતા પેહેલા કન્યાની તરફના લેગઓ થાળીગા લાડુ લઇને વરને ખવડાવા આવેછે તે સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ કારણ અને મહાકારણ છે, તેગા કારણરૂપી કલવો આપનાગા આ યો *ત્રિગુણ–રજ, તમ અને સત્વરૂપ જાણ ૪ ફૂર—ભાત તરકારી—શાક ૫ દુદ–પેટની ફાંદ રાગ ઘો ૬૨ મો ૨ વ્યાધિ—દુખ—રોગરૂપી બદુકોના સુસનાડ—ઉ સનાડા—અવાજ થતા હતા *ભવાઈ રૂપી જે વાસાનુ ઉઠવુ તેજુગગ

અનહદ નોબત ગડગડે, વાગે ધીરજ રૂપી ઢોલ રે;
પ્રેમ પખાજને ભાવ ભુંગળો, શબ્દ શરણાઇયો બોલ રે. „ ૩
મન વાચા કર્મણાના તાસાં, તડતડાટ વાજી કરે તોલ રે;
વરરાજા મંડપે આવ્યા તે, ધીર મુખે વર્ણવે બોલ રે. „ ૪

રાગ ધોળ ફેર ૬૩ મું.

ટેકને તોરણ અવિનાશી આવ્યા, બુદ્ધિબાઈએ તાંદુળ પુષ્પે વધાવ્યા;
શંકાનો શોક મટી ગયો વાલા, પોકી લેતી બુદ્ધિબાઇ કરી ચાળા. ૧
માયાનું ધુંશળ મુશળ મૂક્યું, પેદાકરંદાનું પોકણ પોક્યું;
પછે તન મન ધન આરોપિયાં રે, ભાગ્યા કુટિલતાનાં કોડિયાં રે. ૨
હળવે હળવે હરજી ચાલતા રે, ઉંચે આસને જઇ મા'લતા રે;
ગુરૂએ વિધિ કરી સર્વ સાજતી રે, પછે મુખ્ય રીત કરી ધીર રાજતી રે. ૩

રાગ ધોળ ફેર ૬૪ મું.

અધ્યાત્મ ગુરૂજી પધારિયા રે, ગાડ્યા ભજનનાં છેડા ગાંઠણાં રે,
નિજનાગની આરોપી વરમાળ રે, અધ્યાત્મ ગુરૂજી પધારિયા રે. ૧
હસ્ત મેળવિયો વિપ્રે તહીં રે, મામો મનોજ વાત કરે મહી રે;
કન્યા પધરાવો મનોર્થ મોયરૂ જહીં રે, અધ્યાત્મ ગુરૂજી પધારિયા રે. ૨
ધર્મ અર્થ કામ ક્રોધ મગળ આરોપિયાં રે, વેદ મંત્રે રૂડું બી રોપિયાં રે;
પરણી ઉઠતાં સુરતાકન્યા ઓપિયાં રે, અધ્યાત્મ ગુરૂજી પધારિયા રે. ૩
બીજે દિને કંસાર આરોગિયા રે, ચરભક્ષ કરી રૂડાં સુખ ભોગિયા રે;
પછે પરણી ઉઠયાં બને નિરોગિયાં રે, અધ્યાત્મ ગુરૂજી પધારિયા રે. ૪
શિવ વિરંચી વિષ્ણુ આવિયા રે, તે તો ચાંદ્લો રૂડો લાવિયા રે;
કરી ચાંદલો ગયા તે ભાવિયા રે, અધ્યાત્મ ગુરૂજી પધારિયા રે. ૫

નો શણુકાર. ત્રીજી વીટીમાં ભુંગળાનું સ્વરૂપ વર્ણવેલું છે. ૩ શબ્દ—નાદ ઉઠવાનો જે પોવકાર તે શરણાઇ. ધોળ ૬૩ મું. ૧ તાંદુલ—ચોખા. પોકી—પોકવુ—ચોરીના માંડવા અથવા ઘરના ઉંબરા બાર સાસુએ કે તેની તરફની બીજી કોઈએ પેહેરેલા લુગડાથી ઢાંકી ધુંશળ, મુશળ, રવૈયો અને ત્રાક વડે પોંકવામાં આવેછે તે. ૨ ધુંશળ—ધુંસરૂ—ધુંસરી. કુટિલતા—કપટપણારૂપી કોડિયાં. જેને દંપતિ પગ વડે ભાગી અંદર જાય છે તે. ધોળ ૬૪ મું. ૧ અધ્યાત્મ—આત્માની જ્ઞાનશક્તિ અથવા તેનું સાધન, તે રૂપ ગુરૂ. નિજનાગ એટલે અજપાની વરમાળ ૨ મોયરૂ—મંડપ. ૪ ચરભક્ષ—બ્રાહ્મણોમાં પરણ્યા પછી બીજે દિવસે એ ક્રિયા કરવામા આવેછે તે. ભોગિયા—ભોગવ્યાં. ૫ વિરંચી—બ્રહ્મા.

એ વિધે લગ્ન થયા સુખરૂપમા રે, ધીરે, ઘણું યા શાલિ કૂપમા રે,
તેથી વરસ્યા અહનિશ અનુપમા રે, અધ્યાત્મ ગુરૂજી પધારિયા રે ૬

રાગ ધોળ ૬૫ મુ.

સુગતા કુવરી સાસરે ચાલ્યા, અખંડ વરની સાથ જોને,
હેતે પ્રીતે રીતે બેઠ્યા, જે ત્રિભોવન કેરા નાથ જોને ૧
ઉન્નતિએ અજવાળુ ભાળ્યુ, સરિયા તેના કાજ જોને,
સુખ સખી ઘટરૂપી મોટમા, આનંદહેલી આજ જોને ૨
બ્રહ્માનંદના સુખજ માણ્યા, સુકૃત પર્યંકે પોઢી જોને,
જ્ઞાનગાદી પર ગુરૂજ્ઞાન લીધુ વિજ્ઞાનચાદર ઓઢી જોને ૩
પતિએ કરેલી વાતો જે જે, (તે) મહિયરમા સૌ પેર કીધી જોને,
તે ત્રિગતે વર્ણવિને સતો, બ્રહ્મ થઈને પીજો જો ૪
અજ્ઞાનને ધર્માંધ મૂકી અન્ય પાસે બ્રહ્મરાજ જોને,
ધીર સદ્ગુર ગાદીવાળા, સરિયા તેના કાજ જોને ૫

રાગ ધોળ ચાલ ફેર ૬૬ મુ

પિયર આવ્યા પોતી રે, સખી આવી મળી ટોળે,
બાઈ સુખ કહો તમ તણુ રે, કેમ રહ્યા પતિને ખોળે ૧
તે સુણી કહેતા સુગતી રે, સખી સુણો ચિત્ત લગાડી,
આ રીતે પિયુને રીઝવી રે, તમો મળવી તેને અગાડી ૨
મૂઢ મનમા આવુ ધારજો રે, જે જે કહીએ અમો સખી શાણી,
તો તો તરશો ભવાબ્ધિને રે, થશો નિર્ગુણ નાથની રાણી ૩
ભક્તિ પદ ભારે રે, મુક્તિ-પદ સદ્ગુર પાસે,
જાગૃત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ રે, તુર્યા પદ ઉલ્લાસે ૪

ધોળ ૬૫ મુ ૨ ઉ મનિમુદ્રાએ આત્મ—પ્રકાશ જોયો માટે છોકરીને સાસરે વળાવતી વખતે જે માયામોટનુ (ભાદી વડિયો, પાપડ, ધરૂ, નાળિયેર, રેજો અને રૂપિઓ મૂકી) આપવામા આવે છે તે ઘટ—અંતર રૂપી મોટમા આનંદેલી ભરવામા આવી હતી ૩ પર્યંક—પલંગ વિજ્ઞાન—અનુભવીજ્ઞાન (વિગેરે) ૬ અજ્ઞાન અને ધર્માંધ—ધર્મમા આંધળા (પ્રમત્ત) થઇ ગયેલા વગર બીજા બ્રહ્મરાજને પામેછે ધોળ ૬૬ મુ ૩ ભવાબ્ધિ-(ભવ-સંસાર અબ્ધિ સમુદ્ર) સંસારરૂપી સમુદ્ર ૪ જાગૃત, સ્વપ્ન ઇ ચારિ પાદ અવસ્થાઓ છે

*બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને વેધી રે, હું તો શંકર ઘરથી સચરી,
ખેચરી ભૂચરી અગોચરી રે, ગાહી ઉન્મની અને ચાચરી ૫
ઈંગળા પિંગળા રહી આગળી રે, વળગી સુષુમ્ના વરતી,
માહિ મળ્યા તીર ત્રિવેણી રે, ગંગા જમુના સરસ્વતિ ૬
શૂન્યશિખર ઉપર રે, અખંડ અંતરજામી,
હું ભમર અગળા નારી રે, મમ હૃદે બિરાજે બડનામી ૭
ઉંચી જ્યોતો આકાશમાંરે, હર તે હેઠાં બેઠા,
રોમ રોમ રમી રહ્યા રે, ચગચર મેં દીઠા ૮
સખિ! પરણ્યા પિયુની વારતા રે, પિયરીએ કયમ કહીએ,
પિયુ ગમ્યાનું પારખું રે, ગાત્ર લોચનિયામાં લહીએ ૯
એ બ્રહ્મસ્વામીના સુખને રે, જે પરણે તે માણે,
દાસ ધીરો વિવાહ ગાઈને રે, સુરતી જન્મો જન્મ પ્રમાણે ૧૦

રાગ ગુજરી ૬૭ મો.

કર્તા તુહિ તુહિ, તુહિ તુહિ ગાતા રે —
જડ ચૈતન્ય જળ સ્થળ જ્યોત, આત્મા આનંદ અદ્વૈતા ટેક ૧
પોતે ધરણી પોતે આકાશ પોતે ચંદ્ર ને પોતે સૂર રે,
જ્યાં જોઈએ ત્યાંહાં પોતે, પોતે નાગયણનું નૂર કર્તા ૨
પોતે કાયર ને પોતે શૂરા, પોતે પૂરા વીર રે,
પોતે ફકીર ને પીર છે પોતે, પોતે ધારણ ધીર રે કર્તા ૩

---

*બ્રહ્મા રજોગુણ, વિષ્ણુ સત્વગુણ અને તમ એ શંકરના ઘરથી વેગળી ચાલી એટલે ત્રિગુણાતીત થઇ ખેચરી ભૂચરી ઇત્યાદિ સહજયોગની પાંચ મૂદ્રાઓના નામ છે ૬ ઈંગળા પિંગળા આદિકના ખુલાસા માટે વર્ષ ૩ જાના અંક ૨ જાના પાના ૧૩ માંની ૩ ટીકા જૂઓ ૭ જેમ ભમર પુષ્પે લોભાય છે તેમ હું અગળા નારી (બળગની સ્ત્રી)ના હૃદયમાં બડનામી—મોટા નામવાળા—પરમાત્મા બીરાજ્યા—બીરાજે છે ૮ ઉંચી ઇ—એવા સ્વામીની પ્રકાશરૂપ જ્યોતિ તો ગગનમાં જાય છે ને હર—પરમાત્મા હેઠા—નીચે બીરાજ્યા ૧૦ દાસ—ધીરોદાસ આ વિવાહ ગાઇને સુરતીનુંજ પ્રમાણ જન્મોજન્મ કરે છે ગુજરી ૬૭ મો ૧ તુહિ તુહિ—તુંજ તુંજ ત્રીજા વર્ષના અંક ૨ જાનું પૃષ્ટ ૧૦મું જૂઓ અદ્વૈતા—અદ્વૈત-જેના સરખું બીજું કંઇ નથી તે એક, અનુપ ૩ પીર—મુસલમાન ધર્મના સાધુ મરી ગયા પછી જેની માનતા વગેરે ચાલે છે તે—ઓલિયા

ઠગરૂપે ઠગ ઠગ્યા ઠગ, ખળરૂપે ખાતરપાડુ રે;
દેશપતિ થઈ દુનિયાં દંડી, અગ્નિરૂપે લાયલગાડું રે. કર્તા. ૪
ગુજ વિના આણું કામ ન કાશો, તે જોતાં નવ રે' ભાન રે;
પણ ધીર ધણી છે ઢુંકડશો ભાઈ, દૂર ઢુંઢણ મત જાવ રે. કર્તા. ૫

રાગ ધનાશ્રી ૬૮ મો.

પ્રથમ સદ્‌ગુરૂને પાગે લાગું, જન્મો જન્મ તોરી ભક્તિ રે માગું;
સદ્‌ગુરૂ શબ્દ મારા હૃદયમાં વાગે, આનંદ મગ્ન થઇ મુને હરિરંગ લાગે. ૧
હરિના રંગમાં રે ભજન ધૂન લાગી, વિશ્વંભરમાં મારી સુરતા રે લાગી;
ભર નિદ્રામાંથી હું તો ઝબકીને જાગી, કોટિ કલ્પના આપદારે ભાગી. ૨
મિથ્યા મૃગજળ લહ્યો સંસારો, (જેમ) સુંવાળી દોરીએ બાંધ્યો સર્પનો ભારો;
ધીર ગુરૂ ગીલ આત્મારામ ઓળખાયે, †દાસ ને ભગવાન રગતારામ દીખાયે. ૩

રાગ ધનાશ્રી ૬૯ મો.

જગજીવન મને મોહન મળિયા રે, જન્મ મર્ણના ફેરા ટળિયા રે. ટેક.
આપે ગુરૂ આપે શિષ્ય, જોયા મેં તે તો જગદીશ;
છો અંતરજામી ઇશના ઈશ, બ્રહ્મે બ્રહ્મ ભળિયા રે, જગજીવન. ૧
મળચક્રથી આઘે ચઢિયા, મણિચક્રે આવી અડિયા;
વૈકુંઠની પારે પડિયા, વિષ્ણુ વારે પળિયા રે. જગજીવન. ૨
છે કૈલાસ માંહિ કલ્લોલ, આત્મારામ છે ઝાકમઝોળ;
ત્રિવેણી માંહે કરો ઝકોળ, ફેરા મારા ફળિયા રે. જગજીવન. ૩
ખટસેં એકવીશ હજાર, ઉર્ધ્વ મુખે સંધાધાર;
જ્યાં અખંડ ઇશ અપાર, બળવંત બળિયા રે. જગજીવન. ૪

ધનાશ્રી ૬૮ મો ૩ દાસ ઇ:—દાસમાં યાને ભગવાન—સ્વામીમાં રમતારામ દેખાડ્યા. ધનાશ્રી ૬૯ મો ૨-૩-૪-૫ મળચક્ર એટલે મૂળાધારચક્રે ગણપતિનું ગુદાસ્થાન છે, ત્યાંથી આઘા ચઢીને લિંગસ્થાને મણિચક્રે—મણિપુરચક્રે બ્રહ્માનું સ્થાન છે ત્યાં ઠર્યા. ત્યાંથી નાભિચક્રે વિષ્ણુનું વૈકુંઠ, તે પડતું મૂકીને આગળ હૃદય સ્થાને અનાહતચક્રે શંકરના કલ્લોલ કૈલાસથી કંઠસ્થાને વિશુદ્ધચક્રે ઝાકમઝોળ—ઝળહળતા આત્મારામને—ભ્રકુટીસ્થાને—અગ્નિચક્રે ઈંગળા, પિંગળા ને સુષ્મના, એ ત્રણેના જળમાં નાવાથી મારો સફળ ફેરો થયો. અને ખટસેં એકવીશ હજાર—એકવીશ હજાર છસેં અજપાજાપે મોઢે એક ધારે સંધાયલા-ખંડ ન પડે એવા અખંડ ઈશ્વર

શૂન્યશિખર પર અગર અજર નર, ધીર ધણી ધરધ ધર;
ભાઈ તે વરિયા રૂડા વર, જે અઢળક ઢળિયા રે. જગજીવન.

ગુરૂપ્રશંસા.

કવિત.

ગુરૂનાથ મહારાજ, તણું વરણન કરૂં,
જેને વરણી શકે ન, મોટા મોટા જોગિયો;
બ્રહ્માએ નિગમ ગાયા, તોપણ તે વનાંયા છે,
તો કહીએ કોણ માત્ર, ભાઈ ભવભોગિયો;
શેષને હજાર જીભ, તેહ હાર્યા ગુણ ગાતા,
(તો) જીવ્હા એક ચર્મની એ, કહ્યું શુંય રોગિયો;
ગાદી રાખું દેર રાખું, ભગત ભગત ભાખું,
ધીર એવો કપગ તરૂં, વિધ વિધ ઢોગિયો. ૭૦
ગુરૂ મળવાને માટે, કાયને તો કષ્ટ જોગે,
રાતીતાતી દેહવડે, ગુરૂગમ કયાથકી,
ગુરૂ મળ્યા ગુરૂ મળ્યા, એમ કહેતોજ ફરે,
તેણે થાય કાગજ શું, મરે ભવ સો ળકી;
જેહ ગુરૂ ભગ ટાળી, બ્રહ્મમાં ભેળાવી દેય,
(શું) સાગા કર્યા તેવા સંત, સુણવી ગિધ્ધા વડી,
ધીર ધણીથી અધિક, ધણીને દેખાડનાર,
(શું) તેના મળે વાટ ધાર, મરતું ઝકી ઝકી. ૭૧
જેણે દેહ આપ્યો રૂડો, વૈભવ તજ્યો છે કુડો,
બ્રહ્મચર્ય ધાર્યું જેણે, તેના ગુરૂને નમું;
નિદ્રાનો કરેલ ત્યાગ, દ્રવ્યમાં ન અનુરાગ,
એવા ગુરૂ તણું હુતો, ખુદણું સુખે ખમું,
લોભને લગાવી લાભ, ભ્રાંતિ તણો કાઢયો ભાત,
તેવા ગુરૂ તણી ચણુ-રેણુ માહિ હું રમું,
દાસ પ્રિય શિવ ધીર, મધ્યમા અડગ વીર.

આ ાર બળવાન બળિયા જે તેના અગર ગાજન તો શૂન્યશિખર(માટે ૬ઠ્ઠ ના ૨ જા અંકના ૧૮ મા પાનાની ૪ ટી (જુઓ)માં મેળાપ કરી લીધો ઈત્યાદિ સ્પષ્ટ છે. કવિત ૭૦ નિગમ-વેદ ભવભોગિયો—સંસારનો ભોગ ભોગવનાર રોગિયો—રોગવાળો. કવિત ૭૧ શું વડી—ભાગ. ઝકી—ઝાકરી, હાકરી.

ઠગરૂપે ઠગ ઠગા ઠગ, ખળરૂપે ખાતરપાડુ રે,
દેશપતિ થઈ દુનિયા દંડી, અગ્નિરૂપે લાયલગાડુ રે કર્તા ૪
તુજ વિના અણુ ઠામ ન હાતો, તે જોતા નન રે' બાર રે,
પણ ધીર ધણી ઠે ઢુંકડો ભાઈ, દૂર દુઠણુ મત જાવ રે કર્તા ૫

રાગ ધનાશ્રી ૬૮ મો

પ્રથમ સદ્ગુરુને પાગે લાગુ, જન્મો જન્મ તોરી ભક્તિ રે ગાઉ,
સદ્ગુરુ શબ્દ મારા હૃદયમા વાગે, આનંદ મગ્ન થઇ મુને હરિરંગ લાગે ૧
હરિના રંગમા રે ભજન ધૂન લાગી, વિશ્વભરમા મારી સુરતા રે લાગી
ભર નિદ્રામાથી હુતો ઝબકીને જાગી, કોટિ કલ્પના આપદારે ભાગી ૨
મિથ્યા મૃગજળ લહ્યો સંસારો, (જેમ) સુંવાળી દોરીએ બાંધ્યો સર્પનો ભારો,
ધીર ગુરૂ મીલ આત્મારામ ઓળખાવે, †દાસ ને ભગવાન રમતારામ દીખાયે ૩

રાગ ધનાશ્રી ૬૯ મો

જગજીવન મને મોહન મળિયા રે, જન્મ મરણના ફેરા ટળિયા રે ટેક
આપે ગુરૂ આપે શિષ્ય, જોયા મેં તે તો જગદીશ,
છે અંતરજામી ઇશના ઈશ, બ્રહ્મે બ્રહ્મ ભળિયા રે, જગજીવન ૧
મળચક્રથી આધે ચઢિયા, મણિચક્રે આવી અડિયા,
વૈકુંઠની પારે પડિયા, વિષ્ણુ નાટે મળિયા રે જગજીવન ૨
છે કૈલાસ માહિ કલ્લોલ, આત્મારામ છે ઝાકમઝોળ,
ત્રિવેણી માહે કરો ઝકોળ, ફેરા મારા ફળિયા રે જગજીવ। ૩
ખટસે એકવીશ હજાર, ઉર્ધ્વ મુખે સંધાધાર,
જ્યાં અખંડ ઇશ અપાર, બળવંત બળિયા રે જગજીવન ૪

ધનાશ્રી ૬૮ મો ૩ દાસ ઇ—દાસમા અને ભગવાન—સ્વામીમા રમતારામ દેખાડ્યા ધનાશ્રી ૬૯ મો ૨–૩–૪–૫ મળચક્ર એટલે મૂળાધારચક્રે ગણપતિનુ ગુહ્યસ્થાન છે, ત્યાથી આધા ચઢીને લિંગસ્થાને મણિચક્રે—મણિપુરચક્રે બ્રહ્માનુ સ્થાન છે ત્યા ઠર્યો ત્યાથી નાભિચક્રે વિષ્ણુનુ વૈકુંઠ તે પડતુ મૂકીને આગળ હૃદય સ્થાને અનાહતચક્રે શંકરના કલ્લોલ કૈલાસથી કંઠસ્થાને વિશુદ્ધચક્રે ઝાકમઝોળ—ઝળહળતા આત્મારામે—ભ્રકુટીસ્થાને—અગ્નિચક્રે ઈંગળા, પિંગળા ને સુષ્મના, એ નદીના જળમા નાવાથી મારો સફળ ફેરો થયો અને ખટસે એકવીશ હજાર—એકવીશ હજાર છસેં અજપાજાપે મોઢે એકધારે સંધાયલા-ખંડ ન પડે એવા અખંડ ઈશ્વર

જોડીને કર બેય, કહે ગુરૂજી કવ બોધો;
ધીર ધરી એવું ધ્યાન, ગુરૂને ફરી ફરી શોધો. ૭૬
લહે ઘણાને કે' ઘણા, અહિં ઇશ્વર અવિધાર;
પણ રસ્તો દાખે સદ્ગુરૂ, જ્ઞાન-ગલીએ સાર;
જ્ઞાન-ગલીએ સાર, ચઢાવી તો ગુરૂ દેતા;
તો કયમ દીજે નામ, અન્યનું રૂડું કહેતાં;
એ વિધ છે ગુરૂની કૃતિ, શીદ અન્યાશ્રય સહે;
ધીર નિરંતર રટ તુહિ, (કે) ગુરૂ વિણ જ્ઞાન ન લહે ૭૭

ધર્મવિચાર.

સવૈયા.

ધર્મ અનંત થયા મહીતળમાં, કળમાં કપટી પાડી રહંત;
કોઇ કહે કરો ઉભું ટીલું, તો તો મુક્તિ પાર વહંત;
કોઇ કહે ત્રિપુણ્ડ્ર જોઈએ, તે વિણ પ્રાણી નરક સહંત;
એ વિધિ ધર્મ તણા ધંધામાં, તિલક તણાં તોફાન કહંત. ૭૮
કે'તા વૈષ્ણવ સર્વ સમરપો, નહિતો જમના ખાશો માર;
ગુરૂ ભુક્તા પુઠે ભોગવજો, નહિતો પડશે ભાર અપાર!
પુરૂષારથ તજી થજો કામની, નાચી રીજવજો ભરતાર;
દાસ ધીર એ ખોટી ધારણ, પેટ તણા કીધા આચાર. ૭૯
શૈવ કબીર ને દાસ પંથના, રામનુજ જે બાળે કાય;
ગોરખ નાનક—પંથ પાધરા, (પણ) તત્વ તેહનાં વહેતાં જાય;
ગણીએ તારા નભના કદીમદી, કળિ-ધર્મ તો કેમ ગણાય?
માટ નકામી કુપથી મૂકી, ધીર બતાવત નિજકી કાય. ૮૦

કુંડળિયો ૭૬ કવબોધો—ક્યારે બોધ કરો. ૭૭ અન્યાશ્રય—બીજાનો આધાર. સવૈયો. ૭૮ મો. કળમાં—જુગતીમાં કપટી ધર્મ ગુરૂઓ ભોળા શિષ્યને પાડી રહેલાછે. ત્રિપુણ્ડ્ર—શિવમાર્ગી કપાળે જે ત્રણ સેરનું તિલક કરેછે તે. ૭૯ વૈષ્ણવ—વૈષ્ણવધર્મના આચાર્યો. ભુક્તા પુઠે—ભોગવ્યા—ખાધા પછી. પુરૂષારથ—પુરૂષપણું. ભરતાર—સ્વામી—કૃષ્ણ. ધારણ—ધારણા. ૮૦ શૈવ—શિવધર્મી. દાસ પંથના—એ નામનો એક પંથ ચાલેછે. રામાનુજ—રામાનુજનો ધર્મ પાળનારા તપ્તમુદ્રાવડે હાથ આદિકે ડામ દેછે, તેથી 'રામાનુજ જે બાળે કાય' એમ લખેલુછે. કળિ—ધર્મ—કળિયુગના ધર્મ. ધીર—ધીરાભક્ત. બતાવત—જનાવેછે. નિજકી—પોતાની.

કહી દેખ સાંખ દેખ તેને ગુરૂ ગુ ણે ૭૨
જોઇએ ત્યાગી વૈરાગી, પારોસાનો મગજ પિ,
ભવ્ય લિયો લિગી, એવો ગુરૂ ગાઢરો.
મૈન ધરે ત્યારે ધ્યાન, બોલે ત્યારે બોધપુંજ,
હસે ત્યારે હરી લિયે, એવું કામે જાડરો;
જ્ઞે બેઠા સમાધિમાં તો, થઇ રહ્યા બાર વીતે,
હાબુ લિયે ગુર ક્રોધ, બાંધે જૂઓ સાદરો,
ધન્ય ધન્ય ધીર ધાર, દાસ દેખાને શુ ન,
અનાથોને ગળી ગયો, ગુરૂ એવો તાહરો ૭૩

શિષ્યધર્મ.

કુંડળિયા.

સાચો શિષ્ય સંસારમાં, ભાળી લાગે પાય;
ગુરૂને ગોવિંદ માનતો, નહિ ગરવા મારીશ,
નહિ ગરવા મારાય, ધ્યાન એક તેનું ધરતો;
નહિ અવરનું કામ, ભજન દઢ તેનું કરતો;
હરખ ભાવ તે ગુરૂ, ધીર ગુરૂ સુર પ્રમાણો;
(જે) ધારે એવો ધર્મ, ખરેખર તે શિષ્ય સાચો. ૭૪

ગરવા ગુરૂ જેણે લહ્યા, તે ઉતર્યા ભવપાર;
બાકી રહ્યા સૌ ગુમતા, અજ્ઞાની અંધિઆર;
અજ્ઞાની અંધિઆર, જેહણે જનમ ગુમાવ્યો;
ભટક્યા ભવાબ્ધિ-વાર, તોય છેડો નવ આવ્યો;
ધીર ન લાધ્યા ગુરૂ, રહ્યા તેને રડવડતા,
લાધ્યા ઉતર્યા પાર, ગળ્યા જેને ગુરૂ ગરવા. ૭૫

શોધો ફરી ફરી શું તમે, છે જગમાં ગુરૂ એક;
ગુરૂ વિણ દાસો દાગ નહિ, લહે જેહ વિવેક,
લહે જે વિવેક, તેહ તો ગુરૂ ગુરૂ ભાખે,
ગુરૂ વિણ નહિ ઉચ્ચાર, દેવ દેવી નહિ દાખે,

કવિત ૭૩ મું. ભાવ્યશ—પ્રૌઢ—સુંદર દિલની રીફવનાગો લાહરો—સાપર—ધૂર્ત—જૂઠો આ શબ્દ મરાઠી ભાષામાં ઘણો વપરાયછે કુંડળિયો ૭૪ સુર—દેવ ૭૫ ગરવા—મોટા ભવાબ્ધિવાર—સંસાર રૂપી સમુદ્રના પાણીમાં

જોડીને કર બેય, કહે ગુરૂજી કય બોધો;
ધીર ધરી એવું ધ્યાન, ગુરૂને ફરી ફરી શોધો. ૭૬
લહે ઘણાને કે' ઘણા, અહિં પ્રશ્નર અવિચાર;
પણ રસ્તો દાખે સદ્‌ગુરૂ, જ્ઞાન–ગલીએ સાર;
જ્ઞાન–ગલીએ સાર, ચઢાવી તો ગુરૂ દેતા;
તો કયમ દીજે નામ, અન્યનું રૂડું કહેતાં;
એ વિધ છે ગુરૂની કૃતિ, શીદ અન્યાશ્રય સહે:
ધીર નિરંતર રટ તુહિ, (કે') ગુરૂ વિણ જ્ઞાન ન લહે ૭૭

ધર્મવિચાર.

સવૈયા.

ધર્મ અનંત થયા મહીતળમાં, કળમાં કપટી પાડી રહંત;
કોઇ કહે કરો ઉભું ટીલું, તો તો મુક્તિ પાર વહંત;
કોઇ કહે ત્રિપુણ્ડ્ર જોઈએ, તે વિણ પ્રાણી નરક સહંત;
એ વિધિ ધર્મ તણા ધંધામાં, તિલક તણાં તોફાન કહંત. ૭૮
કે'તા વૈષ્ણવ સર્વ સમરપો, નહિતો જમના ખાશો માર;
ગુરૂ ભુક્તા પુંઠે ભોગવજો, નહિતો પડશે માર અપાર।
પુરૂષારથ તજી થજો કામની, નાચી રીજવજો ભરતાર;
દાસ ધીર એ ખોટી ધારણ, પેટ તણા કીધા આચાર. ૭૯
શૈવ કબીર ને દાસ પંથના, રામનુજ જે બાળે કાય;
ગોરખ નાનક—પંથ પાધરા, (પણ) તત્વ તેહનાં વહેતાં જાય;
ગણીએ તારા નભના કદીગદી, કળિ–ધર્મ તો કેમ ગણાય ?
માટ નકામી કુપથી મૂકી, ધીર બતાવત નિજકી કાય. ૮૦

કુંડળિયો ૭૬ કવબોધો—ક્યારે બોધ કરો. ૭૭ અન્યાશ્રય—બીજાનો આધાર. સવૈયો. ૭૮ મો. કળમાં—જુગતીમાં કપટી ધર્મ ગુરૂઓ ભોળા શિષ્યને પાડી રહેલાછે. ત્રિપુણ્ડ્ર—શિવમાર્ગી કપાળે જે ત્રણ મેરનું તિલક કરેછે તે. ૭૯ વૈષ્ણવ—વૈષ્ણવધર્મના આચાર્યો. ભુક્તા પુંઠે—ભોગવ્યા—ખાધા પછી. પુરૂષારથ—પુરૂષપણું. ભરતાર—સ્વામી—કૃષ્ણ. ધારણ—ધારણા. ૮૦ શૈવ—શિવધર્મી. દાસ પંથના—એ નામનો એક પંથ ચાલેછે. રામાનુજ—રામાનુજનો ધર્મ પાળનારા તપ્તમુદ્રાવડે હાથ આદિકે ડામ દેછે, તેથી 'રામાનુંજ જે બાળે કાય' એમ લખેલુંછે. કળિ—ધર્મ—કળિયુગના ધર્મ. ધીર—ધીરાભક્ત. બતાવત–બતાવેછે. નિજકી—પોતાની.

પાસેછે પણ જડે ન મૂરખ, શીદ જઈ જઈ તું ગોદા ખાય;
દેવળ કે તુલસીક્યારામાં, શું જડશે હે મૂરખ-ગમાં
તીર્થે ફરી ફરી દેહ ઘસાસે, સીધે ગયે ભાઈ મુદ્રા જાય;
ધીર ધણી હુંકામાં હુંકો, માગે શીદ શઠ ગુરૂની સાંપ. ૮૧

માયાનો મહિમા.

ચોપાઇ.

મહિમા માયાનોજ અપાર, જોગી જતિ હારે અધિકાર;
ગિધ્યા છે એમ જાણે સહુ, કોનો સસરો કોની વહુ. ૮૨

જૂઠા ધર્મની પાથરી જાળ, માયા-કાગ ગ્રસે તત્કાળ;
ધીર તજી તવ ખાશે માર, સત્ય ધીર પકડશે પેંજાર. ૮૩

બાજીગરનું મન ચપળ ફોક, રીઝવવા જ્યાં ત્યાં કરી લોક;
જો તેનું હોય ધીરો દાસ, તો કપટ રાખે નહિ તે પાસ. ૮૪

એવી માયા જૂઠી જાણ, જો મારો વિશ્વાસજ આણ;
ધીર ન માને જાણ હુંય, તો માયાકૂટ કરવી શુંય. ૮૫

ઇશ્વરસ્તુતિ.

તાત માગું છું તુજ કને, જુગ જુગ કીર્તન-ધ્યાન;
સેવા અચલ સ્મરણ સદા, દીજે ભક્તિ દાન. ૮૬

હું જંત્ર તું છું જંતરી, (પ્રભુ) તુંજ બજાવણહાર;
દોષ મો શીર કસ્યો, કરતા તું કિરતાર. ૮૭

પ્રસન્ન થયા પરમાત્મા, આપો અજપા ઇશ;
ત્રિગુણાતીત પોતે તમો, દિદાર દિયો જગદીશ. ૮૮

પદ પામ્યો પોતા તણો, (તેં) કીધું મુજ કલ્યાણ;
ઘટ ભીતર દેખ્યો ધણી, (દાસ) ધીર-નાથ નિરવાણ. ૮૯

સમાપ્ત.

---

૮૧ વીર્ય—સામર્થ્ય—રેત—બિંદુ. મુદ્રા—ખેચરી, ભૂચરી આદિક જે પંચ મુદ્રાઓ છે તે વીર્યવડે સધાયછે. એ માટે નિશ્ચલદાસજી પોતાના વિચાર સાગર ગ્રંથ મધ્યે ધર્મ વિચારની ૭૩ મી ચોપાઈમાં પણ આવાજ વિચાર જણાવે છે. જેવાકે:—"જાકો બિંદુ ન કબહુ નાસે, અલિન પેલિત નિદિ તન પ્રકાસે; યોગી કરત ખેચરીમુદ્રા, તાતેં બિંદુ રાખિ વહે ભદ્રા". શઠ ગુરૂ—ધર્મનો ઢોંગ બતાવી ઠગી લે એવા ગુરૂ. ચોપાઇ ૮૩ મી: ગ્રસે—ગળે. ધીર—ધીરજ. પેંજાર—જોડા. ૮૪ બાજીગર—વાદી. ૮૭ જંતરી—વગાડનારો. મો—મારે. ૮૮ ત્રિગુણાતીત—રજ, તમ અને સત્વ એ ત્રણ ગુણથી જૂદા પડી છૂટા થયલા. ૮૯ પદ પામ્યો—પોતે પોતાનું પદ (સ્થાન) મેળવ્યું. મતલબ કે મેં પોતે પોતાને ઓળખ્યો.

(૪)

તેવે સમે બંદીજન આવ્યા, આણી મન ઉલ્લાસ;
ધન્ય ધન્ય રે રાય યુધિષ્ઠિર, કીધો અતિ ઉજાસ. ૧૦
દઈ આશીષ સભામાં બેઠા, આવી ઓચર્યા ભાટ;
આદરભાવ દીધો રાજાએ, વાગ્યો મન ઉચ્ચાટ. ૧૧
તેણે સમે રાજાને ખોળે, બેઠો અર્જુનતન;
નામ અભિમન્યુ સહુકો જાણે, સુંદર રૂપ રતન. ૧૨
વરસ આઠનો તન શરીરે, કોમળ પરમ સુઅંગ;
એવો કુંવર બેઠો નિરખી, રાય તણે ઉચ્છરંગ. ૧૩
નગરે દ્વારકા કેરા વાસી, ભાટ તણો અવતાર;
તેણે સમે રાજાને પૂછે, (આ) કોનો છે કુમાર. ૧૪
કામ કળા ગુણ લક્ષણ પૂરણ, સામુદ્રિક એંધાણ;
સર્વ અંગ જોતાં કુંવરનું, કેમ કીજે વખાણ. ૧૫
કોણ દેશની કન્યા પરણ્યો, ક્યાં વર્યો એ બાળ;
તેણે સમે એ ભાટ પૂછતો, સાચું કો ભૂપાળ. ૧૬
એવાં વચન સુણીને બોલ્યા, રાય યુધિષ્ઠિર વાણ;
અર્જુનસુત એ પુત્ર અમારો, મુજ વહાલા પ્રાણ. ૧૭
સુભદ્રાસુત શે નવ જાણો, સોળકળા શશિતેજ;
એવે વદને સદા શોભતો, શ્રીકૃષ્ણ તણો ભાણેજ. ૧૮
આજ લગી એ વર છે અમચો, રૂપ તણો અવતાર;
એ યોગ્ય કન્યા કો મળશે, કરવો કોણ પ્રકાર? ૧૯
એવું વચન સુણીને બોલ્યા, સાંભળ તું ભૂપાળ;
એ સરખી કન્યા એક છે, હું કહું તમને ભાળ. ૨૦
શ્રી દ્વારામતી અતિ અનુપમ, જીવન જગદાધાર;
તેહ તણો વડ બાંધવ કહીએ, શેષ તણો અવતાર. ૨૧
તેહ તણે ઘેર કન્યા ઉત્તમ, નામ સુરેખા પર્મ;
(એ) અભિમન્યુ સરખી છે સ્વામિ, સાંભળો રાય ધર્મ. ૨૨
રેવતરાય તણી જે પુત્રી, નામ રેવતી સોહે;
તેહ તણી તનયા અતિ સુંદર, જાણો ત્રિભુવન મોહે. ૨૩

---

૧૦ કીધો ઇ૦. હે યુધિષ્ઠિર તેં યશનો ઘણો ઉજાસ—પ્રકાશ કર્યો.
૧૩ ઉચ્છરંગ—ઓછો. ૧૯ અમયો—કુંવારો.

એવું સાંભળી વિસ્મય પામ્યા, ધર્મતણા અવતાર;
બળભદ્રતણી જે ભગિની કા'વે, અર્જુન કેરી નાર. ૨૪
ભાણેજ કેમ વરે (એ) કન્યા, માતુલપક્ષે જેહ;
કૃતારથ નવ ધટે સર્વથા, મને લાગે સંદેહ. ૨૫
એવું સાંભળી ભાટ બોલ્યો, સાંભળ રાય સુજાણ;
મામા કેરી પુત્રી કા'વે, ભગિની સુત નિર્વાણ. ૨૬
ઋગ્વેદમાં એ મત છે, જોતાં ચાલ્યો આવે પંથ;
તે માટે મન સંદે' માણો, સાંભળો કરુણાવંત. ૨૭
અમો જઈ ત્યાં માગુ કીજે, દ્વારાગતી સ્વસ્થાન;
કરી વાત સમજાવું હળધર, જો આપે કન્યાદાન. ૨૮
ધર્મ કહે તમો દ્વારકા જઈ, વાત કરો નિરધાર;
ઉગ્રસેનના મનમાં આવે તો, કરશે તેહ પ્રકાર. ૨૯
સુરસેન ધરડા છે વસુદેવ, વળી પૂછજો સર્વ સાથ;
આદ્ય અંતનું કારણ જાણે, સ્વામી વૈકુંઠનાથ. ૩૦

વલણ.

આદ્ય અંતનું કારણ જાણે, ધટારત હશે તે કરશે નાથ;
પણ પાંડવની પ્રતિપાળ કરેછે, અમારે માથે તેનો હાથ. ૩૧

કડવું ૨ જું. રાગ કેદારો.

વૈશંપાયન એણીપેર બોલ્યા, સાંભળ જનમેજય રાય;
સુરેખા અભિમન્યુ સાથે, વિવા' કરશે યદુરાય. ૧
એવું સાંભળી ભાટજ ચાલ્યા, આણી મન આનંદ;
ચિરંજીવ તું રાય યુધિષ્ઠિર, દીધો આશીરવાદ. ૨
દ્વારકા મધ્યે પરવરિયા, આવ્યા કૃષ્ણ તણે તે (ઘર) દ્વાર;
છપન કોટિ યાદવ સંગાતે, બેઠા સભા મોઝાર. ૩
કૃષ્ણદેવને ગયો નમિવા, સર્વને કર્યા જુહાર;
ઘટિકા બે પુરે આવી, માંડી વાત વિચાર. ૪
વધામણી કાંઇ આપો અમને, વર જોયો છે એક;
સુરેખા સરખો છે તે વર, નવ કાંઇ મીન મેખ. ૫

૨૫ કૃતારથ—કરેલો—ધારેલો અર્થ. ૨૭ માણો—મ આણો—ન
૨૮ હળધર—બળદેવ

દાગ કળા ગુણ સંપૂરણ, સુંદર રૂપ રતન;
ઇંદ્રપ્રસ્થમાં શે નવ જાણો, ઇંદ્ર તણો જે તન.
તેહ તણો સુત અભિમન્યુ કહીએ, કોઇ સરિખું તેનું;
સુભદ્રાસુત શે નવ જાણો, કહું તમારો ભાણેજ.
તે સરખો વર નહિ કો બીજો, જોતાં સકળ સંસાર;
ભગિની સુતને કન્યા દેતાં, મન કરો ના વિચાર.
દક્ષિણ દેશે વિપ્ર ઋગ્વેદી, ગાડાવાટ કેવાય;
તેહ વંશમાં ભગિની સુતને, કન્યાદાન દેવાય.
તે માટે એ કારજ કરવું, એવી કરવી વાત;
પાંડવ છે નિજદાસ તમારા, સાંભળો બળભદ્ર ભ્રાત.
એને કન્યા દેવી ઘટે છે, માટે કરવું નાથ;
વાત સાંભળી સહુકો હરખ્યો, જાદવ કેરો સાથ.
કૃષ્ણ પ્રત્યે બળભદ્ર બોલ્યા, હરખ સહિત તેવાર;
તમને ગમે તો કરીએ સ્વામી, ઘટે તેજ પ્રકાર.
અતિ ભલા સગા છે પાંડવ, બોલ્યા જગદાધાર;
સકળ સાથે સંતોષી હરખી, બોલ્યા વચન વિચાર.
બીજે વેર વર્યો કોણ ખોળશે, અભિમન્યુ એ સાર;
વાત વિચારી શ્રીફળ ફોફળ, રૂપા નાણું સાર.
વિવાહ સહી કરી મોકલ્યો, ઇંદ્રપ્રસ્થ મોઝાર;
બળભદ્રજીએ કન્યા આપી, અર્જુનસુત નિરધાર.
નામ સુરેખા સહુ કોઇ જાણે, કન્યા રૂપ રતન;
તે વાત હસ્તિનાપુર જાણી, કોપ્યો દુર્યોધન.
મ્હારે સગપણ થયું કૃષ્ણ શું, વાત વિચારી મન;
પેહલી બેન સુભદ્રા પરણ્યાં, વળી પરણે અભિમન.
પૂર્ણ પક્ષ થયો પાંડવને, ચિંતા મનમાં વ્યાપી;
રાત દિવસ (તે) ઝુરે ઘરમાં, દુર્યોધન મહાપાપી.
અભિમન્યુ કેરો વિવાહ મળ્યો, વિવા (છે) બહુ દિ
દૈવતણી ગતિ લહેવા(ને), સમર્થ નહીં કોઇ જન.
પાંડવ દુઃખ પામ્યા જનમેજય, હવો મહા અનર્થ;

૧૫ સહી—નક્કી.

તેવામાં એક વિઘ્ન ઉપન્યું, દ્યૂત રમવા સમર્થ. ૨૦
ઇંદ્રપ્રસ્થ ગાંહીથી આવ્યાં, હારીને ધરસુત;
રાજ્ય રિદ્ધિ લીધી પાંડવની, રળિયાત થયો અંધપુત્ર. ૨૧
અર્જુનની અર્ધાંગના, અભિમન્યુ કુંવર સાથ;
વિદુર ભક્ત તે શ્રીમધ્વિતાગદ, સોંપી તેને હાથ. ૨૨
રાય યુધિષ્ઠિર છે મહારાજા, ધર્મનણો અવતાર;
બાંધવ પાંચે વનમાં ચાલ્યા, સંગે દ્રૌપદી નાર. ૨૩
હસ્તિનાપુરમાં રાજ્ય કરેછે, ધૃતરાષ્ટ્ર કેરો તન;
શકુનિ દુઃશાસનને તેડી, બોલ્યો દુર્યોધન. ૨૪
વારૂ કામ થયું મામાજી, રુડું આપણું સાર;
હમણાં રાજ્ય કરો પાંડવ વિણ, કોણ દીસેછે ત્રાસ. ૨૫
એમ કહીને પડો ફેરવ્યો, વજ્રડાવ્યાં નિશાણ;
પાંડવનો જે પક્ષ કરતા, ત્યાં દુર્યોધનની આણ. ૨૬
એણી પેરે તે કાળ નિર્ગમે, દુઃખી સુભદ્રા નાર;
અર્જુનસુત મૃગયા જાયે, અભિમન્યુ વન મોઝાર. ૨૭
આખો જઇ તે વનફળ લાવે, સોંપે માતાને હાથ;
એણી પેરે હસ્તિનાપુરમાં, દિન રાત દુઃખી સર્વ સાથ. ૨૮
પાંડવને ત્યાં બહુ દિન વિત્યા, હરખ્યો દુર્યોધન;
ગડગડે નિશાનધમ ધમ વાજે, ગરજે કૌરવપતિ રાજન. ૨૯

વલણ.

કૌરવપતિ રાજન રે, મન હરખ્યો અતિ ઘણું;
પૂછ્યો મન અભિમાનમાં, દેખી રાજ્ય પોતા તણું. ૩૦

કડવું ૩ જું. રાગ આશાવરી.

વૈશંપાયન એમ ઓચરે, સાંભળો પરીક્ષિતતન;
હસ્તિનાપુરની સભા મધ્યે, બેઠા દુર્યોધન. ૧
ભીષ્મ દ્રોણ ને કર્ણ દુઃશાસન, બેઠા મહા શૂર;
શત ભ્રાત જે પોતાતણા, અવર બીજા શૂર. ૨

---

૨૬ પાંડવનો—જે માણસો પાંડવોનો પક્ષ કરતા હતા તેમના પર હતી આણ-આજ્ઞા ફેરી.

ધ્વજા નેજા અશ્વ ગજ રથ, નિશાનનો નિર્ઘોષ;
બહુ દુંદભિ ગડગડે, વ્યાપી રહ્યું ત્રિલોક. ૩
સભા મધ્યે શૂર આવે, સબળ શોભામાન;
આદર શું અતિ માન દેતો, દુર્યોધન રાજાન. ૪
આજ સબળ પૃથ્વી માંહી, મુજ વિણ અવર ન કોય;
મેં પાંડુ તણા સુત વન કાઢ્યા, કર મૂછ ઘાલે સોય. ૫
પ્રધાન જે પોતા તણા, તેને પૂછે એમ;
હવે રાજ ભાગે આપણી, કાંઇ વાત કીજે તેમ. ૬
ચાર દહાડે સાંભળે, વન વીર જઇ કહે કોય;
એવું કાંઇ કીજિયે, (એ) મન ખેદ પામે સોય. ૭
ત્યારે કર્ણ મુખથી બોલિયો, સુણો રાજા ચતુર સુજાણ;
અભિમન્યુ વિવાદ ફોક કરીએ, નથી કોઇની આણ. ૮
બળભદ્રની દીકરી, સુરેખા તે સાર;
લક્ષ્મણો કુંવર તમારો, તેને વરાવો કુમાર. ૯
અભિમન્યુ વેરે માગી છે, તે વડ ભડ અર્જુન;
ત્યાં જઈ કીજીએ, તુજ પુત્રનાં લગન. ૧૦
ત્યારે દુર્યોધન કહે દ્વારકામાં, કોણ જાયે જન;
તેહનાં વાયક સાંભળે, પ્રભુ જગજીવન. ૧૧
બળભદ્ર ભગિની સુભદ્રા, તેહ તણો એ કુમાર;
સુરેખાએ વર્યો છે, તે રખે કહે નકાર. ૧૨
ત્યારે કર્ણ મુખેથી બોલિયો, એક વાત કહું સુણ રાય;
ત્યાં વિદુરજીને મોકલો તો, સકળ કારજ થાય. ૧૩
જઈ કહે ત્યાં એટલું, પાંડવ ગયા વનમધ્ય;
બહુ દિન વિત્યા મુઆ રવડી, નથી પડતી (તેની) સુધ્ય. ૧૪
તમામ દિન કારણે છું, અહીંયાં ગોપાળ;
બળભદ્રની કન્યા વરી, તેનો જાય કન્યાકાળ. ૧૫

---

૩ નેજા—ધ્વજા. નિર્ઘોષ—શબ્દ. ૯ કુમાર—કુમારી. ૧૦ વડ-ભડ—યોધ્ધો. ૧૪ ગધ્ય અને સુધ્ય એનાં પ્રાસ તૂટે છે પરંતુ અગાડી પણ એની ચારે પ્રતોમાં તેવો પાઠ હોવાથી તે રાખ્યો છે. મધુપ્રાપ્ત રેખ પ્રમાણે તેવો કવિએ કંઇ ગફલતપણું લેખ્યું હશે.

તેનો થઈ વાત કરશે, વિદુર શોભાગાન,
એમ કામ થાશે આપણું, સહસા કહેશે રાજાન ૧૬
દુર્યોધનનો કુવર છે, લક્ષ્મણો તેનુ નામ,
તેને કન્યા આપિયે, અભિમન્યુ ફરે ઠામ ૧૭
એમ કહી માગુ કરશે વિદુરજી ત્યા જાય,
ભક્ત માટે વચન સાચુ માનશે યદુરાય ૧૮
વચન એવુ સાભળી, રાય થયો રળિયાત,
વિચાર એ વાડ થયો, એ મ ા મોટી વાત ૧૯
ધૃતરાષ્ટ્ર પાસે આવિયા, જણુ ચાર તેણી વાર,
વારતા સહુ માડી કહી, જે મન કર્યો વિચાર ૨૦
વિદુરજીને તેડી કહો, તમો પિતાજી એ આજ,
દ્વારકામા જઈ કરીને, વેવુ કરે એ કાજ ૨૧
કુન્તા સુભદ્રા નવ લહે, જે ॥ દુ ખે જાો દિ ા,
અર્જુનસુત છે નાનકડો (કાંઈ) ાવ લહે અભિમન. ૨૨
વિદુરજી તેડાવિયા, ધૃતરાષ્ટ્ર કેરે ઘેર,
ભીષ્મપિતામહ નવ લહે જે રચી એવી પેર ૨૩

વલણ.

રચી એવી પેરરે વૈશપાયન ઉચરે,
કૌરવપતિ કહે વિદુરને, એ મજ તમથી સરે ૨૪

કડવુ. ૪ થુ. રાગ શોડી.

વૈશપાયન વદે વચન, સાભળ ભક્ત વિદુર વચન,
કરજોડી સુણો વિનતિ, તમારે જાવુ દ્વારામતી ૧
જઈ કૃષ્ણને કરો પ્રણામ, તમ સરખુ કઇ કહીયે કામ,
વડો ભ્રાત જે કૃષ્ણજી તણો, હળધરનો મહિમા છે ઘણો. ૨
તેહ તણી છે દીકરી અભિમન્યુ વરે તે સુદરી,
ત્યા જઈ માગુ લક્ષ્મણનુ કરો, પાડવનો નથી આશરો ૩
સોનની કરજો વિનતિ કન્યા જોગ બીજો વર નથી;
આગ કુળ કન્યા આવે પાલવટે મદુવશમા એ વર ઘટે ૪
આજ દુર્યોધન હસ્તિનાપુરવણી, સઘળે આણ ફરે તે તણી,

૪ પલવટે—પાલવ ઝાલીને(?)

સુણી વાત થશે રળિયાત, (ને) માટે તમોએ જાતું ભ્રાત.
કૌરવપતિનાં સુણી વચન, વિદુરતણું નવ માન્યું મન;
વળતા વિદુર કહે સુણ અંધ, કાદવનો શો કરવો પ્રબંધ.
અર્જુનસુતનો વિવાહ ગમ્યો, તે તુજથી કેમ જાયે દમ્યો;
તે માગ ગયા કાલે આવશે, અર્જુનસુતનો વિવાહ થશે:
વ્યાઘ્ર તણું જો મીઠું માંસ, તો શું ભક્ષ કરવાની આશ;
સેહેજે વાડ ચીભડાં ગળે, તું કંઈ છે જે કો સાંભળે.
વૃદ્ધ થઈ શું વેંશ કરે, ફટ પાપી એવું આદરે;
પાંડવ હરિએ મૂક્યા નથી, કૌરવપતિ ક્યાં થાઓ દુર્મતિ.
વન ગયા તો ટાઢું થયું, હજી તમારૂં કપટ ન ગયું;
બાળક ઉપર શો વિખવાદ, આફળિયે ઉતરશે નાદ.
પાંડવનું અદકુ છે તેજ, અભિમન્યુ કૃષ્ણ તણો ભાણેજ;
હું હમણાં દ્વારામતીએ ગયો, સમાચાર જઈ હરિને કહ્યો.
તે તો કદમે ન માને યદુરાય, શું પાપી માંડો છો અ
હૃદે અંધ હસ્તિનાપુર-ધણી, કુદશા હસ્તિનાપુર તણી.
મૂર્ખ મંત્રી મળ્યા છે સર્વ, અભિમાનથી આણો છે ગર્વ;
કાં દુર્યોધન ઘેલો થયો, છેલ્લો બોલ મેં તમને કહ્યો.
દુઃશાસન દુર્મતિ છે વીર, ભરી સભામાં કાઢ્યાં ચીર;
ત્યારે પૂર્યાં ગરડારક, તોયે તું સમજ્યો નહિ મૂઢ.
લાક્ષાગૃહે વિષમોદક કર્યા, તે સમે પાંડવ ઉગર્યા;
તમે તમારૂં ઘણુંએ કર્યું, કારજ એકુએ નવ સર્યું.
વાર્યું કોઈનું નવ કરો તમે, તો તમને શું કહીએ અમે;
છેલ્લો બોલ કહીએ હીએ ઘણો, હાથ આવ્યો કૌરવતણો.
વિદુરે તણાં વાયક સાંભળી, હૃદયા રાય રહ્યો પ્રજળી;
વળતો બોલ્યો દુર્યોધન, બાલા ભક્ત વિદુર પાવન.

વિદુર વળતા બોલિયા, સાંભળો જગદાધાર;
ત્રૈલોક્યમાંહી નીપજે તે, લહો સર્વ પ્રકાર.
પાંડુતણા તન વન ગયા, સંગે સુંદર નાર;
આજ દુર્યોધન રાજ કરે, હસ્તિનાપુર મોઝાર.
ચારે દહાડા તેહ (રાજ્ય) ભોગવે, જેહ પાંડવનું રાજન;
પણ પાંડવને પાસ તમારું, સદા જગજીવન.
દ્યૂત ક્રીડા રમ્યા પાંડવ, હારી બેઠા રાજ;
પાંડુતણા સુત વન ગયા; સ્વામી સાંભળો મહારાજ.
બહુ દિવસ વિત્યા શોધ નથી, હવે કરવો કોણ ઉપાય;
તેની ખબર તો પ્રભુ લહો, પણ અમને ચિંતા થાય.
અભિમન્યુ વેરે સુરેખા, તમો આપી છે જે સાર;
હવે વર્ષ ખમે નહીં, તે કરવો કવણ પ્રકાર. ૧૧
સાત પાંચ કે વર્ષ નવમાં, હોય કન્યાદાન;
અવર દિન બીજા કરો, પણ નહિ તેહ સમાન. ૧૨
પાંડવ તો આવ્યા નહિ, ને જાય કન્યાકાળ;
યથાર્થ ઘટતું કરો, જે જાણો તે ગોપાળ. ૧૩
વસ્તુ બીજી હોય તો, પડી રહે ઘર માંહ્ય;
કુંભ જેવડું માણેક પુત્રી, કહો રે'શે ક્યાંહ્ય. ૧૪
દહાડે દહાડે (કન્યા) થાય મોટી, કઠણ લોકાચાર;
યદુવંશમાં ઘટતું નથી, સત્ય માનજો નિરધાર. ૧૫
પુત્રી કેરા પિતાને, ઉચ્ચાટ હોયે અંગ;
દીકરી કેરા બાપની, (લાંઘો) હોયે નિદ્રા ભંગ. ૧૬
તમે કે'શો વિદુરને, શું ઉપન્યું છે મન;
વિચારીને જુઓ મનશું, પ્રભુ જગજીવન. ૧૭
પણ દુર્યોધને ઠાવિયું, તેમ કહું નરનાથ;
ભગવંત આગળ વાત સઉને, કહું કામ મિથ્યા વાત. ૧૮
શ્રીકૃષ્ણજી સાચું કહ્યું, પણ ચુપ રાખો વાત;
પછી વિદુર માગે વાત પૂછી, ત્યારે વૈકુંઠનાથ. ૧૯
કૃષ્ણ કહે સર્વે [illegible]

૮ રાજન—હે કૃષ્ણ। પાસ—સાથ.

હવે વરમતી આપણે કહો, વિદુર કરવું કયમ. ૨૦
મહારાજ મુજને પૂછશો તો, મુજથી કેમ બોલાય;
દુર્યોધને કહાવિયું જે, મુજ સાથ શ્રીયદુરાય. ૨૧
પાંડવ તણી જે વરી કન્યા, તે માગુ માગી માન;
દુર્યોધને અહીં મોકલ્યો, ધૃતરાષ્ટ્ર મળી રાજાન. ૨૨
ત્યારે મેં સમજાવિયો, કહી કઠણ વચન;
એમ વિદુર વાણી સાંભળીને, વિરમે થયા જગજીવન. ૨૩
સુરેણાં અભિમન્યુ વરશે, વિમાસે મન વાત;
એવે સમે ત્યાં આવિયા, બળભદ્ર હરિના ભ્રાત. ૨૪
આસનથી ઉભા થયા, વિદુર ને ભગવાન;
ભકતને ભેટ્યા જઈ, ત્યાં ઘણું આદરમાન. ૨૫
બળભદ્ર કહે તમો ઘણે દિવસે, કૃપા કીધી આજ;
તમો છો હરિ-ભક્ત પાવન, અમ સરીખુ કાંઈ કાજ. ૨૬
ત્યારે વિદુરને ત્યાં સાન કીધી, ના જાણે વડભ્રાત;
હસ્તિનાપુરમાં નિપજ્યું તે, કહો વિસ્તારી વાત. ૨૭
બળભદ્રને ત્યાં વિદુર કે'છે, જે રમ્યા પાંડવ દ્યુત;
ગજ રથ અશ્વ ઘોડા સાથે, હારિયું ઘરસૂત્ર. ૨૮
તનયા તમારી વરી છે, જે સુભદ્રાનો તન;
બહુ દિવસે માગુ કરે છે, રાય દુર્યોધન. ૨૯
લક્ષ્મણો કુંવર તેહનો તે, વરે અભિમન્યુ કેરે કામ;
બળભદ્ર કહે સર્વથા, આપણે કરવું કામ. ૩૦
શ્રીકૃષ્ણજીને પૂછિયું, બળભદ્રે તેણી વાર;
પ્રભુનો ત્યાંહાં બોલ જોવા, સિદ્ધ કહે નકાર. ૩૧
જો તમારે ચિત્ત આવિયું, કરો (એગ) વદે વૈકુંઠનાથ;
બળભદ્રે શ્રીફળ આપિયું, વિદુરજીને હાથ. ૩૨
પત્રિકા લખીને હાથ આપી, એક માસનું પ્રમાણ;
જાન લેઇને આવજો, એગ લખ્યું શારંગપાણ. ૩૩

---

૨૨ માન-માનપૂર્વક. ૩૧ પ્રભુ ઇ:-પ્રભુનો બોલ-(મન) જોવાને બળભદ્રે પૂછ્યું પરંતુ તેમને તો ખાતરીજ હતી કે કૃષ્ણ પાંડવ પક્ષના છે તેથી ના કહેશે.

પત્રિકા બાંધી વિદુરજી ઊઠયા, કરી દંડ પ્રણામ;
બળભદ્રને ચિંતા પડી, જે વધ્યું ઘરમાં કામ. ૩૪
રથ ચઢીને વિદુર ચાલ્યા, હંકાર્યા તોખાર;
બાર દહાડે આવિયા, હસ્તિનાપુર મોઝાર. ૩૫
પત્રિકા આપી અંધને, ત્યાં જઈ કર્યો નમસ્કાર;
વિદુર આવ્યા સાંભળ્યા, સહુ મળ્યા તેણી વાર. ૩૬

વલણ.

સહુ મળ્યું તેણે ઠાર રે, હર્ષ મનમાં અતિ ઘણો;
પછી વિદુરજીને પૂછિયો રે, વિચાર જે વિત્રાં તણો. ૩૭

કડવું ૬ ઠું. રાગ રામગ્રી.

વૈશંપાયન બોલ્યા મુનિજી, સાંભળ પરીક્ષિત રાયના તનજી;
વિદુર પધાર્યા નગર મોઝારજી, કૌરવપતિને આવ્યા દ્વારજી. ૧

ઢાળ.

દ્વાર આવ્યા સાંભળ્યા, મળ્યો કૌરવ સાથ;
દ્રોણગુરૂ ને કૃપાચાર્યને, જોડયા બન્ને હાથ. ૨
પ્રધાને આવી શીશ નામ્યું, વિદુર ફેરે ચર્ણ;
ત્યાર પછે આવી મળ્યા, દુઃશાસન ને કર્ણ. ૩
દુર્યોધન શત ભ્રાત સાથે, હર્ષ મનમાં અપાર;
વિદુરને જઈ શીશ નામ્યું, તમે ઘણી કીધી સાર. ૪
ગાંધારી કહે પુત્રને, જે લખ્યું વૈકુંઠનાથ;
કંકોતરી વંચાવિયે, અમો સાંભળિયે સહુ સાથ. ૫
પત્રિકા વંદી શીશ નામી, સર્વ સભાનાં કાજ;
દ્રોણગુરૂને હાથ આપી, વાંચિયે મહારાજ. ૬
પછે કનકપત્ર ઉકેલિયું, કંકુમ ચરચિત જોડ;
સભા સઘળી મોહી, હરિએ લખ્યું છે કોડ. ૭
સ્વસ્તિ શ્રી હસ્તિનાપુર સ્થાનક, કૌરવપતિ રાજાન;
ભીમ દ્રોણાચાર્ય કારકામી, ભક્તિ શ્રી ભગવાન. ૮
સાગ ગુણ સમ્પૂર્ણ કદાચ, ભાઈ દુર્યોધન;
દુપદજો નો [illegible] લખાણી, કેહેવેન ન આવે જન. ૯
વિદુરજી આવ્યા હતા તે, [illegible] સર્વ પ્રસંગ;

પાંડવ સંબંધી નિપજ્યું જે, હસ્તિનાપુર મોઝાર. ૧૦
અપરમ્ બીજું સર્વ કો, જાણે તમારો સાથ;
અર્જુનસુત વર્યો છે, તે નથી છાની વાત. ૧૧
તે ભવિષ્ય પાછું કેમ ટળે, સહુ કહે આડો આંક;
પણ જોગ છે આપાપણા, તો તમારો શો વાંક. ૧૨
તે માટ પત્ર મોકલ્યું, ઉતાવળું તે આજ;
પ્રથમ અહીં આવી કરો, શુભ લગ્ન કેરું કાજ. ૧૩
વૈશાખ સુદી એકાદશી, શુભ વાર મંગળ હોય;
તે દિવસ ઉપર આવજો, દ્વારકાં સર્વ કોય. ૧૪
બીજો મુને ભય ઘણો છે, અર્જુન કેરો મન;
એક વાર આવી કરો, ઉતાવળું લગન. ૧૫
પક્ષી કે પાંડવ તણો, જઇ કરે કો જાણ;
અભિમન્યુ અર્જુનને, જે હોમે કલ્યાણ. ૧૬
એમ લગ્નપત્રિકા સાંભળી, સહુકો થયું રળિયાત;
હસી હર્ષી હિંડિયો સહુ, દુર્યોધનનો સાથ. ૧૭
હવે ઉતાવળું કારજ કરો, એક માસમાં લગ્ન;
નિશ્ચિંત થઇને રખે બેસો, રાય દુર્યોધન. ૧૮
કૌરવપતિને આંગણે, થઇ રહ્યો ધોધાટ;
પંચ શબ્દ ગડગડે, ઉચ્ચરે આશીષ ભાટ. ૧૯
તરિયા તોરણ બાર બાંધ્યાં, કુંકુમ હાથા સોય;
નારી ગીત ગાયે પ્રેમશું, અતિ હર્ષ મનમાં હોય. ૨૦
વિવા'તણો આરંભ માંડ્યો, રચ્યો મંડપ રાય;
બહુ રત્ન હીરા ઝળકતે, જેમ અર્ક જ્યોતિ સુહાય. ૨૧
જરકસિ કેરા તેજમાં, નીલમે ચકીત સાર;
મોતી ઝુમખાં ઝગમગે, ત્યાં થઇ રહ્યા ઝાલકાર. ૨૨
ત્યાં બહુ રંગ તંબુ તાણિયા, માંહિ હંસ કાઢયા હીર;

---

૧૧ અપરમ્—એ પછી બીજું. ૧૬ અભિમન્યુ ઇ૦—અભિમન્યુ અને અર્જુનને કલ્યાણ થાય એવી વાત તેને (અર્જુનને). કોઈ જાણ કરે માટે તમો પેહેલા આવી લગ્ન કરી જાઓ. ૨૧ અર્ક—સૂર્ય. ૨૩ માંહિ ઇ૦—તાણેલા તંબુમાં હીરના હંસ કાઢેલા હતા. જે સ્વર્ગના સુર-દેવ

જે સ્વર્ગે સુર સ્પર્દ્ધા કરે, જોતાં ન રહે ધીર. ૨૩
ત્યાં શોભાકારી કામ કીધાં, ચિત્ર કેરાં સોય;
દીસતાં ત્યાં દૃષ્ટિની ગતિ, ભ્રમ પામે સોય. ૨૪
એવી રચી શોભા અવનવી, માંડપે (ઘણી) અશ્વમેવ;
પ્રથમ ત્યાં પધરાવિયા, ગજવદન શ્રી ગણદેવ. ૨૫
બહુ નાર ગાયે પ્રેમશું, ગણપતી ગંડપ માંય;
સુખ લાલ=કીધાં પાન બીડાં, આપિયાં છે ત્યાંય. ૨૬
નિશાનના નિર્ઘોષ વાજે, જંત્ર તાલ મૃદંગ;
દુર્યોધનને માંડવે, થઇ રહ્યા નવલો રંગ. ૨૭
ગુણી ગાંધર્વ ગાન કરતાં, ઉપજાવે આનંદ;
ભાટ ચારણ બંદીજન તે, બોલે નાનાવિધ છંદ. ૨૮
ઘમઘોર રચિયો માંડવો, બહુ કીર્તિ જશ બોલાય;
પડયું કાને સંભળાય નહિ, બહુ ઢોલ કેરે ઘાય. ૨૯
ત્યાં સભા પૂરી બેઠો રાજા, ઉચરે મુખથી વાણ;
કંકોતરી લખી મોકલો, જ્યાં ફરે મારી આણ. ૩૦
દેશ દેશના તેડાવિયા, દળપતિ દુર્યોધનં;
સંગ્રામે શૂરા જેહ છે, ત્યાં ગણ્યા બહુ રાજન. ૩૧
પ્રતાપ કૈરવપતિનો, આવી ગણ્યા સહુ કોય;
પાંડવ તણી જે પક્ષ કરતા, તે શીશ નામે સોય. ૩૨
ગજ રથ ને પાલખી, અસવારી કરી કેકાણ;
આઇ દશ અક્ષોહિણી મળ્યું, ત્યાં ગડગડે નિશાણ. ૩૩
દ્રોણગુરૂ ને કૃપાચાર્ય, અશ્વત્થામા મુનિજન;
શત ભ્રાત દુર્યોધન તણા, આવ્યા બહુ રાજન. ૩૪
કામ કાગ સહુ કાગ કરે, આપ આપણો અધિકાર;
જેને જેવી યોગ્યતા, એમ દિવસ વિત્યા ચાર. ૩૫

(બ્રહ્મદેવ) નાં વાહન જે હંસ તેની સ્પર્દ્ધા–બરાબરી કરે—કરે તેવા હતા. ૨૫ ગજવદન—હાથીના મોઢાવાળા શ્રી ગણદેવ—ગણપતિ. ૩૩ કેકાણ—ઘોડા.

સુભદ્રા જાણે નહીં, ન જાણે કુંતા માત;
ભીષ્મપિતામહ ન જાણે, જે નીપની છે વાત. ૩૬
એક દિવસ દંતધાવન કરે, અર્જુન કેરી નાર;
તેવે સમે મંદિરથી, વિદુર આવ્યા દ્વાર. ૩૭
સુભદ્રાએ પૂછિયું, કહો વિદુરજી શું થાય;
આજ દુર્યોધનને આંગણે, બહુ મળ્યા રાણા રાય. ૩૮
કેસરે વાગા છાંટિયા, મંગળ ગાયે નિજ નાર;
પંચ શબ્દે ગડગડે, રાય દુર્યોધનને દ્વાર. ૩૯
શું પાંચે પાંડવ ગયા જાણી, હર્ષ આણે મન;
આજ સકળ પૃથ્વી માંહે, મોટો રાય દુર્યોધન. ૪૦
ત્યારે વિદુર મુખથી ઓચરે, દુર્મતિ કૌરવ જેહ;
વાર્યું કોનું નવ કરે, વૃદ્ધ કેરું તેહ. ૪૧
પાર્થ પાખે આજ એને, કહ્યું કઠણ વચન;
અહંકાર મન માંહે (છે) ઘણો. પણ થાશે શ્યામ વદન. ૪૨
દુર્યોધને માંડિયું, તે શું કહું તુજ માય;
ક્ષત્રિય કો જે નવ કરે, તેવો કરે અન્યાય. ૪૩
પણ પુણ્ય છે પાંડવતણું, નાથને વહાલો ધર્મ;
કૂડાં કામ જો આદરે, પણ હરિ રાખે શર્મ. ૪૪
સુભદ્રા કહે નવ પ્રીછી, પ્રીછવો માંડી વાત;
કૌરવપતિને આંગણે, શો મળ્યો સઘળો સાથ. ૪૫

વલણ.

કયમ મળ્યો સઘળો સાથ સ્વામિ, સુભદ્રા વાણી વદે;
કંપ કેરે વિયોગે, દુઃખ છે જેને હૃદે. ૪૬

કડવું ૭ મું. રાગ સામેરી.

વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પરીક્ષિત્તન;

---

૪૨ પાર્થ ઇ:—અર્જુનાદિક પાંડવો પાખે (તેઓ હાજર નથી છતાં) વગર મેં દુર્યોધનને કઠણ વચન કહ્યું પરંતુ તે અહંકારીએ માન્યું નહીં, જેનું પરિણામ તેનું વદન શ્યામ—કાળું મોઢું થઈ એજ આવનાર.
૪૪ પણ ઇ:—દુર્યોધનાદિ કૂડાં કામ કરે છે પરંતુ હરિ—કૃષ્ણ તો પોતાનાની શર્મ રાખશે.

સુભદ્રાને વાત માંડી, વદે વિદુર વચન: ૧
બાઇ પુત્ર તારો વર્યો, બળભદ્ર તનયા સોય
દુર્યોધનના પુત્ર કેરો, ત્યાંહાં વિવા' હોય. ૨
પાંડુનંદન માગી છે જે, વડુ ભાડ અર્જુન;
(ને) અભિમન્યુ વિવા' ફોક કીધો, રાય દુર્યોધન. ૩
કુંવર જે પોતા તણો, લક્ષ્મણો જેનું નામ;
ત્યહાં જઇ પરણાવશે, અભિમન્યુ કેરે ઠામ. ૪
વચન એવાં સાંભળી, ધરણી ઢળી તે નાર;
પિતામહ શું મરણ પામ્યો, ધિક્ ધિક્ અવતાર. ૫
છને પાંડવે લાજ ન આવી, આજ બાળ મોસાળ;
અર્જુન સરખો વાઘ છે, (તેનું) માંસ ખાય શિયાળ. ૬
બળભદ્રજીને શું થયું, કેમ કરે એવું કામ;
વારી શે નંવ રાખિયા, શું કૃષ્ણ નો'તા ગામ? ૭
હવે હું શેની કરૂં મુજ, પીએર કેરી આશ;
પણ નશીબ એવું નીપજ્યું જે, કંથે છે વનવાસ. ૮
ધનંજયની લાજ માટે, માનતા મુજ ભ્રાત;
તમ વિણ આજ અનાથની ગત, થઇ મુજને નાથ. ૯
હું પીએર પેખે ગાજતી, શ્રી કૃષ્ણ હળધર વીર;
તે કંથ પાખે ભાખતું, મેલુ ગનતું હીર. ૧૦
એમ કહીને કળકળે, કલ્પાંત કરતી નાર;
આંસુએ સઘળું ચીર ભીજ્યું, વહે નેત્ર નીરધાર. ૧૧
આજ તો ઉદ્ધસ્ત થઇ, મુજ પીએર કેરી વાટ;
કામ કોરવે કલ્પાંત માંડ્યું, ધરે મન ઉચ્ચાટ. ૧૨
અંધ અકલે શું થયો, જે થયો નેત્રે હીન;
ધનંજયનો ત્રાસ આગે, સહુ જોઇ થાતા દીન. ૧૩
તેના સુતની વરી કન્યા; સર્પ મણિધર મોંય;
આત્માની શું આશ મૂકી, હાથ ઘાલે કોય. ૧૪

૬ બાળ મોસાળ—અભિમન્યુના—મોસાળ—દ્વારકામાં. ૧૦ પખે—પક્ષે. મેલુ—મલીન. ૧૧ કલ્પાંત—કલ્પાંત કરવા સરખું. ૧૨ ઉદ્ધસ્ત—ઉજડ. ૧૪ મોંય—મુખમાં.

હાલે પાંડવ આવશે, મુજ દિયર બાવનવીર;
વાત એવી સાંભળીને, રુધિર પીશે ધીર. ૧૫
કૈરવની સત જોઈ થઈ તે, ગર્વ આણે મન;
(પણ) અભિમન્યુ કુંવર અગ્નિ થઈ, બાળશે કૈરવ વન. ૧૬
પરાક્રમીનો પુત્ર મોટો, ધનંજયનો અંશ;
અભિમન્યુ કુંવર અવતર્યો છે, દહેવા કૈરવ વંશ. ૧૭
શું બાળક જાણી લાજ નાણી, દેખી મોટા પંડ;
પણ વજ્ર હોય નાનકડું, પર્વત કરે શત ખંડ. ૧૮
સુભદ્રા સાન્નિધ્ય બોલ્યા, વિદુરજી તેણી વાર;
બાઈ! દ્વારકામાં હું ગયો તે, લહું સર્વ પ્રકાર. ૧૯
શ્રીકૃષ્ણ ચરણે જઈ નમ્યો, પૂછિયું વૈકુંઠનાથ;
હસ્તિનાપુરમાં કુશળ છે, (ત્યારે) મેં માંડી કહી વાત. ૨૦
કૈરવે ત્યાં કપટ કીધું, ગયા પાંડવ વન;
ધનંજયની વરી કન્યા તે, માગુ કરે દુર્યોધન. ૨૧
તે દિવસે મુજને કહ્યું, વાત ન ઘટે એમ;
અર્જુન રૂપી ગજ આગળ, ચાર નાખી જેમઃ— ૨૨
તે કાઢવાને કરે કૈરવ, લેનાં જાશે પ્રાણ;
સુભદ્રાને વિદુર કે', હરિ ઉચર્યા મુખ વાણ. ૨૩
જાણી જોઈ હાથ ઘાલે, ઝોખરૂ-મુખ અંધ;
પણ સુરેખા અભિમન્યુને, છે પૂર્વનો સંબંધ. ૨૪
તે ટાળ્યું કોનું નવ ટળે, જો કરે કોટિ ઉપાય;
જે વિધાતાએ નિર્મિયું તે, પાછું કયમ નવ થાય. ૨૫
મુજ દાસ જાણી દયા આણી, કહી મનની વાત;
એટલે ત્યાં આવીઆં, બળભદ્ર હરિના ભ્રાત. ૨૬
પ્રણામ કરી ચરણે નમ્યો હું, મળિયા અન્યો અન્ય;
ત્યારે મુજને સાન કીધી, પ્રભુ જગજીવન. ૨૭
વડા ભ્રાતને પૂછી જુઓ, એ કેમ બોલે વાણ;
(પછે) પાંડવ સંબંધી નિપન્યું, તે સર્વ કીધું જાણ. ૨૮
બળભદ્રને મન આવિયું, જે જાય કન્યાકાળ;

૧૮ સાન્નિધ્ય—સમક્ષ.

દુર્યોધનનો કુંવર મરશે, (તેનો) મર્મ લહે ગોપાળ. ૨૯
કરાતરી દેખી કરીને, ટળી સર્વે શુદ્ધ;
રે મરણ આવે આવિયું, જે ઉપની દુર્બુદ્ધ. ૩૦
વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પરીક્ષિત્‌તન;
પછે વિદુર વચને સુભદ્રાને, લાગ્યો હુતાશન. ૩૧
સુભદ્રા સતી રોય માંહે, ગયો સઘળો દિન;
સાંજ પડી દિન આથમ્યો તહીં, આવિયો અભિમન્યુ. ૩૨

વલણ.

આવિયો અભિમન્યુ તહીં, સુભદ્રા બોલે નહીં;
કોણે દુભ્યાં માત તમને, પુત્રે ત્યાં વાણી કહી. ૩૩

કડવું ૮ મું. રાગ રામગ્રી.

એણીપેર બોલ્યો સુત અભિમન્યજી, સુણ સુભદ્રા શુભ વચનજી;
કોણે દુભ્યાં તમને માતજી, કે નથી કે'તાં મુજને વાતજી. ૧

ઢાળ.

માતા તુજને કોણે દુભી, કહો સત્ય વચન;
જીવ્હા કાપું ધડથકી, એમ બોલિયો અભિમન્ય. ૨
કર તણી જે આંગુલિ, તુને દેખાડે માત;
તો હું સુત અર્જુનનો, છેદું તેનો હાથ. ૩
સન્મુખ થઈને વક્ર દ્રષ્ટે, દેખાડી હો આંખ;
તો હાથ મારે અસ્ત્ર લઈ, કાપું તેની પાંખ. ૪
તો શોક એવડો શા થકી, આજ આણો મન;
વદન પખાળો ને ઉઠો, માત કીજીએ ભોજન. ૫
(એમ) પુત્ર કેરાં સુણી વાયક, નેત્ર જળ નિરધાર;
ગદગદ કંઠે થઈ કામની, રડે અર્જુન–નાર. ૬
તે બાંધ્ય કંઠે ધરી રહ્યો, કુંવર કોમળ શરીર;
પિતા મનમાં સાંભરીને, નેત્ર મુક્યું નીર. ૭
તાતનાં સુખ સાંભર્યાં, મુખ નવ બોલાય;
સુભદ્રાને કુંવર વારે, તું રહે રોતી માય. ૮
વેરી માંહિ વાસ પૂરી, કરો કાચું મન;

૪ પાંખ—પક્ષ

કાકા મારા કામ આવે, કુશળ છે અર્જુન. ૯
ત્યારે સુભદ્રા કે' કુંવરને, (મુને) પિછવે શું આજ;
કૌરવે કીધું તે થશે તો, જાશે પાંડવ લાજ. ૧૦
કુળ તમારા માંય મોટું, લાગશે લાંછન;
વ્યાઘ્ર કેરું ભક્ષ જે તે, જાંબુક *પ્રાશના કરે મન. ૧૧
રાજ્ય હારી ગયા વનમાં, તોય ન મૂકે પૂઠ;
કન્યા તમારી વરી છે જે, તે લેવા ફરે છે મૂઢ. ૧૨
તુંજ કામ ષડપીત્રાઇ પરણે, મેં સહ્યું કેમ જાય;
હૃદય મારે છિદ્ર પડિયા, વજ્ર કેરા ઘાય. ૧૩
જુધિષ્ઠિર મુજ જેઠ નહિ, દિયર કંથ ન કોય;
મુજ રંકતણો શો આશરો, એમ કહી આગળા રોય. ૧૪
ત્યારે કુંવર વળતો બોલિયો, તમો સાંભળોને માત;
હું એકલો અહીં શું કરું, જે મામ નહિ મુજ તાત. ૧૫
આજ વેળા એહની છે, જે કરે તે થાય;
દિવસ વાંકો આપણો, મા, પડયા અવળા દાવ. ૧૬
પાર્થ પાખે આજ મા હું, શું કરું પરાક્રમ;
એકલો છું તાત વોણો, શીર નહિ રાજા ધર્મ. ૧૭
એવા ભોગ છે આપણા તે, ભોગવે કોણુ માત;
ત્યારે સુભદ્રાને નેત્રથી, ઝરે આંસુપાત. ૧૮
પ્રતાપ મારા પિતાનો સહુ, નમે રાણા રાય;
તે ગયા કાલે આવશે તો, મુને ઘણી કલ્યાણ. ૧૯
તે માટ દુઃખ નવ ધરો માતા, તજો મનથી શોક;
પીતરાઇને જો ન પહુ પૂરા, હસે સર્વે લોક. ૨૦
(માત) બોલવાનો નથી અવસર, સમયે થવું સાવધાન;
મૌન કરીને રહો માતા, હું કહું માગી માન. ૨૧
અભિમન્યુ કેરાં વચનથી, ચડી સુભદ્રાને રીસ;
ચરણ કેરી અંગુલિથી, જવાળ લાગી શીશ. ૨૨
ક્રોધ વચને બોલાવતી, તિરસ્કાર કરતી નાર;
કૌરવથી કાયર થયો, ધિક્ ધિક્ તુજ અવતાર. ૨૩

૧૩ ષડપિત્રાઇ–પંચપિત્રાઇ. *પ્રાશના–ખાવા.

સ્તન-પાન કીધું માહરૂં, અર્જુન કેરૂં તેજ
કેમ તું ધીરજ મૂકે, શ્રીકૃષ્ણનો ભાણેજ. ૨૪
દીન વચન બોલતો, જો સુણે ક્ષત્રી કોય;
અર્જુન કેરા નામને તે, ઘણો અપયશ હોય. ૨૫
પરાક્રમ તુજ પિતા તણું, તું કાં ન જાણે મૂઢ;
ખાંડવ વન પ્રજાળિયું, તે દેખતાં ગરૂડારૂઢ. ૨૬
તો કોણ કપટ કૌરવ કેરૂં, કરે એવાં કામ;
વીણી (વીણી) એકે એકને, તું મારતી સંગ્રામ. ૨૭
ધરો આયુદ્ધ અંગકુંવર, શસ્ત્ર નાના ભેદ;
મહિમા તમારા પિતાનો, (જે) રણે જીતશો તેહ. ૨૮
સાથે મારી દ્વારકા(માં), આવો મામા પાસ;
બળભદ્રનાથી કૃષ્ણનો; મુને ઘણો છે વિશ્વાસ. ૨૯
અભિમન્યુ કહે માતાજી, મામાનું શું છે નામ;
જેણે જાણી જોઈને, કર્યું એવું કામ. ૩૦
ના પુત્ર તું પૂછે નહિ, બળભદ્ર દુર્યોધન;
પાંડવને શ્રીકૃષ્ણ સનમુખ, સદા એકે મન. ૩૧
આપણે ત્યાંહાં નિશ્ચે જાવું, હશે તે હોનાર;
તે કૃષ્ણજી સઘળું લહે, જે નિપન્યો પ્રકાર. ૩૨
અભિમન્યુ કહે માતાજી, મુજ બેસવા નથી રથ;
યુદ્ધ વિશે જાવું સર્વને, વિધાએ સમરથ. ૩૩
ત્યારે સુભદ્રા કહે વિદુરજીનો, રથ છે જેહ;
નકાર મુખથી નહિ કરે, જાઓ જાઓ માગી તેહ. ૩૪
અભિમન્યુ કે' રે વિદુરજીને, મોસાળ જાવા મન;
રથ આપો મુજને, એમ બોલિયો અભિમન્યુ. ૩૫
ત્યારે ઉઠી રથ મોકલ્યો, એક હના કેરો સાર;
તે ખાડ પેડે ચાલતો, તેણે આથ જોડ્યા ચાર. ૩૬
કનક રથ સોહામણો, હિમનો જડ્યો-જગન્નાથ;
વિવિધ પેરનાં નંગ જડિયાં, હીરા રત્ન અમૂલ્ય. ૩૭

---

૩૧ બળભદ્ર છે:—દુર્યોધનને બળભદ્ર સન્મુખ—અનુકૂળ છે અને કૃષ્ણ પાંડવને નિરંતર એકે મને અનુકૂળ છે.

સાંગી તે કનક જડાવની, તેમાં ઘુઘરી ઘમકાર;
મખમલ તકિયા સુજાદના, મણિ નીલ અંકિત સાર. ૩૮
મોતી ઝાલર ઝગમગે, હસ્ત કસણે હીર;
વિવિધ પેરની ગુંથણી, જોતાં ન રે' મન ધીર. ૩૯
અશ્વ ઉજ્જવળ અંગ ઓપે, ઉપર કનક પલાણ;
મોરડે મોતી જડયાં, ત્યાં ફરકે નિશાણ. ૪૦
ધ્વજ કેરા સ્તંભ કસીઆ, રથ ઉપર સાર;
પવન પ્રહારે પતાકા, ફગફગે ગગનાકાર. ૪૧
વિવિધ પેરનાં ઘણાં આયુધ, ગુરજ ગોળા નાળ;
રથ ઉપર મૂકિયાં, ચોગમ બાંધી પાળ. ૪૨
અક્ષય ભાથા બહુ ભર્યા, રથ ઉપર જેહ;
નાખતાં ખૂટે નહિ, મન રાખશો મા સંદેહ. ૪૩
કવચ કુંડળ હીરા મણિ, અતિ ઓપતાં આભરણ;
મુકુટ મણિ હીરે જડયા, બહુ નંગ નાના વરણ. ૪૪
સામગ્રી સહુ રથ ઉપર, ભરી વિવિધ પ્રકાર;
પુત્ર કેરો પુત્ર જાણી, ઈંદ્રે કીધી સાર. ૪૫
અશ્વ એવા જોતર્યા, અભંગ ઉડે આકાશ;
અસ્વાર થઈને આવિયો, કુંવર સુભદ્રાની પાસ. ૪૬
મા આયુધ ઈંદ્રે મોકલ્યાં, તે પેહેરિયા શણગાર;
કાને તે કુંડળ ઝળકતાં, કંઠે મુક્તા—હાર. ૪૭
એક સોમણનું શીરે બખતર, પેરિયું શુદ્ધ શરીર!
બેહુ ગમ ભાથા ભીડિયા, યોધ બાવન વીર. ૪૮
કટારી કેડે વાંકડી, કમાન ઘોર ગંભીર;
ડોગાં મેલ્યાં લટકતાં, શું દીસે સાગર તીર. ૪૯
બાંહે બાજુબંધ બેરખા, ને હસ્ત કસણે હીર;
બેહુ ખભાપર પણછ નાખી, સજ્યા ભાથા તીર. ૫૦

૩૮ સુજાદના—સારીજાદ (ગાદલાંની અતલસ). મણિનીલ—નીલમણિથી અંકિત કરેલા અર્થાત્ અલંકૃત કરેલા. ૩૯ હસ્ત-કસણે—હાથ કસવાને ઝાલવા માટે હીર (હીરની દોરીઓ ફુમતાં વગેરે). ૪૨ નાળ—તોપ—બંદૂક. (?) ૪૫ સાર—સાળ. ૫૦ ને હસ્ત—હાથે (દાગીના) કસવા માટે હીર.

એણીપેર કુંવર સજ થઈ, માતાને નામ્યું શીશ;
[ત્યારે] સુભદ્રાએ આશિષ આપી, [પુત્ર] જીવજે કોડ વરીશ. ૫૧
કુંતાજીની આજ્ઞા માગી, વદ્યાં પરમ વચન;
અમો દ્વારકા જઈ આવશું, મુજ સાથે છે અભિમન્ય. ૫૨
ત્યારે અરુણ ઉદય વેળા થઇ, ને થયો પ્રાતઃકાળ;
મા સારથી મુજ રથ નથી, એમ ઓચર્યો તે બાળ. ૫૩
ત્યારે સુભદ્રા કહે સારથી, અમો થાશું મારા તન;
હાંક રથ તું અહીંઆંથકી, જો મળે શુભ શુકન. ૫૪

વલણ.

મળે શુભ શુકન રે, કુંવરને માતા કહે;
(જે) વરી કન્યા આપણી, તે આપણે હાથે રહે. ૫૫

કડવું ૯ મું. રાગ આશાવરી.

વૈશંપાયન બોલિયા રે, સાંભળો પરીક્ષિતતન;
સુભદ્રા અભિમન્યુને, મળ્યા શુભ શુકન. ૧
પ્રથમ પોહોરે વંદિયાં, કુરંગ જમણા સોય;
એ કામ થાશે આપણું, તું મન વિચારી જોય. ૨
સારથી સુભદ્રા થઇને, ગ્રહી પોતે રાશ;
એની જાન પહેલાં આપણું જશું, પુત્રને કહે માત. ૩
રથ ખેડ્યો ઉતાવળો તે, પવનવેગે જાય;
અતિ વૃક્ષ ને પાષાણુ પેડે, ભાંગી ચૂરણ થાય. ૪
એમ જાય ચાલ્યાં પવનવેગે, ચઢિયાં પશ્ચિમ પંથ;
મહા અરણ્યમાં ભૂલાં પડયાં, વૃક્ષનો નાવે અંત. ૫
રથચક્ર દીસે નહિ, પાષાણુનો નહિ પાર;
ત્યાં ગુલ્મ વેલ લતા બહુ, વનસ્પતિ ભાર અઢાર. ૬
દક્ષિણ ભાગે કાવેરી, ગર્જતી ઘોર ગંભીર;
ઉત્તર ભાગે નર્મદાનું, વહે નિર્મળ નીર. ૭
હિડિંબાવનમાં જઇ રહ્યાં, ત્યાં દીસે તસ્કરો સંઘ;
ત્યાંથી ચાલી નવ શકે, ને ધરે મન ઉચ્ચાટ. ૮

---

૫૧ વરીશ–વર્ષ અથવા તું વરીશ (શ્રેષ્ઠ) તમે કોડ (વર્ષ) જીવજો. ૫૩ અરુણ–ઉદયવેળા–પરોઢિયું. ૨ કુરંગ–હરણ. ૬ ગુલ્મ—બોથાં.

(ત્યાં) ખાખર બાવળ ને અરીઠી, અરણીનાં બહુ વન;
ખાવડ ધામણ નિરખતાં, વિસ્મે થયો અભિમન્યુ. ૯
તાડ તરૂવર અતિ ઉંચાં, દિસતાં આકાશ;
તે જોઈ વૃક્ષ સુભદ્રાને, પડ્યો મનમાં ત્રાસ. ૧૦
બાવળિયા બહુ બોરડી, કાચકી ને કંથાર;
કંકોડી કૌચાં ઘણાં, ગાંઠી વાંસ કેરી જાળ. ૧૧
આસોપાલવ આકાશ જેવા, (અને) અગથિયા કેરાં વૃક્ષ;
સાગ શીશમ સરગવા, ને સિંધવા લક્ષોલક્ષ. ૧૨
દર્ભ શલાકા શૂલ સરખી, ગોખરૂ ને ગરમાળ;
(ત્યારે) સુભદ્રા કહે પુત્ર મારા, થશે કોણ હવાલ. ૧૩
પરવત કેરાં શૃંગ ઉપર, વૃક્ષ પહોંચ્યાં વ્યોમ;
મનુષ્ય અત્ર મળે નહિ, એવી વિષમ દારુણ ભોમ. ૧૪
બલ હીન અબળા શું કરે, તેની સંગ નાનું બાળ;
પર્વત માંહિથી વાઘ ગર્જે, (ને) સબળ નાખે ફાળ. ૧૫
રથ ચાલી નવ શકે, ત્યારે સુભદ્રા કહે વાણ;
તે માટ કુંવર મૂકયં શું, અગ્નિ કેરું બાણ. ૧૬
વૃક્ષ બાળો વન તણાં, ને કરો મારગ પ્રૌઢ;
અર્જુન કેરો પુત્ર શું છે, શું થઈ રહ્યો દિગ્મૂઢ. ૧૭
વચન સુણી ધનંજયસુતને, ધનુષ્ય લીધું હાથ;
હું આશા (કરી) વાટ જોતો હતો, શું જોજે મારી માત. ૧૮
શર અગ્નિ કેરો કાઢિયો, સાધિયું (તપે) તેજ અપાર;
દવ બળે વન પરજળે, વનસ્પતિ ભાર અઢાર. ૧૯
તેણે સમે વનના રાક્ષસ, કરે ઉલકાપાત;
ઘટોત્કચને જાણ કીધું, કહી માંડી વાત. ૨૦
વાંસ ફૂટે ગિરિ તૂટે, અગ્નિ ચોદિશ જાય;
નિશ્ચિંત થઈ બેઠા તણો, તુને નથી અવસર રાય. ૨૧
વચન એવું સાંભળીને, થયો હાહાકાર;
ઠામ ઠામથી દૈત્ય આવી, મળ્યા અપરમપાર. ૨૨

---

૧૧ કૌચાં—કવચ. ૧૨ સિંધવા—સીંધણી-જંગલી ખજુરી. જેની સાદડીઓ થાય છે તે.

સુબાહુને મારીઆ, હિડિંબ ને જંગાલ;
સર્વદમન ને સંગ્રાજીત, દીસતા ગદા વિકાળ.
રક્ત નેત્ર ને દંત મોટા, કરે હાહાકાર;
બહુ વૃક્ષ શિલા ગ્રહી આવ્યા, કરે તે મારામાર.
ઘટોત્કચને નિરખતાં, વિસ્મય થયો અભિમન્યુ;
પરાક્રમી ભીમ સમાન છે, જાણે કાળ સરખો તન.
ત્યારે શિલાગ્રહી રાક્ષસે, ને ક્રોધે કહે વાત;
તેં વન મારૂં કેમ બાળ્યું, હવે કરૂં પૃથ્વીપાત.
મારા વન તણી શાખા, ભાગી ન શકે કોય;
આ વનં તેં પરજાળિયું, (તું) પરાક્રમ મારૂં જોય.
એવું કહી એક શિલા મારી, દીસતી પ્રચંડ;
એક બાણ માર્યું સુભદ્રાતને, શિલા કીધી શતખંડ.

તે જોઇને અર્જુનનો સુત, થઇ રહ્યો દિગ્મૂઢ. ૨
આકાશ માર્ગે ઉત્પાતે, રચ્યું કરે ઉલ્કાપાત;
પાષાણ પર્વત સળગ્યા; પડે, ત્યાં વરસિયો વરસાત. ૩
અગ્નિ કેશ થાય ભડકા, (અને) નાખતા બહુ ફાળ;
ગદિતમુખા ને શૃંગ મોટાં, દીસતા વિકાળ. ૪
વક્ર વદન બીહામણાં, ને કરડતા મુખદંત;
દશે દિશા વ્યાપી રહી, જોતાં ન આવે અંત. ૫
ઘટોત્કચ શીર ઉપરે, કરે તે મારોમાર;
અભિમન્યુ ક્રોધે આકળો, તવ વદે અર્જુનનાર. ૬
આટલા દહાડા કુંવર મારા, ઘણાં કરતો લાડ;
પણ આજ સુત અર્જુનના, પરાક્રમ મુજ દેખાડ. ૭
એવું સાંભળી કોપે ચઢી, કર ગ્રહ્યાં બાણ પ્રચંડ;
ટંકારવ ધનુષ્યનો કર્યો, તવ ગાજિયું બ્રહ્માંડ. ૮
કાટકો સબળો થયો, (તવ) દૈત્યો દશે દિશ જાય;
અર્જુનસુત કોપે ચડ્યો, અભિમન્યુ રાણો રાય. ૯
અતિ ઘણું બળ વ્યાપિયું, જેમ ચઢે સાગર પૂર;
રણ વિષે એકે એકને, મારી કર્યા ચકચૂર. ૧૦
ઘટોત્કચ ત્યાં આવિયો, બળવંત ભીમકુમાર;
રણ વિષે અભિમન્યુને, ત્યાં કરે મારો માર. ૧૧
(ત્યારે) અર્ધચંદ્રક બાણ કાઢ્યું, અભિમન્યુએ કીધ ઘાત;
હૃદે મારી દૈત્યને, કર્યો પૃથ્વીપાત. ૧૨
મૂર્છા ખાઇ અવનિ પડ્યો, ઉઠી ન શકે તેહ;
હાલી ચાલી નવ શકે, થરથર ધ્રુજે દેહ. ૧૩
હિડિંબા તે નવ લહે, ક્યાં છે જોડ
શાકિનીના ... ઝુઆછે, કુન્તા સાસુ ... ૧૪
તે ... કહેછે સુને, નાખ પાપણી મારી. ૯
—ના શું મુખ દેખાડું, પિયેર સાસરે માંહે;

.૯ હૃદય ઇઃ—વજ્ર સરખી શિલાએ હૃદય ભેદ્યું. ૩૦ તિમિર—
.૫ આજ-જો ભીમસેન તમે પહેલા આવો તો હું તમને અભિ-
ઉહીસારકું મુખ દેખાડું.

અર્જુનસુત તો રણમાં પડિયો, હું કયમ જાઉં ત્યાંહિ. " ૧૦
ત્યારે હિડિંબા કરે વિમાસણ, એ સહી અર્જુન નારી;
ભીમસેન કંથ મારો, એ મારી દેરાણી. " ૧૧
એવું કહિને રૂપ સમાવ્યું (ને) સુંદર રૂપે થઇ નારી;
સુભદ્રાને ચરણે નામી, હું તારી જેઠાણી. " ૧૨
ઘટોત્કચ મુજ પુત્ર કહાવે, ભીમસેનનો અંશ;
એ અર્જુનનો પુત્ર જ કહીએ, બેહુ બાંધનો વંશ. " ૧૩
આજાણે આપુંપીછવ્યું કીધું, વદી મુઆ બેહુ ભાઈ;
ઘટોત્કચને અભિમન્યુ, એ બેહુ પિતરાઇ. " ૧૪
ત્યારે સુભદ્રા શીતળ થઇ, બોલી મુખ વચન;
દિયર તણો એ પુત્ર તમારો, કેમ ઉઠે અભિમન્યુ. " ૧૫
(ત્યારે) હિડિંબા કહે સુણ સુભદ્રા, અભિમન્યુ ન ઉઠાડું;
તો મુજ પુત્ર સહિત આ, દેહ આપણી પાડું. " ૧૬
એવું કહીને ત્યાંથી ચાલી, આવી પોતાને ઘેર;
ત્યાંથી રસ-અમૃત કૂપિ લાવી, પાછી છાંટયું કરી પેર. " ૧૭
ઉદક છાંટતાં અભિમન્યુ, ઉઠી બેઠો થાય;
જાણે ઉંઘમાંથી કુંવર ઉઠ્યો, એમ જાણ્યું ગાય. " ૧૮
સુભદ્રાને ચરણે નમિયો, પાસે દીઠી નારી;
ત્યારે હિડિંબાએ હેત કરીને, નાખ્યું લુણ ઉતારી. " ૧૯
એટલે સુત ભીમસેનનો, ક્રોધ કરીને આવ્યો;
અભિમન્યુને દેખતા માંહે, પર્વત ઉંચકી લાવ્યો. " ૨૦
માર માર કરી અભિમન્યુ ઉઠ્યો, હિડિંબા કહે વાણી;
તમારા કુંવરને પીછયો, સગામાં દેરાણી. " ૨૧
બાંધવ બેહુને વહના વારો, સુણો વચન અમારૂં;
તારા પુત્રને તું સમજાવે, મારાને હું વારૂં. " ૨૨
એવું કહીને સન્મુખ આવી, પર્વત નાખ દે બાઇ!
એ અર્જુનસુત તું ભીમસેનનો, બંને તમે પિતરાઈ. " ૨૩
કુટુંબ સમ્બંધ પ્રીછિ બંને પ્રીછે, અમો રાત સહુ બણી;
આ અર્જુનઅર્ધાંગના સુભદ્રા, એ મારી દેરાણી. " ૨૪
એવું સાંભળી ચરણે લાગો, કહીને નમિયો પાય;

મુજથી ચૂક પડી અણુસમજે, ક્ષમા કરો મુજ માય. " ૨૫
અભિમન્યુને આલિંગન દીધું, બાંધવ જાણી રાય;
કેટ પાપીઓ પહેલાં મુજને, વાત ન કહી કાંય. " ૨૬
ફરી પ્રદક્ષિણા પાગે નમિયો, રથ વાળો ઘેર જઇએ;
ઘટોત્કચ કહે મંદિર આવો, સુખ દુઃખ અમને કહીએ. " ૨૭
એમ કહી રથ ઉપર બેઠો, ભીમપુત્રે ગ્રહી રાશ;
દેરાણી ને જેઠાણી બેઠાં, મળી એકઠાં પાસ. " ૨૮
તેણે હામથી રથ ચલાવ્યો, આવ્યો બે યોજન;
કાવેરી સંગમ જઈ નાહ્યાં, નીર વહે પાવન. " ૨૯
સ્નાન કરીને ત્યાંથી ચાલ્યાં, આવ્યાં નિજ આશ્રમ;
નીલકંઠ મૂકીને આગળ, સ્થાનક છે મહા રમ્ય. " ૩૦
રથ રાખ્યો ત્યાં જઇ આગણે, મેળ્યા કુટુંબ પરિવાર;
ઘોડી અશ્વને આંગણે બાંધ્યા, નાખી લીલી ચાર. " ૩૧
વિવિધ પેરનાં વનફળ લાવી, મૂક્યાં કાકીની પાસ;
ઘણી આગતા સ્વાગતા માંડી, હું સેવક તુજ દાસ. " ૩૨
ચાર દિવસ (પ્રાહુણા) રહો કાકી, કરો સુખ દુઃખની વાત;
સેવકને જે કરો આજ્ઞા, તે શીશ ચઢાવું માત. " ૩૩
આજ લગે મુજ આંખ એક હતી, સુણો સુભદ્રા માય;
હવે બેહુ બાંધવ સુદ્ધ કરૂં, તો પરદળ નાઠા જાય. " ૩૪
દેરાણી જેઠાણી બેઠાં, વાત કરેછે નેહ;
એક કોઠાનાં સગાં મળિયાં, આનંદ પામ્યાં તેહ. " ૩૫
વૈશંપાયન કહે ભૂપ તમે, સાંભળો પાંડુ-કુમાર;
ભીમ કુંવરનાં વચન સાંભળી, હરખી અર્જુનનાર. " ૩૬

કડવું ૧૨ મું. રાગ કેદારો.

વૈશંપાયન કહે ભૂપતને, સાંભળ પરીક્ષિતતન;
ભીમસેનનો પુત્ર ઘટોત્કચ, બોલ્યો બીજે દિન. ૧
આ વનમાં તમે કેમ આવ્યાં, પુત્ર તેડીને સાથ;
એવું કામ શું છે તમારે, અર્જુન સરખો નાથ. ૨
જેહ જુધિષ્ઠિર છે મહારાજા, ધર્મ તણો અવતાર;
સહદેવ નકુળ સાથ તમારે, બળિઓ પવનકુમાર. ૩

એવાં વચન સુણી અબળાને, આવ્યાં આંસુ લોચન;
ભીમકુંવર શું કહું તમને, મારાં દુઃખનાં વચન. ૪
નાગ નથી પાંડવ અર્જુન, સંગ દ્રૌપદી નાર;
વિદુર તણા આશ્રમમાં રહેતાં, હસ્તિનાપુર મોઝાર. ૫
સુખે દુઃખે દહાડા નિર્ગમતાં, શોક ધરીને મન;
તોયે પૂઠ ન મૂકે કૌરવ, દુષ્ટ દુર્યોધન. ૬
કર્મ તણી કાંણી કહું મારી, સાંભળ પુત્ર વચન;
સુરેખા હળધરની તનયા, વર્યો છે અભિમન્યુ. ૭
તેહનો વિવાહ ફોક કરીને, કૌરવ કન્યા લાવે;
દુર્યોધનનો પુત્ર લક્ષ્મણો, તેને ત્યાં જઈ (ને) પરણાવે. ૮
એવાં વચન સુણીને કોપ્યો, બળવંત ભીમકુમાર;
કૌરવને મુખ દંત કેટલા, એ સહુ મારી ચાર. ૯
પ્રથમ દ્વારકામાં જઈને, જાદવકુળ સંહાર;
કામ કરે જો હળધર એવું, પહેલાં તેહને મારું. ૧૦
પરણીને પરહરિયે પોતે, માગી કેમ મૂકાય;
ઓલ આપણો ઉપર કરતાં, જો ધન સર્વે જાય. ૧૧
તે માટે હું આવીશ સાથે, ધીરજ રાખજો મન;
તે કન્યા હું પરણાવીશ, બાંધવ મુજ અભિમન્યુ. ૧૨
એવું સાંભળી હર્ષ પામી, બોલી અર્જુનનાર;
દુર્યોધન સજ થઈ નિસરિયો, અક્ષૌહિણી કટક અઢાર. ૧૩
આપણને વિલંબ થયો ને, ચાલી એની જાન;
ગજ રથ સેનાદિ સંઘાતે, આવ્યો દુર્યોધન રાજાન. ૧૪
એવું સાંભળી ત્યાંથી ઉઠ્યો, તતક્ષણ ભીમકુમાર;
હિડિંબવનમાં દૈત્ય હતા, ત્યાં જઈ કર્યો હોંકાર. ૧૫
હોંક સાંભળી તતક્ષણ આવ્યા, દૈત્ય તણો નહિ પાર;
ક્રૂર રૂપ ને મહા ભયાનક, અક્ષૌહિણી યુગલ અઢાર. ૧૬
સાત લાખ દાનવદળપતિ, વીશ લાખ તોખાર;
માયાવી કીધા અતિ બળિયા, દાનવના અસવાર. ૧૭

---

૯ એ સહુ મારી ચાર—એ સૌ મારી ઘાસ બરાબર છે. ૧૧ ઓલ ઈ:— આપણો ઓલ (બીજા—શત્રુ)ઉપર કરતાં સર્વે ધન જતું હોય તો તે જવા દેવું. ૧૬ યુગલ અઢાર—છત્રીસ અક્ષૌહિણી.

એક રંગે ઉજ્વળ અનુપમ, ઘટોત્કચના સાથી;
મેઘવર્ણા શ્યામ ઘન કાળા, બાર સહસ્ર છે હાથી. ૧૮
સોળ સહસ્ર સાંઢ શણગારી, કરી કારમું રૂપ;
ઘટોત્કચ પોતે મહારાજા, ધર્યું દેવ સ્વરૂપ. ૧૯
નેજા નિશાન ધ્વજા બહુ ફરકે, પવન પ્રહારથી ડોલે;
ચાલ્યો યોધ દ્વારકા ઉપર, જય જય સ્વર સહુ બોલે. ૨૦
સજ્જ કટક ને રહ્યું ત્યું, નિરખે અર્જુનનાર;
હવે કામ થાશે બાહરૂં, મનશું કર્યો વિચાર. ૨૧
શ્રોતાને મન સંદેહ થાશે, સુણી સૈન્યનું નામ;
ઘટોત્કચ ત્યાં જઇ એકલો, સર્વે કરશે કામ. ૨૨
સુભદ્રા મન ત્રાસ પડ્યો, દળ દેખી દુર્યોધન;
તે માટે સૈન્ય દેખાડ્યું; ધીરજ રાખવા મન. ૨૩
કર જોડીને કરી વિનતિ, કાકીને લાગ્યો પાય;
આમ ઉપર અભિમન્યુ બેઠા, રથે બેસો (તમે) માય. ૨૪
એવું સુણી રથ ઉપર બેઠાં, વજડાવ્યાં નિશાન;
વૃદ્ધ યૌવન સર્વે કો ચાલો, સેનામાં ફેરવી આણ. ૨૫
રૈવાતટે આવ્યાં સહુકો, ઉતર્યા પેલે તીર;
ઘટોત્કચ ઘડાંડુંશું ચાલે, આનંદે સુધીર. ૨૬
કાળો મેઘ હારે હાથી (થી) જેના, તેણે બેઠો ભીમકુમાર;
પશ્ચિમ પથ ધરીને ચાલ્યા, યોધા વન મોઝાર. ૨૭
એમ દિવસ રેણી ચાલતાં, વહી ગયા નવ દિન;
દશમે દિવસે ત્યાંથી દીઠી, દ્વારકા બે જોજન. ૨૮

---

૧૮ મેઘવર્ણાઃ—વરસાદના વર્ણ જેવા શ્યામ અને તે ઘન—વાદળા જેવા કાળા બાર હજાર હાથી હતા. ૨૨, શ્રોતા ઇઃ—શ્રોતાને મન સૈન્યનું નામ સાંભળીને સંદેહ થશે કે ભીમનો છોકરો સૈન્યનો આશ્રય લઇ લડવા જાયછે અથાત ભીમ જેમ સૈન્યની દરકાર વગર જય મેળવે તેવો એ ન હતો. તેનું નિરાકરણ કરતાં કવિ કહેછે કે, ઘટોત્કચ ત્યાં જઇ ઇત્યાદિ સ્પષ્ટ છે. ૨૬ ઘડાશુ-(સેના) ઘડા સાથે. ૨૭ કાળો ઇઃ—જેના હાથીની કાળાશથી કાળો મેઘ હારે તેણે-(તેવા) તે હાથીપર ઘટોત્કચ બેઠો.

થડીયારમાં પંથે કરીને; આવ્યા ગોમતી તીર;
નગરમાં શું કાંગ આપણે, મન વિમાસે વીર. ૨૯
એવું જાણીને ડેરા દીધા, નગ્ર બહાર તે સોય;
તે કારણ (શ્રી)કૃષ્ણ સઘળું લે', (પણ) મર્મ ન જાણે કોય. ૩૦
ઘટોત્કચનું સૈન્ય ઉતર્યું, શોભાનો નહિ પાર;
નગ્રલોક દેખે નહિ, તેનો માયાવી અવતાર. ૩૧
રાત થઇ રવિ આથમ્યો, ત્યારે કીધું ભોજન;
સુભદ્રા કહે ઘટોત્કચને, સાતમે દિવસ લગન. ૩૨
વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો તમે ભૂપાળ;
ચાર પહોર રજની નિર્ગમી ને, થયું છે પ્રાતઃકાળ. ૩૩
પેહેલે પહોરે બીજે દિવસે, આવી કૌરવ જાન;
ઢોલ ધમકાર થાય સબળા, પડ્યું સુણે નહિ કાન. ૩૪
નગ્ર બહાર આવી ઉતરિયો, દુર્યોધનનો સાથ;
વાત બળભદ્રે સાંભળી, સુણી થયા રળિયાત. ૩૫

વલણ.

સુણી થયા રળિયાત રે, જાન આવી કૌરવ તણી;
વાધિયો બહુ હર્ષ રે, (જે) આવ્યો હસ્તિનાપુર-ધણી. ૩૬

કડવું. ૧૩ મું. રાગ ગોડીની દેશી ફેર.

એણી પેર બોલ્યા મુનિજી, પરીક્ષિતતન સાંભળો રે;
શું કરતો ઘટોત્કચ ત્યાંહિ, ધરી મન આમળો રે. ૧

રાગ અંદોલ ગોડી.

મુનિજી એમ ઉચરે, સુણો પરીક્ષિતુજ *સુજાણ;
દુર્યોધનના સૈન્યનું, હું શું કહું રે વખાણ. ૨
બહુ-ઢોલ ઢમકે ઢસકે, ધમકાર સબળો થાય;
બહુ જાન લેઇ દારકામાં, આવ્યો કૌરવરાય. ૩
નિશાનના નિર્ઘોષ વાગે, ગર્જના રણતૂર;
દુર્યોધનની જાનમાં, દળ મળ્યું સાગરપૂર. ૪

---

૨૯ ગોમતીતીર—દારકામાં ગોમતી નામની નદી છે તેની તીરે. ૩૪ પેહેલે પ:—બીજા દિવસના પેહેલે પહોરે. બહુ ઢોલ ઢમકે ઢસકે—ઘણા ઢોલ ઢમકે-ધમકે-(ધમકારા કરે)ઢસકે-ધડાકાબંધ: *પરીક્ષિતુજ-પરીક્ષિતનો પુત્ર.

ત્યાં દ્રોણ ગુરૂ ને કૃપાચાર્ય, અશ્વત્થામા મુનિજન;
ધૃષ્ટકેતુ ને શકુનિ મામો,-(વળી) આવિયા કર્ણ દુઃશાસન. ૫
શતસાત પોતે તણા પ્રૌઢા, સજોડે અસ્વાર;
કેસરે વાગા છાંટિયા, દીસતા રાજકુમાર. ૬
પંચાળ દેશનો રાજીઓ, બહુ સૈન્ય સાથે સોય;
સિંધુ દેશના રાજને, પહોંચી ન શકે કોય. ૭
મથુરમાંનો સાથ સઘળો, સજોડે કહેવાય;
તે જાન સાથે આવિયા, બહુ દેશ કેરા રાય. ૮
વિવિધ પેરના ધર્યાં આયુધ, ગદા બાણ પ્રચંડ;
હાથ નાલને કાટકે ત્યાં, કડકડયું બ્રહ્માંડ. ૯
બહુ નાળ ગોળા ચક્ર દીસે, યોધ કેરે હાથ;
જાનમાં આવી રહ્યો, અજ્યો સઘળો સાથ. ૧૦
બહુ રંગી તંબુ તાણિયા, તે કર્યા ઉભા સાર;
ફરાસે ત્યાં કામ કીધા, કોના પહોંચે ભાર. ૧૧
આપ આપણા ડેરા કીધા, ઉતર્યા ત્યાં સોય;
અન્તરનો જયો ધર્યો, ચોગમ દળથી જોય. ૧૨
વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પરીક્ષિત્તન;
બળભદ્રજી (આવી) કહે કૃષ્ણને, સાંભળો પરમ વચન. ૧૩
હસ્તિનાપુરની જાન આવી, ઉતરી નરનાથ;
વાત એવી સાંભળી બહુ, ગજ્યો સઘળો સાથ. ૧૪
સામા જઇ સહુ સાથ લઇ, તેડિયે શ્રી ભગવાન;
રાય દુર્યોધનને ભેટીએ, ઘણે આદરમાન. ૧૫
કૃષ્ણ કહે તમે શીઘ્ર જાઓ, સહુ સાથ તેડી આજ;
વિલંબ કરતાં વીર મારા, નથી રૈવી લાજ. ૧૬
એવું સાંભળી મંદિર વિષે, આવિયા બળદેવ;
કેસર ઘોળ્યાં પાન બીડાં, કરાવ્યાં તત્ખેવ. ૧૭

૯-હાથ નાલ—એક જાતની બંદુક, ઇત્યાદિ સ્પષ્ટ છે. ૧૧ ફરાસે—ત્યાં—દ્વારકામાં ફરાસોએ—તંબુ ગાડનાર માણસોએ જે મોટા તંબુ ઉભા કર્યા હતા તેના આગળ બીજા કોના. ભાર પહોંચે અર્થાત્ તેમને બીજા કોણ પહોંચી શકે. ૧૪ બહુ ગ.—સઘળો સાથ બહુ ગજ્યો.

દ્વારકાપતિના સેન માંહી, સબળ હાટ ભરાય. ૩૦
બોર ભાજી રીંગણાં, રાતાં રતાળુ સોય;
મુળિયાં તાજાં રકતકોળાં, સબળ વહેરા હોય. ૩૧
કાકડી કર્મદી કગરખ, ફણુસ મહા ભાજ્વલ્ય;
દુર્યોધનના લોક લિયે, આપીને બહુ મૂલ્ય. ૩૨
મગ શીંગ ને ચોળાફળી, બહુ કર્મદાં ને કેર;
વાલોળો નરમ જાણી, સર્વ લાવે ઘેર. ૩૩
દ્વારકાના લોક આવે, બજાર નિર્ખે સોય;
જેને ઇચ્છા થાય જેવી, તે લેઇ ગયા સર્વ કોય. ૩૪
મૂળા કોમળ કારમા, તે જોઈને ઇચ્છા થાય;
પરોળાં ને પિંડાળુ, સહુ ઘેર લેઈને જાય. ૩૫
શેલડી ભારા સબળ દેખી, સઘળા મોલ્યા રાજન;
હાથી આગળ નાખવાને, લીધા દુર્યોધન. ૩૬
ચણા લીલા ઉત્તમ બહુ, બજાર માંહે વેચાય;
અશ્વ આગળ નાખવા, મૂલ આપી લીધા રાય. ૩૭
કેરી કાચી કારમી, ને બજો ાં તે સાર;
ફારસાં ને રાયકેળાં, ભર્યા બહુ બજાર. ૩૮
આદુ લીંબુ ઢગ દીસે, અતિ પરમ પાક્યાં પૂર;
મનુષ્ય ચાલવા મારગ નહિ, એમ વસ્તુ ભરી અપૂર. ૩૯
તડબુચ મોટા ઘડા જેવડાં, નેહ લીધાં રાય;
જાન માંહે આવિયા ને, સર્વ લોક લેવા જાય. ૪૦
સીતાફળ સોહામણાં, દીસતાં રસના ઘુંટ;
જાનને વેંગી આપવાને, ભર્યાં સોએક ઉંટ. ૪૧
બહુ ગાંઠા ગોરડી તણા, સુરણ કેરા કંદ;
તે કૃષ્ણજી સઘળું લહે, રાક્ષસી માયા ફંદ. ૪૨
વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પાંડુકુમાર;
એમ સર્વ કોએ શાક લીધુ, સૈન્ય નમે મોઝાર. ૪૩
આપ આપણે સ્થાનકે જઇને, કરે તેની પેર;

૩૧ વહેરા—વેચાણ. ૩૫ પિંડાળુ—એક જાતનું ફળ થાય છે. ૩૮ રાયકેળાં—કેળાની એક જાત. ૪૨ ગોરડી—ગોરડીકંદ.

બહુ સાથ તેડી નિસર્યા, ને સોદાગણુએ સંગ;
દુર્યોધનની જાન દેખી, વાધિયો બહુ રંગ.
બજાર શોભા નિરખતા, આવિયા રાજદ્વાર;
જોધ સર્વ ઉભા રહીને, કર્યા સહુને જુહાર.
અન્યો અન્યે સર્વ ભેટિયા, ને દીધાં આલિંગન;
બળભદ્રશું વેવાઇ મળિયા, રાય દુર્યોધન.
લક્ષ્મણો કુંવર દુર્યોધનનો, આવિયો તેણી વાર;
સર્વ શ્વશુરપક્ષ ગળ્યો, તેને કર્યા જુહાર.
પછે કર્યાં કેસર છાંટણાં, આપિયાં બીડાંપાન;
સેવા કરવા જાનની, ત્યાં મૂકિયા પ્રધાન.
આજ્ઞા માગી ઉઠિયા, બળભદ્ર તેણી વાર;
જાનને બહુ માન આપી, આવિયા ઘરદ્વાર.
વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પરિક્ષિતતન;
અંનપાણી પૂરિયાં, ને જાનને ભોજન.
બે દિવસ વિતિ ગયો; ને થયો પ્રાતઃકાળ;
દિવસ છે લગ્ન આડા, સર્વ જોધ ઝાકઝમાળ.
નમી વરષે સુરેખાને, અંગે પીઠી થાય;
બહુ હાસ્ય કરતી કામની, સહુ મળી મંગળ ગાય.
એ કથા રહી એટલે, સાંભળો પરીક્ષિતતન;
પછી ઘટોત્કચે શું કર્યું, તે કહું રાજન.
પોતાના સહુ યોધા તેડી; વદે પ્રેમ વચન;
આપણને શું જાણશે, એ દુષ્ટ દુર્યોધન.
એની સેના માંહે જઇને, મારો સબળો માર;
કોઇ રૂપ ધ્યો ખીસાનરીનાં, યોધ બાર હજાર.
એવી આજ્ઞા ભીમસુતની, (સુણી) દૈત્ય તત્પર થાય;

મૂળા રહ્યા હલાવે શીશ, તે દેખીને પાડે ચીશ;
આદું લીંબુ એમ ઉછળે, જે ખાયે તેને વળગે ગળે. ૧૨
આખું ઘર હળમેખળ કર્યું; કોણુ પાપ આવીને ફળ્યું;
જોઈ દૈવને [રે] રેવતી, વિના વસ્ત્ર નાગી નાસતી. ૧૩
વાસુદેવ તણી કુળ વહુ, નગ્નરૂપ થૈઇ નાસે મહુ;
ઘરમાં રાક્ષસ ફેલી રહ્યા, તેવા હવાલ (તે) જનના થયા. ૧૪
ઘરમાં કોણે નવ જવાય, રાંધ્યાં અન્ન તે રાક્ષસ ખાય;
છપ્પન ક્રોડ જાદવની નાર, આપ આપણાં દીધાં દ્વાર. ૧૫
ઘરમાં શાક આણ્યું છે જેહ, ક્રૂર રૂપ થઇ વળગે તેહ;
નારીને જે લાગે બા'ર, જ્યાં જાયે ત્યાં હાહાકાર. ૧૬
જાન માંહે પડ્યું ભંગાણુ, ભડકીને નાઠા કેકાણુ;
નાઠા હાથી પાડે ચીસ, ત્રાહે ત્રાહે (હે) શ્રીજગદીશ ! ૧૭
દુર્યોધનને ડેરે ઘણું, વિહ્વળ સૈન્ય થયું તે તણું;
દીઠ હાથથી બીન્યા લોક, સૈન્ય માંહે પડિયો શોક. ૧૮
વિકટ રૂપ દીસે વિકાળ, રાતાં નેત્ર પાવકની જ્વાળ;
કરી કાળ કરડે મુખદંત, ધડ વહોણાં મસ્તક દીસંત. ૧૯
સર્વ કો દીસે નગર મોઝાર, પડ્યો દ્વારકા માંહે પોકાર;
એવો નહિ કો તેને ધરે, હાથ ન ચઢે માર્યો ન મરે. ૨૦
નગરલોક સહુ આવ્યા વાજ, આવ્યા છે ત્યાં કૃષ્ણ મહારાજ;
બળભદ્રજી કરે વિનતિ, આ નગરમાં કો વસતું નથી. ૨૧
રાક્ષસ બહુ ફેલ્યા જદુરાય, ઘર મૂકી લોક ક્યાં જાય;
બળભદ્રની વાણી સુણી, વળતા બોલ્યા ત્રિભુવન ધણી. ૨૨
તમે આરંભ્યુ વિવાહનું કામ, નહિ લીધું (હોય) ગણપતિનું નામ;
કે રૂદ્રકળશ ગયા વિસરી, શું મહાદેવે માયા કરી ! ૨૩
તે માટે તમે મૂકો ગર્વ, ઈશ્વર દેરે ચાલો સર્વ;
પંચામૃતની કરો પખાળ, સ્તુતિ કરો સહુ બાળગોપાળ. ૨૪
રૂદ્ર તણા ગણ લક્ષો લક્ષ, તેને જઇને મૂકો ભક્ષ;
તો તો વિઘ્ન થાશે પરૂં, માન્યું લોકે કૃષ્ણ કે' ખરૂં. ૨૫

---

૧૯ કરી કાળ ઈ:—કાળ આણીને—આકળા થઈને. ૨૪ પખાળ—પ્રક્ષાલન. ૨૫ પરૂં—દૂર.

વૈશંપાયન કહે સુણ રાય, કપટ કરે સર્વે કો જાય;
(ત્યારે) ધટોત્કચે માયા સંવરી, મન માંચે તવ હસિયા હરિ.
વળતા બોલ્યા મુનિજન, કહું કથા સાંભળ રાજન;
ત્યારે ઘટોત્કચે એવું કર્યું, બીજે દિવસે રૂપ આદર્યું.
દુર્યોધનની સેના સંગાથ, નિર્ધન લોક કર્યા સહુ રાય;
લુંટી દ્વારકા કેરા લોક, લીધું કપટ કરી ધન રોક.

વલણ.

રોક ધન લેવું તેટલું, એવી વિમાસણ કરી;
રાક્ષસીમાયાએ કરી, ધનનો લીધું હરી.

કડવું ૧૫ મું રાગ ગોડી.

વૈશંપાયન કહે સુણો રાય, બીજે દિન ગોઠ્યો ઉપાય;
કો રાક્ષસ ગદા કુંજર થાય, લેઇ ચકલામાં વેચવા જાય.
ઘડિયા જોબન શણગારિયો કરી, તેને હો દબાણે કર ધરી;
રથ શણગારી ફાંકા નવા, વેચનાર બેઠા હાંકવા.
બળદ તણી તો જોડી બહુ, જાન લોક લેઇ જાયે સહુ;
એમ સકળ થયો થોંધાર, કુંજરને ઝરતા છે પાટ.
સિંહલદ્વીપ તણો શુંડાળ, દંતૂશળ છે ઝાકઝમાળ;
ઘુઘરમાળ ઘંટા ઘમઘમે, જે દેખે તેને મનમાં ગમે.
સાંકળ પાયે ખળકતી જાય, ગજ ગાજે કોણે ન સેવાય;
દુર્યોધને સાંભળી વાત, જોઇ ગજ થયો રળિયાત.
સોદાગરનો જાણી હરિ, દુર્યોધને વાણી ઓચરી;
એનું મૂલ કહો શું તમો, જે માગો તે આપુ અમો.
દુર્યોધનની વાણી સુણી, તવ બોલ્યો કુંજરનો ધણી;
લાખ રુપિયે ગજ વેચાય, એ હાથી તે શું લેવાય ? !
વળતા સહુ બોલ્યા પ્રધાન, સાંભળો કૌરવપતિ રાજન;
સ્વામી એ હાથી ગજો અજવસ્ય, જે માગે તે આપો મૂલ્ય. ૮

---

૨૬ સંવરી—આરોપી લીધો. ૧ કુંજર—હાથી. ૩ કુંજરને ઇઃ—હાથીને (ગંડના) પાટ—(પુષ્કળ) રેલા ઝરતા છે—ઝરે છે. ૪ શુંડાળ—શુંઢવાળો—હાથી. ૬ કરિ—હાથી.

નગરલોક રોયે મળ્યા, વેવાણો જોવા જાય. ૧૮
ઝીણા અંબરના ઘુંઘટા, તે તાણીને રાખે;
આડી દૃષ્ટે કામિની, અતિ કરે કટાક્ષે. ૧૯
રમઝમ કરતાં આવિયાં, બળભદ્રજીને દ્વાર;
વેહેવાણુ આદર કર્યું ઘણું, એમ ગાયે નાર. ૨૦
રૈવતી સામાં આવિયાં, લેઈ જળ પાવન;
વેહેવાણુને ત્યાં માન આપ્યું, ને પ્રેમશું આસન. ૨૧
ધસી સર્વ ઘરમાં ગઈ, (પણ) સહુકો ના સમાય;
થોડી બેઠી આંગણે, બહુ ભીડજ થાય. ૨૨
કો ઉભી પરસાળમાં, કોઇ ઉભી ચોક;
સુરેખા પીઠી ભરી, બેઠી છે તે ગોખ. ૨૩
શીતળ વાયે વીજણા, ત્યાં વાયુ ઢોળાય;
કોરાં માટલાં નીર ભર્યાં, તે સહુને પાય. ૨૪
હાસ્ય વિનોદ કરે સહુ, બહુ શોભા થાય;
અન્યો અન્યે વિવાદશું, બેહુ પાસે નારી ગાય. ૨૫
તેણે સમે ત્યાંદાં વળી, વર કાકી થાય;
કન્યાનું મુખ નિરખવા, માગે વરની માય. ૨૬
રૈવતી તેડી લાવિયાં, કન્યાને તો ત્યાંય;
સાસર પક્ષ મળી ઘણી, કોયે સાહે બાંય. ૨૭
કો નુગુંદ થઈ બોલાવતી, જોવાને વદન;
કો માશી પરસાળમાં, કરે જોવા મન. ૨૮
કાણી કર માથે ધરી, સહુને દેખાડે;
પ્રેમ આણી અતિ ઘણો, ખોળામાં બેસાડે. ૨૯
વડ સાસુ આદર કરી, પછે વહુને જોય;
વર માશી કહે અહિંયાં, લગી લાવો કોય. ૩૦
વર મા બેઠી ચોકમાં, વહુ જોવા મન;
જોઇ સહુકો એમ કહે, બાઇ કન્યા રૂપ રતન. ૩૧
ભીડ ઘણેરી થઇ રહી, અતિ ખોહોળો સાથ;
એમ કન્યાને બા'ર તેડી, ગયાં તે હાથો હાથ. ૩૨
ઘટોત્કચ વરમા થયાને, બેઠો જેણે ઠાર;

સુરેખાને લાવી ત્યાં, પછે મરશે નાર. ૩૩
ઉચ્છંગ તેડીને ઉઠિયો, તે વેગા પરા-કુમાર;
તતક્ષણ કન્યા લાવિયો, જ્યાંહાં આવ્યું નાર ૩૪
લો કાઢી પદ્મ તગનખા, સુન બાંધવ કેરી નાર,
લગ્ન લેતાં પરણાવજે, હું જાઉં ને ઘેર ૩૫
આ ઘાલણું પરણાવશે, વરકન્યા જોડ;
લેઇ રૂપ કન્યા તણું, પોતે ચાલ્યો જોડ ૩૬
અંગ સર્વે ઉઘાડે થયું, પીઠી આગીને થાય.
પાંચ મહોર બે ડાયગા, આપી વગી ગાય ૩૭
વર કાઢી કન્યા ધરી, સોંપી રેવતી હાથ,
આજ્ઞા માગી ઉઠિયા, પરૂ સાથળો સાથ ૩૮
વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો રાજન,
હણ્યું હતું કન્યા તણું, નવ લહે દુર્યોધન. ૩૯
ઘટોત્કચ કન્યા થયો, સુરેખાને ઠામ,
પુત્રી પછી પગારે કરે ઘરના કામ ૪૦
ઘરનાં કો જાણે નહિ જે થઈ છે પેર,
લાડ ઘણું કન્યા કરે, માબાપ કેરે ઘેર ૪૧

વલણ

મા બાપશું લાડ કરતી સુરેખા વાણી કહે,
પેર થઈ કન્યા તણી તે, કૃષ્ણજી મધણુ લહે ૪૨.

કડવું ૧૭ મું રાગ આશાવરી.

વૈશંપાયન બોલિયા સાંભળો પરીક્ષિત નાથ,
સુરેખા સરખી થઈ તે, પરમ રૂપ ગત । ૧
મુખકમળ ઓપે ચંદ્રમા, સુંદર ભીયાન,
શુભ લક્ષણ અતિ ઓપતાં, (તે) સકળ શોભા મા । ૨
રેવતી પાસે રહ્યા કરતી, આવી તેણી વાર,
મને ક્ષુધા લાગી પાપિણી હું કરૂ કવણ પ્રકાર ૩

---

૩૬ જોડ—જે પોતે હતો તે. ૩૭ આગ ઠ—જે ઘટોત્કચ કન્યા થયો હતો તેનું અંગ સર્વ ઉઘાડથી ભારાયું ગતન । કે જે રીતે કન્યાને પીઠી ચોળી હતી તેની ઘટોત્કચ રૂપી કન્યા પણ બની

કંઇ આપ ખાવા મુજને, એમ કે' સુરેખા વાણ;
મા કહે પુત્રી લાડ ઘેલી, કેમ થઇ અજાણ. ૪
આજ શું ઓછું આપણે, શું ખાવાનું લે નામ;
જે જાન(ને) કાજ પકવાન કીધાં, તે સરવ દીઠા ઠામ. ૫
ઉઘાડો જઇ ઓરડા, સુખડી ભાવે જેહ;
રાજકુંવરી દૈયે તુજને, વસ્તુ ખાવી તેહ. ૬
એવું સાંભળી તતક્ષણ તાળું, ઉઘાડયું તે વાર;
પકવાન નાના વિધ તણાં, તે બાક્ષ કર્યાં કુમાર! ૭
તે ઠામ કાંઇ મળે નહિ, ખોળે ખૂણા ચાર!
ઠામ ત્યાં પૂરણ કરી, સાંકળ દીધી બાર. ૮
વળી આવી રૂદન માંડયું, માતા કેરે પાસ;
સુરેખા એમ ઉચરી, મા થાય મને અપવાસ. ૯
એ ઓરડાની સુખડી, કહણુ છે રે માત;
દાંત પડિયા માહરા, શી કહું તુજને વાત. ૧૦
ત્યારે રેવતી કે પિયેર મારાં, આ ઉધાડોની હાર;
મારા નામનાં મીંડાં કરી, ને જાઉં હું બલીહાર. ૧૧
મુજ ખાતાં જે રે'શે, તેહ ખાશે જાન;
પછી બીજું મંદિર ઉઘાડિયું, તે પરમ શોભાગાન. ૧૨
ખાજાં લાડુ જલેબી, ઘેબર નાના જેહ;
જાન માટે કરી મુકિયાં, બાક્ષ કીધાં તેહ. ૧૩
દાટવાળ્યો સર્વેનો, ફેરવ્યો પેટે હાથ;
વળી આવી ઓચરી, મા સાંભળ મારી વાત. ૧૪
ગળું મારૂં ખર ખરે, ઘૃત વાસના મુજ થાય;
પકવાન તો ભાવે નહિ, સાંભળો મોરી માય. ૧૫
ત્યારે રેવતી કહે પુત્રી મારી, ઓરડા છે સાત;
રૂચે તે ખાઓ સહી મેં, નથી ઝાલ્યો હાથ. ૧૬

---

૧૧ પિયેર—લાડમાં સ્ત્રીઓ છોકરાંને મારા બાપ, મારાં પિયેર વગેરે
[illegible] મીંડાં—ઓવારણાં. ૧૩ નાના—નાના પ્રકારનાં. ૧૫ ઘૃત વા-
—ઘીની વાસ આવે છે.

એવું સાંભળી રળિયાત થઈ, કાંઇ અથાણું છે માય;
તે આશરે કરી મારે, મુખે કડકો દેવાય. ૧૭
આ ઘડા ભરિયા અથાણે, શું ગુરેમા લે પ્રાણ;
લગ્ન વેળા થાશે હગાણાં, ઉચરી મુખ વાણ. ૧૮
એમ કહીને રેવતી, ભોંયાં તેણે ઠામ;
ત્યારે ઘટોત્કચે વિચાર્યું હવે, થયું મારું કામ. ૧૯
ત્રિજે મંદિર જઈ કરીને, કરે મન વિચાર;
જે હતું તે સર્વે ખાધું, પૂર્ણ પામ્યો આહાર. ૨૦
એમ અન્યો અન્ય તે કર્યાં ઠામ, ઓરડા જે સાત;
ત્યારે રેવતી વિસ્મય થઇ, કંઇ ઉપન્યો ઉતપાત. ૨૧
ત્યારે વળી છેડો કર ધર્યો, માતાની ન મૂકે પૂઠ;
એટલે પૂરું નવ થયું, હજી ખાવા કેરી ભૂખ. ૨૨
સાસરાનો સાથ આવી, ગયો તેડી ત્યાંય;
જે હતું તે સર્વ ખાધું, નવ રાખ્યું ઘર માંય. ૨૩
પુત્રી આવી ત્યારની તે, કરે ખાખા આજ;
ઓહાર કાઢી અંગ હળદર, કર્યું કુડું કાજ. ૨
હાહાર સહુ હાલા કર્યાં, કહી કળકળે મનમાંય;
હીરા કરતાં બળભદ્ર રાગી, આવી વધાં પતિ જ્યાંય. ૨૫
હસ્તિનાપુરની જાન આવી, મનુષ્ય લક્ષો લક્ષ;
બળભદ્રને ચિંતા પડી, શું કરશે તે ભક્ષ. ૨૬
હાવે ક્યાં જાઉં ને કેમ કરું, કરું કવણ ઉપચાર;
જાનને શું ખવરાવીશું, કહેજો લોકાચાર. ૨૭
આજ મુજને તો નહિ ગમ્યાં, એ પુત્રી કેરાં લાડ;
પકવાન સહુ ખાઈ ગઈ, શું પેટમાં આવી ધાડ. ૨૮
હવે ક્યાં જાઉં ને કેમ કરું, હવે પાડું મારી દેહ;
નહિ પુત્રી એ વેરણ મારી, અવતરી છે તેહ. ૨૯
વદન મારું દીસતું રહો, રે ! હવે જાઉં ક્યાંય;
એવું કહીને કળકળે, એવે કૃષ્ણ આવ્યા ત્યાંય. ૩૦

---

૧૭ કડકો—અથાણું હોય તો તેની મદદથી કડકો ખાઈ શકાય.
૨૭ ઉપચાર—ઉપાય.

દુર્યોધન કહે હાથી ભલો, ભરો ગજ પાયે દેટલો;
ભર્યો ગજ દ્વાદશ થયો, ફરી બોલ રાજાએ કહ્યો. ૯
કાંઇક ઓછું લે કુંજરના ધણી, રોક રૂપીઆ આપું ગણી;
એમાં કોડી નવ મૂકાય, કાં રાજા તું ઘેલો થાય. ૧૦
મેં તુજને પેહેલું કહ્યું, તે કારણ તો તેં નવ લહ્યું;
એ ગજ તેને દ્વારે સોય, રાય યુધિષ્ઠિર સરખો હોય. ૧૧
તેનાં વચન એવાં સાંભળી, રહ્યો રાય હૃદે પરજળી;
(પછી) અહંકારી હસ્તિનાપુર ધણી, સર્વે રૂપીઆ આપ્યા ગણી. ૧૨
હાથી લેતાં છીંકજ થાય, કહો રાજા એ શું કહેવાય;
મંત્રી સહુ બોલ્યા તેણી વાર, મનશું કાંઇક કરો વિચાર. ૧૩
પાપી પાંઠ ગજ આવે બહુ, એવું કહીને ઉઠ્યા સહુ;
પછે મંદિરે બાંધ્યો પોતા તણે, બીજે દહાડે નહિ બારણે. ૧૪
કૌતિક અશ્વ કચ્છના કરી, આપીને જાયે છેતરી;
ઘડિયા જોજન સો સાંઢણી, જાન લોકની દૃષ્ટે પડી. ૧૫
અકોકી લીધી સર્વે કોય, માથે હાથ ધરીને રોય;
એમ દુર્યોધનના સાથી સહુ, નિર્ધન લોક કર્યા તે બહુ. ૧૬
કો મોતીનું થાયે રૂપ, (તે) દેખીને મન રીઝે ભૂપ;
મૂલ આપીને રાખે પાસ, બીજે દહાડે થાય નિરાશ. ૧૭
એણી પેર હરી બહુ ધન, સાંભળો જનમેજય રાજન;
તે કારણ શ્રીકૃષ્ણજી લહે, (પણ) કો આગળ વાત નવ કહે. ૧૮
વળતો ઘટોત્કચ વાણી ઓચરે, માયાવી તે શ્રવણે ધરે;
જાઓ બજાર બીજા જે કરો, વિવિધ વસ્ત્ર થઇ દ્રવ્ય હરો. ૧૯
ભીમકુંવરનાં સુણી વચન, દોરો રસ્તો બાંધ્યો તે દિન;
દોશી તણી દુકાનજ કરી, વિવિધ વસ્ત્ર બેઠા પાથરી. ૨૦
ઝીણા જાગાં ને એકજ તાર, કોણે નવ દીઠા સંસાર;
ઉમાગી સાળુ શીર છાપના, (પોતે) જાણે રૂપાની ખાપના. ૨૧

---

૯ ભર્યો છેઃ—તે હાથીને ગજ—ગજે ભર્યો તો તે બાર ગજ ઉંચો થયો. ૧૫ કૌતિક—કૌતકવાળા. કચ્છના—કચ્છ દેશના. ૨૦ દોરો—ઘટોત્કચનાં વચન સાંભળી બીજે દિવસે દોરો—બેવડો. રસ્તો કાપડની દુકાનથી બાંક્યો—રૂંધી લીધો. ૨૧ ઉમાગી—એક જાતના સાળુ.

त्यारे घरोतकच (ओग) वाणी कहे, गारीश के ओणु ओाल्यो रहे;
डोसो ठगामी करडे दंत, त्यारे विप्र कै' आव्यो अंत. ३६
विप्र भणे मुने लाग्युं पाप, वात पूछवा तणो संताप;
त्राहे त्राहे रे श्रीजगदीश, चोळे हाथ हेलावे शीश. ३७
ओ पापीने हाथे चढ्यो, व्याकुळ थई ब्राह्मण हडबडयो;
दोलावाला करे अपार, शुं थाशे हवे जगदाधार. ३८
ओवुं कहीने बेठो त्यांय, पडयो पाश हवे जवुं क्यांय;
वैशंपायन वदे वचन, सांभळ परीक्षितना तन. ३९
पो'र दिवस चढयो निरधार, मोजिणुनो थयो विचार;
मोजिणे नारी सर्व जशे, कौरवनी त्यां ज्ञुनती थशे. ४०
कर जोडी कहे सर्वथा, श्रोताजन सांभळजो कथा;
पछी घरोतकचे माया करी, सांभळजो सहु चित्त धरी. ४१

ઉથલો.

ચિત્ત ધરી સહુ સાંભળો રે, વીરજી વિપ્ર સાચું ભણે;
આગળ થાશે શું હવે રે, તેહ શ્રોતાજન ગણે. ૪૨

કડવું ૧૬ મું રાગ રામગ્રી.

વૈશંપાયન ઓચરે, સાંભળ પરીક્ષિતતન;
ઘરોતકચે શું કર્યું, તે સાંભળો રાજન. ૧
બસો દીધી સુંદરી, માયાવી નાર;
વે'વારો થઈ નિસરી, કૌરવનો પરિવાર. ૨
વસ્ત્ર અનુપમ પેહેરીઆં, નીલાં પીળાં નવરંગ;
અંબર માંહીથી દિસતાં, ઘણાં કોમળ અંગ. ૩
ચરણે ચરણીયા ચાંપતી, કટિ તો નવ દીસે;
નવ જોબન થઈ કામનિ, જોતાં મન હીસે. ૪
ચૌદ પંદર વર્ષ સોળમાં, નવ જોબન નાર;
કંચુકી કસણે સમારિયાં, કુચ-ફળ બીલ-આકાર. ૫

શિર્ષફૂલ રાખડી, માણેક મોતી સાર,
ચોકો કનક જડાવની, કંઠે કાવળ હાર ૬
નાકે મોર સોહામણો, કંઠે ઝળકે મોતી,
આંખે તે અંજન સારિયાં, દર્પણશું મુખ જોતી ૭
દાંત બત્રીશ દાડમ કળી, તે માંહી સોનાની રેખ;
અઅળાઇ ને ચાલો ઘણો, નવ જોબન વેષ ૮
વદન જોઇ પોતાતણું, મનમાં ઘણુ ઉલ્લાસ;
નીલવટ દીધો ચાદલો, જાણે ચંદ્ર પ્રકાશ ૯
કનક ઝાંઝ કંગણી ધરી, ને વચમાં બહુ ફુલ;
ઉપર ઝળકે ઝુમણાં, જે દિસે બહુ અમૂલ્ય ૧૦
ગોફણે જડિત ઘુઘરી, ડગ ભરતાં દે નાદ,
મોજોણે નિસરી, તે પોતા કરે સ્વાદ ૧૧
બાહે બાજુબંધ સર્વને, ફુમતડાં બહુ લેંક,
એક એકપે રૂપે આગળી, જે લટકાથી એંક ૧૨
સોળે શણગાર કરીને, સહુ ચાલે સાથ,
છાબ એક વસ્ત્રે ભરી, આપી (એક) નારી કેરે હાથ ૧૩
કુંકુમ પડો સોહામણો, ને ઓપતાં આભરણ,
જનમેજય રાય સાંભળો, થાશે કન્યાહર્ણ ૧૪
નાડા શ્રીફળ સુખડી, મોજોણું તે જાય,
કો વડિયાઇ કો બેની, કોઇ વરની માય ૧૫
મામી માશી મવપતી, કામી કેરો સાથ,
છાબ એક વસ્ત્રે ભરી, મેં નારીને હાથ ૧૬
કુટુંબ સહુ કૌરવ તણું, આવ્યાં નગર મોઝાર,
પર પુરથી રે' વેગળી, બહુ લાજતી નાર ૧૭
હાથમાં મહુમા આવિયા, મુખે મગળ ગાય,

---

૭ નાકે ઈ—નાકે વાળી પહેરેલી તેનો મોર કહો (દેખાતો) હતો અને કંઠે ઝળકતો મોતી (નો હાર) હતો ૮ ૧૧ નવ તન—નૂતન જોબન વાળી. ૯ નીલવટ—કપાળ ૧૧ મોજોણે—મોજોણા—વરના તરફની બેન કન્યાનું મોં જોવા જાય છે તે પોતા ઇ—પોતાના સ્વાદે સ્વતની ગરજે ૧૨ લેંક—લટકામાં બેઠેલી ગરત બાંધી જાય

વધામણું.

જઈ કરે બહુ આચાર રે, નારી બહુ નાગરાવતી;
તેલ ફુલેલે છાંટણાં રે, વરરાયને કર લાવતી. ૪૪

કડવું ૧૯ મું. રાગ અડોલ.

રાય સાંભળો ભાખે મુનિજી, લાગી ગાયનની ત્યાં ધૂનિજી;
ગાવનાં ચરિત્ર અપારજી, સાંભળો પરીક્ષિતતન આ વારજી. ૧

ઢાળ.

પરીક્ષિતના તન સાંભળો. કથા કહું પાવન;
ઉગટ અંગે કરીને, કરાવિયું મજ્જન. ૨
પીતાંબર પરિધાન અંબર, પેરીયાં વરરાય;
ગીનજ આગળ હાથ કંકણું, હર્ષશું બંધાય. ૩
આંખે અંજન સારિયાં, ને કરાવિયો શણગાર;
મસ્તક મુકટ સોહામણો, કુંડળ મીનાકાર. ૪
કેસરી વાગા અંગ પેર્યા, પરમ શોભાયમાન;
બાંહે અંગદ બેરખા, વીંટી હસ્ત પ્રમાણ. ૫
કટિબંધ બાંધ્યા કનકમય, મોજડી રાતી અણી;
નવલ હીરા રત્નમય, અતિ ઓપતાં આભરણ. ૬
મુખ બીડી રંગે રાતી, અધર બિંબ પ્રમાણ;
કટારી કેડે વાંકડી, શું કરું તેનાં વખાણ. ૭
કુંકુમ પીળ્યું હાથ શ્રીફળ, શોભે તે વરરાય;
ત્યાં ઢોલ કેરે ધૂસકે, નિશાને વળિયા ઘાય. ૮
તિલક કુંકુમ તણાં કીધાં, થયો રંગમરોળ;
કર્યાં કેસર (કેરાં) છાંટણાં, સહુ ચોય ઝાકમઝોળ. ૯
મસ મસતા તેલ ફુલેલ વાગા, ચુઆ ચરચિત અંગ;
સજ થઈને નિસર્યા, તે જાન કેરે સંગ. ૧૦
ગજ પાલખી રથ ને બહુ, હયદળે તોખાર;

૪૪ તેલ ફુ૦—તેલ ફુલેલ છાંટણું કરી વરરાયને (તરશણપ્રમાં રે મહા, હતી) હાથ લગાડતી હતી. ૨ મજ્જન—સ્નાન. ૩ પીતાંબર—પીતાંબરનાં જોડાને પેહેરીને બીજાં અંબર—વસ્ત્ર પેહેર્યાં. ૪ મીનાકાર—મચ્છાકૃતિ તરફનાં ... રત્નની ... ૫ અંગદ—બાજુબંધ. ૮ ત્યાં ઢો૦—ત્યાંહાં વરરાયને માંડવે. ૯ રંગમ...

દુર્યોધનના કુંવર સાથે, અક્ષૌહિણી દળ અગિયાર. ૧૧
ગદ ગજિત કુંજર કર્યાં આગળ, થયા વર અસ્વાર;
હસ્તિનાપુરના રાય આગળ, સેનાનો નહિ પાર. ૧૨
કૌરવ કેશ સાથમાં અનિ, સોર સબળો થાય;
કૌરવ કેશ સાથ શું, વર પરણવાને જાય. ૧૩
દ્રોણગુરૂ ને કૃપાચાર્ય, અશ્વત્થામા સુજ્ય;
જોઈ દળ પોતાતણું, મન હરખિયો દુર્યોધન. ૧૪
સુશર્માનો સાથ સબળો, સજોડે અસ્વાર;
શત ભ્રાત જે પોતાતણા, દીસતા રાજકુમાર. ૧૫
કર્ણ શકુનિ દુઃશાસન, ધૃષ્ટકેતુ મહાબળવંત;
વર રાય રાણા સહુ આવ્યા, યોધનો ન આવે અંત. ૧૬
ત્યાં ધ્વજ નેજ અશ્વગજ, નિશાનનો નહિ પાર;
પંચ શબ્દ ત્યાં ગડગડે, નિશાને વળિયા ઘાય. ૧૭
જોવા લોક ઘણા મળ્યા, જુઓ ઉત્તમ શણગાર;
ચકિત થકિત થાયે તહિ, આડંબર અપરમપાર. ૧૮
એમ બળભદ્રજીને માંડવે, આવી કૌરવ જાન;
તોરણ વર ઊભા રહ્યા; ત્યાં મળ્યા બહુ રાજાન. ૧૯
રેવતી આવ્યાં પોંકવા, તેની સંગ સુંદર નાર;
ઇડિપીડિ હાથની લઈ, કરે સહુ આચાર. ૨૦
પરનારું સાહીને નિરખિયા, સંપુટ ચરણે ધરાય;
માટ માલી તાણિયા, મંડપ માંહે જાય. ૨૧
ત્યાં ગર્ગાચાર્ય તો આવિયા, બેઠા (તે) શોભાયમાન;
લગન વેળા જાય હળધર, કરો કન્યાદાન. ૨૨
માયરૂં મંડપ (માંય) સ્થાપિયું, બાજઠ બે નારંગ;
વરરાય બેઠા પરણવા, બહુ કટક કૌરવ સંગ. ૨૩
અંતરપટ આડાં ધરે, (ને) બેઠા મંડપ માંય;
બળભદ્ર પોતે લાવિયા, સુરેખાને ત્યાંય. ૨૪

---

૧૫ દીસતા રાજકુમાર—રાજાના કુંવર જેવા દીસતા—જણાતા. ૧૬ વર—ઉત્તમ. ૨૦ ઇડિપીડિ—(જુઓ ધીરા ભક્તની પરચુરણ કવિતામાં સુરતી વિવાહ). ૨૧ માટ માલી—માયરે—માંયરૂં—મંડપ

વરમાળ વિધે ધરી, મંગળ ચાર વજાય;
અહીંઆં જોગ ને ત્યાં તેમ, ઓ થાય ઠામ સુમંગળ. ૨૫
ચોરી-વચ્ચે લગ્ન ત્યાં, (ત્યારે) વિપ્ર કહે સાવધાન;
વરકન્યા હાથ મળતાં, (ત્યાં) ગડગડ્યાં નિશાન. ૨૬
વરમાળ કંઠે આરોપી, કર્યું કન્યાદાન;
મધુપર્ક ઝીલી રાજન રીતે, સર્વે (ત્યાં) દક્ષિણા દાન. ૨૭
વરકન્યા બેઠાં ચોરીએ, મળ્યા હાથે હાથ;
વરસાત ફેરા ફર્યું દક્ષિણ, વળી ફેરા સાથ. ૨૮
હિરણ્યગર્ભ બોલિયા, શાંતિ પાઠ પુણ્યાહ;
કન્યાને કર આપીઓ, (સહુ) દક્ષિણે શાંત આચાર. ૨૯

ન ખાગાય રે, કોમળ અંગે આપદા;
વર જાણે રે, ઉઠીને જાઉં કદા. ૮
એમ જાણી રે, દુઃખ સહી બેશી રહ્યો;
કન્યાકેરો રે, મર્મ કોણે નવ લહ્યો. ૯
કરી ઘુંઘટ રે, કંથ જોઇ કન્યા હસે;
વર જાણે રે, ઉઠીને હવણાં ખસે. ૧૦
એમ દીઠું રે, ક્રૂર વદન કન્યા તણું;
હું પરવશ રે, બળ ન ચાલે આપણું. ૧૧
કર ઘોળે ઘણું રે, અંગે પીડા થાય ઘણી;
ફટ વેરણ રે, કાં દુઃખ દેછે પાપણી. ૧૨
હળવેશું રે; મામાને તેડી કહ્યું;
સુણો શકુનિ રે, આ દુઃખ નવ જાયે સહ્યું. ૧૩
ઉઠી જાઉં રે, જીવડો મારો જાયછે;
સમ ખાઉં રે, એ કન્યા મુજ માય છે! ૧૪
નહિ પરણું રે, મામાજી તમને કહું!
ઉઠાડો આજ રે, કયમે જીવતો રહું! ૧૫
એવું સાંભળી રે, રીસ ઘણી શકુનિ કરે;
ફટ મૂરખ રે, એવું કોઇએ આચરે? ૧૬
એ કન્યા રે, તુજ લગી આવે કહીં;
કાંઇ કરમે રે, પરણ્યો જાદવકુળ સહી!! ૧૭
અર્જુનસુત રે, એહને નંતો વરી;
તુજ સાટે રે, કુંવર બુદ્ધિ એવી કાં કરી? ૧૮
ધરી ધીરજ રે, ઘટિકા બે બેસો તમે;
તુજ પાસે રે, ઉભાછું સરવે અમે. ૧૯
અંતર ઘડિયે રે, ચોરી બંધાતું સહી;
ક્ષણ આંઠે રે, પરણાવું ઉભો રહી. ૨૦
તું તો કાયર રે, કૌરવકુળ અવતર્યો;

૧૮ તુજ ઠે:–તારે બદલે અર્જુનસુત–અભિમન્યું પરણવાનો હતો (તે [illegible] પરણ્યો) છતાં તે તારી બુદ્ધિ એવી (ઉપર કન્યાને મા વગેરે કહી તે-[illegible]) તે કાં—શામાટે કરી. ૨૦ અંતર ઘડી—હમણાં.

કાગ બોલે રે, કન્યાએ જે કર ધર્યો. ૨૧
એવું સાંભળી રે, વ્યાકુળપણું કન્યા કરે;
બહુ ધ્રૂજે રે, સાહેલી કેડે ધરે. ૨૨
ત્યાં આવ્યું રે, કુંવરનાં મરણું થયું;
તે જોઈને રે, હવું કોઈએ નવ રહ્યું. ૨૩
અતિ મોટું રે, કન્યા વદન બીહામણું;
અતિ તીક્ષ્ણ રે, દાંત અને અંગ ભયામણું. ૨૪
કર આપ્યો રે, વર શીશ પાડી દેશો ગયો;
તે જોઈને રે, લોક સઘ નાસી ગયો. ૨૫
કહે દૈત્યને રે, વ્યાપો સર્વ પવન થઈ;
સર્વ લોકને રે, વ્યાકુળ કરજે (ત્યાં) જઈ. ૨૬
એવું કહીને રે, પોતાને રૂપે થયો;
તે મંડપ રે, આપે ઉપાડી ગયો. ૨૭
ત્યાં આવી રે, અર્જુનસુત ઉપર મેલ્યો;
બાળભદ્રની તનયા રે, અભિમન્યુ ત્યાં વર્યો. ૨૮
તવ બોલ્યા રે, શ્રીકુંવર ડાહ્યો ઘણો;
ત્યાં મેલ્યો રે, સાગ સહુ કો આપણો. ૨૯
તે માટે રે, બીક કોની કશી નથી;
ઈહાં આવે રે, આ કોની વિમાણી નથી. ૩૦
એવું સુણે રે, આંબી ત્યાં સમજી ગઈ;
અતિ પવને રે, શુદ્ધ સર્વેની ગઈ. ૩૧

એમ વીતિ રે, ઘોર જાગની ત્યાં સહી;
પણ કોણે રે, કન્યાની શુદ્ધ નવ લહી. ૩૫
રવિ ઉગ્યો રે, પ્રાતઃકાળે વેળા થયો;
દીસે અજવાળું રે, ત્યારે પવન કોરે રહ્યો. ૩૬
તેણે સમગે રે, જાનલોક આવ્યા ઘણું;
ત્યાંહાં જુએ રે, નાગ નહિ મંડપ તણું. ૩૭
સહુ બોલે રે, વાંક શો મડપ તણો;
હાથી જાયે ઉડ્યો રે, રાને પવન (ગયો) ઘણો. ૩૮
હવે લાવો રે, વર કન્યા પરણાવિયે;
કરી ચરભક્ષ રે, મોતીડે વધાવિયે. ૩૯
કોરવનો રે, સાથ સહુ આવી મળ્યો;
બહુ કીધો રે, પવને રાને આકળો. ૪૦
સુરેખા રે, જુઓને સુતી કહીં;
જઇ જુઓ રે, મંદિરમાં તો કોઇ નહિ. ૪૧
ત્યારે બોલિયોરે, સાથ સહુકો એવું કહી;
ભાઈ કોણે રે, કન્યા હર્ણું કીધું સહી. ૪૨
એવું સાંભળી રે, દુર્યોધન કોપ્યો ઘણું;
સજ થાઓ રે, સૈન્ય સહુકો આપણું. ૪૩
જઇ જુઓ રે, કન્યકા કોણે હરી;
શું કીજે રે, પવને બહુ આંધી કરી. ૪૪
એવું સાંભળી રે, વિપ્ર રૂપ લીધું હરિ;
જોવા ચાલ્યા રે, કન્યાને કોણે હરી. ૪૫
જઇ જુએ રે, રાક્ષસનું સૈન્ય ઘણું;
ત્યાં દીઠું રે, કુટુંબ સહુ પોતા તણું. ૪૬
વર કન્યા રે, પરણી બેઠાં (તે) નિર્ખિયું;
તે જોઇને રે, કૃષ્ણ તણું મન હર્ખિયું. ૪૭
વાહ આવે રે, બેન સુભદ્રા ઉચરી;
પાંડવની રે, માગી કોરવે કયમ વરી. ૪૮
તવ બોલ્યા રે, હરખે હરિ (બોલ્યા) હસી; કરી કુ

૩૯ ચરભક્ષ—વરકન્યાને રાંધેલા ભાત ખવરાવવો તે. કરવું.

કલગ મેલે રે, કન્યાયે જે કર ધર્યો. ૨૧
એવું સાંભળી રે, વ્યાકુળપણું કન્યા કરે;
બહુ ધ્રૂણે રે, સાહેલી દૂરે ધરે. ૨૨
ત્યાં ગાત્ર રે, કુંજરના સરખું થયું;
તે જોઇને રે, ઉભું કોઇએ નવ રહ્યું. ૨૩
અતિ મોટું રે, કન્યા વદન બીહામણું;
અતિ તીક્ષ્ણ રે, દાંત અને અંગ વાંગણું ૨૪
કર ચાંપ્યો રે, વર શીસ પાડી ઉભો થયો
તે જોઇને રે, લોક સાથ નાશી ગયો. ૨૫
કહે દૈત્યને રે, વ્યાપો સર્વ પવન થઇ;
સર્વ લોકને રે, વ્યાકુળ કરજો (ત્યાં) જઇ. ૨૬
એવું કહીને રે, પોતાને રૂપે થયો;
તે મંડપ રે, માથે ઉપાડી ગયો. ૨૭
ત્યાં આણી રે, અર્જુનસુત ઉપર ધર્યો;
બળભદ્રની તનયા રે, અભિમન્યુ ત્યાં વર્યો. ૨૮
તવ બોલ્યા રે, વીરકુંવર હાંસી સુણો;
ત્યાં મેલ્યો રે, સાથ સહુ કો આપણો. ૨૯
તે માટે રે, બીક કોની કરી નથી;
ઇહાં આવે રે, આ કોની વિપાણી નથી. ૩૦
તેણે સમે રે, આંધી ત્યાં અળગી થઇ;
અતિ પવને રે, શુદ્ધ શરીરની ગઇ. ૩૧
વંટોળિયો રે, વાયુ ત્યાં વાગે બહુ;
ઘર વૃક્ષનાં ઝુંડ રે, અવનિ પડે સહુ. ૩૨
ચઇ કાંકરા રે, રાક્ષસ આંખોમાં પડે;
બળભદ્રનો રે, માંડવો કોને નવ જડે. ૩૩
અતિ રાતે રે, પવન-પ્રહાર સબળા થયા;
બહુ લોકો રે, આંધ થઇ પરવર્યા. ૩૪

---

૩૦ વિપાણી-કોઇની મા નથી વાંઝ કે અહીં આવે. અર્થાત્ આજે એવો નથી જન્મ્યો કે મારા મૂકેલા દાનવોને છતી અહીં
૩૧ આંધી-અંધકાર. ૩૪ અતિ રાતે—મોડી રાતે.

ચળકતા ભાલા કમર ખાપુઆ, કટારી તરવાર;
ભરી ભાથા તીર કેરા, કરે સબળો માર. ૭
દેખ દલામું કટક કૌરવ, ગડગડે નિશાણુ;
હું આપ્ય કન્યા કોણુ છે, ક્યાં ખુએ પાપી પ્રાણુ. ૮
દુર્યોધનના કટક માંહે, સબળ છે મહા શૂર;
તું એકલાનું શું ગજુ, મારી કરશે ચૂર. ૯
એવું સાંભળી કોપે ચટ્યો, બળવંત ભીમકુમાર;
રણુ વિષે એકેએકને, મારી કરું સંહાર. ૧૦
કર્યું કોપે ચઢી આવ્યો, સાધિયું એક બાણુ;
એક ભુજ-પ્રહારે રથ ભાંગ્યા, કર્યાં કચરઘાણુ. ૧૧
ત્યારે દુઃશાસન કહે સર્વને, એકલાનું નહિ કામ;
સહુ મળીને યોધ આપણ, મારવો તે ઠામ. ૧૨
એવું સાંભળી હાંક મારી, રાક્ષસનો નહિ પાર;
માયાવી ત્યાં આવિયા, અક્ષૌહિણી ગુલ્મ અઢાર. ૧૩
કૌરવ-તણા જે યોધ ઉભા, થઇ રહ્યા દિગ્મૂઢ;
ક્રૂર વદન બીહામણા, દીસતા પર્વત પ્રૌઢ. ૧૪
કોને એક પગને નાક વાંકું, કોના લાંબા કાન;
કો ધાય વદન બીહામણા, એવા યોધ (બહુ) રાજાન. ૧૫
કો માથા વિહોણાં ધડ ફરે, કરતા સુખાદન;
એમ દૈત્ય-બહુ વ્યાપી રહ્યા, જેનાં ન આવે અંત. ૧૬
કોને ચાર પગ ને વદન વાંકું, માથાં મોટા શૃંગ;
દીસતા કાળા પહાડ સરખા, વજ્ર સરખાં અંગ. ૧૭
અગ્નિ કેશ ચક્ષ ભડકા, હાથ ન આવે તેહ;
(તે) માયાવીકુ કેમ પહોંચે, યોધ ઉભા જેહ. ૧૮

વલણ.

યોધ ઉભા જોય રે, શી ગતિ થાશે આપણી;
પ્રધાન સહુ (એમ) વાત કરતા રે, આવ્યા દુર્યોધન ભણી. ૧૯

---

૭ ખાપુઆ—ખપવા—બે ધારવાળી તરવાર. ૧૩ ગુલ્મ—લશ્કરની ટુકડી. ૧૯ એમ ઇ:—આમ-અહીં બેસીને વિચાર કરો કે યુદ્ધ કેવી રીતે કરવું.

થયું કાગજ રે, આપણને ચિંતા કરી. ૪૯
એવું જોઈ રે, ક્ષણ એકમાં આવ્યા ફરી;
મંદિર માંહે રે, આવીને સૂતા હરિ. ૫૦
તેણે સમયે રે, નગર સોર સબળો પર્યો;
બળભદ્રે રે, સમાચાર આવી કહ્યો. ૫૧
શું સૂતા રે, કન્યા હર્યું થયું હરિ;
કયમ જાશે રે, કૌરવ જાન પાછી ફરી. ૫૨
કૃષ્ણ બોલ્યા રે, ભાઇ વાત (તમો) શી કરો;
હરે પુત્રી રે, પૃથ્વીમાં કોણ અવતર્યો. ૫૩
રહો બેસી રે, ઘેર જઇ પોતા તણે;
ઋષિ બોલ્યા રે, જનમેજય વાણી સુણે. ૫૪

વલણ.

જનમેજય વાણી સુણો રે, કૃષ્ણ એવું ઓચરે;
પછી ત્યાં શું નિપન્યું રે, તે સર્વ તું મનમાં ધરે. ૫૫

કડવું ૨૦ મું રાગ આશાવરી.

વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પરીક્ષિતતન;
કન્યા ખોળી નવ જડે, બહુ શોક દુર્યોધન. ૧
પછે ઘટોત્કચે શું કર્યું, તે કહું તુજને રાય;
દ્વારકા ગામને ગોંદરે, રણસ્તંભ ત્યાં રોપાય. ૨
ત્યાં આવી દીધું દમામું, મુજ પાસે કન્યા એહ;
જેને ઇચ્છા હોય તે, રણમાં ગોધ આવે તેહ. ૩
એવું સાંભળી કૌરવ તણા, રણ યોધ વીર સુજાણ;
તે આવિયા કોપે ચઢી, મેલતા બહુ બાણ. ૪
ત્યાં નાળ ગોળા ગુરજ બરછી, બાણનો નહિ પાર;
ઘટોત્કચ ઉપર પડયા; જેમ મેઘ મૂશળ ધાર. ૫
સાંગ ફરશી ગદા બહુ, દાગ નાળે ચક્ર નિશાળ;
રણ વિષે કરતા ગર્જના, અનર્થ કેરા મૂળ. ૬

---

૧ બહુ...—દુર્યોધનના મનમાં કન્યા ખોળ્યા છતાં ન જડ્યાથી બહુ ખાર થયો. ૬ અનર્થ...—અનર્થ કરનારના મૂળ—મૂળ પુરુષો કૌરવો.

ચળકતા ભાલા કમર ખંપુઆ, કટારી તરવાર;
ધરી ભાથા તીર કેશ, કરે સબળો માર. ૭
દેઇ દમામું કટક કૈરવ, ગડગડે નિશાણ;
હું આપ્ય કન્યા કોણું છે, ક્યાં મુએ પાપી પ્રાણ. ૮
દુર્યોધનના કટક માંહે, સબળ છે મહા શૂર;
તું એકલાનું શું ગજું, મારી કરશે ચૂર. ૯
એવું સાંભળી કોપે ચઢ્યો, બળવંત ભીમકુમાર;
રણુ વિષે એકેએકને, મારી કરું સંહાર. ૧૦
કર્ણ કોપે ચઢી આવ્યો, સાધિયું એક બાણ;
એક ભુજ-પ્રહારે રથ ભાંગ્યો, કર્યાં કચરઘાણ. ૧૧
ત્યારે દુઃશાસન કહે સર્વને, એકલાનું નહિ કાગ;
સહુ મળીને યોધ આપણ, મારવો તે લાગ. ૧૨
એવું સાંભળી હાંક મારી, રાક્ષસનો નહિ પાર;
માયાવી ત્યાં આવિયા, અક્ષૌહિણી ગુલ્મ અઢાર. ૧૩
કૈરવ તણા જે યોધ ઉભા, થઇ રહ્યા દિગ્મૂઢ;
ક્રૂર વદન બીહામણા, દીસતા પર્વત પ્રૌઢ. ૧૪
કોને એક પગને નાક વાંકું, કોના લાંબા કાન;
કો વાઘ વદન બીહામણા, એવા યોગ (ગજ) રાજાન. ૧૫
કો માથા વિહોણાં ધડ ફરે, ફરતા મુખ વદન;
એમ દૈત્ય બહુ વ્યાપી રહ્યા, જોતાં ન આવે અંત. ૧૬
કોને ચાર પગ ને વદન વાંકું, માથાં મોટા શૃંગ;
દીસતા કાળા પહાડ સરખા, વજ્ર સરખાં અંગ. ૧૭
અગ્નિ કેરા થાય ભડકા, હાથ ન આવે તેહ;
(તે) માયાવીશું કેમ પોંચે, યોધ ઉભા જેહ. ૧૮

વલણ.

યોધ ઉભા જોય રે, શી ગતિ થાશે આપણી;
પ્રધાન સહુ (એમ) વત કરતા રે, આવ્યા દુર્યોધન ભણી. ૧૯

---

૭ ખંપુઆ—ખપવા—બે ધારવાળી તરવાર. ૧૩ ગુલ્મ—લશ્કરની ટુકડી. ૧૯ એમ છેઃ—આમ—અહીં બેસીને વિચાર કરો કે યુદ્ધ કેવી રીતે કરવું.

રણ ભૂમિ કો છોડે નહિ, કોપે ન આપે ગાગ;
વૃષકેતુના બાણ આગળ, કોનો ન પડે લાગ. ૨૯
ઘટોત્કચ તન ગર્જીઓ, અંતરિક્ષ વીર સુજાણ;
ત્યારે કર્ણકુંવરે મેલીઉં, આકાશ મારગ બાણ. ૩૦
તે બાણ કુંવરનાં ખાગી, આવી પડ્યો દળ માંય;
અશ્વ ગજ રથ પાલખી, બહુ યોદ્ધા ચાંપ્યા પાય. ૩૧
તે ગાંપી અગાડી ચૂર કીધા, થયું કચરઘાણ;
દોહરા નાંખ્યા યોધ અવળા, ગયું દળ ભંગાણ. ૩૨
તે પોતાને રૂપે થયો, ભીમ કેરો તન;
ત્યાં કર્ણ કુંવર ઓસર્યો, (તે) સાંભળ્યું દુર્યોધન. ૩૩

વલણ

સાંભળ્યું દુર્યોધને રે, વૃષકેતુ ત્યાં પાછો ફર્યો;
ત્યાં દ્રોણ ગુરૂને ચરણે લાગ્યો રે, (સ્વામી) મુજપર કૃપા કરો. ૩૪

કડવું ૨૨ મું રાગ સામેરી.

વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પાંડુકુમાર;
ત્યારે દુર્યોધને દ્રોણ ગુરૂને, જઈ કર્યો નમસ્કાર.
તમ વિના મુને કોણ રાખે; શીશ ધરિયું ચરણ;
બહુ યોધ રણમાં રોળિયા, ને કર્યું કન્યાહરણ.
તે માટે પ્રભુ ત્યાં જઈને, દુષ્ટનો આણો અંત;
કૌરવ સહુકો તમારા છે, પાળો કરૂણાવંત.
એવું સાંભળીને દ્રોણાચાર્ય, થયા બેઠા ત્યાંય;
વળી કૃપાચાર્ય અશ્વત્થામા, સાથ તેની બાંય.
રથ સજ્જ કીધા આપઆપણા, સેનાપતિ સહુ સાથ;
રણ વિષે સહુ આવિયા, શસ્ત્ર લીધાં હાથ.
ઘટોત્કચનું સૈન્ય સબળું, વીંટી રહ્યા ચોપાસ;
કૌરવ કેરા કટક માંહે, સબળો પડિયો ત્રાસ.
આકાશ માર્ગે ઉત્પ્રેતે, જઈ પુરવરે પાતાળ;
તે દ્રોણની દૃષ્ટે પડ્યો, મહાક્રૂર રૂપ વિશાળ.
મસ્તક હીંડે દોડતાં, ધડ વિના કરડે દંત;
અગ્નિ કેરા થાય ભડકા, જોતાં ન આવે અંત.

એ પુત્ર છે અર્જુનનો, અભિમન્યુ કહેવાય;
એવાં વાયક સાંભળી, સહુ યોધ વિસ્મય થાય. ૨૫
વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પરીક્ષિત્‌નંદન;
અભિમન્યુ આવ્યો સાંભળી, વદે દુર્યોધન. ૨૬
દુઃશાસનને કહ્યું તેડી, શું બેઠો શૂર;
આજ સુત અર્જુનનો, કરો મારી ચૂર. ૨૭

વલણ.

કરો મારી ચૂર રે, દુર્યોધન એમ ઉચરે;
દુઃશાસન તવ સજ્જ થઈ રે, યુદ્ધ કરવા પરવરે. ૨૮

કડવું ૨૪ મું. રાગ સામેરી.

વૈશંપાયન બોલ્યા મુનિજી, સાંભળો પરીક્ષિત્‌ના તનજી;
અભિમન્યુ આવ્યો યુદ્ધ જાણીજી, ગુરુને પ્રણમ્યો પેહેલે બાણજી. ૧

ઢાળ.

પેહેલે બાણે દ્રોણાચાર્યને, પ્રણમ્યા જઈ પાય;
તે બાણ પાછું ફરી આવ્યું, યોધ વિસ્મય થાય. ૨
બીજે બાણે સ્તુતિ કીધી, તું દેવ કેરો દેવ;
મુજ પિતા કેરા શ્રીગુરુ, ધન્ય ધન્ય શ્રી ભૂદેવ. ૩
આચાર્ય અશ્વત્થામા, સ્તવ્યા, ત્રીજે બાણ;
હું પુત્ર છું અર્જુનનો, સહુને કરું પ્રણામ. ૪
ચોથું બાણ સાધિયું, કળે દુર્યોધનનું જેહ;
તે બાણ આવી કહે સહી, વૃત્તાંત સઘળું તેહ. ૫
પાંચમું બાણ સાધિયું, તે સહસ્ર સંહાર;
કૌરવપતિના સેન માંહી, વરસી રહ્યો અંગાર. ૬
પરિતાપ બાણ તણો ખાગી, ઉલટ્યા યોધ અનેક;
અભિમન્યુ ઉપર પડ્યા તૂટી, કપટ કૌરવ છેક. ૭
બહુ બાણ ગોળા ચક્ર ફરશી, પટિશ પાશ પ્રચંડ;
અભિમન્યુ ક્રોધે ગાજ્યો, તવ કડકડ્યું બ્રહ્માંડ. ૮

---

૧ ગુરુને—દ્રોણગુરુને. ૩ ભૂદેવ—બ્રાહ્મણ. ૬ તે છેઃ—તે બાણ ઉજારો ચડેલા જેવા વાંકા આકારનું હતું.

અર્જુનસુત કોપે ચડ્યો, કર્યો મહા ટંકાર;
(એક) બાણે યોધ કૌરવ તણા, હણ્યા બાર હજાર.
(ત્યારે) દુર્યોધન કે' શું જુઓછો, કરો મારી ચૂર;
એવું સાંભળી અભિમન્યુ બોલ્યો, (જાણે) ચડ્યું સાગરપૂર. ૧૦
કાકાજી દરશણ કરી, બોલિયા પરમ વચન;
સુજ પુત્ર જાણી દયા આણી, બોલિયો અભિમન્યુ! ૧૧
હું ભત્રીજો થઈ ભક્તિ ચૂક્યો, મા રાખો મન રીસ;
એવું કહીને ઉડાડ્યું, જે છત્ર રાયને શીશ. ૧૨
સારથી માર્યો ધ્વજા છેદી, થયો હાહાકાર;
અભિમન્યુ ઉપર પડ્યા તૂટી, કૌરવના અસ્વાર. ૧૩
ધસ્યા બાંધવ દુર્યોધનના, કરે મારો માર;
બાણવૃષ્ટિ કરે ઘણી, જેમ મેઘ મૂશળ ધાર. ૧૪
એવું જોઈને કોપિયો, બળવંત ભીમકુમાર;
દૈત્યે માયા હંકારી, અક્ષૌહિણી ગુલ્મ અઢાર. ૧૫
આકાશ માર્ગે ઉત્પત્યો, તે થઈ પડ્યો પાષાણ;
કૌરવ કેરા કટકનો, ત્યાં થયો કચરઘાણ. ૧૬
ઘટોત્કચ રણ રહ્યો ગાજે, મળ્યા દૈત્ય અપાર;
શિલા પર્વત વૃક્ષનો, તે કરે સબળો પ્રહાર. ૧૭
કૌરવ કીધા આકળા, તે કર્યા પ્રાજે સર્વ;
બળવંત દેખે જેટલા, ઉતારે તેહનો ગર્વ. ૧૮
દળ મધ્યે આવી પડ્યો, બળવંત ભીમકુમાર;
બહુ ક્રોધ આણી દુર્યોધનનું, કર્યું દળ સંહાર. ૧૯
કેટલા માર્યા તમાચે, કેટલા પગ કેરે ઘાય;
કેટલા હડસેલા કીધા કોણીએ, તે ફરી ન બેઠા થાય. ૨૦
કેટલા કરડી વલુર્યા, કો ચૂર કીધા હાથ;
કો ચરણે ગ્રહી ફેરવ્યા, પછાડ્યા અવનિ સાથ. ૨૧

---

૧૧ સુજ છઃ—અભિમન્યુ બોલ્યો કે મને પુત્ર જાણી અને દયા આણી હું જે ભત્રીજો થઈ ભક્તિ કરવી ચૂક્યો છું તે ક્ષમા કરો. આ વાક્ય દુર્યોધને અભિમન્યુને મારવાનો વિચાર કર્યો તેથી તેને અભિમન્યુ કરડાકીમાં કહે છે, કે તમારાથી શું થવાનું છે.

કો યોધ ચરણે ચાંપિયા, કો ઉડાડ્યા આકાશ!
ઘટોત્કચના પ્રહારથી પડ્યા, રણે સબળો ત્રાસ. ૨૨
ગજે ગજ, તુરિયે તુરિ, રથે રથ ગ્રહી પાણ;
સહુ અન્યોન્યે અફાળતા, એમ થયું દળ ભંગાણ. ૨૩
તે યોધને લેઈ યોધ મારે, એમ મારતો બહુ જોય;
એવું જોઈને નાસતા, રણપાસ ન આવે કોય. ૨૪
ધ્વજને નેજા જોધ પડિયા, મુકુટ કુંડળ સાર;
શોણિતની સરિતા વહી, (ત્યાં) તણાયા હસ્તિ અપાર. ૨૫
દુર્યોધને રણભૂમિ છાંડી, થયો છાનો સાથ;
એકાંત જઈને સર્વ બેઠા, દેઈ મસ્તક હાથ. ૨૬
વળી ઘટોત્કચે દૈત્યને, આજ્ઞા આપી સાર;
કેટલા રાત પ્રાન થઈ, જાઓ હસ્તિનાપુર મોઝાર. ૨૭
કૌરવનારી નગ્ન કરજો, સર્વ જઈને ચીર;
ભરી સભામાં કાઢિયાં, મુજ કાણી કરી ચીર. ૨૮
એવું કહીને મોકલ્યા, સો દૈત્ય તેણી વાર;
ગાંધારીના પુત્ર થઈને, આવિયા નગર મોઝાર. ૨૯
આપ આપણે મંદિર ગયા, જ્યા થયો સંધ્યાકાળ;
રૂપ નિરખ્યા કામિનીઓ, થયું વદન-વિશાળ. ૩૦
ગાંધારીએ જાણિયું, મુજ પુત્ર આવે ઘેર;
તેને તેડી પૂછિયું, કહો જનની પેર. ૩૧
ત્યારે પુત્ર સઘળા ઉચરે, પછે કરશું વાત;
અમો થાકયા ઘણાં આવિયા, વહી ગઈ છે રાત. ૩૨
આપ આપણી જઈ ધામ સૂતા, સેવા કરતી નાર;
ત્યારે કૂર રૂપે નિરખતી, આપ આપણો ભરતાર. ૩૩
કોણે વાળ્યું એક લોચો કર્યો, કો ઝબકી ઊઠે બાર;
ત્યારે નગ્ન થઈને કય ઉપર, વસ્ત્ર નાખે નાર. ૩૪
કોનું વદન પોહો દાન લાંબા, નારી ભીંતી ગાત;
તે વસ્ત્ર નાખી નિસરી, ને થઈ રૂપે નગ્ન. ૩૫
કોનું પેટ મોટું દેખ જોયું, કેશ પડિયા આંખ:

૨૨ પહ્ના—ત્રુટી (શબ્દનો અપભ્રંશ).

ઉતાવળાં ઉઠી પછે, વસ્ત્ર દીધાં નાખ. ૩૬
કેનું વ્યાઘ્રવદન બીહામણું, અને જીભ્યા કાઢે બા'ર;
એવું જોઇને કંથ ઉપર, વસ્ત્ર નાખે નાર. ૩૭
કો નગ્ન થઈ નાચે ઘણું, (અને) જીભ્યા કાઢે બા'ર;
ત્રાસ પડિયો પેટમાં, વ્યાકુળ થાયે નાર. ૩૮
વળી નગ્ન થઇને નાચતા, કોઇ કરતા રતનપાન;
તે નાર વળતું ઓચરે, તમે કંથ થયા અજ્ઞાન. ૩૯
એમ સૌએ વહુ નગ્ન થઈને, આવી સાસુ કેરે પાસ;
રૂપ દેખી કંથ કેરૂં, થયો મનમાં ત્રાસ. ૪૦
બાઈજી બોલો બરૂં, ઘરમાં કેમ રહેવાય;
જ્યન માંત્રીથી આવિયા, તમ પુત્રને કંઈ થાય. ૪૧
એક કે' મેં વ્યાઘ્ર સરખું, વદન નિરખ્યું કંથ;
બીજી કે' મેં નેહે નિરખ્યું, વરાહ સરખું વદન. ૪૨
ત્રીજી વદે રે સાંભળો, સાસુજી તમે કહ્યું;
મેં વસ્ત્ર નાખ્યું આગ ઉપર, વાધિયો જવ ચણું. ૪૩
ચોથી કે' મુજ કંથ કેરૂં, ઢોલ સરખું પેટ;
પાંચમી વહુ એમ વદે, મેં નિરખિયું કાંઇ નેટ. ૪૪
છઠ્ઠી કહે રે મુજ કંથથી, હવો સુનો સતાપ;
સાતમી કહે વાત કરતાં, લાજિયે અમો આપ. ૪૫
આઠમી એમ ઉચરે, મેં મુખે કેમ કે'વાય;
મુજ કંથ કેરી વાત કરતાં, ઘણું લાજ્યું જાય. ૪૬
નવમી નિંદે કંથને, અતિ આણી મન હેત;
વિકરાળ વદન બીહામણું, જાણે વળગ્યું પ્રેત. ૪૭
દશમીએ દશ આંગળી, મુખમાં મેલી જાણ;
આપ આપણા ત્યાં કંથ કેરાં, કરે પરમ વખાણ. ૪૮
એમ અન્યો અન્યે સહુ, વહુ નગ્ન આવી સોય;
બે ચાર આવી મા કને; ઉંચું પાડી રોય. ૪૯

---

૩૬ ઉતાવળાં ઇ:—(કૌરવની આગળથી) ઉતાવળાં ઉઠીને પછી વસ્ત્ર દીધાં નાખ—વસ્ત્ર નાખી દીધાં. ૪૪ મેં ઇ:—પાંચમી કહેછે મેં પણ કંઇ નેટ—નહીં નીરખિયું—જોયું.

બે ચાર વળગ્યા અંધને, તે કરે સર્વે રૂદન;
ધૃતરાષ્ટ્ર કહે પુત્ર મારા, કુશળ દુર્યોધન? ૫૦
કુશળ હોય તો કંઠ વળગી, કાં રડું મુજ તાત;
જાનનું અભિમાન ન રહ્યું, થયો મા' ઉત્પાત. ૫૧
ઘટોત્કચ અભિમન્યુ કુંવર, કર્યું કન્યાહરણ;
ગદાયુદ્ધ કીધું રણ વિષે, પામિયા કૌરવ મરણ. ૫૨
અભિમન્યુ પરણ્યો સુરેખાને, થયો બાંધવ સાથ;
સેન ભાગ્યું આપણું, તે કાંય કથગ હોલાય. ૫૩
એ જીવ્યાથી મરવું ભલું, એમ થયું છે રે તાત;
કૌરવ કારાગૃહ પડ્યા, શી કહું તમને વાત. ૫૪
દુર્યોધનની જાન કેરું, થયું દળ ભંગાણ;
દ્રોણ સરખા કર્યા પ્રાજે, ઉગર્યા નહિ પ્રાણ. ૫૫
તે પડ્યા દૃષ્ટે નિરખિયા, નવ ટળે મનનો શોક;
એવું કહીને રડે ઘરમાં, મેલી પોક પોક. ૫૬
એવું સાંભળીને વિદુરજી, આવ્યા તેણી વાર;
ભત્રીજા થઈને કંઠ વળગ્યા, થયાં ઉભા ચાર. ૫૭
મોટે સાદે સાંધિયું, તે કરે શોક રૂદન;
કૌરવ કેરા દુઃખનું, શું કહું વિદુર વચન. ૫૮
વિદુર કે' મેં વારિયા, કયાંહાં કરો અન્યાય;
હું કહું તો તે આજ આગળ, ઘટે સર્વ સમાય. ૫૯
સહુ કટક કૌરવનું રણ માંહે, રણભૂમિ છાંડી રાય;
દ્વારકાને ગોંદરે, ગર્જના સઘળી થાય. ૬૦
એ કથા રહી એટલે, સાંભળો પરીક્ષિત્તન;
પછે રણમાં શું થયું, જ્યાં હતા દુર્યોધન. ૬૧
વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પાંડુકુમાર;
દુર્યોધનને શું થયું, તે લહે કૃષ્ણ વિચાર. ૬૨

---

૫૦ બે ચાર—કેસ. ૫૮ મોટે સાદ—મોટે સાદે રડવાનું-સાંધિયું—સાંધ્યું—રડવાનું ચાલતું રાખ્યું. ૫૯ હું કહે તો છઃ—હું કહું તો હતો તે આગળ આવ્યું અને તે ઘટે-ઘટમાં સર્વ સમાય છે. અર્થાત આજ તે મનમાં સાલવું પડે છે.

વલણ,

હારે કૃષ્ણ વિચાર રે, ઘટોત્કચ સબળો વઢ્યો;
નહિ આપે કન્યા સાર રે, બળભદ્રજી કોપે ચઢ્યો. ૬૩

કડવું ૨૫ મું રાગ મારૂં.

વૈશંપાયન વદે વચન, સાંભળો પરીક્ષિતના તન;
બળભદ્ર હળમૂશળ ધરી, કોપે ચડ્યા હલધર ને હરિ. ૧
કોણ આપણી કન્યા હરે, પૃથ્વીમાં એવો અવતરે;
સર્પ તણે મુખ ઘાલે હાથ, શું બાપ તણી છે મીરાત ? ૨
હળધરને કહે જગદાધાર, જેણે રણમાં વાળ્યો સંહાર;
નમ બહાર જવ આવે ફરી, હળધરશું બોલ્યા નરહરિ. ૩
મુજ બાંધવ બેસો આંય, હું જઇ જોઈ આવું રણમાંય;
કોણ દુષ્ટ આવ્યો છે ખરો, મહા અન્યાય પાપીએ કર્યો. ૪
એવું કહી ચાલ્યા જદુરાય, લેઇ ધનુષ્ય રણમાં જાય;
ત્યાં દીઠા ઘટોત્કચ અભિમન્યુ, ભીમકુંવર અર્જુનતન. ૫
મામાજીને કર્યો પ્રણામ, કહે કૃષ્ણ તેં રાખ્યું નામ;
ઘટોત્કચ લાગ્યો હરિને ચર્ણ, પડ્યો વરાસો કન્યા હર્ણ. ૬
તમ ભાણેજ ખરો મહારાજ, બાંધવ જાણી કીધું કાજ;
પાંડવ કુળ સદા છો સાહ્ય, સુણી વચન હરખ્યા જદુરાય. ૭
ત્યાંથી ચાલ્યા ત્રિભુવન ધણી, આવ્યા તે દુર્યોધન ભણી;
દુર્યોધને નામ્યું શીશ, આવ્યા જાણી શ્રીજગદીશ. ૮
ટટક સર્વે ત્યાં પ્રાક્રે કર્યું, વદન તણું ત્યાં નીર ઉતર્યું;
ત્યાં જઇ બેઠા જગદાધાર, ઘાયલ કૌરવના અસ્વાર. ૯
વળતા બોલ્યા શારંગપાણ, રાય રણે મન ઓછું આણ;
વળી કોઇ એક જાદવની દીકરી, કન્યા રત્ન પરમ સુંદરી. ૧૦
જોઇ લગન લેશું રાજન, તે માટે સ્થિર રાખો મન;
કૃષ્ણદેવની વાણી સુણી, એમ બોલ્યો હસ્તિનાપુર ધણી. ૧૧
અર્જુનસુતને પ્રાક્રે કરૂં, ત્યારે નગર ભણી પરવરૂં;
ઘટોત્કચનું છેદું શીશ, (રણમાં) તમ સાનિધ્ય જગદીશ. ૧૨

---

૨ મીરાત—મિલ્કત—જાગીર. ૬ ઘટોત્કચ—ઘટોત્કચ હરિને પગે લાગ્યો અને કન્યાહર્ણ—કન્યા સુરેખાનું હરણ કર્યું હતું તેથી વરાંસો (વિમાસણમાં) પડ્યો. ૧૨ સાનિધ્ય—સગાઇ.

કોઈ કન્યા ગદાયુદ્ધ કરી, તો સેવક જાણો નરહરિ;
ત્યારે કૃષ્ણ વદે સાંભળ રાજન, હઠ નવ કીજે દુર્યોધન. ૧૩
માસ દિવસ યુદ્ધ કરતાં ગયા, ઘટોત્કચ પ્રાજે નવ થયા;
ભીમસેનનો છે એ તન, હિડંબા ઉદર ઉત્પન્ન. ૧૪
એની માયા કો નવ કળે, ઈંદ્રાદિક અમર સહુ મળે;
એણે ધન તમારૂં લીધ હરી, એણે રાક્ષસી માયા કરી. ૧૫
એ બાળક શું શો સંગ્રામ, યુદ્ધે નહિ તમારૂં કામ;
હારે જીને શોભા નવ હોય, એવું મન વિચારી જોય. ૧૬
બે બાળકના માર્યા ગયા, સકળ લોકમાં હળવા થયા;
ઘર તણી લો જઈ સંભાળ, કૌરવનારી કોણ હવાલ. ૧૭
રણમાં માર્યાની જેટલા, ઘેર ઘેર જાણો તેટલા;
એવું સાંભળી હરખ્યા (સર્વ) સાથ, કૃષ્ણ કહે સાચી વાત. ૧૮
સર્વ સાથ કોઈ આલો રાય, હવે ઘડી એક ન ખોટી થવાય;
અહિંયાં એણે દુઃખ દીધું ઘણું; કાંઈએ નવ ચાલ્યું આપણું ૧૯
ત્યાં જઈ સર્વે નારને નડે, બીજે અબળા બાળક રડે;
એવું સાંભળી કર્યો વિચાર, ચાલ્યા કૌરવ થઈ અસવાર. ૨૦
વૈશંપાયન વદે વચન, સાંભળો પરીક્ષિતના તન;
કૌરવની સેના ફરી, હળધર સાથે આવ્યા હરિ. ૨૧

વલણ.

હળધર સાથે હળી મળી રે, આવ્યા દ્વારકા ગામ;
કૌરવ દળ નગર ગાંડ્યું રે, હવે તે વરજાણું આમ. ૨૨

કડવું ૨૯ મું. રાગ સામેરી.

વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પરીક્ષિતનંદન;
તેણે સમે બળભદ્રને, કહે જગજીવન. ૧
તનયા તમારી હામ છે, મેં સાંભળ્યો સઘળો મર્મ;
જદુવંશમાં અપજશ થાને, (પણ) રહ્યો તમારો ધર્મ. ૨
કો ધર્મ આડું આવિયું, સાંભળો મારા વીર;
વચન જાણું આપણું, એમ ઉચર્યા શ્યામશરીર. ૩
તમે વિદુર સાથે મોકલી, કંકાતરી તે દિન;
નડ પ્રાત કેરું વચન કેમ, હું કરું ઉથાપન. ૪

અર્જુનસુત અભિમન્યુને, એ કન્યા આપી સાર;
તે દુર્યોધનને કેમ આપું, મન કરો વિચાર. ૫
તમે જાણ્યું નથી પાંડવ, એકલો છે બાળ;
દાડે દાડે સુરેખાને, જાય કન્યાકાળ. ૬
વચનહારી કેમ કીધું, વિમાસોની મન;
(તે) નેટ કન્યા આપણી, વર્યો સુતઅર્જુન. ૭
બળભદ્ર એવું સાંભળી, કોપે ચઢયા અપાર;
અર્જુનસુતનું શું ગજું, તે કરે દળ સંહાર. ૮
કૌરવદળમાં બહુ બળિયો, રાય દુર્યોધન;
તેના પ્રતાપ આગળ પગ હડે, શું વડે અભિમન. ૯
સેનાપતિ જ્યાં દ્રોણ સરખા, અશ્વત્થામા કર્ણ;
અર્જુનસુતનું શું ગજું, જે કરે કન્યાહર્ણ. ૧૦
છુટી શકે કેમ એકલો, એ શું લહે સંગ્રામ;
શસ્ત્ર વિદ્યા ક્યાં ભણ્યો, જે કરે (રણ) એવું કામ. ૧૧
કૌરવ કેરા કટક માંહે, (ભડ) સબળ બળિયા પ્રૌઢ;
અભિમન્યુ કેમ છુટી શકે, સાંભળો ગરૂડારૂઢ. ૧૨
ત્યારે કૃષ્ણ કહે બળદેવને, તમો ક્યાં ન જાણો ભાત;
અર્જુનસુત સંગ ઘટોત્કચ છે, પવનાત્મજ જેનો તાત. ૧૩
તે તણો સુત આવિયો, બળવંત વીર પ્રચંડ;
(તેણે) દુર્યોધનનું સેન સઘળું, મારી કર્યું શતખંડ. ૧૪
તે રાક્ષસીના ઉદરથી, ઉપન્યો ભીમકુમાર;
પિતાઈ જાણી ઘટોત્કચે, કરી તેની સાર. ૧૫
હૃદય રાક્ષસ કઠણ હોયે, વળી ભીમકેરો અંશ;
દુઃખ લાગે સોહી તપે, જાણી પોતાનો વંશ. ૧૬
તે આપણથી કઠણ પાપી, હૃદે વજ્ર સમાન;
એવું કહીને રોયા સહી, તે સમે શ્રીભગવાન. ૧૭
ગદગદ કંઠે થયા દરશ્ત, નેત્રે જળની ધાર;
વસુદેવને ઘેર અવતર્યા, યદુવંશમાં અવતાર. ૧૮

---

૭ વચનહારી—(વચનહારીપણું) બોલ્યું અબોલ્યું. ૧૩ પવનાત્મજ—ભીમસેન.

એમ દુઃખ આણી હળકળે, ને કરે શોક રૂદન;
રાક્ષસનાથી આપણું, ઘણું કળ્યું દીસે મન. ૧૯
બળભદ્ર કહે બીહશું નહિ, હાં દુભાણા વીર;
સુરેખાને સંભારીને, દહે મુજ શરીર. ૨૦
બળભદ્રનાં વાયક સાંભળી, બોલિયા ગોપાળ;
એક માસ વિત્યો સુભદ્રાની, નવ થઇ સંભાળ. ૨૧
ભાણેજ સાથે આણજો, ઓ અર્જુન કેરો તન;
પરણેયા પુરે પુત્રીનું, મેં નથી દીઠું વદન. ૨૨
બળભદ્ર કહે હાં દુઃખ ધરો છો, થઇ એવી પેર;
સુભદ્રા અભિમન્યુ સાથે, તેડી જઇએ ઘેર. ૨૩
એવું વચન સુણી વડ આનંદ, ચાલિયા જગદાધાર;
બેહુ બાંધવ આવિયા, જ્યાં હતી અર્જુનનાર. ૨૪
અભિમન્યુને ઉત્સંગ લેઇને, હૃદે ચાંપ્યો નાથ;
તવ બેન જાણી સુભદ્રાને, બોલિયા વડ ભ્રાત. ૨૫
ઘટોત્કચ બેહુ હાથ જોડી, રહ્યો હરિને પાસ;
તેનું વદન જોઇને મન વિષે, બળભદ્ર પામ્યા ત્રાસ. ૨૬
બળભદ્ર કહેછે ઘેર આવો. બેન મારી આનંદ

મુજ બંધવ કન્યા વર્યો, (તે) કૌરવે કપટ સેવાય;
પાંડવકુળમાં લાજ લાગે, સાંભળો જદુરાય. ૩૪
તે માટે તમો પધારો, શ્રીદ્વારકાનાં નાથ;
એટલું આવી કરો માટે, કહું જોડી હાથ. ૩૫
બહુ દિવસ આગને પહાં થયા, હવે ચાલશું મહારાજ;
(હવે) પાણી પીવા નવ રે'વાયે, (ઘેર) પરિવાર જોતા વાટ. ૩૬
વૈશંપાયન બોલિયા, સાંભળો પાંડુકુમાર;
નિજ બેન જાણી રહ્યા ઉભા, સ્વામી જગદાધાર. ૩૭
રથ સજ કરીને નિસર્યા, તે સુભદ્રાનો સાથ;
સુરેખાને જોઇ હળધર, કરે આંસુપાત. ૩૮
વળાવીને વળ્યા પાછા, (ત્યારે) બેને દીધી આશિષ;
કાંઈ કોરથી અન્યાય થયો, તે મન મા રાખો રીસ. ૩૯
રથ ચાલ્યો ત્યાં થકી, પવન વેગે જાય;
બંધુ ભ્રાત સાથે આવિયા, દ્વારકામાં જદુરાય.

વલણ.

આવિયા જદુરાય રે, સુભદ્રા બોલી સહી;
સુરેખા અભિમન્યુ પરણે રે, કૃષ્ણ વિના કો લે' નહિ. ૪૧

કડવું ૨૭ મું. રાગ ધનાશ્રી.

વૈશંપાયન બોલિયા, સુણ જનમેજય રાય;
રથ ચાલ્યો અભિમન્યુનો, વળિયા નિશાને ઘાય.
માર્ગ માંહે ચાલતાં, નવ દિન વિત્યા સાર;
દશમે દિવસે આવિયાં, હિડિંબવન મોઝાર. ૨
હિડિંબાવનમાં આવિયાં, (અને) ઉલટ અંગ ન માય;
સુભદ્રાની જાણીને, વધામણિયા જાય. ૩
અભિમન્યુ ઘટોત્કચ આવ્યા, કન્યા લઇને સાથ;
તે હિડિંબા સાંભળીને, થયાં મન રળિયાત. ૪
ઓરડે રથ આંગણે આવ્યો, ઉતર્યા તે દન;
રથ માંહે બેઠી સુરેખા, તે પરમ રૂપ રતન. ૫
અભિમન્યુ રથથી ઉતર્યો, લાગીને લાગ્યો પાય;
તમ કૃપાએ દિગ્વિજય પામો, કરી આવ્યા માય. ૬

સુભદ્રાજી ભેટિયા, બહુ પેર નામી શીશ,
હિડિંબાએ આશિષ દીધી, જીવજો ક્રોડ વરીશ ૭
કુંકુમ કેસર તિલક કાઢી, વધાવ્યા નરનાર,
સુભદ્રાજી હરખિયાં, હવે સફળ મુજ અવતાર ૮
ગોત્રજ આગળ હાથ કાંકણું દોરડાં છોડાય,
હાંની લુણ ઉતારતી અતિ, હરખતી વરની માય ૯
અર્જુનસુત ને સુભદ્રા, રહ્યા તેણે ઠાર,
હસ્તિનાપુરમાં ગયા મન કરી એક વિચાર ૧૦
જ્યારે પાંડવ આવશે, ગાંડિવધર અર્જુન,
તે વિના વેર તે મન ઘણું, આણે દુર્યોધન ૧૧
એવું જાણી નવ ગયા, હિડિંબ વાગ્યા વાસ,
જેઠ મેરો પુત્ર જાણી, રહ્યા તેની પાસ ૧૨
વૈશંપાયન બોલિયા સાંભળો પરીક્ષિત રાય,
આનળાનું સવળું કરે, (જેને) કૃષ્ણ સરખા સાંય ૧૩

દેશી ફેર,

ચંદ્રહાસ શરણે રાખિયો, વિષ ફેડી વિષયા થાય, આવળા ૧૪
ધૃષ્ટબુદ્ધિએ કપટ કીધું, ગદા દેરે જાય, " ૧૫
ભસ્માગદ ભય પમાડવા, મહાદેવ પૂઠે ધાય, " ૧૬
સુધન્વા ઊગારિયો તેલ કઢા તાતી માંય, " ૧૭
પ્રહ્લાદની પીડા ટાળી, સગરથ (થઇ) વૈકુંઠ રાય, " ૧૮
હરિશ્ચંદ્રનું સત્ય પાડવા, વિશ્વામિત્ર પૂંઠે ધાય, " ૧૯
મીરાંબાઇનું ધૈર્ય જોવા, વિષ ઘોળી સ્વામી પાય, " ૨૦
ધ્રુવ તણી રક્ષા કીધી પોતે દુભ્યો માય," " ૨૧
ચેલિયાને શે નવ જાણ્યો ખાંડણા પડાય, " ૨૨

---

૭ વરીશ—વર્ષ ૧૬ ભસ્માગદ—ભસ્માગદ નામના અસુરે મહાદેવ પાસે વરદાન મેળવ્યું હતું, કેદું જેના માથાપર હાથ મૂકું તે બળી મરે તે વરદાનનો અજમાયશ તેણે પાર્વતી મેળવવા નારદની સમતિથી મહાદેવ પર કર્યો જેનું પરિણામ કૃષ્ણે પાર્વતીનું રૂપ લઇ તે રાક્ષસને તેનેજ માથે હાથ મૂકાવી બાળ્યું હતું એ કથાનો આહીં ભાવ બતાવ્યો છે ૧૯ પાડવા—નાશ કરવા ૨૨ ચેલિયો—સગાળશાનો પુત્ર સગાળશાનું સત્ય જોવા ભગવાને ચેલિયાને ખાંણિયામાં ખાંડી ખડાવી નાખ્યો હતો

મયૂરધ્વજ મહાસત્યવાદી, કરવત શીશ ધરાય; " ૨૩
કૌરવે ધર્મશું કપટ કીધું, રચ્યા મહાઅન્યાય; " ૨૪
સંસાર સમુદ્ર અથાગ છે, બૂડતાં ઝાલિયે ન થાય; " ૨૫
અભિમન્યુ વિવાહ સાંભળે, ભણે શીખે ને ગાય; " ૨૬
પૂર્વજ પાવન તેહના, અહોનિશ થઈ જાય; " ૨૭

રાગ ચાલતો.

શ્રોતાજન સહુ સાંભળો, પહોચે મનની આશ;
વળી અવળાનું સવળું હોયે, ન આવે ગર્ભવાસ. ૨૮
સંવત સત્તર વીશમાં, ગ્રંથ પૂરણ થાય;
(એ) આદિમતમ ગ્રંથ છે ખરા, પણ મંછાની કરજો સહાય. ૨૯
પોષ સુદી પંચમી, પૂર્ણ વાર ગુરૂ કહેવાય;
તે દિવસ પૂરું થયું, હરણ સુરેખાય. ૩૦
ગ્રંથ સંખ્યા કહું, પદ બારશે ને તેર;
પંચવીશ કડવાં બાંધિયાં, જુજવા રાગે ફેર. ૩૧
તાપીતટ પાવન સદા, જેનું સૂર્યદેહા નામ;
ચતુર વંશી મોઢ જ્ઞાતિ, સહુ સાધને પ્રણામ. ૩૨
દેશ દક્ષિણ બરાનપુરમાં, છે ત્યાંહે નિવાસ;
કવિ કૃપાએ કથા કીધી, વિપ્ર કેરો દાસ. ૩૩
નર-નાર ગાયે સાંભળે, તે ન આવે ગર્ભવાસ;
શ્રોતાને સુખ ઉપજે, પહોચે મનની આશ. ૩૪

વલણ.

પહોચે મનની આશ રે, તે ગર્ભવાસ નાં આવે ફરી;
કર જોડી કહે વીરજી રે, એકવાર બોલો શ્રીહરિ. ૩૫

સમાપ્ત.

---

૨૩ મયૂરધ્વજ ઈ૦—મયૂરધ્વજની પરીક્ષા જોવા તેનું અંગ કૃષ્ણે કરવતથી વેરાવ્યું હતું. દેશી ફેરની કડીઓમાં કૃષ્ણે ભક્તોની પરીક્ષા લઇ સાજા કર્યાનું વર્ણન છે. જો તેમને સાજા કરી તો અભિમન્યુને કેમ ન કરે એ તાત્પર્ય. ૨૯ આદિ મતમ—જાનામાં જૂના ગ્રંથો ઘણા છે પણ મંછા—(મનસા) મનવડે સહાય કરજો.

પ્રત પાઠાંતર.

કડવું મંગળાચરણનું.

પૃષ્ટ ૧લું કડી ૩ ગુણગેયા ઇત્યાદિવાળી આખી કડી પ્ર.૧.૨. ૩ માંથી પૃ. ૩. ક.૧૯ભાજાવે–ફિજાવે ૧. ૨. ઉપજાવે પ્ર. ૪. પૃ. ૩. ક ૨૦ ગાનતાન–પાંનતાન પ્ર.૧–૨–૫ આ મંગળાચરણવાળું કડવું ઘણી ખરી પ્રતોમાં જૂદે જૂદે પ્રકારે લખેલું હોવાથી આખરે જૂનામાં જૂની પ્રત જણાઇ તેના પર વધારે આધાર રાખી તે પ્રમાણે ઉતારી લીધું છે કડવું ૧ લું. પૃ. ૩. ક. ૨૦ ગાનતાન–પાનતાન પ્ર. ૧. ૫. પૃ. ૪ ક. ૧૦ પ્રાચો ઇઃ—દીધાં અતિ આશીષ. પ્ર. ૧. ૨. ૩. ક. ૧૬ એ બાટ–બે બાટ પ્ર. ૩. ૪. ૫ પૃ. ૫. ક. ૨૭ ગાણે–મા આણે પ. ૧. ૨. ૪ ક. ૩૦ સુરસેન ધરડાઇઃ—સુરસેન ધરડા સર્વ જાણે; સ્વામી વૈકુંઠનાથ; ધંટારત દશે તે કરસો; સ્વામી પુરષ પુરાણ. પ્ર. ૧ કડવું ૨ જું. પૃ. ૫ ક. ૪ જુહારે—નમસ્કારે. પ્ર. ૨. ૩ ક. ૫ નહિ કોઈ—નહિ કો એને તોલ પ્ર. ૧–૩ પૃ. ૬ ૧૨ ઘટે તેજ ઇઃ—બે પ્રહર ઘટે પ્ર. ૧. કડવું ૩ જું. પૃ ૭ ક. ૨ ભીષ્મ, દ્રોણ ઇઃ—શકુની, દુઃશાસન અનૂપ. પ્ર. ૨ ક. ૨. બીજા શૂર—બળિયા ભૂપ. પ્ર. ૨ ક. ૧૧ ત્યારે દુર્યોધન ઇઃ—જાય એવો રાખો દ્રષ્ટિમાં, નિચારી એવું ગાન પ્ર. ૨ ક. ૨૧ એ આનંદમાં આંજ પ્ર. ૧. ૨. ૩ કડવું ૪થું. પૃ. ૮ ક. ૪ આગકુળ ઇઃ—આગકુળને આવે પત્રવટે પ્ર. ૨ એગ કેના આગકુળ આવે પત્રવટે પ્ર. ૧ ક. ૮ વ્યઘાતણું ઇઃ— વ્યાઘાતણું જે હોએ ગોસ, તે શું ખાવા કરે કે સૂવા પ્ર. ૧ ક. ૧૨ છેદે અંધ —દેખતી પૂરી તુજ તણી, હું દેખું હસ્તીનાપુર ઘણી પ્ર. ૨ ક. ૧૩ અભિમાનથી–અભિમન્યુ આણું છે, અત્ર પ્ર. ૧ ક. ૧૪ કહીએ છીએ ચમો–કહીએ છીએ આમો પ્ર. ૧. ૩. ૫ ક. ૧૮ વાડે તમન ઇઃ—વાટે ચાલે ક્યાં પ્ર. ૧ ક. ૨૪ તથા ૨૫ દરો ઇઃ—આગરણું પ્ર. ૨. ૩ માં નથી. તથા વસ્ત્ર પણ નથી. કડવું ૫ મું. પૃ. ૧૨ ક. ૮ ચાર દહાડા ઇઃ—ચાર દાડા ને રાજ ભોગવે રાજન. પ્ર. ૧. ૨ ક. ૧૧ કરવો કાજ—કરવો કશો ઉપાય. પ્ર. ૩. ૪ ક. ૨૦ વરગાંત—વરગંધ્ય પ્ર. ૨. ૩ ક. ૨૮ ગજ, રથ ઇઃ—હય આધારે રથ અશ્વ ઘોડા પ્ર. ૩. ૪ કડવું ૬. ઠું પૃ. ૧૪ ક. ૩ વિદુરકેરે—ઘણી કામી સાર. પ્ર. ૧. ૨ ક. ૪ સાર–સાલ પ્ર. ૨. ૩ ક. ૬ ઉપમાએ—ઉપ

ભગે તો જોગ પ્ર. ૧ ક. ૧૧ આપરમ્—આપરંગ પ્ર. ૧. ૨. ૩ ક. ૧૨ પણ ભોગ ઈ:—પણ ભોગ હોય તો ઠીક. પ્ર. ૨ આપાપણા—ભોગવે છે. પ્ર. ૨. ૩ ક. ૧૯ ઘોઘાટ—કલોલ પ્ર. ૧ હયરે આશિષ ઈ:—ત્યાંહે બોલે નફેરી ઢોલ પ્ર. ૨ ક. ૨૨–૨૩ જરકસી કેરા ઈ:–આ બે કડીઓ પ્ર. ૧ માં નથી. માંહિ હંસ—હંસ કરાણી હીર પ્ર. ૩ ક. ૨૭ જંતતાલ–ત્યાં તહીં તાલ ને મૃદંગ. પ્ર. ૧ દુર્યોધનને માંડવે ઇ. આ ચરણ પ્ર. ૨. ૩ માં નથી. કડવું ૭ મું સાતમા કડવાનો ઘણોભાગ જૂદો પડેછે માટે પ્ર. ૧ પ્રમાણેજ ઘણો ખરો પાઠ લીધેલો છે. ક. ૨૦ માંડી કહી-સઘળી કથી પ્ર. ૧ ૩૦ટળીસર્વેઇ:- ટળી કૈરવ શુદ્ધ પ્ર. ૪. કડવું ૮ મું પૃ ૨૦ ક. ૪કાપું તેની પાંખ—છેદું તેની આંખ પ્ર. ૩ વાઢ તેની બાંય પ્ર. ૫ ફોડુ તેના કાન પ્ર. ૨ પૃ. ૨૧ હૈયા મારે ઇ:–હૈયે શાળી લાગી પ્ર. ૧ કાળનું કાપ્યું ફૂલાડીઓ. આને વજ્ર કેરા ઘાત પ્ર. ૧ ક. ૧૮ આંસુપાત–અશ્રુધાર પ્ર. ૧ ધાર—વાર પ્ર. ૪ ક. ૨૦ પીનગાદને. પૂઠપીલા છે મોટા પૂરા પ્ર. ૫ ક ૩: મખમલ તકિયા ઈ:–જરી વાપ્રતકિયાંગુગમદન, કાળા હીરા સાગ પ્ર. ૫. ક.૩૯ હગત કમળે હંસ કગણે પ્ર. ૧.૨. ક.૪૮ સોગણનું શીરે-સોગણનું સત્ય બખતર પ્ર. ૧.૨.ક. ૪૯ છોગાં ઇ:- આ ચરણ પ્ર.૧. ૨.૪ માં નથી. કડવું ૯મું. પૃ. ૨૫ ક. ૧૩ શૂળ સરખી—સુલાંસર્પ પ્ર. ૧. ૨ ગોખરૂ–ગોક્ષર કેરે પ્ર.૩. ૫.ક. ૨૦ તેણે સમે ઇ–: ને અવસરે અસુર આવી કરે શોકાપાત પ્ર. ૩. ૨૨ વચન એવું ઇ:–વાણી વખાણી સાંભળી થયો અતિ નિરતાર પ્ર. ૫ ક. ૩૩ અર્જુન સુત–પારથ પુત્ર વર્ણેરા ચઢે પ્ર. ૪. કડવું ૧૦ મું. પૃ. ક. ૧૧ રણ નિપે–રણમાં વિઘ દમન કરાને, ઝાલે આપરમપાર પ્ર. ૩ ક. ૧૩ હાલી ચાલી—હાલી પ્ર. ૧ ક. ૧૪ દાડિમીના છોડ ઇ:—આજ પુત્ર મારો મારીઓ, પૃથ્વી તળ સૂનો તેદ પ્ર. ૨ ક. ૧૫ આ આખી કડી પ્ર. ૩. ૪ માં નથી. ક. ૨૦ વિકાશ –વિકાળ પ્ર. ૨. ૩ ક. ૨૭ સોગમથી—સોગમથી મારતાં માંડિયો ને ભૂત પ્ર. ૨ ક. ૩૦ નેણે ચાલતાં–ચક્ષે આવ્યાં પ્ર. ૨ ક. ૩૧ શરીરરે–રોમરે પ્ર. ૧ મેલા–મેલા પ્ર ૫ ક. ૨ દુષ્ટ તણા ઈ:–દુષ્ટ તણા બેદો પૃથ્વી પ્ર. ૨. ૪ ક. ૩ નેત્રકમળ ઈ:—નેત્રકમળ સુખ પંકજ પ્ર. ૨ ક. ૬ આ વેળા ઇ:—એક વાર તમો આવ કરો તો, નિરખું કુમળું વદન પ્ર. ૪ ક. ૨૩ પાર્વત ઈ:–પર્વત સુહાવ્યો મનાઈ પ્ર. ૨. ૩ ક. ૩૬ ની પછી વલણ આવવું જોઇએ: પરંતુ અમારે પાસેની પાંચે પ્રતોમાં એકેમાં નથી. કડવું ૧૨ મું.

પ. ૩૨ ક. આંસુ લોચન—આંસુપાત પ્ર. ૧ ક. ૧૧ જોધન ઈઃ—જુદ્ધ સર્વના થાય પ્ર. ૧.

કડવું ૧૫ મું. ૧૦ દો રાક્ષસ—કોઈરિયાઈ અશ્વ ગજ થાયે, જઈ ચૌટાગાં ઉતાવળા સાંય પ્ર. ૧. ૨. તેને કો—તેને કંઇ રહ્યા લઈ કરી. પ્ર. ૪. ૩ ભોગ ઈઃ—ભોગ ભરી ચોટે શઇ ગેગટ પ્ર. ૫. ૪ સિંહલદ્વીપ—સિંહદ્વીપ. પ્ર. ૨. ૩. ૨૬ જોઇ—અંબર વસ્ત્ર અને દરીયાઇ પ્ર. ૫ ઉથલો ચાર પ્રતોમાં નથી. કડવું ૧૬ મું ૪ નવ જોબના—નવ જોબનાં નારી સંચરી જોતાં સહુનાં ગન મોહે પ્ર. ૨. ક. ૧૩ આપી—કોનારીને ગાય જેમ દાગ પ્ર. ૧. ૨. ૩. ૨૧ પ્રેગ શું—પ્રેગ ધરીને આછગન પ્ર. ૧. ૨. ૩૬ આ અભિમ—અભિમન્યુને પરણાવશો, લઇ કન્યા ગાહ પ્ર. ૬. ૫ ૪૧ ઘરનાં—ઘરનું કાગ સુઝે નહીં. પ્ર. ૨ કડવું ૧૭ મું, ૧૫ ગણું ઈઃ—આ કડી પ્રત ૧. ૨ માં નથી. ૨૪ બાહાર—બાર કાઢી આપી હળદર પ્ર. ૧. ૬ ૩૭ ભોગ ઈઃ—હરિ હસે મનગાં લાજ પ્ર. ૪. કડવું ૧૮ મું. ૪ કુંડળ—ગજની ગીના કાન પ્ર ૨. ૬ નવલ—નવ લખ તોડો કનકગય પ્ર. ૧. ૨ ૯ રંગગે રોળ—રંગગે ચોળ પ્ર. ૧. ૨૬ વીશ વસા—સોળસા લગ્ન નારી પ્ર. ૪ કડવું ૧૯ મું. ૧ વર કન્યા—શ્રી રાગ કન્યાને નિરખતાં ઘુંઘટ હશે ગન ગાંહે પ્ર. ૪. ૫ ૨૬ રૂટ—એવું મૂરખ કયાં ઉગરે પ્ર. ૧. ૨ ૩૦ તે ગાટે ઈઃ—વાળી કડી પ્ર. ૨. ૩ માં નથી ૫૫ ગી કડી પ્ર. ૨. ૩ માં નથી. કડવું ૨૦ મું. ૫ ત્યાંનાળ—છે નાળું ગેળી ગુહજી ફરરી, પ્ર. ૨. ૧૩ ગુલગ—આગ. પ્ર. ૧ કડવું ૨૧ મું. ૨૧ ત્યાં દ્વારકા—ત્યાં ધ્વજા નેજા ગોધ આવી પ્ર. ૨. ૩. ૪ કડવું ૨૨ મું. ૭ ગદા કૂર—ગદા રૂપવંત રસાળ પ્ર. ૧. ૨. ૯. ૧૦ આ બે કડીઓ પ્ર. ૧. ૨. ૩ માં નથી. ૨૨ ઠગ—ભીખ ગાંલી પ્ર. ૧. ૨. ૯ વિરૂપાક્ષ—વીરકેતુ વીરભદ્રરાજા સર્વે મોટા બુદ્ધિગાન પ્ર. ૧. ૨. સહુ ૭ ૭ દ્રોણ ઈ-ભૂરિશ્રવ ગગદત ભટ્ટિકર પ્ર. ૨. ૩ વીરૂપાક્ષ—વીરકેતુ વીરભદ્ર રાજા સર્વ મોટા બુદ્ધિગાન પ્ર. ૨. ૫. ૯ દુર્યોધન ઈઃ—લોહગય બખતો સાથ પ્ર. ૪. ૫. ૧૩ ને કસબેઃ—કંસાસો હાર પ્ર. ૨. ૩. ૪. ૫. ૧૫ શક્તિ—શીત શોભે પાય પ્ર. ૧. ૨. ૩. ૫. ૧૮ દૈપ—તે તેહની પેઠે રાખળ ઉડયા પ્ર. ૨. ૨૯ વસન્ પ્રત ૧ લીગાં નથી. કડવું ૨૪ મું. ૭ કાંટ ઈઃ—કટક કૈરવ જોડ પ્ર. ૧. ૨. ૩. ૨૭ દેટસાક—એકોતેર સાન પ્ર. ૧. ૨ ૪૫ સાત્તિકે—સાત્યકી આવે ગાત પ્ર. ૧. ૫. ૫૨ ઘરોદ્ધથ—ભીમનો કુંવર અભિમન્યુ કુંવર પ્ર.

૪. ૫૯ ઘરે‌ઈ —ઘટોને સબધ પ્ર ૬ ૬૧ મો કથા ઇ—આ કડી પ્રત ૧ લી મા નથી કડવુ ૨૫ મુ ૨૧ કૌરવ ઇ—કૌરવની સેના ફરી વલણુ પ્રત ૨ ૩ ૫ મા નથી કડવુ ૨૬ મુ આપ ઈ—આપ અને મહાર પ્ર ૧ ૨ ૪ માટે ૧૦ તેના ઇ—તેના પ્રતાપ માટે શું ઘટે પ્ર ૧. ૫ ૬ ૧૩ પ- વનામજ—પના જેનો તાત પ્ર ૨ ૪ ૫ ૧૪ મે। સંઘણુ—સે। મારી પ્ર ૧- ૨ ૩૭ તેમન—તેમ। માન શરીરા પ્ર ૪ ૫ કડવું ૨૭ મું આ કડવામા ઘણોજ ફેરફાર લેખક દ્વારા થયેલો હોવાથી પેહેલી પ્રત પ્રમાણે લીધેલુ છે દેશી ફેર ઘણી પ્રતમા નથી માત્ર બેજ પ્રતમા છે તેમા પણ નામ વગેરેનો ઘણો પાઠાન્તર છે

પ્રીતમકૃત

कविता.

અનેક પ્રતો મેળવી સંશોધન કરી ટીકા તથા અર્થ સાથે

છપાવી પ્રકટ કરનાર

હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા

અને

નાથાશંકર પૂજાશંકર શાસ્ત્રી.

અમદાવાદ

“આર્યોદય” પ્રેસ.

પ્રસ્તાવના.

અખો, ધીરો, બાપુ, નીરાંત, ભોજો વગેરે બ્રહ્મજ્ઞાની કવિઓ થઇ ગયા તેવા પ્રીતમ કવિ પણ ચરોતરના સંધેસરગામમાં થયા ધીરો, નીરાંત અને ભોજો જેમ અદ્વૈતમતના કવિ છતા જનરંજનાર્થે શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માની લીલાનાં કીર્તન કરી ગયાછે, તેમ પ્રીતમે પણ શ્રીકૃષ્ણના સંબંધની ઘણી કવિતા કરીછે.

આ અંકમાં સરસગીતા દાખલ કરેલી છે, તેમાં શ્રીકૃષ્ણે ગોપીઓને ઉપદેશ કરવા ઉદ્ધવજીને મોકલ્યાની વાત આવેછે. ઉદ્ધવે જઈ ગોપીઓને ઉપદેશ કર્યો, તે તેમણે શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રીતિ હોવાથી માન્યો નહિ અને ઉદ્ધવને જે જ્ઞાનીપણાનો ગર્વ થયો હતો તેનો પરિહાર થયો બીજો વિષય બ્રહ્માનો ગરબો છે, તેમાં બ્રહ્માએ શ્રીશેષશાયી મહાપ્રભુની સ્તુતિ કર્યાથી તેઓએ વસુદેવને ત્યાં જન્મ લેવાનું કહ્યું તેથી બ્રહ્મા પ્રસન્ન થયા એટલું કાા ર્યા પછી એ ગરબાની સમાપ્તિ કરી નથી, પરંતુ શ્રીકૃષ્ણે જન્મ લઇ જે જે લીલા કરીછે તેની ટુંક હકીકત પણ વર્ણી છે ત્રીજો ગ્રંથ પ્રેમપ્રકાશ નામનો છે તેમાં ઈશ્વર સહાયતાનો વિષય લંબાણથી વર્ણવેલો છે પછી થોડાં પદ લીધેલાછે તેમા જ્ઞાન ભક્તિનો ઉપદેશ કર્યોછે

એ રીતે પ્રીતમની આ અંકમાં પ્રકટ થયેલી કવિતા જોતા તે દ્વૈતમતનો હતો એમ ઉપર ઉપરથી જોનારને લાગશે, પરંતુ તેણે ઘણે સ્થળે શ્રીકૃષ્ણનું વર્ણન કરતાં યુક્તિ પુરસ્સર (કેટલીક જગાએ) અદ્વૈતમત પર તેનું વલણ થોડી દીધેલું છે, કે જે જોઇ અદ્વૈતમતવાદીઓ પણ પ્રીતમની કવિતા આનંદથી ગ્રહણ કરવા પછાત પડતા નથી. એ કવિ તરીકે પ્રીતમની કીર્તિમાં વધારો કરે તેવું છે.

શુદ્ધ અદ્વૈતમતની કવિતા પણ પ્રીતમે ઘણી કરી છે આ અંકમાં ચરિત્ર લખાઇ શકાયું નથી. પ્રીતમનું ચરિત્ર લખવા જોગ ઘણી ખરી હકીકત મળી છે, અને બીજી ચોકસ રીતે મળવાનો સંભવ છે. તેથી બીજે કોઈ પ્રસંગે તેનું ચરિત્ર આપવા વિચાર રાખ્યોછે.

સરસગીતા, બ્રહ્માનો ગરબો, અને પ્રેમપ્રકાશ એ ત્રણ ગ્રંથો રા. રા. ગગચંદ્ર અમથાભાઈએ સંવત્ ૧૯૧૫ માં લખાયલા મેળવી આપ્યા, તથા તેની બીજી બે પ્રતો રા. ભીખાભાઇ શિવરામ શુક્લે સંવત્ ૧૯૦૫ તથા ૧૯૧૫ ની સાલમાં લખાયલી મેળવી આપવાની મહેરબાની કરી તેથી શોધન કરવાને સારી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ

श्रीजगदीश्वरायनमः

પ્રીતમકૃત

सरसगीता.

વીશ્રામ ૧ લો.

શ્રી ગુરૂનું ધ્યાન ધરી, હરિગુણ ૧ગાઈશું;
પ્રીતે રસ પ્રેમકથા, પ્રેમીને પાઇશું. ૧
આગે જન અનેક થયા, વાણી વિસ્તાર છે,
લીના ૨રસસિંધુસુધા, અનત અપાર ૨
ઝીલ્યા જન મુકત થયા, અમે અભિલાખમા,
જેણે રસ પૂર્ણ પીધો, છક્યા તે છાકમા. ૩
જયા ગતિ જેને જેવી, તેનુ તે ઉચર્યા,
ભજ્યા જેના ભક્તિભાવે, તેવા ૪નીશે કર્યા ૪
ઉધ્ધવના ગાન ગાટે, વિચાર્યું કૃષ્ણજી;
એને વ્રજ મોકલ્યુ વેગે, પોતે કર્યું પ્રશ્નજી. ૫
માતાને પુત્ર પ્રિય, પુઠે ફરે નીહાળવા;
ઉપાય અનેક કરે, રોગને ટાળવા. ૬
એવા જન હરિને વહાલા, જાળવે જોઇને,
જરા અભિમાન આવે, નાખે વિષ ધોઇને. ૭
ઉધ્ધવ એક અગારી, ચિત્ત ધરો વાતડી,
વૃંદાવન રાસ રચ્યો, શરદ પુનમની રાતડી. ૮
તે તો સુખ સાભરે (મને), તમને શુ કહું;
જાણે તેતો વ્રજની નારી, મન સમજી રહું. ૯
ગોપીજન આતમા મારો, ૧નિમિષ ન વિસરે;
મુજને મળવા માટે, સહુ સુના ફરે. ૧૦
તેને તમે જ્ઞાન કરી, ઘણુ સમજાવજો;

૨ રશસિંધુસુધા—અમૃતરસનો સાગર. ૪ નીશે—નિશ્ચય—નક્કી.

સરવેના સંશય રહે, એવું કરી આવજો. ૧૧
મારાં માત તાત કહિયે, જશોદાનંદજી;
તેણે બહુ લાડ લડાવ્યાં, અતિ આનંદજી. ૧૨
વ્રજજન સૌ સ્નેહી, ચિત્તમાં ચહાય છે;
અમો જે દિનના આવ્યા, દુઃખી તે થાય છે. ૧૩
આવ્યા અમો અવધ કરી, ફરી ગયા નહિ;
વિજોગે પીડા પામે, સુખે આપો જઈ. ૧૪
મુગટ કુંડળ માળા, આભૂષણ અંગનાં;
નિજરથ બેસવા આપ્યો, ચિન્હ શ્રીરંગનાં. ૧૫

સાખી.

ઉદ્ધવને આપી આગન્યા, વેગે કરો વ્રજ પ્રવેશ;
પ્રેમ સનેહી સુંદરી, તેને આપો જઇ ઉપદેશ. ૧૬
તમે સર્વજ્ઞ સધીર છો, જ્ઞાનવાન પરમાણ;
પરમોદો વ્રજસુંદરી, ઉદ્ધવ ચતુર-સુજાણ. ૧૭

વિશ્રામ ૨ જો.

ઉધ્ધવે આજ્ઞા માગી, રથે બેઠા જઈ;
વેગે વ્રજપંથ પળ્યા, જોવાની ઈચ્છા થઈ. ૧
સંધ્યા સમે સુરભીસંગે, સુખે ત્યહાં આવિયા;
જશોદાએ દીઠા જ્યારે, બહુ મન ભાવિયા. ૨
નંદજી ભેટયા ભાવે, આસન આપિયાં;
દયા કરી દીન જાણી, દુઃખડાં કાપિયાં. ૩
સંકરષણ શ્યામ સુખી, કહો તે શું કરે;
ઉગ્રસેન આદે જાદવ, દેવા આનંદ ધરે. ૪
ઉધ્ધવ કહે સરવે સુખી, તમ પ્રસાદથી;
જ્યમ ગજવૃંદ નાસે, સિંહના નાદથી. ૫
એમ દુઃખ દીર્ઘ નાઠાં, દીઠા હળધર હરિ;
મથુરા નર નારીઓ, સુખ સૌકાર કરી. ૬
નંદ આનંદ પામ્યા, સુજશ સાંભળી;

---

૧૫ શ્રીરંગ-શ્રીકૃષ્ણ. ૧૭ પરમોદો-પ્રમોદો-ઉપદેશ કરો. ૪ સંકરષણ-સંકર્ષણ-બળદેવજી. ૫ ગજવૃંદ-હાથીનાં ટોળાં. ઉપમાલંકાર. ૬ હળધરભ-બળદેવ.

જેને એ ભેટ્યો ભાવે, તેની વેળા વળી. ૭
ફરી રસોઈ કીધી, જશોદાએ જુક્તિશું,
ભાવે નિશાભોજન કર્યું, સાકર દૂધશું. ૮
પ્રેમે પલંગ બિછાવી, બેહા બીડાં કરે;
અન્યોઅન્ય ઉદ્ધવ નંદ, લઇ મુખમાં ધરે. ૯
જશોદાજી પૂછે પ્રીતે, ખબર કહો લાલની;
અબળ જુવતી શું જાણે, ગતિ ગોપાળની. ૧૦
એણે સ્વરૂપવંતી કીધી, કંસની સેવકી;
બહુ બડભાગી કહીએ, વસુદેવ દેવકી. ૧૧
એનાં અટપટાં લક્ષણ, બાળપણમાં બહુ;
વ્રજવધુએ સર્વે ભાખ્યાં, હેતે હસિયા સહુ. ૧૨
અમે પુત્રભાવે ભાળ્યો, ઓઢણી ઓઢનો;
પ્રીતે પયપાન કરી, પારણે પોઢનો. ૧૩
એણે સ્તનપાન કરી, મારી તે પૂતના;
કંધના પ્રાણ હણ્યા, કંસના દૂતના. ૧૪
શકટાસુર અસુર આવ્યો, અમારે બારણે;
અમે તો કાંઇ ના જાણ્યું, પોઢ્યો પારણે. ૧૫
તેને પદપ્રહાર કરી, પ્રાણ હેલામાં હર્યા;
બગાસુર આવે લઇ, પાપી પ્રાજે કર્યા. ૧૬
અને ગર્ગાચાર્યે કહ્યું, તે સર્વે થયું;
માયાના આવરણ માટે, અમે કાંઇ નવ લહ્યું. ૧૭
એમ કહી આંખ ભરી, આંસુડાં આવિયાં;
અમે તપ ઓછાં કીધાં, પછે કલપાવિયાં. ૧૮
એકવાર નયને નીરખું, કેશવ મગને;
કહીએ કૃતાર્થ કરો, ગોકુળ ગામને. ૧૯
ઉદ્ધવ કહે એમ ન કીજે, તમો તો જાણ છો;
એ તો હરિ અંતરજામી, તેના તમે પ્રાણ છો. ૨૦
તમારાં ભાગ્ય ભલાં, પુણ્યનો પાર નહિ;
તમે તો નયને નીહાળી, લીલા અવતારની. ૨૧

---

૯ બેહા બી૦—બેશીને પાનની બીડીઓ કરે છે. ૧૬ હેલામાં—ક્ષણમાં. ૧૭ આવર્યું—ઢાંક્યું; આડ.

શાખી.

પરસ્પર ગોષ્ટિ કરી, ઉદ્ધવ ને નંદરાય;
હરિના ગુણ સંભારીને, પરમ મુદિત મન થાય. ૨૨
કૃષ્ણ કથા આનંદમાં, સુધાસિંધુ સુખ ધીર;
પ્રેમ પુનિત તે પામશે, કૃષ્ણ કૃપા જદુવીર. ૨૩

વિશ્રામ ૩ જો.

સૂક્ષ્મ રજની રહી, વીતી ગઈ વાતમાં;
જાગી સૌ જુવતી જન, મન પ્રભુનાથમાં. ૧
મહી વલોવા લાગી. સરવે સુંદરી;
ગોપી ગુણગાન કરે, રસ ભાવે ભરી. ૨
સોરંગી રાગ આલેપે, ભૈરવી ભાસમાં;
કોકિલા કંઠે સુંદર, પૂરે અભિલાષમાં. ૩
ઊંચે સ્વરે ઉચરે એવું, આનંદે ગાઈને;
અહો કૃષ્ણ બાળસ્નેહી, ગયા કપટ વાહીને. ૪
નૌતમ નાદતણી, શબ્દ ધુન્ય થાય છે;
ઉદ્ધવ આનંદ પામ્યા, જમુના જાય છે. ૫
આવ્યા રવિતનયાતીરે, સુખ પામ્યા ઘણું;
તન મન મજ્જન કરી, ધ્યાન ધર્યું હરિતણું. ૬
સખી એક સદનથકી, બારણે નીસરી;
રથ નંદદ્વારે દીઠો, જોયું જુગતે કરી. ૭
અક્રૂર આવ્યા હતા, આવો રથ લેઈને;
સુખ સર્વે સમેટ્યું, ગયા દુઃખ દેઈને. ૮
રથ શો અર્થે આવ્યો, વળી શું વિસર્યું;
જીવનપ્રાણ જાતાં, પછે શું ઉગર્યું. ૯
અન્યો અન્યે વાત જાણી, આવી સહુ સુંદરી;
પ્રીતે જશોદાને પૂછે, આવ્યા શું શ્રીહરિ! ૧૦

---

૨૨ ગોષ્ટિ—વાતચીત. મુદિત—આનંદિત. ૨૩ પુનિત—પવિત્ર. ૩ સોરંગી ઇ૦—હરિના ભાસમાં સોરંગી અને ભૈરવી નામના રાગ આલેપે-કાઢે. કોકિલા—કોયલ. પૂરે-પૂર્ણ. ૬ રવિતનયા-જમુના. તન મન ઇ૦-તન મજ્જન (સ્નાન કરીને) અને મન નિર્મળ કરીને શ્રીહરિનું ધ્યાન ધર્યું. ૭ સદન-ઘર.

મોહને દૃષ્ટે આવ્યા, જમુના નદી;
હરિનાગર તરણી, નાવમાં પાવે પ્હોંચીને. ૧૧
જોયા જુગદીશ કદીએ, ઓધાજન ઓદનાં;
રૂપ ગુણ વર્ણું જોતાં, સુહાગત દેહનાં. ૧૨
મસ્તક મુગટ શોભે, તેજ ઘણું તેતણું;
તિલક કેસરી કર્યું, સુંદિર સોહામણું. ૧૩
ઝગમગ ઝળકી રહ્યા, કુંડળ કાનમાં;
નેત્ર દલ કમળ જેવાં, લાગી પલક ધ્યાનમાં. ૧૪
પ્રફુલ્લિત પ્રસન્ન વદન, શરદકેરો શશિ;
નિરંતર એક દૃષ્ટિ, રહ્યો હૃદયે વશી. ૧૫
ઉર અત્યંત ઓપે, માળા મુક્તાતણી;
પીતામ્બર અંગે ધર્યાં, શોભા દીસે ઘણી. ૧૬
ભુજ ભલાં ભૂષણ ધર્યાં, રૂડા કર રાજે છે;
જોઈ પદ જુગલ છબી, મનમથ લાજે છે. ૧૭
ગોપી કહે વાતે આવ્યા, સખા છો શ્યામના;
લોક તો લાડ ઘણા, મધુપુર ગામના ૧૮
સુખે તો મીઠું બોલે, મેલ ઘણો મનમાં;
જુઓ આમે સંગ કર્યો, બેઠાં મહાવનમાં. ૧૯

સાખી.

ઉંધવ કહે આગો આવિયા, નિશા નિર્ગમી એક;
મહારાજે મને મોકલ્યો, કહેવા જ્ઞાન વિવેક. ૨૦
શોક ન ધરશો સુંદરી, પ્રભુ સદા છે પાસ;
દ્વૈતભાવને પરહરી, રાખો દૃઢ વિશ્વાસ. ૨૧

વિશ્રામ ૪ થો.

મને શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું, કહું તે કામની;
ભ્રમણા મનની મૂકી, ભજો હરિ ભામની. ૧
હરિના હેતુ છો તમે, સરવે તારણી,
નિર્ગુણ જ્ઞાન મહા, તજો વિષ વારુણી. ૨

---

૧૨ સુહાગત—શોભાયમાન. ૧૪ નેત્ર દલ કમળ—કમળના દળ જેવાં નેત્ર. ૧૭ જુગલ—બે મનમથ—મન્મથ કામદેવ. ૨૧ દ્વૈતભાવ—હું અને શ્રીકૃષ્ણ જૂદા એવો ભાવ. ૨ હેતુ—હિતકારી. ૨ વિષ વારુણી—વિષયરૂપી મદિરા.

ઓસનાં ઉદક જેવો, આ સંસાર છે;
તેમાં એક તત્વ મોટું, સમજણ સાર છે. ૩
જે જને તન તપાવ્યું, તેના સંશય ટળ્યા;
પ્રણવ ધ્યાન ધરી, ભાવે હરિ સાંભળ્યા. ૪
નિરંજન વેદ ગાયો, તે તો ઘટમાં વસે;
એક દૃષ્ટે જોશો, ત્યારે દુગ્ધા જશે. ૫
બીજભાવ ભાગશે ત્યારે, બ્રહ્મને ભાળશો;
આત્મા અખંડ એવો, નિરંતર નિહાળશો. ૬
મોટા મુનિ યોગ સાધે, જેને પામવા;
દેહનું દમન કરે, ભવદુઃખ વામવા. ૭
સંસાર સુલભ હોય તો, શાને તપ આચરે;
સુખ સમૃદ્ધિ મૂકી, શીદને નીસરે. ૮
જેને વૈરાગ્ય વ્યાપ્યો, સહુ મૂકી ગયા;
ગૃહઅંધકૂપ તજી, જઈ વનમાં રહ્યા. ૯
મોટા મોટા રાજ મૂકી, ગયા તપ સાધવા;
શિવ સ્મશાન સેવે, જેને આરાધવા. ૧૦
સહસ્રઅઠ્ઠાશી આદે, જઇ વનમાં વસ્યા;
આત્માનું સાધન કરે, પ્રગટી મહાદશા. ૧૧
માયાનો સંગ મૂકી, મળ્યા તે માધવને;
ભાવે તે હરિને ભેટ્યા, ભૂલ્યા દેહ ભાવને. ૧૨
એવો ઉપદેશ અમારો, માનશો માનની;
ત્યારે તન માંહી થશે, ભાળ ભગવાનની. ૧૩
પિંડમાં પ્રગટ થશે, બ્રહ્મ સૌ ભાળશે;
નિજ સ્વરૂપ થાશે, જ્યારે સેં લાગશે. ૧૪
અજપાજાપ થાયે, જુઓ તે ઝાંખીને;
હરખ ને શોક સહુ, દૂર ધો નાખીને. ૧૫

સાખી.

નિજ સ્વરૂપ જ્યારે જડે, થાય કલ્પના નાશ;
જેને હીંડો ખોળતાં, તે પોતાની પાસ. ૧૬

---

૩ ઓસનાં ઉદક—ઝાકળનું પાણી. ૪ પ્રણવ—ૐકાર. ૫ નિરંજન—તેજોમય. ૧૧ સહસ્રઅઠ્ઠાશી—અઠ્ઠાશી હજાર મુનિ.

ઉદર કહે શો માંગશો, મથુરા મનુષ્ય સુજાણ;
જ્યાંન ન આવે પ્રેમદા, તો પૂછો વેદ પુરાણ. ૧૦

વિશ્રામ ૫ મો.

પછે વ્રજબાળા બોલી, રીસ રમે ચડે;
અમે તો જીવનજીવન, એવું કેમ આવડે. ૧
તમે જે પોષ કર્યો, (તે) તમારા કામનો;
અમારો પેંડો ન્યારો, ગોકુળ ગામનો. ૨
આરજ એક અમારી, ઉદ્ધવજી સાંભળો;
અમારા મનમાં વસ્યો, સુંદર શામળો. ૩
અમોએ નાથને નીરખ્યો, નટવર નાથને;
(એણે) અમને મોહની લગાડી, સહુ વ્રજ સાથને. ૪
ધૂતારામાં ધૂર્તવિદ્યા, મુખે શું વખાણીએ;
એનાં અનેક ચરિત્ર, અમે સૌ જાણીએ. ૫
જશોદાજી મારવા લેતાં, ક્રોધ કરીને ઘણે,
ત્યારે નાસીને આવે, ભુવન અમોતણે. ૬
કહેશે ક્રોધ રાખશો મને, મુખે એવુ ભાખે,
એને ઘરમાં ઘાલીને, અમે રહેતા બારણે. ૭
બારણાભીતર પેશી, ઉધમ એવા કરે;
મહીનાં માટ ફોડી, માખણ મુખમાં ધરે. ૮
અમે જ્યારે આવીએ પાસે, નાસીને નિસરે;
એણે એવાં કામ કર્યાં, કહો કેમ વિસરે. ૯
વસ્ત્રનાં પુચ્છ મહીં, ઊંકાડે આગળી;
બેગે બાળક જગાડે, ઘોચી આગ આગળી. ૧૦
એને ડરે ઊંચું કાંઇ, મૂકીએ સહુ સખી;
અનુખજ ઉપર ચઢી, પાડે તે લહીપકી. ૧૧
એકવાર અમે વિચાર્યું, બાંધુ કર સાહીને;
લઇ જાઉં દેખાડું, જશોદા માઈને. ૧૨
એક દિન માખણ ખાતાં, ગ્રહ્યા ગોવિંદને;
હવે ક્યાં નાસી જશો, કહ્યું કૃષ્ણચંદને. ૧૩

---

૨ પેંડો—ચાલ—ધર્મ—માર્ગ. ૧૦ બેગે—બળાત્કારે. ૧૧ અનુખજ—ખારણિયો.

તાણી બેઊ હાથ બાંધ્યા, ચાલી ચાંપે કરી;
ઉપર ચીર ઓરાઢયું, હીંડી હરખે ભરી. ૧૪
નંદરાણી માનતાં હુતાં, જુઓ આ બાળને;
ભોવનમાંથી માખણ ખાતાં, ગ્રંહ્યા ગોપાળને. ૧૫
ઉપરથી અલગું કીધું, અંબર ઓઢ્યાતણું;
જુવે તો બાળ ગોપીનું, લજ્જા પામી ઘણું. ૧૬
નેહે નંદભુવનમાંથી, દીઠા હરિ આવતા;
જોતામાં ન્હાઠી પડી, સુંદરી સરવથા. ૧૭
આગથી આળ ચડાવે, શાગાટે સુંદરી;
જુવતીનું જોર ન ચાલ્યું, હેતે હસિયા હરિ. ૧૮
એવા હરિ આનંદરૂપી, અમે જે દીઠડા;
બીજા અનેક ઉપાય, લાગે કયમ મીઠડા. ૧૯
જે જે સુખ અમને આપ્યું, દુર્લભ દેવને,
બીજું શું ધ્યાન ધરૂં, તજી સ્વમેવને. ૨૦

સાખી.

પ્રગટ સ્વરૂપ સુંદર વદન, રસિક છબી ઘનસ્યામ;
તે શું મન અટકી રહ્યું, ક્ષણ ખસે નહિ આગ. ૨૧
નાગરનંદકિશોર શું, બાંધી પૂરણ પ્રીત;
અવર વાત ભાવે નહિ, એહ અમારી રીત. ૨૨

વિશ્રામ ૬ ઠ્ઠો.

ઉદ્ધવ કહે અબળા તમે, એ તો સાચું કહ્યું;
એવું રૂપ અકળ એનું, સહુ ઘટમાં રહ્યું. ૧
બોલે તે બીજો નહિ, તગમાં તેજ છે;
વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યો, અખંડિત એહ છે. ૨
તે તો ભરપૂર ભર્યો, પંડ બ્રહ્માંડમાં;
જેમ રવિ જુજવો દીસે; ભાસે બહુ ભાંડમાં. ૩
એક અનેક રૂપે, બહુ વિધિ બોલતો;
વિધ વિધ વેષ ધરી, દીસેછે ડોલતો. ૪
ભિન્ન ભિન્ન ભૂષણ કર્યાં, કુંદન એક છે;

---

૧૪ ચાંપે-ઉતાવળે. ૧૫ હુતાં—નહોતાં. ૨૦ સ્વમેવ—કૃષ્ણ પોતે. ૨૨ નાગરનંદકિશોર—નંદનો ચતુર અને તરૂણ—કૃષ્ણ. ૩ ભાંડમાં-ભાજન-વાસણમાં.

નામ ને રૂપ ન્યારાં, જોવામાં વિવેક છે. ૫
એક સુત્રાત્ર જોતાં, જોતાં પટતંતુ છે;
સાગર અગાધ અંબુ, લહેરી અનંત છે. ૬
અવનિ એક રૂપે, બીજા બહુ પાત્ર છે;
આયુધ લોહ કરે, શાનાં બહુ શસ્ત્ર છે. ૭
જ્યમ કોઈ સાકરકેરી, બહુ મીઠાઈ કરે;
સરવે સાકર જાણો, બીજું નહિ નીસરે. ૮
સુરભી સ્વરૂપ ઘણાં, વર્ણું વિચિત્ર છે;
તેનું પય એક રંગે, પરમ પવિત્ર છે. ૯
એમ તમે આત્મા જાણો, અરૂપી એક છે;
ઉત્તમને મધ્યમ તે તો, દીઠામાં વિવેક છે. ૧૦
કાષ્ટમાં વન્હિ કહિયે, એમ અવિનાશ છે.
સર્વેમાં સાક્ષીરૂપે, નિરંતર વાસ છે. ૧૧
કસ્તુરી મૃગમાં વસે, જોતો વનમા ફરે,
પરિમળ પામવા આવે, ભૂલે ભટકી મરે. ૧૨

સાખી.

એમ સરવ સંસારમાં, વસે હરિ ભરપૂર;
ઇતરદશા મટે નહિ, તેથી રૂપે દૂર. ૧૩
જથારથ જાણ્યા વિના, ઇતરદશા નવ જાય;
ત્યાં લગી ઉપજે કલ્પના, અજ્ઞાને અથડાય. ૧૪

વિશ્રામ ૭ મો.

પછે વ્રજગોપી વદે, ઉદ્ધવજી ચિત્ત ધરો;
તમે તો એમ કહ્યું, હરિ સઘળે ભર્યો. ૧
ત્યારે કોણ પીડા પામે, કોણ જન્મે મરે;
એ તો કાંઈ આશ્ચર્ય મોટું, સઘળે ક્રમ નીસરે. ૨

---

૬ એક ઇ૦—સૂતનો વાવ (સંબંધ) જોતાં તેના તંતુ અને પટ-વ-સ્ત્ર થાય છે પરંતુ સૂત્ર તો એકજ છે. ૬ અંબુ-જળ. જળ એક છે. પણ તેની લેહેરો અનંત છે. ૭ અવનિ ઇ૦—પૃથ્વી એ તો એકજ રૂપે છે પ-રંતુ તેનાં ઘટ આદિક પાત્ર જૂદાં જૂદાં થાય છે. શાનાં ઇ૦—શસ્ત્ર શાનાં છે? ૯ પય દૂધ. ૧૦ અરૂપી-સ્વરૂપ વિનાનો.

ત્યારે કયમ સુખ ન પામે, જીવ સંસારના,
શામાટે દુખ પામે, પ્રાણી ખાણુ ચારના. ૩
વળી શ્રીકૃષ્ણ જેવા, સરવે શે નથી,
ખરેખરી વાત કહીએ, રીસ ન મળે રતિ ૪
અમારે અવર બીજુ, ચિત્ત આવે નહિ,
સુંદરસ્વરૂપ વિના, મન ભાવે નહિ ૫
સરોવર સરિતા બહુ, ભર્યાં સઘળે સિંધુ,
ચાતક ચાય ન બોળે, પિયે પડતું બિંદુ ૬
સાગરમાં છીપ રહે, ઉંડી એકાંત શું,
જરા જળ ભેદે નહિ, પ્રીત રત સ્વાતશું ૭
જળ વિના દાદુર જીવે, મીન જાયે મરી,
પ્રાણ ગયે પ્રીત ન છૂટે, ટેક તેની ખરી ૮
એવી છે ટેક અમારી, આ બળા સાથની,
તન મન સર્વે સુંપ્યું, નટવરનાથને ૯
પ્રીતની રીત ન્યારી નથી તે પુરાણમાં,
પીછે પ્રાઇ પ્રેમ સ્નેહી, વીંધ્યા રસ બાણમાં ૧૦
અમે એ વિજોગે કરી, સહુ સુખ હરૂ,
ગયા તો મોહન પાસે, સાધન શું કરૂ ૧૧
હતુ મન એક અમારૂ, તે તો હરિએ હર્યું,
ગડયું રસરૂપ માંહી ફરી નવ નીસર્યું ૧૨
ઉદ્ધવજી પ્રેમની પીડા, હશે તે જાણશે,
વીત્યા વિના વેદના તો, કયમ પરમાણશે ૧૩

સાખી.

ઉધ્ધવ એમ દુખિયા કર્યા દીધો છગીને છેહ,
પહેલી પ્રીત વધારીને, પછે પરહરિયાં તેહ ૧૪

---

૩ ખાણુ ચાર–ચાર ખાણુ–અંડજ, ઉદ્ભીજ, સ્વેદજ અને જરાયુજ ૭ સાગર ઇ૦—સમુદ્રમાં છીપ ઊંડાણમાં એકાંત વસી રહેછે તો જરા જરા પણ ભેદી નાંખતું નથી પરંતુ તેને સ્વાતશું–સ્વાતિ નક્ષત્રની સાથે પ્રીતિ હોવાથી જ્યારે તે રત–ઋતુ આવેછે ત્યારે તે ઉંડાણમાંથી તરી આવી એની મેળે સ્વાતિના જળનો લાભ લે છે ૮ દાદુર–દેડકો ૧૨ ગડયુ–લીન થયુ

શિશુપાલને વારીને, પાન કરે કહો કુણ;
વળી વચન જે કહાવિયું, દાઝ ઉપર લુણ. ૨૫

વિશ્રામ ૮ મો.

હૈયવરુ આવડું આમો, પરેહું કાંઇ નવ સહ્યું;
કેને કહિયે દુખનાં દાઝ્યાં, મન સમજી રહ્યું. ૧
આમે લોકલાજ તજી, એને ભાવે ભજ્યાં;
ત્યારે તરછોડી નાખ્યાં, તુચ્છ જાણી તજ્યાં.
હાવે હરિ શીદ આવે, સમજણ શું રહ્યું;
મધુપુર રાજ મળ્યું, મન વેરી થયું. ૩
વળી વિશેષે મળી, હંસની (દાસી) કુબજા;
તેનો તો સંગ કર્યો, ભલા જુગમાં ભજ્યા. ૪
નવા નવા ખેલ કરી, મનમાં ખેલતા;
આજ હાણુ આગળાકેરો, સધ નવ ગે'સતા. ૫
એક સમે ઝીલવા પેઠા, હરિ હેરે પડ્યા;
મથુરાનાં ચીર ચોરી, જઇ કદમે ચડ્યા. ૬
જોયું જ્યારે જુવતીજન, દીઠા દીનાનાથને,
મનમાં લજ્જા આવી, સહુ મળી સાથને. ૭
હસી હરિ બોલ્યા એવું, આવ્યો દાવ આપણો;
કેમ તમે નગ્ન નાહ્યાં, દોષ ઉપજ્યો ઘણો. ૮
વરુણ તરણિતણી, મરજાદા નવ ગણી;
માટે અપરાધ પડ્યો, અનીતિ એ ઘણી. ૯
તમો સૌ જુવતી જન, જળથી નીસરો;
રવિની સામાં રહી, સો સો પ્રણામ કરો. ૧૦
પછી પટકૂળ આપું, પહેરીને નીસરો;
વનિતાએ વિચાર્યું, કૃષ્ણે કહ્યું તે કરો. ૧૧
મનમાં લજ્જા ધરી, નારી સહુ નીસરી;
શત પ્રણામ કર્યાં, સૂર્યને સુંદરી. ૧૨
પછી સહુ અંબર આપ્યાં, અબળાએ અંગ ધર્યાં;
એના ચરિત્ર એવાં, કહો કેવાં કર્યાં ૧૩

૬ હેરે-પૂઠે ચુપકીથી જુઓ, ૯ તરણિ-સૂર્ય.

સાખી

અનેક ચરિત્ર છે એહના, કોઇ નવ પામે પાર,
ગોકુળમા લીલા કરી, દિન બાનન વરસ અગિયાર ૧૪
વિવિધ વિઘ્નથી ઉગારિયા, વ્રજજનોને બહુ વાર,
જે જે અસુર અહીં આવિયા, તેનો કર્યો નિસ્તાર ૧૫

વિશ્રામ ૯ મો.

યમલાઅર્જુન હતા, નંદજીના ચોકમા,
તેનો તો ઉદ્ધાર કર્યો, ગયા સ્વર્ગલોકમા ૧
અઘાસુર અસુર આવી છાનો છપાઈ રહ્યો,
માર્ગમા મુખ વિકાશી, સર્વેને ગળી ગયો ૨
પછી શ્રીકૃષ્ણે તેને મારી શિક્ષા કરી,
સુખે સ્વર્ગલોક ગયો, ના આવ્યો પાછો ફરી ૩
બગાસુર આવી બેઠો, કહિયે શું મદનો,
છવા જળ પીવા આવ્યા ગળ્યા ગોવિંદને ૪
ઉદરમાં અગ્નિ ઊઠાડી, કેમ રાખી શકે,
ચાંચ ગ્રહી ચીરી નાખ્યો, પડ્યો પૃથ્વી વિષે ૫
વચ્છાસુર વૃષભ થઈ, આવ્યો કપટે કરી,
તેને પગ સાહી પછાડ્યો, મૂઢ ગયો મરી ૬
એક સમે વચ્છ ચારતા, જમુનાના તીરમાં,
ભાવે હરિ ભોજન કરે, સહુ આહીરમા ૭
એવે સમે અજ આવ્યા, અંતરિક્ષ ઊભા રહ્યા,
ગોવાળોની ચેષ્ટા જોઇ મન વિસ્મય થયા ૮
વિરચિએ મન વિચાર્યું વચ્છ હરણ કરૂં,
પછે પ્રભુતા જણાશે, હરી ખોટું ખરૂં ૯
માયાનો પડદો નાખી, ગોપ ને હર્યા ગઉ,
આતુરતામાં જોવા આવ્યા હરિના સખા સહુ ૧૦
બેસો વ્રજવાળા સહુ એવું બોલ્યા હરિ,
ગડીની જુગત આવી, ન આવે પાછી ફરી ૧૧
એમ કહી ચોપે આવ્યા કર ગેડી ગ્રહી

---

૧૫ નિસ્તાર—નિકાલ—નાશ ૮ અજ—બ્રહ્મા ૯ વિરચિ—બ્રહ્મા

જોયું ઘણું જુગતે કરી, વચ્છ દીઠાં નહિ. ૧૨
જ્યારે વચ્છ નજરે નાવ્યાં, પ્રભુ પાછા ફર્યાં;
ગાવાટ ઉપર નાખી, સખા સહુ આવર્યા. ૧૩
પછે મનમાં વિચારી, વચ્છ પેદા કર્યાં;
વચ્છ ને ગોવાળ સહુ, રૂપ તેવાં ધર્યાં. ૧૪
એમ ખટ માસ વીત્યા, બ્રહ્માએ ભાળિયું;
વચ્છ ને ગોવાળ સહુ, એવું નીહાળિયું. ૧૫
આજ આવી પાય પડ્યા, નેહે નંદલાલને;
અમે તો સમરથ નહિ, જોવા તમ ખ્યાલને. ૧૬
અમે અભિમાની એવા, તમને નવ લહ્યા;
હાવે હરિ ક્ષમા કરો, જે જે અપરાધ થયા. ૧૭
તમે તો કરુણાસિંધુ, કૃપા કીજે મને;
કર જોડી વિનય કર્યો, બહુ ચતુરાનને. ૧૮
પછે પ્રભુ પ્રસન્ન થયા, સંશય સૌ પરહરો;
આજ નિજ ધામે જઇ, સુખે સૃષ્ટિ કરો. ૧૯
પછે ગુણગાન કર્યું, રૂપ હૃદયે ધરી;
બ્રહ્મા બ્રહ્મસદન ગયા, ચિત્ત ચિંતા હરી. ૨૦
એવા કૃષ્ણ કરુણાસિંધુ, અમે જે જાણીએ;
કહો કયમ અવર બીજું, ચિત્તમાં આણીએ. ૨૧

સાખી.

ચિત્ત વિત્ત ચોર્યું વ્રજતણું, આપ્યું સુખ અપાર;
નિત નોતમ લીલા કરી, વ્રજમાં નંદકુમાર. ૨૨
કમળનેન શ્રીકૃષ્ણજી, કોટિ કામ છબી અંગ;
વિસાર્યા કેમ વિસરે, હૃદયે લાગ્યો રંગ. ૨૩

વિશ્રામ ૧૦ મો.

પછે વ્રજવાસી સહુ, ઇંદ્રઓચ્છવ કરે;
મનમાં મઘુવાકેરી, સહુ શંકા ધરે. ૧
ઘરડા ગોપ આવ્યા, નંદજીને બારણે;

---

૧૩ આવર્યા-ઢાંક્યા. ૧૮ ચતુરાનન-(ચાર મુખવાળા) બ્રહ્મા.
૧ મઘુવા-ઇંદ્ર-મેઘ.

સહુ શામગ્રી લાવ્યા, પૂજાને કારણે. ૨
પ્રભુ નંદ પાસે આવ્યા, પૂછ્યું ઘણું પ્રીતશું;
કોની તમો પૂજા કરો, આવી રૂડી રીતશું. ૩
નંદ કહે ઇંદ્રકેરી, સહુ પૂજા કરે,
એનો પ્રેર્યો પરજન્ય આવે, સુખે સુરભી ચરે. ૪
પછે શ્રીકૃષ્ણ કહે, સાંભળો તાતજી,
સુરપતિ શું કરે એમાં, હરિને હાથજી. ૫
સદા સમીપ રહે, સંકટ કાપશે;
ગોવર્ધન ઉચ્છવ કરો, ઇચ્છાફળ આપશે. ૬
વ્રજજને વાત માની, કૃષ્ણે કહી તે ખરી,
સહુ ગિરિ પાસે ગયા, પ્રેમે પૂજા કરી ૭
અન્નનો કોટ કર્યો, રિદ્ધિ સિદ્ધિ આણીને,
પછીને રૂપ પ્રકાશ્યું, જીવન જાણીને ૮
ઉપર સ્વરૂપ થયું, અષ્ટ ભુજાતણું;
વ્રજજને દર્શન કર્યું, સુખ પામ્યા ઘણું ૯
સહસ્ર ભુજ સાથે કાઢ્યા, આરોગ્યા અન્નને,
પછે પ્રસાદ આપ્યો, સહુ વ્રજજનને ૧૦
ઉનટ અતિ ઘણી, સરવે ઘેર આવિયા;
સુરપતિએ વાત જાણી, માનો મોડિયા ૧૧
ત્યારે ત્યાં મેઘ બોલાવ્યા, ઇંદ્રે આજ્ઞા કરી,
જાઓ જઈ વૃષ્ટિ કરો, વ્રજ પર આદરી ૧૨
ગગનમાં ઘટા થઈ, ઘને થઈ ગરજના,
વ્યાકુળ લોક થયા, સહુકો વ્રજના ૧૩
હસ્તીશુંડ સમાન પડે, બિંદુ મોટા બહુ,
ધાઇ પ્રભુ પાસે આવ્યા, વ્રજવાસી સહુ ૧૪
આ તે હરિ શું થયું, ઈંદ્ર કોપ્યો સહી,
અતિ બહુ વૃષ્ટિ થાયે, જળનો પાર નહિ. ૧૫
ગોપનાં વચન સુણી, વળતા બોલ્યા વદે,
એનું અભિમાન ઉતારું, એનું ઘણું હદે. ૧૬
ચાલો ગિરિ પાસે જઈએ, આપણને રાખશે;

આપણો ઈષ્ટ એ છે, દરશન દાખવી. ૧૭
એમ કહી વ્રજ પુરે, પ્રાણી સહુ પરવર્યાં;
આવો ગિરિ ઉગે: પ્રાતે, એવું હરિ ઉચર્યા. ૧૮
એમ કરી હર આરાધ્યો, પંચ પુષ્પ પધો;
સોરાણી ટેગ વગર, સહુ હાંકી રહ્યો. ૧૯
ગોપી ગાય ગોવાળ સહુ, સુખે લીલા કરે;
મલ્હારમાં મોરલી વાગે, ગાન ઉંચે સ્વરે. ૨૦
તેમ અતિ વૃષ્ટિ કરી, સાત દહાડા મહી;
ધરણી પાસેર ન દીસે, આંખ લાગે નહિ. ૨૧
પરજન્ય પીડા પામ્યા, પાછા ગગને ગયા,
સમાચાર સુરપતિને, સહુ માંડી કહ્યા ૨૨
મઘવે મન વિચાર્યું, હવે વિનય જઈ કરે,
હવે દુભાયા હરિ, અપરાધ આચર્યું ૨૩
હારે હરિ શરણે જઉં, કારજ સાધશે;
કહ્યાં હોય કોટિ ગુન્હા, દોષ નિવારશે. ૨૪
પછે કામદુધા કેડે, ઈંદ્ર તેડાં આવિયો;
પ્રભુને પાગે પડ્યો, ગદગદ કંઠે થયો. ૨૫
પૂજન બહુ પેરે કીધી, પ્રભુને જાણીને;
સુરપતિએ ચરણ ધોયા, ગંગોદક આણીને. ૨૬
આગે પ્રભુ પીછાણ્યા નહિ, પ્રાગટ્ય તમ તણું;
ગારી ગજેંદ્ર ગયો, લજ્જા પામ્યો ઘણું. ૨૭
ઈંદ્રે બહુ સ્તુતિ કરી, ત્યારે રીઝ્યા હરિ;
મસ્તક હાથ મૂક્યો, કૃષ્ણે કરુણા કરી. ૨૮
ઈંદ્ર નિજભુવન ગયો, ધ્યાન હરિનું ધરી;
અમર આનંદ પામ્યા, પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. ૨૯
મઘવાનું માન મોડ્યું, બંધન કાપિયું;
વ્રજ આનંદ વધાર્યો, અતિ સુખ આપિયું. ૩૦

સાખી.

સુખ આપ્યું વ્રજ સાથને, નાથ દયાનિધિ જેહ;

---

૨૦ મલ્હારમાં—મલ્હાર રાગમાં ૨૬ ગંગોદક—ગંગાજળ.

ગિરિવરધર હરિ મુગટધર, વસ્યો હૃદયમા તેહ ૩૧
મહામનોહર રસિકવર, નાગર નટવર કિશોર,
પ્રેમ સ્નેહી શામળો, વ્રજવનિતા ચિત્તચોર ૩૨

વિશ્રામ ૧૧ મો.

ઉદ્ધવ હરિ એક સમે, રમે ગેડી દડો;
પોતાની ઇચ્છાથકી, ગેદ જમુના પડ્યો ૧
કાળિંદીનો આરો એવો, દેખી સહુ ડરે,
માહેથકી ઝેરતણી, જ્વાળા બહુ નીસરે. ૨
જઇ કદમકેરે, દ્રુમે વેગે ચઢ્યા,
નીર ગભીર માંજે, પ્રભુ તેમા પડ્યા ૩
વ્રજમા વાત જાણી, શ્રવણે સાંભળી,
માતુ ૧ મહાદુખ પામી, સહુ ધરણી ઢળી ૪
જશોદા નંદજીએ, કલ્પના બહુ કરી,
શુધ બુધ શરીરકેરી, સરવે વીસરી
તારૂણી રોએ મળી, આવી તે ઘાટમા,
આળા રૂદન કરે, અતિ ઉચ્ચાટમા ૬
ગઉ ગોપી ગોવાળ સહુ, અન્ન જળ પરહર્યું,
તન તો ત્યાગ કરીશું, એવું પણ આચર્યું. ૭
પડે પાતાળ માહી, વાહી વાંસે વાસળી,
સહુને શાંતિ થઇ, પીડા ત્યારે ટળી ૮
નટવર નાગને જીતી, ઉપર આવિયા,
કાળિને કર ગ્રહીને, બારણે લાવિયા ૯
જુગનાતણે પટે, પન્નગ પાથર્યો,
ઉપર આનંદ માહી, તાંડવ નૃત્ય કર્યો ૧૦
પદને સ્પર્શ કરી, વિષ સર્વ ગયું,
અંતર નેન ખોલ્યા, શાંત ઘટમા થયું ૧૧
આહો મહાભાગ્ય મારૂં, મુખે કરી શું કહું,
હું તો ઘણો પતીત પ્રાણી, મહિમા ના લહું ૧૨
તેણે ત્યાં સ્તુતિ કરી, બહુ પ્રીતે કરી,

---

૧ ગેદ-દડો ૨ કાળિંદી-યમુના ૫ કલ્પના-કલ્પાંત ૧૦ પન્નગ-સર્પ

જાદવેશ ઝવળી લીધા, જેતા દુતા હરિ ૧૩
બિધુસુતા ગોરે ગ્રહ્યા, કર પર લઈને.
તે તો તણુ એક ન મૂકે, રાગ રીદો ૧૪
એવા પદ કેમ કરીને, ગરે મુરતક થઇ,
જેને મૂર્તિ ધ્યાનમા ધરે, અતિ ભાવે ભર્યા ૧૫
એવી બહુ સ્તુતિ કરી, રીઝયા કહે હરિ,
તો અભેદાન આપ્યુ, બહુ કરુણા કરી ૧૬
પડે તો આજ્ઞા આપી, મુખે એવું ભણી,
હવે જાઓ જુગનાથકા, બેટ સાગરતણી ૧૭
ગરુડનો બે નીરાંત, જ દાવે નહિ નડે.
નાગો નીર્ભે કર્યા, શરણ પ્રતપરે ૧૮
પછે પરિવારને લઈ, પાગ પરવરયા
જમુના જળ નિર્મળ કર્યું ત્યારે નાગ નીસર્યા ૧૯
પ્રાણી આનંદ પામ્યા, નિરખી નાથને,
આવી હરિ ભાવે ભેટયા સહુ સગાંસાથને ૨૦
અતિ બળ આકરણ જોઈ, હરિ હર દેવતા,
કહ્યા પ્રગ ગોઠે બીજુ, આવ્યા ઉપાયે કેમ ૨૧

સાખી.

આતુર ન ગોરે ચિત્તમા, કર્યં કોટિ ઉપાય,
હૃદયકમળમા વસી રહ્યો, સદા રસિક વરરાય ૨૨
નંદદાસ રીદ અતિ નિર્મળ ન વિસરે તેહ,
નેણ ચકોર ગત સુંદરી, ચંદ્ર ચતુર વર એહ ૨૩

વિશ્રામ ૧૨ મો.

ઉદરાજ ગિરા અગાર, એણે ચોર્યું મતી,
એના સ્વરૂપ વિના બીજું કાઇ ગોઠે નહિ ૧
એક રાગે સુરભી જોવા, નંદજી નીસર્યા,
રસિયો રદા કરી, પૂરત પરવર્યા ૨
આનંદકુંજમા આવ્યા, શોભા દીસે ઘણી,
ત્યા ભખુભાન સુતા, આવ્યા એ વાભણી ૩

[illegible]

નંદજી પાસે દીધા, કુંવર કોડામણા;
અંગ રંગ અનંગ છબી, શોભાના સિંધુ ઘણા. ૪
રસ ખાસ રીઝી રહ્યાં, અન્યોઅન્ય જોઇને;
રૂપ ગુણ લક્ષણ પૂરણ, રહ્યાં મન મોહીને. ૫
એવે (સમે) થઇ અગ્રઘટા, ચમકે દામની;
નંદજીએ પાસે બોલાવી, ભાવે બ્રખૂભામની. ૬
લાડલી જાઓ તમે, લાલને લેઇને;
અમારે ભવન સુંપો, શ્યામ સ્નેહીને. ૭
તમસુત તેડી જાશું, આનંદશું અમો;
સંશે તમો શીદ કરો, સુખે જાઓ તમો. ૮
હરિને હાથે ગ્રહી, હીંડી ગજગામની;
મનમાં ભાવ ધર્યો, ભેટવાનો ભામની. ૯
અલૌકિક કુંજ આવી, ફૂલ્યાં તરુ તે ઘણું;
પ્રભુજીએ રૂપ પ્રકાશ્યું, પ્રેમે પોતાતણું. ૧૦
આગળા આનંદ પામી, જાઇ ચરણે નમી;
મનોરથ મનના થયા, શામા સુખમાં રમી. ૧૧
એવી લીલા અકળ એની, તારુણીએ તે લહી;
સુર શબ્દ જેજે બોલે, પુષ્પવૃષ્ટિ થઇ. ૧૨
એવું સુખ અમને આપ્યું, કહો કોને કહીશું;
તે તો હરિ જોઇશું જ્યારે, સુખ શાંતિ થશે. ૧૩

સાખી.

સુખ શાંતિ ત્યારે થશે, જ્યારે જોઇશું નાથ;
અમો સર્વ સતાં ફરું, પ્રાણ પ્રભુની સાથ. ૧૪
ઉધ્ધવ એમ તમે જાણશો, કેમ જીવે જુવતી એહ;
(કારણ) આવ્યાની આશે કરી, રહ્યા અમારા દેહ. ૧૫

વિશ્રામ ૧૩ મો.

એનાં બહુ બાળચરિત્ર, સહુ ચતુરા લહે;
બીજી એની અકલ એવી, સહુ મોટા કહે. ૧
વ્રજ વિચિત્ર લીલા, જીવને જે કરી;

૪ અનંગ—કામદેવ.

ને નો આગે આગળા જાતું, રહ્યાં હૃદયે ધરી. ૨
નિત્ય નિત્ય નરરે ગેહે, આંગણીએ આવતા;
મનોહર મોરલી વાતા, ભીતર ભાવતા. ૩
મુખ્યા મુખે સાદ દેતાં, સુગ્ગી દોદીને;
વદાખાગમાં વાટ જોતાં, વલોણું વોળીને. ૪
સાકર માખણ રાખી, આરોગવા આપતાં;
માસુરી નજરી આરે, સહુ સંતાપનાં. ૫
દુરીજન સોક લવે, મહુ તે સાંખતાં;
મનમાં મગજી રહેતાં, મુખે નવ ભાખતાં ૬
મહી વેચવાને ગમે, વેગે વનમાં જતાં.
વાંસાનું વદન જોતા, મન આકુળ થતા. ૭
દધિનું દાણ લેતા, મારગે રોકતા;
રસની રાડ રચે, વાંસો વ્રજજોષિતા. ૮
ગોપીનું ગોરસ પીતા, પ્રેમ આદરે.
માનુનીનું મુખ જોવા, ઘુંઘટ પરો કરે. ૯
અરે તારી મુગ્ન સારી, મહી મીઠું લગે;
અમને આપશે જ્યારે, કામજ ત્યારે થશે. ૧૦
કાંન કંઠે હાર આરોપે, કુસુમકેરા કરી;
નયનનાં કટાક્ષ માંહી, તન મન લે હરી. ૧૧
પછે નાર પ્રસન્ન થઈ, દધિ પાવે પ્રીતશું;
હાસ્યવિનોદ થાયે, એવી રસ રીતશું. ૧૨
અમને લાડ લડાવ્યાં, આનંદના ઓધમાં;
કહો ક્યમ મન પ્રતીજે, તમારા જોગમાં. ૧૩

સાખી.

જોગ જુગત જોગી કરે, જાણે મન વશ થાયે;
મન મોહનશું મળી રહ્યું, તેણે જોગ કર્યો ક્યમ જોગે. ૧૪
આમે રૂપ નિશ્ચે કર્યું, અરૂપ ન આવે ચિત્ત,
દીઠું તે દલમાં વસ્યું, અચ્યુદાકે શી પ્રીત. ૧૫

---

૮ વાંસો-કૃષ્ણ અને વ્રજજોષિતા—વ્રજની સ્ત્રીઓ.

વિશ્રામ ૧૪ મો.

એક સમે ધેન ચારવા, કૃષ્ણ બળ ભ્રાતજી;
જમનાતીરે આવ્યા, સખા સૌ સાથજી. ૧
તરૂતણી શીતળ છાયા, સુંદિર સોહામણી;
કૃષ્ણ બળદેવ બેઠા, તટ જમુનાતણી. ૨
હરિ મુખ ઓચર્યાં એવું, ભોજન ઇચ્છા થઈ;
મુનિના યજ્ઞમાંથી, અન્ન લાવો જઈ. ૩
આપણું નામ લેજો, ઘણું આપશે;
તમારૂં વચન તે તો, થીર કરી થાપશે. ૪
એવી હરિએ આજ્ઞા કરી, સખા સહુ પરવર્યા;
વેદધૂની વિપ્ર કરે, આવી ત્યાં ઊભા રહ્યા. ૫
અમને અન્નસારૂં, મોહને મોકલ્યા;
કૃષ્ણ બળદેવ તે તો, જમુના ઊભલા. ૬
સાંભળી સર્વે ખીજ્યા, અમને એ નહિ ગમે;
તમે તો શૂદ્ર શાને, આવ્યા આણે સમે. ૭
હજુ દ્વિજ જમ્યા નથી, સહુ ટોળે મળી;
તમને અન્ન ક્યાંથી, જાઓ પાછા વળી. ૮
વાડવનાં વચન સુણી, ગોપ પાછા વળ્યા;
આવ્યા શ્રીકૃષ્ણ પાસે, મન રીસે બળ્યા. ૯
કૃષ્ણ કહે રીસ શાની, જ્યારે જવું જાંચવા;
સહુના શબ્દ સુણી, હ્રદેમાં હસવા. ૧૦
જાઓ ઋષિપત્ની પાસે, આપણને ઓળખે;
તે તો અન્ન આપશે સહી, નહિ રાખી શકે. ૧૧
સખો એક ચોંપે ચાલ્યો, જઇ સંભળાવિયું;
જીવણ જમુના ઘાટે, અન્ન મંગાવિયું. ૧૨
આભળા ઊઠી ધાય, સરવે સુંદરી;
લીધાં શાક પાક સહુ, બહુ ભોજન ભરી. ૧૩
જુવતી જાતી જાણી, કંથ આડા ફર્યા;
કયમ નંદ ગોવાળ સાથે, નેહ નવલો કર્યો. ૧૪

---

૬ ઊભલા—ઊભા રહ્યા.

પ્રથમ પરણી કોને, જાન આવી કહે;
વિપ્રે (તને) નહિ જાણ્યા દેહ, અહીં ઊભી રહે ૧૫
વિપ્રને લાત મારી, એવા મોટા અમો;
એવું કુળ ઊંચું અમારૂં, તેને તજ્યો તમો. ૧૬
અમારા કહે ઊંચાપણું, ગણ્યું જેણે દેહતણું;
પડે તે અધમ થયા, દુઃખ પામ્યા ઘણું. ૧૭
ભૃગુજીએ લાત મારી, અધપણું શું થયું;
તમને બીખ સંગાથી, હરિનું શું ગયું. ૧૮
મારે અભિમાન મૂકી, ત્યાગી શરીરનું;
દરશન કરવા દીજે, મુને જદુવીરનું. ૧૯
પતિને પાછુ જોઈ, પાગે પડે પ્રેમદા;
પિયુડા પાતક મૂકો, મુને થાયે આપદા. ૨૦
માનુનીએ મન વિચાર્યું. હવે કામ કીજીએ;
પ્રભુજી પ્રાણ હમારા, તારીને લીજીએ. ૨૧
એમ કહી હસ્ત આપ્યો, પતિના હાથમાં;
તન ત્યાગ કરીને, ગઇ સખી સાથમાં. ૨૨
મરવે પહેલી પહોંતી, પ્રભુ પાસે ગઈ;
હાથે હરિને જગાડે, બીજી વિસ્મે થઈ. ૨૩
સુંદરી સરવે આવી, આપ્યુ અન્ન આણીને,
નયણાં ભરી નિહાળે, જીવન જાણીને. ૨૪
ભાવે ભોજન કરાવ્યું, પૂરણ પ્રીતશું·
પ્રભુજી પ્રસન્ન થયા, જોઈ રસ રીતશું. ૨૫
પ્રેમદાનો પ્રેમ જોઇ, નેહ ઘણો નાથને;
અભેપદ હરિએ આપ્યું, અબળા સાથને. ૨૬
તમ પતિ તમને નમે, એ તો અમને ગમ્યુ;
ચતુરા ચિત્ત તમારૂં, અમ ચરણે નમ્યું. ૨૭
એવા હરિ દયાસિંધુ, દયા કરે દાસને;
અમો તો વળગી રહ્યાં, એના વિશ્વાસને. ૨૮

સાખી.

વિશ્વાસે વળગી રહ્યાં, ઉધ્ધવ અમો નિરધાર;

એક નિમિષ નવ વિસરે, નિર્મળ નંદકુમાર ૨૯
આમો અબળાનો આધાર એ, ગોપીજન ગ્રંથે ગાય,
નિશ્ચે નાતુ નેહનું, તે તોડયુ કેમ જાય ૩૦

વિશ્રામ ૧૫ મો.

ઉજ્વળ એક સમે, વા'લો હતા વનમાં,
શરદની રજની રૂડી, વિચાર્યું મનમાં ૧
મોહને મોરલી વાઈ, અતિ આનંદમાં,
વેદ ગુણ ગાન કર્યું, છગીસે છંદમાં ૨
થંભ્યા જળ જમુનાકેરા, સૂકા તરુ ફૂલિયા,
ખગ મૃગ ગાય મોહ્યા, શુદ્ધ બુદ્ધ ભૂલિયા ૩
પ્રેમે પાષાણ ગળ્યા, પાણી થઈને વહ્યા,
જંગમ તે જડરૂપ, સ્થાવર ચૈતન્ય થયા ૪
એવી અલમેલે વા'લે, વાઇ જ્યારે વાસળી,
સુન્દરી શ્રવણે સુણી, શુદ્ધ તનની ટળી ૫
ઉલટા અંગે ધર્યાં, આભૂષણ ભામની,
ગતિ મતિ ભૂલી ગોપી, ગોકુળ ગામની ૬
અવળા અંબર ઓઢયા, ઊઠી ધાઈ ચોપગાં,
ગન તો જઈને ખૂપ્યુ, સુંદરશ્યામરૂપમાં ૭
પતિ પરિવાર તજી, નારી સહુ નીસરી,
સદન સામુ ન જોયુ, કોઈએ પાછુ ફરી ૮
જુવતી જૂથ મળી, ધસમસ ધાયછે,
નેપુર કંકણકેરી, શબ્દ ધૂની થાયછે ૯
વૃંદાવન વેગે આવી, સરવે સુંદરી,
નટવર નાગર હરિ, નીહાળ્યા નેણા ભરી ૧૦
સનમુખ શીશ નામી, સહુ ઊભી રહી,
અબળા પ્રત્યે એમ, વા'લે વાણી કહી ૧૧
કહો ક્યમ આવી નિશાએ, આવ્યા સહુ સુંદરી,
ભામની ભોવન તજી, ધાયા શુ ચિત્ત ધરી ૧૨
નિજ પતિ પૂછશે જ્યારે, કહેશો શુ કામની,

૩૦ નાતુ–સબંધ ૩ ખગ–પક્ષી ૭ ચોપગાં–ઉતાવળમાં

જુવતી જામ જુગલ, વીતી ગઇ જામની. ૧૩
પતિવ્રતા ધર્મ પાળો, પોતાનો પ્રેમદા;
મારૂં કહ્યું માનુની માનો, સુખ થાશે સદા. ૧૪
લાજ મરજાદ ન આણો, તમે કાંઇ તારુણી;
વેદમાં વાત લિખી, પ્રીત પર નરતણી. ૧૫
વા'લાનાં વચન એવાં, શ્રવણે સાંભળી;
મનની ધીરજ ટળી, સહુ ધરણી ઢળી. ૧૬
ગદગદ કંઠ ગોપી, એવું મુખ ઉચરે;
વિષમાં વચન બાણે, પીડા પૂરી કરે. ૧૭
પડશે પિંડ અમારા, પ્રાણ નિશ્ચે જશે;
રસિયા રાસ રમાડો, સુખ ત્યારે થશે. ૧૮

સાખી.

વચન સુણી વ્રજનારનાં, પ્રભુજી થયા પ્રસન્ન,
રાસ રમાડું રંગમાં, તમને જુવતી જન. ૧૯
પાસે તેડી તારુણી, આપ્યાં આદર માન;
અધર મધુર ધરી મોરલી, કર્યું રસિલું ગાન. ૨૦

વિશ્રામ ૧૬ મો.

રસિયે રાસ રચ્યો, રમવા રંગમાં; ૧
વિધ વિધ વાજાં ધર્યાં, વ્રજવધૂ સંગમાં.
એવી અદ્ભુત લીલા, રચી ભૂતળ વિષે; ૨
ઇંદુ આકાશ થંભ્યો, ચાલી તે નવ શકે.
રાણી સુખસાગર માંહી, ઝીલે રસ મગન થઇ; ૩
એટલે અભિમાન આવ્યું, અબળાને સહી.
માનુનીના મનમાં હતું, તે તો જાણ્યું હરિ; ૪
અંતરધ્યાન થયા, સંગે એક સુંદરી.
ગોપી સહુ વ્યાકુળ થઇ, ન દીઠા નાથને; ૫
અતિ દુઃખ પ્રગટ્યું હૃદે, સુંદરી સાથને.
પ્રેમે દ્રુમ વેલને પૂછે, કૃષ્ણ દીઠા ક્યાંહી;

---

૧૩ જુવતી ઇ૦—હે જુવતી (સ્ત્રીઓ) જુગલ જામ (બે પહોર). જામની ઇ૦—રાત વીતી ગઇ છે. ૨ ઇંદુ—ચંદ્ર.

ગારા સગ મન ખોનીને, ખોઓ સાસુ સહી ૬
પ્રેમદા પાસે જઇ પૂછે, મૃગ મોરને,
કહો કાઈ દીઠા તમે, નદકિશોરને ૭
અતુરા ચદ્ર પ્રત્યે, કહે પૂછુ તને,
હરિ કાઈ દીઠા હોય તો, દેખાડો મુજને. ૮
રિ તતા વ્યાકુળ થઈ, સરવે સુદરી,
રિધિને ધટે નહિ, ધડી એવી કરી ૯
જુવતીએ જોઇ કાઢયા, પગના પ્રભુતણા,
આ જો સખી ચિન્હ એાા, નવકે ભેતુ જણા ૧૦
ગાનુ નિ માન આવ્યું, એશુ અધિક અગો,
હરિ શુ હાસ કીધુ, મુો તેડો તગો. ૧૧
તારૂણીને તેડી ચાલ્યા, તરૂવર આવિયુ,
પ્રેમદાને પુષ્પ લેવા, એનુ મન ભાવિયું ૧૨
તરૂતણી ડાળ ગહી, તારૂણીએ તે પછી,
ત્યા ટટળતી મૂકી, હરિ ગયા ગઢી ૧૩
રહી ત્યા રૂદન કરે, ગાગા લાજતી,
વાનતા સર્વે આવી, બેહુ દુઃખ દાઝતી ૧૪
તરૂવર ડાળે દીઠી, અગના એકલી,
જુવતી હસવા લાગી, પ્રીત લાગી ભલી ૧૫
પછે ઉતારી તેને, પીડા ત્યારે ટળી,
જમુનાતીરે આવી, સહુ ટોળે મળી ૧૬
બીજો ઉપાય રચો, પ્રભુ આવ્યાનણો;
પ્રીતે હરિ પ્રગટ થાશે, સ્વાંગ એવુ ભણો. ૧૭
એક હરિ વેખ ધર્યો, છગી નદલાલતણા,
એક પૂતના થઈ આવી, તેને મિષ્યા હણ્યા ૧૮
એક જગૌનાઉ મહ્ને, બાધ્યા હરિ માહરી.
થઈ એક જમલાર્જુન, નાંખ્યા તેને પાડી ૧૯
એક નટવરરૂપે, ગિરિધર ધરિયો,
એક ગાયરૂપે થઈ, રમે ગાવિદો ૨૦

---

૧૧ એશુ–ઓણી ૧૩ ગઢી–ગ્રહી

એવા અપાર ચરિત્ર, કર્યાં રસ રીતશું;
કેતુ જોઇ હમિવા હરિ, પ્રગટ્યા પ્રીતશું. ૨૧
સુંદરી સુખ પામી, જોઈ મુખચંદને,
લોચન પ્રફુલ્લ અંબુજ, આપે આનંદને. ૨૨
વેણુ મૂકી અધર ઉપર, કે દિ કળા રાગની;
પીતાંબર અંગ ધર્યાં, દીસે ઘન દામની ૨૩
મુગટ શીશ મોદીએ, સુંદર શોભા ઘણી;
કાને કુંડળ ઝળકે, જોઇ છબી તેતણી ૨૪
એવું સ્વરૂપ સુંદર, હરિનું અભિનવું,
સુખ બહુ તે સમાનું, કેમ જાયે વરણવ્યું ૨૫
ગોપીને રાસ રમ્યો, પૂરણ પ્રીતશું.
અબળાની આશ પૂરી, એવી રસ રીતશું ૨૬
પામે રસ પ્રેમ પ્રીતે, વારે વ્રજનારને,
માટે અમે મોહી રહ્યા, નંદકુમારને.
અમારો સ્નેહ વાધ્યો, વળી હૃદયે રહ્યો;
અમારા મનનો આશય, તે તો તમને કહ્યો ૨૮

સાખી.

ઉધ્ધવ આગળ ગોપિકા, કહ્યો તમ પ્રેમે તેહ,
મનસા વાચા કર્મણા, નંદાનંદશું નેહ ૨૯
તે તો જરા ન ઉતરે, ચડ્યો ચોળનો રંગ;
નેણ બાણ શ્રીકૃષ્ણના, ભેદ્યા અંગો અંગ ૩૦

વિશ્રામ ૧૭ મો.

ઉધ્ધવજી એવા હરિ, કહો કયમ વિસરે,
જીવણ જોયા વિના, પ્રાણ તો નીસરે ૧
વિજોગ રોગનથી, પીડા બહુ થાયછે,
પ્રભુ વિના પલક તે તો, કહો જુગ જાયછે. ૨
ઉધ્ધવ સંગી તમારે, દુઃખ દીધું ઘણું;

---

૨૨ અંબુજ—કમળ. ૨૪ જોઇ છબી—તે (કુંડળ)ની પ્રતિમા—આકૃતિ અભિનવું—સુંદર ૨૯ નંદાનંદ—નંદના આનંદકારી—શ્રીકૃષ્ણ ૩૦ ચોળ—ખાસ લાલ રંગનું કપડું.

પહેલાં અમે પ્રીછ્યું નહિ, પ્રભુ કોગળપણું. ૩
ઘણી ઘણી ઘાતો એણે, આગ સાથે કરી;
હવે મથુરા જઇને બેઠા, શિર છત્ર ધરી. ૪
અમે આહીરડાં એવાં, મન ગમે નહિ;
લાજ તો ગોકુળ(માં) આવે, એવું ચિંતમાં સહી. ૫
અહીં કાળી કામળી ઓઢી, દુઃખ પામ્યા હશે;
હાવે હરિ હેમવસન, ધરી સુખિયા થશે. ૬
શામળિયોજી શીદ આવે, રીસ હૃદયે હશે;
વા'લાજીને મજમાં બીજું, કોણ વહાલું હશે. ૭
એનાં માત તાત માટે, તમને મોકલ્યા;
અમને કોણ સંભારે, ગુણ ભુંડા ભલા. ૮
પે'લી બહુ પ્રીત કરી, ઘર નવ મૂકતાં;
હવે તે હેત ઉતાર્યું, ફરી નથી ઢુંકતા. ૯
એવે સમે મધુકર આવ્યો, ચતુરાને ચરણે નમ્યો;
ત્યારે તુચ્છકાર કર્યો, અલિ શાને ભમો. ૧૦
તારી વનવેલી સૂકી, મન વ્યાકુળ ફરે;
કાળો હોય કુડ ભર્યો, તેનો સંગ શું કરે. ૧૧
કાળાનો સંગ કર્યો, દુઃખ પામ્યાં ઘણું;
કાળાનું વિષ ન વળે, કારણ કાળાતણું. ૧૨
અમને અવધ કરી, કૃષ્ણ મથુરા ગયા;
મનમાં મેહેર ન આવી, દિન ઝાઝા થયા. ૧૩
ઉદ્ધવજી એટલી કહેજો, અમારી વિનતિ;
ઘણી ઘણી અરજ કરી, વળી અમારી વતી. ૧૪
તમારૂં રૂપ જોવાને. ઘણાં તલસી રહ્યાં,
કુબ્જાએ જશ માંઈને, ઘણાં ઘેલાં થયાં. ૧૫
શ્રવણ સુણ્યા શબ્દ, ઘણું ઘણું મદાય છે;
દરસ હરિ સેવા કરવા, અતિ અકળાય છે. ૧૬
તન મન તમને સુંપ્યું, રહ્યાં પણ રોપીને;

---

૬ હેમવસન—સુવર્ણના દાગીના અને સારાં વસ્ત્ર—વસ્ત્ર અગર દેગ જેવાં વસ્ત્ર. ૧૦ મધુકર—ભમરો. અલિ—ભમરો.

હરિ વિના અવર બીજું, ગમે નહિ ગોપીને. ૧૭

સાખી.

તમ વિન અવર ગમે નહિ, ગોપી ને ગોવિંદ;
બાળ હરીને ભેટીઓ, હરખે અતિ આનંદ. ૧૮
મોર મુગટ મસ્તક ધર્યો, કુંડળ ઉર વનમાળ;
અમને દરશન દીજીએ, નટવર રૂપ રસાળ. ૧૯

વિશ્રામ ૧૮ મો.

એક વાર રજની ઘણી, નંદ નાવા ગયા;
વરૂણના જન હતા, તેને પકડી ગયા. ૧
કેડે શ્રીકૃષ્ણ ગયા, છોડાવા નંદને,
વરૂણે પ્રેમે પ્રીતે, પૂજ્યા ગોવિંદને. ૨
નંદજીએ નજરે દીઠું, હાવે પૂજ્યું હરિ;
પુત્ર નોય પ્રભુ એ તો, વાત નિશ્ચે કરી. ૩
ઈંદ્રાંગણી ઊંડયા જ્યારે, બારણે આવિયા;
મોહને માયા પ્રેરી, વાત ભૂલી ગયા. ૪
એવાં અપાર ચરિત્ર, અમે દીઠાં સહી,
માટે પ્રીત અચળ એવું, ટાળી ટળે નહિ ૫
ગોપીની પ્રેમ કથા, ઉદ્ધવે સાંભળી;
જરા અભિમાન હતું, તે તો ગયું ટળી. ૬
અહો મહાભાગ્ય ગોપી, પરમ કૃપા હરિ;
ધન ધન ધીરજ તમારી, સર્વે સુંદરી. ૭
તારુણી ટેક તમારો, સર્વેથી સાર છે;
સુંદર સ્વરૂપ સાથે, નેહ નિરધાર છે. ૮
ઉદ્ધવ કહે અબળા તમો, ઘણું ગુણવાન છો;
પ્રીતે પ્રવીણ પૂરા, સહુ સાવધાન છો. ૯
પ્રેમકટાક્ષ કરી, વશ કીધા નાથને;
સદા છે પ્રસન્ન હરિ, સહુ વ્રજસાથને. ૧૦
કૃતારથ રૂપ થયો, ગોકુળ આવને;
અલૌકિક લાભ હવો, તુમ દરશન થને. ૧૧
વૃંદાવન વૃક્ષ વેલી, સહુ રસ રૂપ છે;

કારણ કોઇ ન-જાણે, કૃષ્ણ સ્વરૂપ છે. ૧૨
ઉધ્ધવ કહે આજ્ઞા આપો, સરવે સુંદરી;
ગધુપુર જાવા માટે, મન ઈચ્છા ધરી. ૧૩
પછે વ્રજજન વદે, ઉદ્ધવજી આવજો,
એકવાર અલબેલાને, તેડી લાવજો. ૧૪
પછે નંદ જશોદાજીને, કર જોડી કહ્યું:
હાવે હરિ મળવા માટે, મન ચંચળ થયું. ૧૫
પછે જશોદાજી બોલ્યાં, ઉદ્ધવજી સાંભળો;
બહુ દિનથી દીઠા નથી, સંકરષણ સાગળો. ૧૬
મારે મન ઈચ્છા એવી, કુંવર કેવા હશે;
જુગલ સુત જોઈશુ જ્યારે, સુખ શાતા થશે. ૧૭
એક વાર માટી ખાતાં, મુખમાં નિહાળિયું;
ત્રણ (ત્યહાં) ભુવન દેખાડયાં, અચરજ ભાળિયું. ૧૮
ઈંદ્ર, રવિ, ચંદ્ર, તારા, અજ ઉમયાપતિ;
નવખંડ મુખમાં દેખાડયા, એવી એની ગતિ, ૧૯
પછી પ્રણામ કરી, ઉધ્ધવજી ઉચરે;
તમારાં ભાગ્ય ભલાં, સહુ કીર્તિ કરે, ૨૦
રહ્યા જશ જુગમાં ફેલી, ચતુર્દશ લોકમાં;
ભક્ત આનંદ પામ્યા, પાપી પડયા શોકમાં. ૨૧

સાખી.

અસુર પડયા સહુ શોકમાં, સુખ પામ્યા અતિ સંત;
પ્રાગટય પૂરણ બ્રહ્મનું, ભક્તવચ્છલ ભગવંત. ૨૨
ભોમી ભાર ઉતારવા, દુષ્ટતણે શિર કાળ;
સુખદાઈ સદા સંતને, પ્રભુ પૂરણ પ્રેમ દયાળ. ૨૩

વિશ્રામ ૧૯ મો.

ઉધ્ધવે આજ્ઞા માગી, ઊઠયા આનંદમાં;
બ્રહ્ઇ નિજ રથે બેઠા, મન ગોવિંદમાં. ૧
ઉધ્ધવને અબળા સહુ, કરે આધીનતી;
વા'લાજી વિનય કરી, કરજો ઘણી વિનતિ. ૨

૨૨ પ્રાગટય—પ્રગટ થવું. ૨ આધીનતી—આધીનતા—નમ્રપણું.

વિવેકી જ્ઞાની તમે, પાત્ર સુશાંત છો;
તમારો મહિમા મોટો, શિરોમણિ સંત છો. ૩
તમારાં દરશનથકી, દુષ્કૃત સહુ ટળે;
તમારી કૃપા જોગે, કૃષ્ણ તેને મળે ૪
ગુંથર કહે ઓગણા તમે, આનંદ સ્વરૂપ છો;
ત્રિલોકમાં નારણી તમે, પ્રેમ અનુપ છો. ૫
મનરંજન ઉધ્ધવ વદે, નંદ ગિર દેહને;
ધન્ય ધન્ય દ્રુમ વેલી, કૃપા ઘણી એહને. ૬
ગોપીની ચરણ રેણુ, લાગી અડે અંગને,
તેને ક્રતારથ કહિયે, પામે સત્સંગને ૭
ઉધ્ધવે શીશ નમાવ્યું, ગોકુળ ગામને,
હરિનું રમણ જાણી, નમ્યા તે ઠામને ૮
પછે પોતે પગ પડ્યા, હૃદયે રંગ છાય છે,
યશુદા સ્વજની જોતા, આનંદિત થાય છે ૯
ઉધ્ધવજી ઉલટ ભર્યાં, મધુપુર આવિયા;
જઈ હરિ ચરણ નમ્યા, બીતર બાવિયા ૧૦
ગોપીની પ્રેમ કથા, સહુ માંડી કહી;
ધન્ય ધન્ય જુવતીજન, રસમાં ભળી રહી. ૧૧
જશ મનજુવતીકેરો, જીવ્હાએ શુ કહું,
મંદમતિ મારી મારે, મહિમા નવ લહું. ૧૨
એવી કૃપા કરશો ક્યારે, મુજપર નાયજી;
અખંડ એવી વૃત્તિ, સદા તમ સાથજી. ૧૩
કૃષ્ણ વિના બીજું ન આવે, એવી દશા એહની;
સમોવડ કોણ કરે, સીમા રમ પ્રેમની. ૧૪

સાખી.

સમોવડ કોણ કરે એહની, એવી એ વ્રજનાર;
એક રેક શ્રીકૃષ્ણ સાથે, પ્રેમ પ્રીત અપાર. ૧૫
હરિ વિજોગે શરીર સૂકે, પુષ્ટ થાયે પ્રભુ નેહ;
દરશન આપો દીનને, રહ્યા ચરણ ચિત્ત પ્રેહ. ૧૬

વિશ્રામ ૨૦ મો.

પછી શ્રીકૃષ્ણ કહે, જથારથ જાણજો;
ઉધ્ધવજી વચન અમારૂં, સત્ય પ્રમાણજો. ૧
મારૂં નિજ સ્વરૂપ તે તો, વૃંદાવનમાં ફરે;
વ્રજ વિહાર લીલા, નિત્ય નવલી કરે. ૨
વૃંદાવન અખે ભોમી, અખંડ વિલાસ છે;
અખંડ અબળા સહુ, અખંડ રાસ છે. ૩
સદા સુખસાગર શોભા, નિત્ય વૃંદાવનમાં;
નિત્ય નિત્ય કેલિ કરે, અધિક આનંદમાં. ૪
ગોપી મન મારે વિષે, ગોપી વિષે હું રહ્યો;
ઉદ્ધવની ભ્રાંતિ ભાગી, ઉત્તર કૃષ્ણે કહ્યો. ૫
એવી શ્રીકૃષ્ણલીલા, કોઈ જન સાંભળે;
અનન્ય ભક્તિ આવે, સંશે સરવે ટળે. ૬
જ્યારે હરિભક્તિ આવે, પ્રગટે પ્રેમ દશા;
ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ કેવળ, તેને હૃદયે વસ્યા. ૭
વસે હરિ હૃદયે તેને, ગોપી સંવાદથી;
કર જોડી પ્રીતમ કહે, ગુરૂ પ્રસાદથી. ૮
હરિની અપાર લીલા, અગમ અગાધ ગતિ;
પીતાનો પ્રેમ થયો, ગુરૂ પ્રસાદથી. ૯
હરિ ગુરૂ સંતતણી, શુભ કૃપાએ કરી;
સ્નેહ સરસગીતા, આનંદે ઉચરી. ૧૦
ઠાકોર કુંજવિહારી, પ્રસિદ્ધ પ્રકાશ છે;
સધિસર માંહે સદા, આનંદ વિલાસ છે. ૧૧
તેમને ચરણે રહી, કથા કહી પ્રીતશું;
સાધુને સંગે મળી, ગાઈ રસ રીતશું. ૧૨
સંવત અરાઢ વિષે, વીશી છે વિષ્ણુની;
એકત્રીસ આષાડ સુદી, લીલા કહી કૃષ્ણની. ૧૩

---

૩ અખે-અક્ષય. ૪ કેલિ-રમત. ૯ અગમ અગાધ-જાણી માપી ન શકાય એવી. ૧૧ સધિસર-આણંદની પાસે એક ગામ છે. ૧૩ સંવત ૪૦—સંવત ૧૮૩૧ અને વિષ્ણુની વીશી.

તૃતીયા ચદ્રવારે, કથા પૂરી થઈ,
નમીને નિય અતિ, ગતિ રમ ગુણ મઇ ૧૪
પતિતને પાવન કરે, એવા ગુણગ્રામ છે,
ચોપાઇ એ ચાર નવ, વીશ વિશ્રામ છે ૧૫
શીખે ગાન સાનળે ભાવે, ભાગ્ય તેહના,
તેને હરિ કરૂણા કરે, ટળે દુઃખ દેહના ૧૬

સાખી

હરિગુણ ગાતા હેતશુ, ઉધર્યા અધમ અનેક,
પ્રીતમ પનક નવ છાંડિયે, હરિ કીર્તનની ટેક ૧૭
તિનક છાપ તુનશી અંગે, મુખે ગોવિંદ ગુણ ગાય,
પ્રીતમ પ્રાણી પતિત જે, પ્રેમ પુનિત તે થાય ૧૮

સમાપ્ત

---

૧૪ ચદ્રવાર—સોમવાર

ब्रह्मानो गरबो.

જ્યારે ભોગી ભાર વાધ્યો ઘણો, ત્યારે ગઈ ભોગી બ્રહ્મા પાસ જો;
પોઢયાતા પ્રભુ ક્ષીર સમુદ્રમાં, ત્યાં જઈ આરાધ્યા અવિનાશ જો.
બ્રહ્માએ ભજન કર્યું ભગવાનનું. ૧
જાગો જાગો જગન્નાથજી, દુનિયા બહુ પામેછે ત્રાસ જો;
કાપો કષ્ટ અમારૂં કમળાપતિ, ઊભા અમર કહે અવિનાશ જો. બ્રહ્મા૦ ૨
ગગનગિરિ હરિ એણી પેર ઉચર્યા, સુણો સહુ અમર મારી વાત જો;
હું અવતાર લઇશ યદુકુળમાં, વસુદેવ પિતા દેવકી માત જો. બ્રહ્મા૦ ૩
ગોકુળ લીલા મારે કરવી છે, મુજને વહાલો વ્રજનો સાથ જો;
ચતુરાનન ચિંતા કરશો નહિ, એવું બોલ્યા લક્ષ્મીનાથ જો. બ્રહ્મા૦ ૪
દેવકી પરણાવ્યાં વસુદેવને, કંસે આપ્યું કન્યાદાન જો;
દાન માન કરી સહુ સતોષ્યા, પ્રેમે વહેંચ્યાં શ્રીફળ પાન જો. બ્રહ્મા૦ ૫
વીર વળાવા ચાલ્યો બેનને, એવે થઈ વાણી આકાશ જો;
એનો અષ્ટમો ગર્ભ તુને મારશે, તેનો રાખે દૃઢ વિશ્વાસ જો. બ્રહ્મા૦ ૬
સુણતાં કોપ ચઢ્યો ત્યાં કંસને, વસુદેવ સમજાવે બહુ વાર જો;
સ્ત્રી બાળ બેનને હણે, તેના પાપતણો નહિ પાર જો. બ્રહ્મા૦ ૭
પુત્ર થશે તે આણી આપશું, મન ગોઠે તે કરજો ભૂપ જો;
થોડાશા જીવ્યાને કારણે, ન હણીશ અબળા બાળી સ્વરૂપ જો. બ્રહ્મા૦ ૮
કીર્તિમાન કુંવર પહેલો થયો, વસુદેવ લાવ્યા કંસની પાસ જો;
જોઇને દયા કંસને ઉપની, હૃદયે આવ્યો દૃઢ વિશ્વાસ જો. બ્રહ્મા૦ ૯
એનો અષ્ટમો ગર્ભ આણીને આપજો, બીજાં બાળ હણે શું થાય જો;
એટલે નારદજી ત્યાં આવીઆ, કેમ તું બેસી રહ્યો છું રાય જો. બ્રહ્મા૦ ૧૦
કંસે માંડીને કહી વારતા, નારદ કહે સાંભળો ભૂપાળ જો;
જ્યાં ગણીએ ત્યાંથી થાય અષ્ટમો, એમ જાણ તારો કાળ જો. બ્રહ્મા૦ ૧૧
આ જાદવ અમર સહુ અવતર્યા, દેવી ઉદર વિષ્ણુનો અવતાર જો;
એટલું કહી નારદજી ઊઠયા, કંસને ક્રોધ ચઢ્યો તેણી વાર જો. બ્રહ્મા૦ ૧૨
વસુદેવ દેવકી કારાગૃહે નાખિયાં, બીડી ભુંગળ સાંકળ દ્વાર જો;

---

૨ કમળા પતિ—લક્ષ્મીપતિ—વિષ્ણુ. ૩ ગગન ઇ૦—આકાશ રૂપ અને ગિરિ આદિરૂપ વિષ્ણુ એવી રીતે બોલ્યા.

ઉપર ચોકી મૂકી ચોગરદી, રખે કોઇ આગળ રહેતા બહાર જો બ્રહ્મા૦ ૧૩
નેકશ રહેજો ચિત્તમાં ચેતીને, બાળક જન્મે મને જાણુ જો,
કારાગ્રહને બેઠો આસને, રાત દિવસ જંપે નહિ પ્રાણ જો બ્રહ્મા૦ ૧૪
પછી લાગ્યો સહુને પીડવા, કંસે માંડ્યો મહાકલેશ જો,
બાપડા જાદવ જ્યાં ત્યાં થઈ ગયા, ગયા જઈ દેશ વિદેશ જો બ્રહ્મા૦ ૧૫
જે જન્મે તે આપે આણીને, બાળક માર્યા છે બે ચાર જો,
સાતમો ગર્ભ થયો ત્યાં શેષજી, દેવતા પામ્યા હરખ અપાર જો, બ્રહ્મા૦ ૧૬
હરિએ હુકમ કર્યો નિજ માયાને, વેગે કરજે એક વિચાર જો,
ગર્ભ આકર્ષણ કરી લઇ મૂકજે, રોહિણીજીના ઉદર મોઝાર જો બ્રહ્મા૦ ૧૭
આઠમે આપે નાથ પધારીઆ, સુર સહુ પામ્યા હરખ અપાર જો,
પુષ્પની વૃષ્ટિ કરે સહુ દેવતા, જે જે બોલે ગગન મોઝાર જો બ્રહ્મા૦ ૧૮
શ્રાવણ વદી અતિ ઉત્તમ અષ્ટમી, અભિજીત રોહિણી બુધવાર જો,
લગન જોગ મુહૂર્ત શુભ તે ઘડી, અર્ધ નિશાએ હરિ અવતાર જો બ્રહ્મા૦ ૧૯
દરશન દીધું દેવકી વસુદેવને, દેવના પામ્યા અતિ આનંદ જો,
મુખડું જોતાં દુઃખડું સહુ ટળ્યું, ટળ્યા મોહ માયાના ફંદ જો બ્રહ્મા૦ ૨૦
કીરટ મુગટ કુંડળ હીરે જડ્યા, કોટે કૌસ્તુભમણિના હાર જો,
પીત વસન તન દામની, ગદા આયુધ ભુજ ચાર જો બ્રહ્મા૦ ૨૧
ચરણકમળ સેવે સિંધુસુતા, પદરજ વંદે અજ ઉમયા ભર્તાર જો,
મંદ મંદ હસીને હરિ બોલિયા, તમો તપ કીધું હશે બાર હજાર જો બ્રહ્મા૦ ૨૨
તપ કરી મુજ પાસે વર માગિયો, તે અર્થે લીધો અવતાર જો,
હવે રખે નજરો આ રાખતા, થોડે દિવસે ગળશે મારી ધાર જો બ્રહ્મા૦ ૨૩
બાળક લઈ જાઓ ચૂપે કરી, નંદ જશોદાને દ્વાર જો;
મુજ બદલે માયાને લાવજો, એમાં કોઈ ન જાણે નિરધાર જો બ્રહ્મા૦ ૨૪
એમ કહી હરિ સૂક્ષ્મરૂપે થયા, જેનો કોઈ ન પ્રીછે પાર જો,
લેઈ ચાલ્યા વેગે વસુદેવજી, ભાગી ભુંગળ ઉઘડ્યા દ્વાર જો બ્રહ્મા૦ ૨૫
સહુ પર નાખી માયા મોહની, નિદ્રાવશ ઘોરે સંસાર જો,
રવિતનયાની તીરે આવિયા, વસુદેવે પ્રેમે ઉતાર્યા પાર જો બ્રહ્મા૦ ૨૬

---

૨૧ કીરટ મુ૦—કીરિટ મુગટ દામની—વિજળી ૨૨ સિંધુસુતા—લક્ષ્મી. બાર હજાર—અનંત કે ઘણું અથવા વર્ષનો અધ્યાહાર લઈએ તો બારહજાર વર્ષ ૨૬ ઘોરે—(મહાનિદ્રામાં) ઊંઘે રવિતનયા—જમુનાજી

ચંદ્રે આવી અજવાળું કર્યું, ઇંદ્રે કીધી અમૃતધાર જો;
માયાએ આવીને ઓપો કર્યો, તે દિન બાવન ને વરસ અગિયાર જો. બ્રહ્મા૦ ૨૭
ગોવિંદ ગોકુળમાં પધારિયા, આવ્યા નંદજીને ઘેર જો;
જશોદાજીની સજ્જાએ સુંપ્યા શામળા, તેની કોઈ ના પ્રીછે પેર જો. બ્રહ્મા૦ ૨૮
સુત મૂકીને લીધી સુતા, ત્યાં વેગે ચાલ્યા વસુદેવ જો;
આવ્યા તેમ પાછે પગલે ગયા, મધુપુર જઇ પહોંચ્યા તતખેવ જો. બ્રહ્મા૦ ૨૯
જે જેમ હતું તે તેમ થઈ રહ્યું, એટલે પ્રગટયો પ્રાતઃકાળ જો;
જ્યારે રોવા લાગી બાળકી, ત્યારે જાગ્યા સહુ રખવાળ જો. બ્રહ્મા૦ ૩૦
ચૂપે જાણ કર્યું જઇ કંસને, જેને જીવ્યાનું છે ગન જો;
ઊઠીને આવ્યો ત્યાં ઉતાવળો, કન્યા દીઠી રૂપ રતન જો. બ્રહ્મા૦ ૩૧
કુલાહલ કરે ત્યાં દેવકી, હવે રહેવા દે એટલું બાળ જો;
જોરે ઝૂંટી લીધી હાથથી, પટકી શલ્યા ઉપર તત્કાળ જો. બ્રહ્મા૦ ૩૨
દેવી ઊડી આકાશમાં, ગગને જઇને બોલી વાણુ જો;
મુજને શું મારેછે મૂરખા, તારો વેરી વ્રજમાં જાણુ જો. બ્રહ્મા૦ ૩૩
કંસે કરવા માંડી શોચના, હૃદયે લાગ્યું દુઃખ અથાગ જો;
ગોકુળમાં ગોવિંદે લીલા કરી, ઉછર્યા નંદરાયને ઘેર જો. બ્રહ્મા૦ ૩૪
પુત્ર વધાઈ આપે નંદને, હીરા હેમ વસ્ત્ર શણગાર જો;
ઘેર ઘેરથી આવે સહુ ગોપિકા, પ્રગટયો હૃદયે પ્રેમ અપાર જો. બ્રહ્મા૦ ૩૫
ચતુરા ચોક પૂરાવે મોતીએ, નવરંગ તોરણ બાંધ્યાં દ્વાર જો;
કેસર કુંકુમ છડા દેવરાવિયા, મંગળ ગાન કરે વ્રજની નાર જો. બ્રહ્મા૦ ૩૬
દધિ કાદવ કીધો નંદ આંગણે, નાચે ગોવાળ કરે રમ રંગ જો;
શોભા સાગર સુંદર શામળો, અંગોઅંગ વાધ્યો કોટિ રંગ જો. બ્રહ્મા૦ ૩૭
સુવર્ણ ફૂલે વ્રજ ફૂલી રહ્યો, ઘેર ઘેર આનંદ ગીત વધાઈ જો;
જ્યાં ત્યાં ધન ધરતીમાં ઉગરે, ભોગી રતન મણિમય છાઇ જો. બ્રહ્મા૦ ૩૮
ગંગા આદિ તીરથ વ્રજમાં વસ્યાં, શંકર આદે સર્વે દેવ જો;
આવી અચળ વસ્યા ત્યાં ઇંદ્ર,* કરવા નિજ પતિની સેવ જો. બ્રહ્મા૦ ૩૯
બાળચરિત્ર કરે બહુ રીતશું, નિત્ય નિત્ય નૌતમ નંદકિશોર જો;
સુનાં ધામ જોઇ હરિ સચરે, નામ ધરાવ્યું માખણચોર જો. બ્રહ્મા૦ ૪૦
કંસે મોકલી મારીપૂતના, લીધું લક્ષ્મી જેવું રૂપ જો;

---

૩૧ ચૂપે—ગુપ્તરીતે—છાનામાના. ૩૮ ઉગરે—ફુટરે—નીકળે.

મેર દગાદગ રતાપર ચોપડી, દણુતી બાળકચંદ્ર અનુપ જો બ્રહ્મા૦ ૪૧
જોતી આવી જશોદાને આગણે મ્હે દેખીએ તમારો બાળ જો,
જશોદા ગૃહે કારજ કરતા હતા, પારણે પોઢયા શ્રીનગોપાળ જો બ્રહ્મા૦ ૪૨
લઈ ધવરાવા લાગી બાલને, ધાવતા શોષી લીધા પ્રાણ જો,
પાડી ચીસ પડી પૃથ્વી વિષે, એવી પેર નિશ્ચે કીધી નાશ જો બ્રહ્મા૦ ૪૩
ગ્રહી લૂણ ઉતારે જશોમતિ, આ તે આ જો શુ કહેવાય જો,
હજુ એને દીકતા આવડતુ નથી પડે ગડે ને ઊભો થાય જો બ્રહ્મા૦ ૪૪
લાખ ઓળભા લાવે લોકના, દોડે ઢોળે મહીના માટ જો,
જમલાઅર્જુન સુત કુબેરના, ઉધરી ગયા સ્વર્ગની વાટ જો બ્રહ્મા૦ ૪૫
જશોદા મોતીહાર પરોવતા હતા, લીધા મુષ્ટિ ભરી મોરાર જો,
ગોતાફળ ઉછેર્યા ઝાડના, આપ્યો નજજુવતીને શણગાર જો બ્રહ્મા૦ ૪૬
અઘ બક ધેનુક વચ્છાસુર આવીઆ શખચૂડ કેશિ વૃષભાસ જો,
હરિએ ગમ્યા ગમતા તેહને, આપ્યો આપ ચરણનો નિવાસ જો બ્રહ્મા૦ ૪૭
જળ જમુનાથી કાળી નાગ કાઢીગો, નાથે નિર્મળ કીધુ નીર જો,
ન્હાતી જળ જમુનાગા ઝીલતા, કદમે ચઢીને ચોર્યા ચીર જો બ્રહ્મા૦ ૪૮
સૌ પ્રણામ સૂરજને કરાવ્યા, દોષ નિવાર્યો શ્યામશરીર જો,
વરુણને ઘેરથી નંદને છોડાવિયા, વૈકુંઠ વશિયુ જમુના તીર જો બ્રહ્મા૦ ૪૯
ઈદ્રે કોપ કર્યો વ્રજ ઉપરે, ત્યારે ધરિયો ગોવર્ધન જો,
હાથે છાયો છબિનાજીએ કરી, બચાવ્યા વ્રજના જન જો બ્રહ્મા૦ ૫૦
રસિયે રંગે રાસ રમાડિયો, વેણુ વગાડી તેડયા વન જો,
તારણીફેરો તાપ નીવારીગો, સુખડુ આપ્યુ જુગજીવન જો બ્રહ્મા૦ ૫૧
વ્રજની લીલા કોણ શકે વર્ણવી, નાગ સે કોટિ શારદા શેર જો,
નિગમ નિરંતર જેને ગાયછે, તેનો પાર ન પામે લેશ જો બ્રહ્મા૦ ૫૨
એવે નારદ મુનિ આવિયા, પ્રભુને કહી શકે તે વાત જો,
હાવે કાગજ કરવા છે ઘણા, હજુ કેમ બેશી રહ્યા છો નાથ જો બ્રહ્મા૦ ૫૩
પાપી પરિયટને ઉધારવો, કરવુ માળીનુ કલ્યાણ જો,
કુબ્જાકેર ચદા લેવુછે, લેવા પાપી કસના પ્રાણ જો બ્રહ્મા૦ ૫૪

૪૫ ઓળભા—ટંટા-તકરારો—ફરિયાદીઓ ૪૭ અઘ—અઘાસુર બક—બગાસુર ધેનુક—ધેનુકાસુર વૃષભાસ-વૃષભાસુર એ નામના અસુરો કસે મોકલ્યા હતા તેને કૃષ્ણે વ્રજમા માર્યા છે ૫૪ પરિયટ—ધોબી

વસુદેવ દેવકીનાં બંધન છોડાવવાં, વિદ્યા ભણવી સાંદિપદ્વાર જો;
જોરે જરાસંધને જીતવો, કરવી કાળયવનની પેર જો. બ્રહ્મા૦ ૫૫

દરિઆમાં રચવી દ્વારકા, શોભે સકળ શિરોમણિ સાર જો;
સોળ સહસ્ર શત આઠને પરણવી, કરવો છે પાંડવનો પોગાર જો. બ્રહ્મા૦ ૫૬

એટલું કહીને નારદજી ઊડયા, પોહોચ્યા બ્રહ્મલોક નીરધાર જો;
કંસે અક્રૂર મોકલ્યા તેડવા, આવ્યા નંદરાયને દ્વાર જો. બ્રહ્મા૦ ૫૭.

કંસે તમ સુત સહિત તેડાવિયા, લીધું ધનુષ્યજ્ઞનું નામ જો;
પછે કાંય ગમતું ગોવિંદનું થશે, કંસને ગળવાનું છે કામ જો. બ્રહ્મા૦ ૫૮

નંદની આદે ગોપ ગોવાળા, રથમાં બેઠા કેશવ રામ જો;
રથ ઝાલીને રાધાજી રહ્યાં, નહિં જાવા દેઉં સુંદરશામ જો. બ્રહ્મા૦ ૫૯.
વીંટીવળી સર્વે સુંદરી, જેને સાચો અધિક સ્નેહ જો;
પ્રાણ અમારા સાથે આવશે, અમને ગળે ક્યાં સંદેહ જો. બ્રહ્મા૦ ૬૦

પ્રેમે ગોષ્ટિ કરી સહુને સમજાવ્યાં, ચાલ્યાં કઠણ કરીને મન જો;
અક્રૂર જમુનામાં ના'વા ગયા, જળમાં દીઠા જુગજીવન જો. બ્રહ્મા૦ ૬૧
પ્રથમ પરિયટની પૂજા લીધી, સર્વે શણગાર્યા ગોવાળ જો;
મારગે માળીએ પુષ્પ ચઢાવિયાં, મુક્તિ આપી દીનદયાળ જો. બ્રહ્મા૦ ૬૨

કુબજાકેરૂં ચંદન લીધું છે, કીધું કમળા જેવું રૂપ જો;
ધનુષ્ ભાગતાં યોદ્ધા બહુ હણ્યા, ત્યારે બે પામ્યોછે ભૂપ જો. બ્રહ્મા૦ ૬૩

કુંજર કુવલયાપીડ પછાડીઓ, માર્યા ચાણુર મુષ્ટિક મલ્લ જો;
આવી રાજસભામાં ઊભા રહ્યા, પટક્યો કંસ કેશ ગ્રહી શલ્ય જો. બ્રહ્મા૦ ૬૪

માત તાતનાં બંધન છોડવિયાં, જઈને પ્રેમે લાગ્યાં પાય જો;
પુરવાશી પાવન સર્વે કર્યાં, ઘેર ઘેર આનંદ ઓચ્છવ થાય જો. બ્રહ્મા૦ ૬૫
લૌકિક વિદ્યા ભણ્યા સાંદિપની, આપ્યો આપ્યો તત્કાળ બાળ જો;
જોરે જરાસંધને જીતીઓ, કીધો કાળયવનનો કાળ જો. બ્રહ્મા૦ ૬૬

દરિયા-તીરે વાસી દ્વારકા, પરણ્યા સોળ સહસ્ર શત આઠ જો,
પ્રેમે પાર્થનો રથ હાંકિયો, ડાટ્યો મહાભારથનો ઠાઠ જો બ્રહ્મા૦ ૬૭
એણી પેરે ભોમી ભાર ઉતારીઓ, લીલા કીધી અનંત અપાર જો;
પ્રીતમ સરખા પતીત ઉદ્ધારિયા, એવા અશરણશરણ મોઝાર જો. બ્રહ્મા૦ ૬૮
મહિમા મોટો શ્રીજનરાયનો, સંધેસરમાં સદા વાસ જો;
શરણો ગાય સાંભળશે ને શીખશે, તે પ્રાણી પામે વૈકુંઠ વાસ જો. બ્રહ્મા૦ ૬૯

---

૫૬ પાંડવનો પોગાર—પાંડવની જીતનો ડંકો. ૫૯ નંદની આદે—નંદ આદિક ૬૪ શલ્ય-શિલા સાથે. ૬૬ લૌકિક-લોક રૂઢીમાં ચાલતી. ૬૮ અશરણશરણ મોઝાર-અશરણના શરણમાં. ૬૯ જનરાય-પ્રીતમના સ્વામી—ગુરૂનું નામ.

પ્રેમપ્રકાશ

દોહરા.

પુરૂષોત્તમ પરમાત્મા, પૂરણાનંદ પરબ્રહ્મ;
શાક્ષીવત્ અદ્ભુત રહો, ગ્રહો નહિ ગુણ કર્મ ૧
ફંદ અસુર દુઃખારણ જડ, ઉપજાવો આનંદ,
બહુ પેરે લીલા કરો, ગોપીશ્વર ગોવિંદ ૨

છંદ મોતીદામની ચાલ.

ગોપીશ્વર ગોવિંદ નામ તમારૂં, તેણે લોભાઇ રહ્યું મન મારૂં,
હવે હરિ આવ્યો હું શર્ણ તમારી, સાંભળો શામ અરજી અમારી ૧
હરિજન વિપ્ર અને સ્ત્રી ગાય, જ્યારે તે પૃથ્વી વિષે પીડાય,
ત્યારે તમે સહેવાતું નહિ શામ, ક્ષણુમાં કેડના દુષ્ટનો ઠામ ૨
હવે હરિ કાને દીધા શ્યામ હાથ, ઓગળના થઇ ગયા જદુનાથ,
હૃદયામાં રાજી નથી કાંઈ રીસ, નથી કામ સામુ જોતા જગદીશ ૩
વળી વાયુ વાગ્યો કળિનો કાપ, નિરદે થયા નાથ ઘણું માબાપ,
હવે કાંઇ જોર ભાગ્યું જદુવીર, થયા હશો વૃદ્ધ ન ચાલ્યું શરીર ૪
ભારી કાય ઊંઘ અઘોર અપાર, સૂતા જઈ સાગર મધ્યે મોરાર,
સહીનો સાંભળતા નથી મોર, કળિજુગે આવી કર્યું બહુ જોર ૫
પીડાયો પારસનો સમાર, નથી કોઇ બીજો રાખણહાર,
મૂર્તિમાં કોઇ નથી તારો સ્નેહી, રહ્યા કો આનંદ આળસ લેઇ ૬
હરિગુણ ગાતા જ્યારે દુઃખ દેશે, ત્યારે કેમ નામ તમારૂં લેશે,
લોપાયો ધર્મ થયો અનારથ, જાગો જાગો સ્વામી હવે સમરથ. ૭
નમેરા થઇને રહ્યા શું નાથ, એમાં શું આવશે તારે હાથ,
વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યોછે ક્લેશ, કર્યો ઘણું પાપે આવી પ્રવેશ ૮
જગતનું જતન કરો જીવન, રચતા પડશે પાછું પ્રહેતન,
લોક વિકાર કરેછે કોઇને, લાંડીઆ વડ માણેછે મોજે ૯
ઘણું ઘણું સંકટ પામ્યા સાધ, તેનો તમે શો દીઠો અપરાધ,
ગોવિંદ ગરીબતણો હણનાર, દિસોછો દુઃખ દુર્જનને દેનાર ૧૦
બિચારા દુમતણો શો દોષ, કાપ્યા મંડ મૂળ કરીને રોષ,

---

૯ પ્રહેતન-પ્રયત્ન. લંડ-લૂચ્ચા

પશુનું પાપ કર્યું જદુવીર, ન પામે ઘાસ દાણા ને નીર. ૧૧
મરે વણ ખૂટે સ્ત્રીને બાળ, અનીતિ એવી કરેછે કાળ;
પરમારથ પુણ્ય ગયું પરમેશ, દયા કંઇ દીસે નહિ લવલેશ. ૧૨
રાજા અપરાધી થયા ઘણું ચોર, લુંટીઆ લોક પ્રભુ ચૌ ઓર;
નહિ કોઇ રક્ષાનો કરનાર,થયા ધન ત્રીતણા હરનાર. ૧૩
ક્ષત્રી થઈ વાળવા લાગ્યા ગાય, તેને તે મ્લેચ્છ મૂકાવા ધાય.
ઉત્તમ મધ્યમ કરેછે કામ, બેઠાં કળી થાણાં સામો હામ.. ૧૪
ઉઘાડી આંખ જુઓ જુગદીશ, રાખો નિજ ધર્મ તમારો ઈશ;
પ્રભુ બિરદ નોધારા આધાર, અશરણશરણ તમે છો મુરાર. ૧૫
હવે હરિ લાજ તમારે હાથ, જુવો નહિ કાંઈ તેને તમો નાથ;
પાંચાળી જ્યારે કર્યો પુકાર, પ્રભુ ચીર પૂર્યાં ન લાગી વાર. ૧૬
ધાયા સુણી અમરતવાણી અવાજ, છોડાવ્યો ગ્રુડથકી ગજરાજ;
જ્યારે કાંઈ ઇંદ્રે કર્યો બહુ કોપ, આવ્યા તારે શરણે સૌ વ્રજગોપ. ૧૭
રાખ્યાં ગૌ ગોપી ગોપ સમસ્ત, ધર્યો તમે ગિરિ પોતાને હસ્ત;
કરી એકવીશ શત સોળ હજાર, નરકાસુર મારી મૂકાવી નાર. ૧૮
પીડાયો પ્રલ્હાદ પોતાનો દાસ, કર્યો લક્ષ્મીવર લક્કડ વાસ;
ધર્યું ત્યાં નાથ નરહરિરૂપ, હણ્યો હિરણ્યાકશિપુ દાનવ ભૂપ. ૧૯
દેવનો દેવ કલ્પનો કાળ, સદા છે સેવકનો પ્રતિપાળ;
મીરાંનું ઝેર પીધું જદુવીર, બાર્યું એક દાસતણે ઘેર નીર. ૨૦
એવાં કંઇ કારજ કોટિ હજાર, કહેતાં શેષનાગ ન પામે પાર;
બિરંચિ શંકર શારદા ગાય, વખાણે વેદ કળ્યો ન જાય. ૨૧
એની કળ કુંચી ન જાણે કોય, એને સેવે તે એ જેવો હોય;
એનું મદસૂદન એવું નામ, ચઢ્યો મદ રાખે નહિ તે રામ. ૨૨
એની એક દ્રષ્ટિમાં સૃષ્ટિ થાય, મીચે પળ ત્યારે પ્રલ્હે કહેવાય;
એને કદીં પુણ્ય કે પાપ ન લાગે, કેની ચતુરાઇ ચાલે ન એ આગે. ૨૩
એને નહિ હર્ષ ન શોક લગાર, એને નહિ માયા મોહ સંસાર;
એથી કોઇ બીજો નહિ બળવંત, એથી કોઇ મોટો નહિ શ્રીમંત. ૨૪
એથી કોઈ નહિ જુગમાં દયાળ, એથી કોઇ વાંકો નહિ વિકાળ;
છું તો બહુ કોમળ કુસુમ સમાન, વજ્રથી વજ્ર બનેલો ભગવાન. ૨૫

---

૧૩ ચૌ ઓર—ચારે તરફ.

તારા પ્રેમામૃત વિના વિકાર, તુજથી કેમ સહ્યા નહિ નિરધાર
તારા જમાડયા વિના ન જમાય તારા પાયાં વિના ન પીવાય ૨૬
ચારે વેદ જપતો નામ ને આકાર, અનેક બ્રહ્માંડતણો ધરનાર,
મધુ ક્ષીર સાગર શયન મુરારિ, સહસ્ર ફણી ઉપર સેજ સમારી ૨૭
ધર્યો વારાહનો અવતાર, કપિલ દત્તાત્રેય સનતકુમાર,
નારાયણ ધ્રુવ પૃથુ નિરધાર, દશ ને ચોવીશ હરિ અવતાર ૨૮
મચ્છ કચ્છ નરસિંહ વામન વિષ્ણુ, પરશુરામ રામ કહે શ્રીકૃષ્ણ
હયગ્રીવ મન્વંતર ધારનારા જેહ બુધ ને કલ્કી ધરે હરિ દેહ ૨૯
ઓગણીશ મેં લખી ગયા હરિ અવતાર કહ્યા લખાય
દીસે છે દષ્ટ ધારણ જેહ હરિ આધ રે ગયા છે તેહ ૩૦
તમુજ તારનેણી પરે જોઇ હરિનું ઓળખ્યું પોતે મહુ રાય
દેવી દેવળમાં આનંદ દેવ કરે તેની સ્નેહ ધરીને સેવ ૩૧
પ્રીતની પૂરી પ્રેમના પૂરન ચિત્ત ચન્દ્ર તુજથી આસન
કરે ધ્યાન ધૂપ ધ્યાનનો દીપ ધરે ભાવે ભાજન રહ્યા છો સમીપ ૩૨
રચ્યું ધણી વિશ્વ વૈરાટ વિચિત્ર ચિતારો ચતુર ચિતર બહુ ચિત્ર,
ચાંદનો મેર અંતર મધ્ય રવિ શશિ દીપક જ્યોત પ્રસિદ્ધ ૩૩
ભાયા જળ ગોળા માન કરે છટકાર વાયુ વરમાન
ત્રિભુવન જેમાતણું ચુમાર, મરવો તારો ગગન આકાર ૩૪
રાજા લક્ષ્મીવર શ્રીરણછોડ કચેરી ભરેલ ઓપત કરોડ,
હીરા જડિત સિંહાસન ગાય રિદ્ધિ સિદ્ધિ પ્રેમે તમારે પાય ૩૫
દરવાર ભણે મંગળ નિરાય રવિસુત નિત્ય પ્રેમે કરે ન્યાય,
ચિત્રગુપ્ત ગાતા લેખ અંતરાય, ધણી લગી જવે કામે ન જવાય ૩૬
મારી ગરજ પામે નહિ કરતા દાસ પ્રભુ લગી પોહોચે નહિ ક્યાંય
અમારી અરજ સુણાવો માત, જતો નાનો જો હરિ કો હોય ૩૭
માતા લક્ષ્મીજી થાઓ મહેરબાન દાસની અરજી સુણાવો કાન
સ્વામીને સમજાવો એ વાત કૃપા કરી સામું જુઓ જગતાત ૩૮
તુમારી માયા નડે છે નાથ, પાડો પ્રાણીતણો સહુ સાથ
નથી કાને પોહોંચતા દેતી દેર વાટે વળગીને ચલાવે વેઠ ૩૯
જાનમાં બમાવે બારોબાર નથી કોઈ ઓળખ દેનાર

---

૩૦ ૯૮-દેમાય છે તે

તમારે નામે રહે ક્રોધ દૂર, ભાંગો સહુ ચાલી કીધું ચકચૂર. ૪૦
આવી પડ્યો મહાખોટો કળિકાળ, કરો પ્રભુ પ્રજાતણી પ્રતિપાળ;
પૃથ્વી પર પાપ વધ્યું પરબ્રહ્મ, વરતાયો મહામોટો અધર્મ. ૪૧
નથી કોઇ માનતું માત પિતાય, નથી કોઇ માનતું ગુરૂ ને ગાય;
નથી માનતું કોઈ શાસ્ત્ર પુરાણ, નથી કોઇ માનતું કોની આણ ૪૨
નથી કોઇ માનતું તીરથ વ્રત, નથી કોઇ માનતું કૃત્ય અકૃત્ય;
નથી કોઈ માનતું યજ્ઞ ને યાગ, નથી કોઇ માનતું યોગ વૈરાગ. ૪૩
નથી કોઇ માનતું તુલસીવન, નથી કોઈ માનતું વિપ્ર હરિજન;
નથી કોઈ માનતું આતમરામ, નથી કોઇ માનતું તમારૂં નામ. ૪૪
પાપે કરી પીડાયો સંસાર, નથી ગણતું કોઈ દોષ લગાર;
વાઢ્યા વડ પીંપળ આંબા ડાળ, વાઢ્યાં વૃક્ષ લીલાં રૂપ રસાળ. ૪૫
પાપીનું તો અન્ન ભરાયું પેટ, એવી કરી બહુ પ્રકારે વેઠ;
અન્ન જળ મોંઘું કર્યું મહારાજ, જીવ્યાનો એકે પળ નહિ ઇલાજ. ૪૬
એવું વિપરીત કરેછે કાળ, દીસે નહિ એક દિશાએ નીકાસ;
દરીઆમાં ડુબવા લાગ્યું વહાણ, તેને તમે રાખો પુરણપુરાણ. ૪૭
બીજાનું જોર ન ચાલે નાથ, હાવે હરિ બૂડતાં ઝાલો હાથ;
બીચારો સંકટ સુંદરશ્યામ, તમારૂં અધમ ઓધારણ નામ. ૪૮
જેના છો રામ તમે રખવાળ, તેહને શું કરશે પાપી કાળ;
સાચો વિશ્વાસ વાળો તમ સાથ, માથા ઉપર નાથ તમારો હાથ. ૪૯
ધરૂં છું એક તમારૂં ધ્યાન, નથી મન માંહી બીજો આન;
પૂજે પદપંકજ શંકર શેષ, સેવે સનકાદિક સિદ્ધ સુરેશ. ૫૦
વદન હીરાકેરો હાર, નારંગ નેપૂરનો ઝમકાર;
પીતામ્બર કટિ કંદોરો સાર, ધર્યાં કર કંકણ કુંડળ હાર. ૫૧
શશિ મુખ સુંદર નેન ઉદાર, મણિ મુગટની જ્યોતિ અપાર;
વિભૂષણ અંગે અનેક વિચિત્ર, ધર્યાં શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ રાસ. ૫૨
નવઘન લીલામણિ નવ કુંજ, તન મધ્યે શામ આનંદ પૂંજ;
કરો નિત્ય પ્રીતમને ઉરવાસ, નથી કાંઇ બીજી અમારે આશ. ૫૩
કરૂ ગુરૂ સંતતણી સેવકાઇ, જેઓ જન છુટે હરિ જશ ગાઇ;
તેના દાસ તણો હું દાસ, પ્રેમીના પાય તળેની ધામ. ૫૪

---

૫૦ સુરેશ—ઇંદ્ર. ૫૨ વિભૂષણ—વિશેષ અલંકાર. પદ્મ—કમળ.
૫૩ નવઘન—આનંદપુંજ—આનંદસમૂહ.

ચરણની રેણુ ચઢાવું શીશ, જોડી પાણ નમું હું જગદીશ;
સંવત અઢાર સુડતાળીસ સાર, ભાદરવો ચતુર્દશી બુધવાર. ૫૫
સ્વામી જનરાજ અમીસર નામ, કહે જન પ્રીતમ પ્રેમ પ્રકાશ;
શીખે ગાય સાંભળે આણી સ્નેહ, હેતે હાણી પામે પ્રેમપદ તેહ. ૫૬

પદ.

પદ ૧ લું

તન રેંટુડો, સતગુરુ શબ્દે સુતર ફરવા લાગ્યો;
ધણ મેર મળી, હરિ દયાળે દિવનો મોભો ભાગ્યો. ટેક.
શુભ કર્મ કાષ્ટ રેટિયો કીધો, તે તો સુઘડ સુતારે ઘડી દીધો;
સુંદર માનનીએ માગીને લીધો, રે તન રેંટુડો૦ ૧
પથરની પાંખડીઓ ભારા, પાંસળીઓ તારણીઆ ન્યારા;
ચિત ચમાળ સમરણે રંગ ન્યારા, રે તન રેંટુડો૦ ૨
મન માંકડી તે મોકળ કરિયે, આ ઘર મેલીને પરઘર નવ ફરિયે;
એક ધ્યાન ધણી રે ટેક ધરિયે, રે તન રેંટુડો૦ ૩
તે ગમે ચૈતન્ય માળ ફરે, પરાત્પર પૂણી પ્રાણ ભરે;
ત્રિવેણી ત્રાકે તાર ભરે, તન રેંટુડો૦ ૪
એને અંતઃકરણ ફીટાણી પ્રોઇએ, એને આત્મ જાણું ચિન્હ જોઇએ,
દશ દામણીઓ સુંદર મોડીએ, તન રેંટુડો૦ ૫
ગુણવંતી નારી કમાય ઘણું, જેને બળ હોય હરિ ગુરુ સંત તણું;
તેને મોંઘે આવે શિળપણું, રે તન રેંટુડો૦ ૬
કહે પ્રીતમ પ્રગટે પૂરણ દશા, રસિયોજી આવીને હૃદિયામાં વસ્યા;
તેના જન્મ મરણના સંશે રે ખસ્યા, તન રેંટુડો૦ ૭

પદ ૨ જું.

તમે હરિ બોલો, મિથ્યા ભાષણ મુખથી મૂકી દીજે;
ચિંતવો હરિરૂપ, શું કરવાને ચિંતવન બીજું કીજે. ટેક.
બીજી લવરીમાં શો લાભ જડે, બહુ બોલ્યાથી અપરાધ પડે;
હરિયશ કરીએ, મન વાણીવડે રે, તમે હરિ બોલો૦ ૧
હરિ નામ વિના વંધ્યા વાણી, બીજી રસની કામતણી કાણી;
કોઇ રખે રહેના ભરમાં આણી, રે તમે હરિ બોલો૦ ૨
વાણીથી વેર ઘણું વાધે, વાણીથી સ્નેહપણું સાધે;

વાણી છોડાવે ને વાણી બાંધે, રે તમે હરિ બોલો૦ ૩
મારે વચન વિચારી જે બોલે, નહિ નરમાં કોઈ તેને તોલે;
તેના બોલ્યાથી બંધન ખોલે, રે તમે હરિ બોલો૦ ૪
કહે પ્રીતમ ધન્ય તે પુરૂષ કહિયે, જેને શુદ્ધ વિચાર વસે હઇયે;
તેને ચરણે ચિત્ત આરોપી રહીએ, રે તમે હરિ બોલો૦ ૫

પદ ૩ જું.

ભક્તિ એવી રે ભાઇ એવી, તરસ્યાને પાણી રે જેવી;
ભક્તિ જાુગમાં કરે નર સોઈ, જાકે ધડપર શીશ ન હોઇ. ભક્તિ૦ ૧
એક ચોર તે ચોરી કરે છે, ઘર પૂઠળ ફેરા ફરે છે;
તેને પારકુ ધનજ હરવું, એવું હરિ ચરણે ચિત્ત ધરવું. ભક્તિ૦ ૨
એક શૂરો તે રણમાં લડે છે, ધડ જાતે ન પાછો ફરે છે;
એને સન્મુખ પગલું રે ભરવું, એવું હરિ ચરણે ચિત્ત ધરવું. ભક્તિ૦ ૩
એક ગુણકા તે ગાન કરે છે, તે તો સોળે શણગાર ધરે છે;
એને પારકુ મનજ હરવું, એવું હરિ ચરણે ચિત્ત ધરવું. ભક્તિ૦ ૪
એક સતી રે શણગાર કરેછે, તે તો અગ્નિમાં અંગ ધરેછે;
એને અગનથકી નવ ડરવું, એવું હરિ ચરણે ચિત્ત ધરવું. ભક્તિ૦ ૫
એક છીપ સાગરમાં રે રે'છે, તે તો ખારૂં નીર તજેછે;
(તેને) એક સ્વાતિ બુંદ મન કરવું, એવું હરિ ચરણે ચિત્ત ધરવું. ભક્તિ૦ ૬
કહે પ્રીતમ સંત સ્નેહી, જેણે ધરી રે મનુષ્ય દેહી;
તેણે અભિમાન પરહરવું, એવું હરિ ચરણે ચિત્ત ધરવું. ભક્તિ૦ ૭

પદ ૪ થું રાગ ધોળ.

ધન્ય આજની ઘડી, સંત પધાર્યા પ્રેમે પાવન કીધાં;
મારા વા'લાજી દયા કરીને, અમને દરશન દીધાં. ટેક.
હરે હરિજન તે હરિ સરખા હેલિ, તેને મળીએ મરજાદા મેલી;
થાય અરસ પરસ આનંદ હેલી, ધન્ય આજની ઘડી૦ ૧
સંત સન્મુખ સુકૃત છે રે ઘણું, જેને ડગલે ડગલે ફળ યજ્ઞ તણું;
હરે સંત સેવ્યાનું શું મુખે રે ભણું, ધન્ય આજની ઘડી૦ ૨
હરે એને ભેટતાં ભવદુઃખ દૂર પળે, પરમાત્મા પૂરણ બ્રહ્મ મળે;
એના જન્મ મરણના તાપ ટળે, ધન્ય આજની ઘડી૦ ૩
ગંગોદક તીરથ ચરણ વિષે, એની કીર્તિ સ્મૃતિ સીધી લખે;

કરે એનો મહિમા કહે મહારાજ મુખે, ધન્ય આજની ઘડી૦ ૪
વૈકુંઠપતિને અતિ પ્યારા, અધ ક્ષણ નહિ હરિસે ન્યારા;
રસ શક્તિ મુક્તિના જાણુનહારા, ધન્ય આજની ઘડી૦ ૫
પુણ્ય પ્રગટ્યુ પૂર્વે જન્મતણું, જેને હરિજન સાથે હેત ઘણું;
કહે પ્રીતમ એનું ભાગ્ય ભળ્યું રે, ધન્ય આજની ઘડી૦ ૬

પદ ૫ મું.

જે રાધાવર રાસ બિહારી, સુંદરતાપર વારી;
કૃપાનિધાન કમળ દળ લોચન, દુઃખમોચન સુખકારી. જે રાધાવર૦ ૧
નટવર નાગર નવલ નાગરી, નિર્મળ જોત ઉજારી;
શામ શામ સકળ ગુણ સંપન્ન, કોટિ કામ બલિહારી. જે રાધાવર૦ ૨
નંદાનંદ વ્રષભાણનંદની, અદ્‌ભુત આનંદકારી;
પ્રીતમ રૂપ હૃદેમાં રાખો, ચરણકમળ ચિત્ત ધારી જે રાધાવર૦ ૩

પદ ૬ ઠું.

કૃષ્ણં કૃષ્ણં કહો વાસુદેવ, હેત હૈયામાં આણી;
ગોપીવર ગોવર્દ્ધન ધારી, વૃંદાવન દધિનો દાણી. કૃ૦ ૧
પુત્ર ભાવે પ્રેમ લડાવે, નંદરાયની રાણી;
નવલ કિશોર ચોર માખણનો, મીઠી મુખની વાણી. કૃ૦ ૨
વ્રજરજ અજ ઉમયાપતિ ઈચ્છે, પ્રીછે કોઇ એક પ્રાણી;
પ્રીતમ પ્રેમ ધરી ભજવા ભાવે, સુંદરવર સુખ ખાણી. કૃ૦ ૩

પદ ૭ મું.

ઉત્તમ હરિના ગુણવાદ જેણે, સુણ્યા નહિ સ્નેહ ધરીને;
તે પ્રાણીને પશુ બરાબર, જોજો જુગત કરીને. ઉત્તમ૦ ૧
મનુષ્ય દેહ ધરીને પાપી, ના ભજ્યો હેતે હરિને;
કરમ કમાયો અને અધાયો, હીંડ્યો ભાર ભરીને. ઉત્તમ૦ ૨
ફરી કલ્પાંતે આવ્યો અવસર, ના આવે દાવ ફરીને;
પ્રીતમ પ્રભુનું ભજન કરી, જા ભવસાગર તરીને. ઉત્તમ૦ ૩

પદ ૮ મું.

શામળિયાનું સ્મરણ કરતાં, ભવનું બંધન છૂટે;
હરિ હીરો જેને હાથે આવ્યો, તે કયમ આળગો કૂટે, શામળિયાનું૦ ૧
આશા તૃષ્ણા લોભ અભિમાન, તેની ગાગેર ફૂટે;

પ્રભુનામ પારસનો પર્વત, કોડકોડે ના ખૂટે... શામળિયાનું૦
નિર્ભે થઇ નારાયણ ભજતાં, જમ કિંકર નહિ લૂટે;
પ્રીતમનો સ્વામી પ્રેમ સ્નેહી, તે શું તાર ના તૂટે. શામળિયાનું૦

પદ ૯ મું.

રામ રામ નિજ નામ રટતાં, મરે તે મોહ ને માયા;
તૃષ્ણા જળ સાચું જાણી, પશુ પીવાને ધાયા. રામરામ૦
ધન જોબન તન જૂઠું જાણો, જ્યમ વાદળની છાયા;
અખિલ બ્રહ્મનું સ્મરણ કરતાં, નિર્મળ થાયે કાયા. રામરામ૦
પૂરણબ્રહ્મશું પ્રીત બંધાણી, તે નર લાભ કમાયા;
કહે પ્રીતમ તે પાર ઉતર્યા, જેને હરિએ હાથે સાંયા. રામરામ૦

ગરબી.

હો પ્રાણી રે ચેતીને આવે તો અવસર છે ભલો;
હો પ્રાણી રે કાયા ને માયાનો મૂકી દે તલો. ટેક. ૧
પ્રપંચ મૂકી સાચપણું ઉર ધારજે,
હો પ્રાણી રે જગત તમાસો જૂઠો કરીને જાણજે. હોપ્રાણી રે૦ ૨
માયાની ભૂલવણીમાં ભૂલેશમા,
હો પ્રાણી રે કૈકટ સુખ દેખી ફુલેશમા. હોપ્રાણી રે૦ ૩
રખે વળગતો સખા તણા વહેવારમાં,
હો પ્રાણી રે લૂટાઇશ લોકડીઆંની લારમાં. હોપ્રાણી રે૦ ૪
રસિયાજીનું રૂપ હૃદેમાં રાખજે,
હો પ્રાણી રે પ્રેમ સુધારસ પ્રેમ કરીને ચાખજે. હોપ્રાણી રે૦ ૫
પ્રીતમના સ્વામીને પળ ના વિસારીએ,
હો પ્રાણી રે ભજન કરીને આપણો જન્મ સુધારીએ. હોપ્રાણી રે૦ ૬

રાગ કલ્યાણ.

આનંદ મંગળ કરું આરતી, હરિ-ગુરુ સંતન સેવા;
પ્રેમધરી મંદિર પધરાવું, સુંદિર સુખડાં લેવા. આનંદ૦ ૧
રત્ન કુંભવત્ વાજાં ભીતર, આનંદ રૂપી એવા;
નિભોવન તારણ બાન ઉદ્ધારણ, મહુરત અકલ અમેવા. આનંદ૦ ૨
તીર્થ સહુ સાધનાને ચર્ણે, ગંગા જમુનાં રેવા;
કહે પ્રીતમ ઓળખો અનુસારો, હરિ હરિજન જેવા. આનંદ૦ ૩

પ્રતપાઠાંતર.

સરસગીતા.

કડી ૩ મુક્ત થતા—મુક્ત થઈ પ્ર-૨ ૬ નિહાળતા—જાગતા પ્ર-૨ ૮ રાસ રચ્યો—રાસ રચ્યો પ્ર-૨ ૭ વિશ્રામ. ૨ જે સર્વે સાખ્યા—સર્વે સરખું પ્ર-૨ ૧૬ બગાસુર—કગાસુર પ્ર-૨ ૧૭-૧૮ આ બે કડીઓ પ્ર-૨ તથા ૩ નતમા ઉતારેલ નથી છે, તેથી તે પહેલી પ્રત પ્રમાણે લેવામા આવી છે ૨૨ પરસ્પરરસ—અરસપરસ પ્ર-૨ સ મારીને—મબારતા પ્ર-૨ પગ, મુદિત—પ્રમોદિત પ્ર-૨ પ્રેમ મોહિત પ્ર-૩ ૨૩ સુધા ઈ—સિંધુ સુધા સુખ સાર પ્ર-૨ વિશ્રામ ૩ ૩ કદમ્બ દર—કદપૂરે પ્ર—૨ ૧૧ નમ્યા પાયે—નમી પગ પ્ર-૨ ૧૩ ક્યુ—કેરૂ પ્ર-૨ વિશ્રામ ૪ ૧ મૂકી—મૂકો પ્ર-૨ ૭ ૪ હરિ ગામધ્યા—હરિગા ભજ્યા પ્ર-૨ હરિને મળ્યા—પ્ર-૩ ૮સી દીઠ—સીતને વનનીમરે પ્ર-૨ વિશ્રામ-૫ ૧૬ ગોપીનુ—પોતાનુ પ્ર-૨ ૨૦ સ્વમેવને—અશ્વનેત્રતે પ્ર—૨ વિશ્રામ ૬ ૫ કર્યાં—ત્યા પ્ર—૨ ૧૩ તેથી—તાતે પ્ર-૨ વિશ્રામ-૭ ૩ ત્યારે ક્યમ ઈ—શામાટે દુખ પામે, પ્ર-૨ ત્યારે શે દુખમે ડુગે પ્ર-૩ ૪ રીસ—રોશ-પ્ર—૨ ૧૪ એમ—અમો પ્ર-૨ ૧૨ ગડયુ—ગાડયુ પ્ર-૨ ગાયુ પ્ર-૩ વિશ્રામ—૮ ૨ નાજ—નજ્યા પ્ર-૨ ૪ ભલા—ભાવે પ્ર-૨ ૮ બોલ્યા એવુ—એમ બોલ્યા પ્ર-૨ ૯ અનીતિ ઈ—અનીતિ અતિ ઘણી પ્ર-૨ ૧૨ શત ઈ સો પ્રણામ પ્ર-૨ શત શત પ્રણામ પ્ર-૩ વિશ્રામ-૯ ૧ સુરનો—સ્વર્ગનો પ્ર-૨. ૪ આવ્યા—રૂપે પ્ર-૨ પ્રેમે પ્ર-૩ ૭ ચારતા—ચગારે પ્ર-૨ ૧૦ ગોપને ઈ—ગુપત લીધા ગૌ પ્ર—૨. ૧૧ આની—ની પ્ર-૨ ૨૦ ચિંતા—ચહેન ૨૨ નિત—નેહે પ્ર-૨ વિશ્રામ—૧૦ ૧૦ ઉતટ ઈ—ગિરિ પૂજી ઘેર વળ્યા, ઉત્સવ અતિ ઘણો, સુરપતિએ વાત જાણી, અભિમાન ભાગ્યો આપણો પ્ર-૨ ૧૫ થાયે—કરી પ્ર—૨ ૭ પ્રીછ્યુ—પ્રીછ્યા પ્ર-૨ ૨૯ પુષ્પ—કુસુમ પ્ર-૨ વિશ્રામ ૧૧ ડુમે ઈ—ધાઇ ડુગે ચઢ્યા પ્ર-૨ ૧૧ શુ કહ્યુ—એવુ ભણે પ્ર-૨ ૧૪ શ્યામ સ્નેહીને—શામા સ્નેહીને પ્ર-૨ ૧૮ શરણુ—ચરણુ પ્ર-૨, વિશ્રામ-૧૨ ૪ શોભા ઈ—સાગર શોભા ઘણી પ્ર-૨ વિશ્રામ-૧૩ ૧૧ માં—કહેને પ્ર-૨ વિશ્રામ-૧૪ ૪ કરી—આપી પ્ર-૨ ૫ ઊભા રહ્યા—ઉચ્યા પ્ર—૨ ૬ જમુના—તરંગા પ્ર-૨ ૨૭ ચતુરા ઈ—ચતુરા ચિત્ત અગાર, તમ ચરણે રહુ-પ્ર-૨ વિશ્રામ—૧૫ ૩ યો

ક્યાં-થંભ્યાં પ્ર-૨. વિશ્રામ-૧૬. ૬ ધ્રેગે-ધાય પ્ર—૨. ૧૪ નેહે-અતિ પ્ર-૨. ૧૯ માર્યો-તાર્યો. પ્ર-૨ વિશ્રામ—૧૭. ૧૫ ધાણું ઇ:—તેણું તલસી પ્ર-૨ .૧૮ તગવિન-હરિ વિના પ્ર-૨. વિશ્રામ-૧૮. ૧૩ ધરી—ધય પ્ર—૨ ૧૪ પછે ઈઃ—પછે બીજી નારી વદે. પ્ર—૨. ૨૩ સુખદાય—સુખદાયક પ્ર-૨. વિશ્રામ—૧૯. ૧૬ પુષ્ઠ ઇ:—પુષ્ટ થાયે હરિ. પ્ર-૨.

બ્રહ્માનો ગરબો.

૮ થોડાશા ઈઃ અલ્પ મૃત્યુને કારણે, ન હણેશ સુંદર સ્વરૂપ જો. પ્ર-૨ ૧૬ હરિએ ઈ:—હરિએ નિજ માયાને મોકલી, વેગે જગ્યો ગોકુળ ગામ જો પ્ર-૨. ૩૮—સુવર્ણ ઈઃ કમળ કુશળે પ્ર—૨. ૬૭ લોકિક ઇ— સાંદિપને ઘેર વિદ્યા ભણ્યા. પ્ર-૨ ૬૯ પતીત—પાપી. પ્ર—૨.

પ્રેમપ્રકાશ.

૯ લોક-કાળ પ્ર-૨. ૨૦ એવાં ઇ:-કર્યાં એવાં. ૩૦ ભોગી ઇ: ભોગી રજ બીંદુ જો ગણાય-પ્ર-૨. ૩૧ દેહી ઇ:—દેહી મંદિરમાં આગમ દેવ, પાડી ગમ તેની કર સેવ. ૩૬ દફતર ઇ:—લખે દફતર પ્ર-૨ રવીસુત ઈ:-રવીસુત નિત્ય કરે છે ન્યાય. પ્ર—૨.

લવાજમનાં નાણાંની પોહોચ.

નામ	ગામ	સાલ	લવાજમનાં નાણાં
મે કડી અને નવસારી પ્રાતના ડે એ ઇ	વડોદરા	૧૮૮૯	૧-૮
રા રા લીલાધર તુલસીરામ	અમરેલી	૧૮૮૮	૧-૮-૦
રા રા. સેન સ ગુ શાળાના હે મા	સેન	૧૮૮૦	૧-૮-૦
મે અનાગાર્ય પ્રભાશંકર વડોદરા ને અમરેલી પ્રાતના ડે એ ઇ	વડોદરા	૧૮૮૮	૧-૮-૦
રા રા બાવણી સ ગુ શાળાના હે મા બાવણી		૧૮૮૦	૧-૮-૦
રા. રા દરાપુરાની સ ગુ શાળાના હે મા દરાપુરા		૧૮૮૮-૮૯	૩-૦-૦
રા રા નાગરણરાય કેશવરાય	વડોદરા	૧૮૮૯	૧-૮-૦
રા બા ત્ર્યબકરાય નજરાય, સુબા સાહેબ	વડોદરા	૧૮૮૬	૧-૦-૦
રા રા દામોદર ઉમેદશંકર	વડાદરા	૧૮૮૯	૧-૦-૦
રા સા ગણપતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી ડે એ ઇન્સપેક્ટર	અમદાવાદ	૧૮૮૮-૮૦	૩-૦-૦
રા રા સુરેન્દ્રરામ કુરણાશકર	નવસારી	૧૮૮૮	૧-૮-૦
રા રા મઠારામ ગોવર્ધનદાસ આ મા	નવસારી	૧૮૮૮-૮૯	૩-૦-૦
રા રા જરોદની સ ગુ શાળાના હે મા	જરોદ	૧૮૮૯	૧-૮-૦
રા સા ખુશાલરાયભાઈ સારાભાઈ	અમદાવાદ	૧૮૮૮	૧-૮-૦

સુચના.

ચાલુ સાલના ત્રિમાસિક અંકો અમારે કેટલાક કામની ગુંચવણને લીધે મુદતે બહાર પડયા નથી તે કદરદાન ગ્રાહકો દરગુજર કરશે તીજો એક થોડીજ મુદતમાં છપાઈ રહેથી બહાર પડશે

જેમની એક સ્થળથી બીજે સ્થળે બદલી થઈ હોય અગર ઠેકાણુ બદલાયુ હોય તેમણે કૃપા કરી પોતાનુ શિરનામુ લખી જણાવવુ કે ચોપાનુ પોહોચતા ઢીલ થાય નહિ

જેમના પાછલી સાલના લવાજમનાં નાણા બાકી હોય તેમણે મેહેરબાની કરી સત્વર મોકલી આપવા કૃપા કરવી

પ્રાચીન કાવ્ય.

દયારામ કૃત

પરચુરણ કવિતા.

સંશોધન કરી ટીકા તથા અર્થ સાથે

છપાવી પ્રકટ કરનાર,

હરગોવિંદ દ્વારકાંદાસ-કાંટાવાળા.

અને

નાથાશંકર પૂજાશંકર શાસ્ત્રી

છાપનાર,

"શ્રી[illegible]મુદ્રાલય"-પ્રેસ-વડોદરા.

કીંમત વર્ષ ૧ નો રૂ. ૧॥ (પોસ્ટેજ સાથે) અગાઉથીજ.

પ્રસ્તાવના.

આજ સુધીમાં નહિ પ્રસિદ્ધ થયલી એવી દયારામભાઈની કેટલીક કવિતાઓ ત્રિમાસિકદ્વારા પ્રથમ પ્રકટ કરવામા આવી છે. દયારામની મીઠી વાણી જગતમાં એટલી પ્રસિદ્ધિ પામી છે કે તે વિષે લખવાની જરૂર નથી. અદ્યાપિ પ્રકટ ન થયેલી હજી એમની કવિતા ઘણી છે એમ જણાય છે. છૂટક કવિતા એટલી વિખરાતી છે કે તેનો સંગ્રહ ભેગો કરવો એ કામ ઘણું કઠિન છે તથાપિ અમારા સુજ્ઞ વાંચનારને માટે તે મેળવવામાં હમે બનતો પ્રયાસ કરીએ છીએ અને વખતો વખત તેને જાહેરમાં લાવીએછીએ

આ અંકમાં દયારામભાઈની પરચુરણ કવિતાઓ લીધી છે. બ્રાહ્મણભક્ત વિવાદ નાટકમાં વૈષ્ણવધર્મનું પ્રતિપાદન કવિએ વિષ્ણુદત્તદ્વારા ઠીક કરાવ્યું છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, માગધી, હિંદી, વગેરે ભાષાઓમા એવા વાદગ્રંથ ઘણા છે. ચાર્વાક, જૈન, શૈવ, વેદાંતવાદી, વગેરે મત માનનારાઓએ જેમ યુક્તિપુરસ્સર અન્ય ધર્મનું ખંડન અને સ્વધર્મનુ મંડન કર્યું છે. તેમ દયારામભાઇએ પણ યુક્તિ વગેરેથી વૈષ્ણવમત પ્રતિપાદિત કર્યો છે કૃષ્ણની અનન્ય ભક્તિનુ પ્રતિપાદન એ આ નાટકનુ રહસ્ય છે ક્વચિત્ વાક્ચાતુર્ય સંબંધી, કંઇ અંગે યુક્તિપ્રયુક્તિ અને ચમત્કૃતિ પણ આ નાના નાટકમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. યમુનાજીની સ્તુતિ છંદબદ્ધ છે. આ અંકમાં પદ શિવાયની બીજી બધી કવિતાઓ છંદબદ્ધજ લીધેલી છે. પણ તે છંદો કાં તો છંદજ્ઞાન વિરહિત લખનાર બોલનારની ભૂલોથી કાં તો કવિની સ્વચ્છંદ વૃત્તિથી કંઇક કંઇક પિંગળના નિયમની બાહાર ગયેલા જણાય છે. પદ ગરબીઓમા દયારામભાઇ એકકા ગણાય છે, જેનો મોટો જથ્થો શૃંગારિક કવિતાઓનો જોવામા આવે છે. આ અંકમાં જે થોડાં પદ લીધાં છે તે નીતિ અને ઉપદેશના છે. અષ્ટોત્તરશતનામ જુદી જુદી વ્યક્તિને અનુસરી દયારામભાઈએ ઘણાં લખ્યા છે. તે પૈકીનાં નમુના દાખલ આ અંકમાં રાધા અને કૃષ્ણનાં એબે અષ્ટોત્તરશતનામ પ્રકટ કર્યાં છે.

દયારામની કવિતાની ઘણી પ્રતો મળતી નથી. તેથી શોધન કરવાને ઘણીવાર અડચણ પડેછે. પરંતુ જે એક પ્રત અમને મળેલી છે તે દયારામભાઇના એક મોટેરા શિષ્યે લખેલી અને તેને દયારામભાઇએ જાતે શોધેલી, હોવાથી તે ઉપર ભરોંસો રાખી જોડણી શિવાયનો બીજો ફેરફાર ન કરતાં જેવું હોયછે તેવુંજ લેવામાં આવ્યું છે.

श्रीजगदीश्वरायनमः

ब्राह्मणभक्तविवाद

. *नाटक.

છંદ દુવૈયા.

પ્રથમ નમન ગુરૂ ગોવિંદને કરીં, ટાળું સહુની ભ્રાંત જી;
નાટક બ્રાહ્મણભક્તવિવાદે. પ્રતિપાદન સિદ્ધાંત જી.
શ્રી હરિગુણ ગાઓ, સહુ સુખ સહેજે મળે જી;
મન નિરમળ થાયે, સંદેહ સરવે ટળે જી. ટેક. 1
હરિહર નામે દ્વિજ એક હુતો, કાશીપુરીનો વાસી જી;
તે બ્રાહ્મણને સુત બે હુંતા, ઉભય શાસ્ત્ર અભ્યાસી હરિગુણ ગઈએ જી. ૨
શિવશંકર નામે એક સુત દૃઢ, સ્માર્ત્ત ધર્મી કા'વે જી;
વિષ્ણુદત્ત બીજો સુત તેને, ભક્તિ હરિની ભાવે. " ૩
એક સમય વૈષ્ણવાચાર્યજી, પધાર્યા તે પુરી માંહે જી;
વિષ્ણુદત્ત વૈષ્ણવીદિક્ષા. લેવાને ચા'યો ત્યાંહે. " ૪
તે સમયે શિવશંકર બંધુ, બોલ્યો ગર્વવચન જી;
આપણ બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ સર્વથી, શીદ થઈએ હરિજન. સુણીએ વૈષ્ણવ જી. ૫

---

૧. છંદ દુવૈયા—ચોપાયા છંદ ઉપરથી બનેલો હિતશિક્ષા છત્રીશીનાં રાગે ગવાય છે. *નાટક—શાસ્ત્રોક્ત નાટકના ગુણોવાળું નહિ; પણ બે જણ વેષ (સોંગ) લેઇ રંગભુમિપર અનુભાવ દર્શન સહિત સંવાદ કરે તેવા આખ્યાનને દયારામે નાટક કહ્યુ છે. આ નાટકમાં પ્રથમથી ચાર કડીઓ સુધીનાં વચન સૂત્રધારે બોલવાના છે. તેના છેલ્લા વચનની સાથે શિવશંકર નામે સ્માર્તધર્મી પુરૂષનો તથા વિષ્ણુદત્ત નામે વૈષ્ણવ ધર્માનુરાગી પુરૂષનો પ્રવેશ થાય છે, પ- છી આખો ગ્રંથ પૂર્ણ થતા સુધી બીજો પ્રવેશજ નથી. છેવટના ભાગમાં તે બેના પિતા હરિહરનો પ્રવેશ થાય છે અને તે તેમના વાદનો નિર્ણય કરી ત્રણે વલ્લભાચાર્યને શરણે જવા પડદામાં અંતરધ્યાન થાય છે. પ્રતિપાદન ઇ૦—આ નાટકના બાહાનાથી વલ્લભી માર્ગના સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. ૨. ઉભય ઇ૦—બન્ને પુત્રો શાસ્ત્રના અભ્યાસી હતા. ૩. સ્મારત (સ્માર્ત) ધર્મી—કર્મ માર્ગ [તંત્રોક્ત વિધિ] ને માનનાર—શિવધર્મી ૪. વૈષ્ણવાચાર્ય—વલ્લભ ..

વિષ્ણુદત્ત કે' વિપ્ર વશ થઈ, એ કુળ જગ પૂજાય છે,
ભક્તિ વિના ભગવત મળે નહિ, વેદ શાસ્ત્ર સૌ ગાય.
સુણિયે બ્રાહ્મણ જી, વૈષ્ણવજન થઈયે જી ૬
શિ૦—બ્રાહ્મણ તેજ રૂપ ઈશ્વરનું, ઈશ્વર મળવા કેના જી?
વિષ્ણુવદનથી ઉત્પતિ જેની, ભર સેવે ભૂદેવા " ૭
વિ૦—પિતા ભજે તે પુત્ર સ્વધર્મી, શ્રુતિ કહે ફરી ફેર જી,
હરિથી ઉપન્યા ન ભજે હરિને, થયા હરિના ચોર સુણીએ બ્રાહ્મણ જી ૮
શિ૦—કર્મકાંડ યજ્ઞાદિ વિપ્રને વેદે એમ બતાવ્યું છે,
નિત્ય કર્મ દ્વાદશ દ્વિજ તેમા, હરિભજન શું ના યું " ૯
વિ૦—વિપ્ર વિમુખ હરિ દ્વાદશ ગુણયુત, તદેન શ્વપચ અભિમાની છે,
તેથી વર હરિભક્ત શ્વપચ પણ મકુળ તરે ગુણ ગાની " ૧૦
ધિક વિધિ જનમ વ્રત બહુજ્ઞતા, કુળ ક્રિયાદિ ધિક્કાર જી,
ધિક દક્ષતા વિમુખ સ્વામી હરિ, મુનિ કહ્યું ધન્ય નિજ નાર " ૧૧
શિ૦—યજ્ઞ પુરાણનું પૂજન યજ્ઞે, તે બ્રાહ્મણનું કર્મ છે,
વેદવચન એમ કહે છે કે નહિ? તમે શું જાણો મર્મ સ્માર્ત દ્વિજે છે ૧૨

વિ૦—પશુ મારી મખ કરી કરા કોઈ, સ્વર્ગ વિષય સુખ પામે છ,
ક્ષય પુણ્યે સુર પૃથ્વી પટકે, નિર્ભયપદ ન વિરામે " ૧૩
વિ૦—પશુઘાતનુ પાપ ન લાગે, વેદવિહિત તે સારૂ છ,
પુનરાવૃત્તિ કરી મખ કરિયે વળી સ્વર્ગસુખ સારૂ " ૧૪
વિ૦—વ્યસન નિમજ્જા મદ્યમાંસ, શ્રુતિયુક્તિ ન સમજે મૂઢી છ;
વેદરહસ્ય હરિ મળવા, કર્મજડ ન લહે મતિ ઊંડી " ૧૫
વિ૦—વેદવચન તે વિષ્ણુ બોલ્યા, તે પ્રમાણ મમ લેવુ છ,
વેદવિહિત કરે કૃત્ય જે કોઇ તેજ માનવુ એવુ " ૧૬

---

૧૩ મખ—યજ્ઞ ક્ષય ઇ૦—પુણ્યનો ક્ષય થાય એટલે સુર [દેવ] તેને પૃથ્વી ઉપર પટકે "તેતંમુક્ત્વાસ્વર્ગલોકંવિશાલંક્ષીણેપુણ્યેમર્ત્યલોકંવિશંતિ । एवंत्रयीधर્મમનુપ્રપન્નાગતાગતંકામકામાલભંતે ॥" ' તેઓ [યજ્ઞાદિક કરીને સ્વર્ગ મેળવનારાઓ] વિશાળ સ્વર્ગ લોકને ભોગવીને જ્યારે તેમના પુણ્યનો ક્ષય થાયછે ત્યારે મૃત્યુ લોકમા પ્રવેશ કરે છે એ પ્રમાણે કામનાઓની ઇચ્છાવાળા વેદ ધર્મનો આશ્રય કરીને આવાગમન પામેછે "—ગીતા નિર્ભયપદ ઇ૦—જ્યાથી ફરી મૃત્યુ લોકમા પડવાનો ભય નથી એવાપદ સ્થાનમા તે વિરામે નહિ. ૧૪ પશુઘાત—યજ્ઞમા પશુ હણવા તે વેદવિહિત—વેદમા કહેલુ પુનરાવૃત્તિ ઇ૦—ફરીને મૃત્યુલોકમા આવવુ અને ફરીને મખ—યજ્ઞ કરવા અને સ્વર્ગસુખ પ્રાપ્ત થાય એ સારૂ [ઠીક] છે ૧૫ વ્યસન ઇ૦— વેદમા જે મદ્યમાંસ ગ્રહણ કરવાનુ કહ્યુ છે તે વ્યસન વીસરવા માટે છે એવી રીતે કે આડે દહાડે માંસ નખાતા માંસ ખાવુ હોય ત્યારે અમુક યજ્ઞ કરીને જ તે ખાવુ ' એમ જે નિયમ વગર ખવાતુ હતુ તેનો કાંઇ નિયમ કરી આપી તે પરિમિત કર્યું કે મકે જો એકદમ માંસ ખાવાનો નિષેધ કર્યો હોત તો કોઇ માનત નહિ તેજ પ્રમાણે મદ્યનો ઉપયોગ પણ અમુક દેવનુ પૂજન કરતાંજ કરવો એવો વિધિ કરીને તેને પણ નિયમિત કર્યું છે જેમ, "पंचपंचनखाभक्ष्या " " પાંચ નખવાળા [અમુક] પાંચ પશુ ખાવા" એમ કહ્યુ છે એમ કહેવાનુ તાત્પર્ય સ્પષ્ટ સમજાય છે કે સઘળા પશુ ખાવા ને તેમના તે મયથી અટકાવીને પાંચ ન ખાવા અને તેમા પણ પાંચજ ખાવાની રજા આપી આવી યુક્તિ ઉપરથી સમજાય છે કે માંસ મદ્ય વાપરવાની રજા આપવાનો વેદનો હેતુ નથી પણ તે બંધ કરવા વિષે છે શ્રુતિયુક્તિ ઇ૦—વેદની આવી યુક્તિ મૂઢી [મૂર્ખ] સમજતા નથી વેદરહસ્ય ઇ૦—વેદનુ રહસ્ય હરિની પ્રાપ્તિ વિષે છે તે કર્મજડ [કર્મને વિષે જડ જેવા અથવા કર્મથી જડ થઇ ગયેલા—માર્તો] ઊંડી મતિથી લહેતા [સમજતા] નથી ૧૬ વિષ્ણુ ઇ૦ વેદ વચનને પ્રમાણ નથી

વિ૦- વેદવચન કોણ વ્યર્થ કહેછે, ઉંધુ બોલો સવળું જી;
શ્રુતિહાર્દ છે તે નવ સમજ્યા, ગ્રહ્યું ઉપલ્યું અવળું. " ૧૭
શિ૦-નિર્ણય નિગમ તણો તમે સુણો, સમજોછો તો બોલોજી;
તેનો પ્રતિઉત્તર અમો આપું, ડહાપણમા શીદ ડોલો. " ૧૮
વિ૦- ત્રિગુણ વિષય શ્રુતિ તથા ત્રિગુણપર, હરિ-અર્જુન પથ દાખ્યોજી;
પશુયજ્ઞ પ્રભુ પ્રસન્ન હતા, શીદ જપમખ ગીતા ભાખ્યો. " ૧૯
શિ૦- કર્મભ્રષ્ટ જો વિપ્ર થાય તો, ભ્રષ્ટ જાણવો તેને જી;
સુકર્મ કરીને કુકર્મ ટાળે, મોક્ષ પામવો જેને. " ૨૦
વિ૦- ઠેર વેદિયા તે એમ બોલે, કર્મે કર્મ મૂંકાય જી;
પંકે લેપ્યુ અંગ હોય જડ ! પંકે કયમ ધોવાય " ૨૧
શિ૦- ધર્મ પારકો ભયદાતા છે, સ્વધર્મથી કલ્યાણ જી;
સંધ્યા તર્પણ બ્રહ્મયજ્ઞાદિક, વિપ્ર (નો) કૃતિ પ્રમાણ. " ૨૨

ગણતો એમ સમજીને શિવશંકર કહેછે કે; વેદ વચન ઈ૦ —સ્પષ્ટ છે. વેદવિહીન—વેદથી રહિત. ૧૭. ઉંધુ ઈ૦—હુ સવળું કહુંછુ તેને તમે ઉંધું કરીને બોલોછો. શ્રુતિહાર્દ —વેદનો મર્મ ગ્રહ્યું ઈ૦—ઉપર ઉપરથી અવળો અર્થ તમે ગ્રહણ કર્યોછે ૧૮. નિર્ણય-છેવટનો પરિણામ નિગમ-વેદ.સુણો-મ-વળો. ડાહાપણમાં ઈ૦-ડાહાપણમા શીદ [શામાટે] ડોલો [ગર્વથી ડોલોછો] . ૧૯. ત્રિગુણ ઈ૦-શ્રુતિ [વેદ] નો વિષય ત્રિગુણ [સત્વ, રજસ્ અને તમસ્] છે-વેદ ત્રણ ગુણવાળી સૃષ્ટિ અને કર્મને પ્રતિપાદન કરેછે, તથા હરિ ત્રિગુણથી પર છે. એવો પથ [માર્ગ] હરિએ અર્જુનને [ગીતામા] દાખ્યો છે. " त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन" [અર્થ ઉપર કહ્યો તેજ છે.] —ભગવદ્ગીતા. ૧૯ પશુયજ્ઞ ઈ૦—જો પશુ હણ્યાથી પ્રભુ પ્રસન્ન હતા તો ગીતામાં તેમાં જપમખ [જપયજ્ઞ] શું કરવા ભાખ્યો ? "जपयज्ञात्परो यज्ञो ... । ... ... । एवमुक्तविधानेन ... " ૨૦ કર્મ ભ્રષ્ટ — વાડવોને કરવાનાં જે કર્મ વેદમાં કહ્યા છે તે ન કરનાર વડે. ૨૧. પંકે ઈ૦—પંકે [કાદવવડે] લેપ્યું [લેપેલું] અંગ હોય તે હે જડ ! પંકે કેમ ધોવાય ! અર્થાત્ સુકર્મ કે દુ:કર્મ પણ કર્મ રૂપે તે એકજ છે. માટે કર્મ કરવાથી કર્મ કેમ નાશ પામે ? " कृतकर्मक्षयो नास्ति ... " "કૃતકર્મનો ભોગવ્યા વિના ક્ષય થતો નથી.—કરેલા કર્મનો ભોગથીજ ક્ષય થાય છે. " મતલબ કે મારૂં કર્મ કરવાથી મારૂં કર્મ નાશ પામતું નથી, પણ તે અન્ને કર્મ ભોગવી છુટવાથીજ તેમનો ક્ષય થાયછે. ૨૨. ધર્મ ઈ૦-પારકો ધર્મ (પોતાનેજ આચરવા યોગ્ય પણ બીજાએ આચરવા યોગ્ય. જેમ, વાડવે આયુધ ધરવા, ક્ષત્રિયે વેદોપદેશ કરવાનો ધર્મ કરવો ઈ૦) ભયદાતા છે. "श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् । स्वधर्मे निधनं श्रेयः

વિ૦—સંધ્યા ગાયત્રિ બ્રાહ્મણને, ઋણ શિર છે શ્રુતિ વ્યક્તિ જી;
કર્યે ન પુણ્ય, દોષ છાંડયેથી, ભદ્ર થવા હરિભક્તિ. " ૨૩

શિ૦—ભદ્ર ન હોય તો બ્રાહ્મણ મોટા, શીદ કરે આચરણ જી;
સ્વધર્મ તો સહુને પાળવો, જે જનમ્યું જે વર્ણ. " ૨૪

વિ૦—આત્મધર્મ તે પરમ ધર્મ છે, સદા સર્વ હરિભક્તિ જી;
વર્ણ ધર્મ તો દેહ લગી તેથી, શી અતિ આસક્તિ. " ૨૫

શિ૦—આન્હિકવિધિ વિપ્રને કહી છે, તેજ પ્રમાણે કરવી જી;
અવર વાત આપણને કે' બાઇ ! ! શીદ પડે સાંભળવી. " ૨૬

વિ૦—સ્વધર્મનિષ્ટ શત જન્મ લગી રે', વિરંચી લોકે જાય જી;
વૈષ્ણવ તેજ દેહને અંતે, હરિપદભોગી થાય. " ૨૭

શિ૦—ભક્ત હરિના સર્વ બરાબર, કો મોટા કો નાના જી;
આપણ બ્રાહ્મણ સર્વ શિરોમણિ, શ્રેષ્ઠ રહ્યા પછી શાના. " ૨૮

વિ૦—ક્યારના બ્રાહ્મણપદ લેઇ બેઠા, સહજ થયા કેમ બ્રાહ્મણ જી;
વેદશાસ્ત્રવચ પ્રતિઉત્તર દ્યો, શું આવડું અકળામણ " ૨૯

શિ૦—જન્મ શુદ્ર [નો] દ્વિજ સંસ્કારથી, વેદાભ્યાસથી વિપ્ર જી;
બ્રહ્મ જાણ્યાથી બ્રાહ્મણ કા'વે, સ્મૃતિ વાક્ય લ્યો ક્ષિપ્ર " ૩૦

પરધર્મોભયાવહઃ ।" "ખામીવાળો પણ પોતાનો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે પણ પારકો ધર્મ આચરવો ઠીક નથી, પોતાના ધર્મમાં મરણ થાય તે સારૂ પણ પરધર્મ ભય આપનારો છે."—ભગવદ્‌ગીતા. કૃતિ—કર્મ. સંધ્યાદિક કર્મ બાડવનો ધર્મ છે એમ વેદમાં પ્રમાણ છે. ૨૩. ઋણ—ઇ૦ બાડવે સંધ્યાદિક કરવાં, એ વચન કહેનારી વેદની શ્રુતિની વ્યક્તિ (સ્પષ્ટતા) એવી છે કે તે સંધ્યાદિક તો બાડવને શિર (માથે) ઋણ (દેવું) છે. જેમ, દેવું આપે તેમાં સપાડું નહિ પણ ન આપે તો ગુનોહ ગણાય. તેમ સંધ્યાદિક કર્મ બાડવ કરે તેમાં પુણ્ય નથી પણ ન કરે તો દોષ લાગે. પણ ભદ્ર (કલ્યાણ) થવા માટે તો સંધ્યાદિ ઉપરાંત હરિ ભક્તિની જરૂર છે. ૨૪. ભદ્ર ઇ૦- સંધ્યાદિક કર્મથી ભદ્ર (કલ્યાણ) ન હોય તો વર્ણ—જાત. ૨૫. આત્મધર્મ-આત્મા સંબંધી ધર્મ. પરમ—શ્રેષ્ઠ. તેથી-તેની સાથે. ૨૬. આન્હિકવિધિ-નિત્ય પ્રતિ કરવાનાં કર્મનો વિધિ. ૨૭. સ્વધર્મનિષ્ઠ ઇ૦—શત [સો] જન્મ લગી સ્વધર્મમાં નિષ્ઠા (સ્થિતિ) વાળો રહે ત્યારે તે વિરંચિ [બ્રહ્માના] લોકમાં (સત્યલોકમાં) જાય. હરિપદભોગી-હરિના પદનો ભોગવનાર ૨૯. વેદશાસ્ત્ર વચ—વેદ અને શાસ્ત્રનાં વચનનાં પ્રમાણ આપીને. ૩૦. જન્મ શુદ્ર ઇ૦—સ્પષ્ટ છે. ક્ષિપ્ર—તત્કાળ.

વિ૦— જાણે મહા તે મેર બ્રાહ્મણ, તમો અધિકા કયમ જી,
ઉત્તર બંધ થશે બહુ સૂણે, નથી સમજતા મર્મ   વૈષ્ણવ ૩૧
જો કે'શો બ્રાહ્મણ આત્મા તો, નાશ કદા નથી થાતો જી,
અપર તનુ પેસેછે ત્યાં ક્યમ, બ્રાહ્મણ નથી કે'વાતો   ” ૩૨
કે'શો બ્રાહ્મણ દેહ કદાપિ, તોપણ સંકટ જાગે જી,
દગ્ધ કરેછે પુત્ર તેને ક્યમ, બ્રહ્મહત્યા નવ લાગે   ” ૩૩
આત્મા દેહ બન્ને બ્રાહ્મણ કે શો, તોપણ નહિ ફાવો જી,
આત્મા દેહ સંબંધ અભિવને, બ્રાહ્મણ મર્મ દરાવો   ” ૩૪
વસુસિંચિયે બહુ નાયક, શંકર એવા ભાખ્યા જી,
બ્રાહ્મણપદનો ગર્વ ગાળવા કાજ તમને કહી દાખ્યા   ” ૩૫
દેવ પિતૃ નર ઋષિ ઋણ ચારે, કૃષ્ણ શરણથી છૂટે જી,
હરિજન વેદ તીજા ત્રણ મેટી ઋષિ, તે કરમે શિર કૂટે
સુણીએ બ્રાહ્મણ જી, ભગવતજન થઈએ જી,
સહેજે ભવ તરિયે વૈકુંઠપદ લહિયે જી   ૩૬
શિ૦— દેહ જ્યાં લગી કર્મ ત્યાં લગી, વળગ્યાં નવ છોડાય જી,
દેહાધ્યાસ છૂટે જાને ત્યારે, આપો આપ રહી જાય
સુણીએ વૈષ્ણવ જી, બ્રાહ્મણપદ રૂડું જી,
જેથી મોક્ષ મળે, ગોણ કહે કૂડું જી   ૩૭
વિ૦— કર્મ આવશ્યક ત્યાં લગી સહુને, શ્રીમુખ હરિજ બતાવે જી,
જ્યાં લગી મુજ કથા શ્રવણ આદિકમાં શ્રદ્ધા ના'વે   ” ૩૮
શિ૦— કર્મ આચરિ ભક્તિ કરિયે, ત્યારે વસ્તુ ગ્રહિયે જી,
છેક કર્મને ત્યાગ કરે તો, અબ્રાહ્મણતા લહિયે   ” ૩૯
વિ૦— કર્મ ત્યાગ કરી હરિપદ ભજતા, પડે કદા રહી કાચો જી,
[illegible]   ” ૪૦

શિ૦–બ્રાહ્મણ ભસ્મ થયો માટે શું, અદ્રૂકર્મથી નાસે જી,
સંધ્યાગાયત્રી રહિત દ્વિજ, શુદ્ર સરિખો ભાસ એ આગત ૪૧

દિ૦–કુશજળ મંત્રે સંધ્યા થાય ન, અથર્વ ઉપનિષદ વાણી જી,
કૃષ્ણથી મનસંધિ તે સંધ્યા, સજ્જન સત્ય પ્રમાણી " ૪૨

ગાયત્રી દૈવત બ્રાહ્મણનું, તેજ બ્રાહ્મણે શાપી જી,
ભસ્મ ભક્તિને શાપ ન લાગે, જુઓ સર્વ અદ્યાપિ " ૪૩

પરમ ભાગવત વસિષ્ઠ માટે, શાપ ગાયત્રી લાગ્યો જી,
દુર્વાસાનો અંબરીષને, અડયો ન ઉલટો ભાગ્યો " ૪૪

ત્રિવર્ણગુરુ દ્વિજ ગાયત્રી બળ, તે સન્યાસી પૂજે જી,
પ્રણવ જપે તે પ્રણવની પેહલા, હરિહિ પંડિત સુજે ' ૪૫

વિપ્ર સપ્તઋષિને સઉ પૂજે, ને કરે ધ્રુવ પરિક્રમા જી,
પ્રગટ જુઓ ધ્રુવ ક્ષત્રિયનો સુત, તે સાતે કુળ બ્રહ્મા ' ૪૬

શબરીચરણે ગંગા પવિત્ર થઇ તેમાં મુનિ સૌ નાહ્યા જી,
ભિલડી ભક્ત ભગવતે માની, ઋષિ અભિમાની દબાયા " ૪૭

પાડવે મોટયાસધિ મુનિ પાપ્યા પાચ–જન્મ નન ખો યો જી,
શ્વપચ વાલ્મિક મુખકણ પડતા, ખો ન મહિમા ખો યો " ૪૮

ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે, "नहि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति । शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ઇ૦ ' નારદ વાક્ય–નારદનું વચન ૪૨ કુશ જળ ઇ૦–કુશ, જળ, અને મંત્રે કરીને જે સંધ્યા કરવી તે સંધ્યા ન જાણવી પણ કૃષ્ણ સાથે મનનો સંધિ તે સંધ્યા ૪૩ શાપી ઈ૦–ગાયત્રીને વસિષ્ઠાદિકનો શાપ થયેલો છે માટે સંધ્યામાં શાપ વિમોચન વિધિ લખેલો છે ૪૪ પરમ ઇ૦ વસિષ્ઠ પરમ ભાગવત [ભગવદ્‌ભક્ત] હતા માટે તેણે દીધેલો શાપ ગાયત્રીને લાગ્યો દુર્વાસાનો ઈ૦–પણ દુર્વાસાએ દીધેલો શાપ અંબરીષને ન લાગતા ઉલટો ભાગ્યો–પોતાનેજ વળગવા આવ્યો ૪૫ ત્રિવર્ણ–બ્રાહ્મણ ગાયત્રીના બળવડે ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર, એ ત્રણ વર્ણના ગુરુ છે તે બ્રાહ્મણ સન્યાસીને પૂજે છે તે સન્યાસી પ્રણવ (ઓમ્) જપે છે અને તે પ્રણવની પેહેલા હરિહિ [हरि] બોલવામાં આવે છે તે પંડિતો જાણેછે 'हरिॐ' એમ બોલવામાં આવે છે એ રીતે હરિ સર્વથી મુખ્ય છે એ ભાવ છે ૪૬ વિપ્ર ઇ૦–બધા વિપ્રો સપ્તઋષિને પૂજે છે અને તે સર્વે ધ્રુવ [તારા]ની પરિક્રમા કરે છે એ ધ્રુવ ક્ષત્રિયનો પુત્ર છે એ પ્રકટ છે અને તે સપ્ત ઋષિઓ બ્રાહ્મણના કુળના [વિપ્ર] છે અર્થાત્ બ્રાહ્મણ વર્ણજ શ્રેષ્ઠ છે એમ કાંઇ નથી ૪૮ શ્વપચ–ચાંડાલ બોલ્યો–

ભાગ સરીખા ભક્તિ મુખ્ય, માન્યા વિના અંતર દાઝ્યા જી;
નારદ શિક્ષા રચ્યુ ભાગવત, ત્યારે આનંદ લાધ્યા. " ૪૯
શૌનકાદિ (ઋષિ) શ્રોતા થઇ વક્તા સૂતપુરાણી સ્થાપ્યા જી;
ક્યા મુનિ ક્યાં સૂત હદે વિચારી, ભક્ત શ્રેષ્ઠ આલાપ્યા. " ૫૦
ધર્મ કર્મથી કોણ તર્યું છે, જુઓ ત્રિકાળ વિચારી જી;
ભાગ્યહીન હરિભક્ત ન મળે, ભક્તાધીન ગિરિધારી. " ૫૧
કોટિ જન્મ તપ યજ્ઞ સમાધિ, ગાને ધરી આસક્તિ જી;
કરે એમ નિષ્પાપ થાય નર, તદા ઉદે હરિભક્તિ. " ૫૨
ભક્તિઅંગ હરિનામ રુચિ જાણો, પૂર્વે તપાદિક કરિયાં જી;
અથવા સુસંગ-બળ કીર્તન રતિ, કર્યાં કાર્ય વણ કરિયાં " ૫૩
ચિંતામણિ શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિમાં, સહુ ધન સાધન આવ્યું જી;
પૂર્ણ પુણ્ય વાળાને પ્રતિત, મહાજન રહસ્ય બતાવ્યું. " ૫૪
સ્માર્તને રુચિ અધિક કર્મમાં, કર્મતણું ફળ જ્ઞાન જી;
જ્ઞાને મુક્તિ પણ ભક્તિ, વિણ વશ ન થાય ભગવાન. " ૫૫
અનન્ય સુરમાં ભક્તિ પ્રિય પુરુષોત્તમ, અન્યાશ્રય નવ ભાવે જી;
સહુ સુરમાં હરિ સમાન બુદ્ધિ, નારકીશ તે કા'વે. " ૫૬
સુર નિજ સુખ ઓટ્યા હરિ મુક્તિ, અમને ભજે તે અંધ જી;
શ્વાનપૂચ્છ ગ્રહી સિંધુ તરાય ન, ભાખ્યુ પંચસ્કંધ. " ૫૭
અતિશય દુરાચારી હોય તદપિ, અનન્ય થઈ મુને ગાય જી;
તેજ સાધુ માનજે તું અર્જુન ,ગીતાવચ મહારાય. " ૫૮

શંખ વાગ્યો ૫૦ સૂત—લોમહર્ષણનો પુત્ર ભાટ હતો આલાપ્યા—કથ્યા. ૫૧ ભાગ્યહીન—ભાગ્યહીનને ૫૨. ઉદે–ઉદય પામે. ૫૩. ભક્તિઅંગ ઇ૦—ભક્તિનું અંગ જે હરિનામની રૂચિ તે પૂર્વે કરેલા તપ આદિક સાધનવડે પ્રાપ્ત થાય છે અથવા સુસંગના બળથી હરિકીર્તનમાં રતિ [પ્રીતિ] ઉપજે તો પણ તે તપ આદિક સાધન કર્યાં વણ કર્યાં કર્યાં–વગર કર્યે કર્યાં જાણવા. ૫૪. ઉપર કહેલી વાતને દૃષ્ટાંતથી સમર્થિત કરે છે. ચિંતામણિ ઇ૦—શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ ચિંતામણિ જેવી છે જેમ ચિંતામણિમાં સહુ ધનનો સમાવેશ થાય છે તેમ શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિમાં સહુ સાધનનો સમાવેશ થાય છે પૂર્ણ ઇ૦—શ્રીકૃષ્ણની ભગક્તિમાં પૂર્ણ પુણ્યવાળાનેજ પ્રતીતિ [વિશ્વાસ] ઉપજે છે, એવું મહાજને [મોટા પુરૂષોએ] રહસ્ય [ગુપ્ત ભેદ] બતાવ્યું છે ૫૬ અનન્ય ભક્તિ પ્રિય— અનન્ય (બીજાના આશ્રય વિનાની) ભક્તિ જેને પ્રિય (વાહાલી) છે એવા સહુ સુરમાં ઇ૦—બધા દેવમાં હરિ સમાન (બધાય દેવ હરિજ છે એવી) બુદ્ધિ જેની હોય તે નારકીશ (નારકી—નરકગામીઓનો ઈશ—મહાનારકી) કહેવાય ૫૮ ગીતાવચ–ગીતાનું વચન अपिचेत्सुदुराचारोभजतेमामनन्यभाक् ।

અવર દેવની તજે ઈરષા, ભજે એક ભગવાન જી,
સીંચે મૂળ મહુ વૃક્ષનુ પોષણ, શાસ્ત્ર કરે સહુ ગાન " ૫૯

હરિનુ આપ્યુ કદા નાશ નહી, આપ્યુ શિવાદિક જાય જી,
સહુમા હરિ પણ અવિધિ પૂર્વક, ભજે અન્યાશ્રય થાય " ૬૦

સર્વ શાસ્ત્ર ભાગવત ગીતામા, દેવકીસુતમા દેવ જી,
કૃષ્ણ નામમા મંત્ર સકળ, સહુ કર્મ ફળે હરિસેવ " ૬૧

સર્વ ધર્મ પરિત્યાગી અર્જુન, ગ્રહે એક મુજ શર્ણ જી,
સર્વ પાપથી મુકાવીશ હુ, બોલ્યા શ્રીગિરિધર્ણ " ૬૨

ઉભય વિવાદ સુણી પિતુ હરિહર, બોલ્યા એવી વાણી જી,
સાધન ફળ સમાન કયમ આવે, વૃથા મરે શીદ તાણી " ૬૩

ચાલ્ય વિષ્ણુદત્ત હુ પણ આવુ, વૈષ્ણવી દિક્ષા લેવા જી,
તક્ર સરીખો શ્વેત કર્મપથ, નવનીત છે હરિસેવા " ૬૪

સાધુરેવસમન્તવ્ય સમ્યગ્વ્યવસિતોહિસ ॥" "જો અત્યંત દુરાચારી હોઇને પણ મને અનન્યપણે ભજે તો તેને સાધુ પુરૂષજ જાણવો તથા તેનો નિશ્ચય ઉત્તમ છે એમ જાણવુ "૫૯ સીંચે ૬૦—હરિ મૂળ રૂપ છે અને બીજા દેવ ડાળા પાખડા જેવા છે મૂળને સીંચવાથી જેમ બધા વૃક્ષનુ પોષણ થાય છે તેમ હરિને ભજવાથી બધા દેવ સંતુષ્ટ થાય છે ૬૦ અવિધિ પૂર્વક—બીજા દેવમા હરિ છે એમ સમજીને હરિ બુદ્ધિથી બીજા દેવને પૂજે છે તે હરિનેજ પૂજે છે પણ તે પૂજવુ વિધિ પૂર્વક કહેવાય નહિ ગીતામા એમજ કહે છે " યેપ્યન્યદેવતાભક્તાયજતેશ્રદ્ધયાન્વિતા । તેપિમામેવકૌંતેયયજન્ત્યવિધિપૂર્વકમ ' ૬૧ દેવકી સુતમા દેવજી—કૃષ્ણમા બધા દેવ છે એમ સર્વશાસ્ત્રો વગેરેમા કહેલુ છે ૬૨ સર્વ ધર્મ ૬૦— "સર્વધર્માન્પરિત્યજ્યમામેકંશરણંવ્રજ । અહંત્વાસર્વપાપેભ્યોમોક્ષયિષ્યામિમાશુચ" ગીતા આખ્યાન ગિરિધર્ણ [ગિરિધરણ]—ગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કરનાર કૃષ્ણ ૬૩ ઉભય વિવાદ— બન્ને ભાઇઓનો વિવાદ સાધન—કર્મયોગ ફળ—ભક્તિયોગ સંધ્યાદિક કર્મ કરવાથી પાપનો ક્ષય થાય છે અને એવી રીતે નિષ્પાપ થયેલા અંતઃકરણમા ભક્તિનો ઉદય થાય છે વ્યવહારમા પણ ફળ કરતા સાધન ગૌણ માનેલુ છે જો ફળ એનીમેળેજ મળતુ હોય તો સાધન નિરૂપયોગી છે. પણ સાધન એનીમેળે પ્રાપ્ત થવાથી ફળ નિરૂપયોગી થતુ નથી સાધન માટે ફળ નહિ પણ ફળ માટે સાધન વૃથા ૬૦-તુ મિથ્યા શિદ તાણી મરે છે શુ કરવા ખાલી તકરાર કરે છે ૬૪ કર્મપથ—કર્મમાર્ગ તક્ર—છાશ નવનીત—માખણ

જનક બધુ મત એક જોઈ, શિક્ષા કર વાત વિચારી જી,
પંડિત પિતા વૃથા નવ બોલે, છે મૂરખતા મારી " ૬૫
શ્રીવલ્લભાચાર્યને શરણે, મહદુદ્રુમ નણે આવ્યાજી,
નામ નિવેદન ધરી મર્યાદા, શ્રીડુંગિર પધરાવ્યા " ૬૬
ભક્તિપ્રેમ આસક્તિ પામ્યો, સેવ્યા શ્રીગિરિધારી જી,
લીના પ્રાપ્ત થઇ તનુ છૂટગે, પુષ્ટિપથ શુભકારી " ૬૭
દયારામ દ્વિજ વ'નબી વૈષ્ણવ તેણે આ નાટક રચિયુ જી,
વેદશાસ્ત્ર વચ પ્રમાણુ મધ્યે સુબુદ્ધિ પંડિત સચિયુ " ૬૮

॥ यमुनाजीनी स्तुति ॥

આર્યા.

જય યમુના શ્રીયમુના, પાને દરશ કદા કિંકર યમના
પુનરપિ આનાગમના નિજપદદાતા નિજબળ જ શ્રમના

છંદ ભુજંગપ્રયાત

નમો શ્રીયમુને મહારાણી દેવી,
સુરાસુર બ્રહ્મા શિવાદિ કે સેવી,
ધ્રુવાદિ થયા ધ્રુવ ધામે નિવાસી
પ્રિયા ગોપિકા કૃષ્ણ થૈ આપ દાસી
સરિતા સહુ સ્વામિની એક અંગે,
મહાનિધિ પામી તમારા પ્રસંગે,

---

૬૫ જનક–પિતા–દરિદ્ર મૂરખતા–મૂર્ખતા ૬૭ લીના ઇ૦–તનુ [દેહ] છૂટે લીના નામ થઇ–અખંડ રાસલીના પ્રાપ્ત થઇ ૬૮ સચિયુ–સંચ્યુ–સંગ્રહ કર્યું

૧ પાને ઇ૦–તારા જળનુ પાન કરે તો યમના કિંકર કદા [ક્યારે] દરશ [દરશે?— દેખાય]? અર્થાત્ તારા જળના પાનથી યમકિંકરનુ દર્શન થાય નહિ તેમજ પુનરપિ આનાગમના [જગત્મા ફરીને જન્મ ના મરવાપણુ] પણ ક્યાર દેખાય છે? તુ નિજબળ [પોતાને બળે] કરીને જનને શ્રમ નહિ [નહિ] આપીને તેને નિજપદદાતા છે ૨ સુરાસુર—દેવ અને અસુરાએ ધ્રુવાદિ ઇ૦—તમારા પ્રસંગથી ધ્રુવ વગેરે ધ્રુવ [નિશ્ચળ] ધામે નિવાસી થયા અને તમારાજ પ્રસંગથી ગોપિકાઓ આપ [પોતે] કૃષ્ણની દાસી અને પ્રિયા થઈ

કૃપાસાગરી નાગરી જગ્તમાતા
હરિને નભા ઇશ્વરી ભદ્રદાતા
સદા સમ સિંધુપદી નીર ન્યારૂ,
બને પ્રણુથી કર્મ અદ્ભૂત સારૂ ૮
નદી નર્ત્તસે ને નવાણ્ ન'હાયે,
સમુ પુણ્ય ગંગા વરા એક ના'યે
વિધિક ૫ ગંગા ભજે મન્ન ગાત્રે,
ફળે યુક્ત તે યામુના સ્મ [માત્રે ૯
મીનાદિ રૂપે કાર્નાદિ ક નિવાસી,
થયા જીવ જે પૂર્વ મા પુણ્ય રાશિ
ગિરા ગોમતી ગૌમતી નર્મદાજી
બીમા ગણ્ડકી સર્યૂ આદિક રાજી ૧૦
કુરૂક્ષેત્ર કાશી ગયા પુષ્કરાદિ,
વમે નિમિષારણ્ય જ્યા બ્રાહ્મવાદિ,
નદી તીર્થ ઈત્યાદિ સંગે સમાજ,
તમોમા ભરે સ્નાન પ્રાયાગરાજ ૧૧

પતિનુ નામ કૃષ્ણ છે અને તમારૂ નામ કૃષ્ણા છે રૂપે ઇ૦—તમે બ ને રૂપે [વસ્તુ રૂપે] એક છો કશુ ન્યારૂ [જુદુ] નથી રંગે ૯૦— તમો રંગે શ્યામળા છો પણ તમારે વિષે સ્નાન કરવાથી વાણી શ્વેત [નિર્મળ] થાછે એ જ વડુ આશ્ચર્ય છે અને અદ્ભુત મહાત્મ્ય છે ૮ નાગ રી–ચતુર હરિવલ્લભા—હરિને પ્રિય ભદ્રદાતા–કલ્યાણ દાતા ૮ નદી ઈ૦—નવ્વે અને નવાણું નદીઓ નહવાયે અને ગંગામાં એક વરા (વાર) નાહાય તો તે પુણ્ય સમુ (સમ–બરાબર) છે વિધિ ૯૦ વિધિ (બ્રહ્મદેવ)ના એક કલ્પ પર્યંત મન અનેગાત્રે (કાયાવડે) ગંગાને ભજે તો તે યમુનાના સ્મરણમાત્રથી તેટના ફળથી યુક્ત થાય ૧૦—૧૧ મીનાદિ ઇ૦—પૂર્વે જે જીવ મીનાદિ રૂપે (માછના વગેરેના રૂપથી] માનિ દીક [યમુના ના પાણીમા] નિવાસી થયા તે મહા પુણ્યરાશિ [મોટા પુણ્યના ઢગલાવાળા] થયા ગિરા સરસ્વતિ ગૌતમી નાશક આગળ નદી છે તે રાજી–શોભી વસે ઈ૦—જ્યા બ્રહ્મવાદી વસેછે તે નિમિષારણ્ય નદી તીર્થ ઈ૦—ઉપર કહેલી સરસ્વતી આદિક નદીઓ અને કુરૂક્ષેત્રાદિ તીર્થ એ સર્વેનો સમાજ સંગે લેઈને પ્રયાગરાજ તમારામા સ્નાન કરેછે [પ્રયાગ એ સર્વ

તટે ગસક્રીડા મદા કૃષ્ણ ગોપી,
સોંગા લાડિલી લાલ એકાંત ઓપી;
જ્હાં વૃક્ષ વૃક્ષે વશ્યા વેણુપાણિ,
પત્રે પત્ર ચોભુજ છે વેદવાણી. ૧૬
અલૌકિક આનદદાતાર માજી!
દયો દાસ માંગે મુખે કોની ગાજી;
ભણે વા સુણે સ્તોત્ર આ પ્રેમ આણી,
કૃપાદૃષ્ટિ તેને કરે કૃષ્ણરાણી ૧૭

રાગ દેવગાંધાર.

મૂરખ તને કૃષ્ણ કહેતાં શું બેમે નાણુ;
મિથ્યા લવરી કરે મનમાની; નહિ તેનું ઠામ ઠેકાણું રે. મુરખ. ૧
દામનુ કામ નહિ, નહિ પરિશ્રમ, ગાતાં ગોવિંદગુણ ગાણું;
કિંચિત્ શ્રમ ને લાભ ઘણેરો, નહિ કોઇ એહ સમણું રે. મુ, ૨
ખાનો ના હોય તો નબળો કહું, તારે જોઈએ બસેરનુ ભાણું;
અસ્યા હરિ વદતાં તુને આળસ આવે, ભવ ભટકણ નિશ વાંણું રે મુ. ૩
કો દહાડે તુને કોડ થયુ ના જે હુ. કૃષ્ણ કીરતન મુખ આણું;
ત્યારે તુમાં ને પશુમાં અંતર શાનો, અસ્યા! તું તે પશુ પૂછ વાંણુ રે.મુ.૪
પ્રભુ સ્મરણ વિના ભવ ના તગાય તે હુ, નિશ્ચે કરીને રે જાણું;
જન દયો કહે હરિ ભજ મન મારા, ફરી ન મળે આ ટાણું રે. મુ. ૫

ત છે! ૧૬. તટ અને તટના વૃક્ષોનું માહાત્મ્યં કહે છેઃ તટે ઈ૦—રપથ છે. લાડિલી-રાધા. લાલ—કૃષ્ણ ઓપી— શોભી. વેણુ પાણિ—હાથમાં વાંસળી-વાળા—કૃષ્ણ ચોભુજ—ચાર હાથવાળા વિષ્ણુ ૧૭ અલૌકિક ઈ૦-હે અલૌકિક આનદદાતાર માજી [યમુનાજી]! અથવા આનદદાતા—રમાજી (લક્ષ્મીરૂપ યમુનાજી)! કૃષ્ણ રાણી—યમુના

રાગ દેવગાંધાર ૨ કિંચિત્ શ્રમ— થોડી મેહેનત [ગોવિંદ ગુણ ગાવામાં]. ૩. ભાણું— એક વખતનું ભોજન ભવ ઈ૦—નિશા-રાત્રે અને વાહાણું [સવારે] ભવ (સંસારનું) ભટકણ તો તુ તજતોજ નથી! ૪. કોડ થયુ ના—કોડ [હોંસ] થયો નહિ. પૂંછ વોહોણું (પુછવિહીન)—પૂંછડા વિનાનું.

રાગ સોરઠ ધુંઘટડાની દેશી.

મન તે મોહનથી શે નવ મોંય;
તેને કાજે શીદ ચિત્ત ખોય. મન તે૦ ટેક. ૧
જગ મન મોહન મદન છે, મદનમનોહર કૃષ્ણ;
તે સંગે મન મોંશ તો, પૂરણ થશે સહુ તૃષ્ણ. " ૨
દ્રવ્ય જોઇ સહુકો દ્રવે, તે દ્રવ્ય જેહનો અંશ;
તે કમળા મોહિત થઇ, સહુ મોહન અવતંસ. " ૩
નારી નરચિત્ત ચોર છે, નર નારીચિત્ત ચોર;
તે બંધેનુ મન હરે, નટવર નંદકિશોર. " ૪
જેને કશી ન કામના, એવા જોગી જન,
તે મોહિત જેમાં થયા, સોપ્યુ તન મન ધન " ૫
જેની રચના જોઇને, મોહ પામે સહુ જન;
કરતામાં કમી શી રહે, દયા વિચારો મન " ૬

રાગ બીલાવર.

કોણ જન્મ્યું એવું જગમા. જેને માયા ન વળગીઃ
કૃપા કરી કૃષ્ણે તારીઆ તેથી, કીધા છે અળગી. કોણ. ૧
નખશિખ લગી ઘણાને ગળ્યા. બહુ રહી વપટાઇ;
કેટલાકને લપટી ખસે ખરી. પાછી બેસે ધાઈ. " ૨
કેટલાકને ડરપાવે દૂરથી, કોઇને દોળી પાડે;
કોઈ હડશેલે હળવી રહી, કોઇને કર અડકાડે. " ૩
કોઇ પૂરણ કોઈ પોણામા, કોઇ અરધા કોઇ પામા;
કયહુ આનો કયહુ અંશ. પણ નહિ કોઇ વણ પરશામાં. " ૪

રાગ સોરઠ ૧. હે મનુષ્ય! તું તારૂં મન તે મોહન સાથે શું ગે [શામાટે] તું મોહિત કરતો નથી? તેના કારણ ઉપર [તેનુ કાર્ય— જગતને ઉપર]તુ શિદ ચિત્ત લગાડે છે! ૨. જગ૦ઇ૦—મદન [કામ] જગતના મનને મોહ પમાડે એવો છે અને કૃષ્ણ મદનના પણ મનનું હરણ કરે એવા સુંદર છે. મોંશ—મોહીશ—મોહ પામીશ. ૩. દ્રવે—ગળે તે દ૦—તે દ્રવ્ય જેનો અંશ છે એવી કમળા (લક્ષ્મી)— જે સૌ મોહન પદાર્થમાં અવતંસ (ઘરેણા) રૂપ છે તે જેનાથી મોહિત થઇ છે, તે મોહન ઉપર તારા મનનો મોહ કર. ૪. નારી ઇ૦—નારી નરના ચિત્તને ચોરનારી છે. અને નર નારીના ચિત્તને ચોરનાર છે. ૩. ડરપાવે—ડરાવે. ૪. કયહુ ઇ૦—કોઇ જગોએ આનો (સોળમો ભાગ) અને કોઈ જગોએ તેનો પણ અંશ વળગેલો હશે; પણ તેના પરશામાં—સ્પર્શ વગરનો

ચિત્ત હરિમાં નાહે લાગવા, લાગ્યું હોય તો છોડાવે;
ક્લેશ નિરંતર કાળજે, અવિદ્યા એજ કહાવે. " ૫
હું તું મારૂં તારૂં જ્યાં રહ્યું, ત્યાં સમજી લેજો માયા;
તે તો નથી એક કૃષ્ણમાં, બીજા જ્યાં કૃષ્ણદાયા. " ૬
મોહ પ્રપંચ તો સામટો છૂટી, હરિમાં તે લાગે;
આશા ગ્રામ સહુથી મટે, જ્યારે પ્રભુ બળ જાગે " ૭
દયા પ્રભુ નિજ બળ દાખવે, જ્યાં સિફારસ સબળી;
તે તો શ્રી વલ્લભદાસને, બીજી સહુ કૃતિ નબળી " ૮

રાગ બીલાવર.

હરિનામથકી, સહુજ સર્વ કલ્યાણ દૈવી જન ભાવે;
લબ કઠિન વિના, પ્રાકૃત જનને અલપે શ્રદ્ધા નાવે. ટેક. ૧
કૂપ ખોદે દુષ્ટ જાન્હવી તીરે, ઉપજે ન ભાવ ગંગાનીરે;
માર્જાર ઉદર ન ભરાય ખીરે, હરિનામથકી. ૨
ઉંટ અતિ પ્રીતે કંકોળ ચાવે, તેને આમ્રકુંપળી ના ભાવે;
કાંઢે પાછી અજાણે ઉદર આવે, હરિનામથકી. ૩
ભલી વસ્તુ અભાગી ન ભોગ પડે, પાકે દ્રાક્ષ કાગમુખ રોગ નડે;
તેનુ ઉદર ભરાય લીંમોળીવડે, હરિનામથકી. ૪

નહિ આવ્યો હોય એવો કોઈ નહિ હોય ૬ તે તો ઇ૦—હું, તું, મારૂં, તારૂં, એ વગેરે કૃષ્ણમાં નથી અથવા બીજા—જે કૃષ્ણના દાયા (વારસ-બાળક) શ્રી વિઠ્ઠલ વગેરે છે, ત્યા એ માયા નથી. ૮. દયા ઇ૦—દયારામ કહેછે કે જ્યાં સિફારસ સબળી હોય ત્યા પ્રભુ પોતાનું બળ દાખવે છેઃ પણ તે સિફારસ શ્રીવલ્લભના દાસને પ્રાપ્ત થાય છે. બીજી સર્વે કૃતિઓ (શ્રીવલ્લભના આશ્રય વિનાની) નબળી (બળ રહિત) છે.

રાગ બિલાવર. "હરિભજનથકી, છોટા હોય તે મોથી મોટા થાય છે". એ રાગ. ૧ લબ કઠિન વિના-લાંબા અને કઠણ સાધન વિના. પ્રાકૃત જન—સામાન્ય પુરૂષો અલપે (અલ્પે)—લગાર પણ. ૨. ભાવ—પ્રીતિ માર્જાર—બિલાડી બિલાડીના પેટમા ખીર ટકતી નથી એ પ્રસિદ્ધ છે. ૩. કંકોળ—એક જાતના કાંટાનાં ઝાડ-કાંકોળ આમ્રકુંપળી—આંબાની કુંપળો કાઢે ઈ૦—જો અજાણે આંબાની કુંપળો ઊંટના ઉદર (પેટમાં) આવી હોય તો તે તેને પાછી કાઢે. ૪. ભલી ઇ૦—ભલી વસ્તુ હોય પણ તે અભાગી પુરૂષને ભોગ પડતી નથી—તેના ભોગને ઉપયોગી થતી નથી તેનુ દૃષ્ટાંત. પાકે ઈ૦—

સાગર મચ્છ અગ્નિમા ન ઠરે, નિંબનો કીટ સાકર માહે મરે.
મિમરી જ્યમ ખરના પ્રાણ હરે, હરિનામથકી ૫
જ્વરવાળાને ઘૃત વિષ જેવુ, મક્ષિકા તેલ જાણો તેવુ;
બેઉ દીપક જીવન જોઇ લેવુ, હરિનામથકી ૬
આસુરી ન રૂચે હરિની ભક્તિ, ક્ષુદ્ર દેવ ભજે કરમાસક્તિ,
જ્ઞાની મુનિ યોગી અસુરની ભક્તિ, હરિનામથકી ૭
ફળ શ્રેષ્ઠ નામ હરિ શ્રમ ન કર્યો, શ્રુતિવચ નિશ્ચય હરિદાસ વર્યો,
વાણ્ કઠિણ વિમુખનો ભાવ ખર્યો, હરિનામથકી ૮
કલિમા કોઇ નામ વિના ન તર્યું, ક્યમ જે ઉર અચળ અવિદ્યા ભર્યું,
તેનાનુ પણ નામથી કામ સર્યુ, હરિનામથકી ૯
સર્વ દાસ વળી કૃતિ પાપ કરે તદપિ જો નામ મુખ ના વિસરે,
હરિ પરમ પદે તે જન ઠરે, હરિનામથકી ૧૦
સહજે અતિ ફળ હરિનામ વિષે સુણી દૈવીજનનુ હૃદય હિસે,
આસુર જન કેવળ કથન દીસે, હરિનામથકી ૧૧
બગલા મુક્તાફળ યોગ્ય નથી, મરે મચ્છ મારે નિશિ દિવસ મથી,
ધની ભી'ન તદપિ પ્રીતિ પીતળ થકી, હરિનામથકી ૧૨
ઘૃત છતે તેલ તેલી ખાયે, કૃપિવન કમોદ રૂચિ ના જાયે,
ત્યમ વિમુખ ન હરિ કીર્તન ગાયે, હરિનામથકી ૧૩

જ્યારે દ્રાક્ષ પાકે છે ત્યારે કાગડાને મુખનો રોગ થાય છે ૬ મક્ષિકા (માખ) ને તેલ પણ તેવુ (વિષ જેવુ) જાણે બેઉ ઇ૦— (ઘી ને તેલ) એ દીપકનુ તો જીવનજ જાણવુ ૭ આસુરી— આસુરી પ્રકૃતિના જીવો ક્ષુદ્ર ઇ૦— તેઓ કર્મમા આસક્તિ (પ્રીતિ) રાખીને ક્ષુદ્ર [હલકા] દેવ ભજેછે, તથા જ્ઞાની, મુનિ, યોગી અને અસુરની ભક્તિ કરેછે ૮ ફળ ઈ૦—હરિ નામમા કશો શ્રમ છે નહિ અને ફળ શ્રેષ્ઠ છે એવુ શ્રુતિનુ વચન સાભળીને હરિના દાસના મનમા તેનો નિશ્ચય વર્યો છે પણ તેમા કાંઈ કઠિનતા નથી તેથી વિમુખ પુરૂષનો ભાવ તેમાથી ખશી જાય છે ૯ કલિમા ઈ૦—કળિયુગમાં હરિના નામ વિના કોઇ વસ્તુ નથી, કેમકે તેમા મનુષ્યનુ ઉર(હૃદય) અચળ (સ્થિર) અવિદ્યાથી ભરેલુ હોય છે ("કલૌ કેશવકીર્તનમ્" એમ પુરાણમા પણ કહ્યુ છે) ૧૦. સર્વ ઇ૦—દાસ (હરિદાસ) હોઇને સર્વે પાપની કૃતિ કરે, એ અન્વય ૧૧ હિસે—હરખે આસુર ઈ૦—આસુરી મનુષ્યો હરિનુ નામ ઉચ્ચારે છે તો તે કેવળ કથન માત્રથીજ, તેમનુ હૃદય તેથી હર્ષ પામતુ નથી ૧૨ ધની ઈ૦—ભિલ્લ ધની(ધનવાન) હોય તથાપિ તેની પ્રીતિ પીતળમા કહેવાય છે ૧૩ ઘૃત ઈ૦—ઘી છતા પણ તેલી (ઘાચી) તેલ (તેલ) ખાય

સિદ્ધાંત કહ્યાનુ એજ ધર્યું નામે દૈવીજનનુ કાર્ય સર્યું
દયાનુ મન કૃષ્ણ કૃપાથી ઠર્યું, હરિનામથકી ૧૪

રાગ કાળીંગડો.

શ્રીહરિ ભજો કોટિ કલ્પના કાંઢી, વળગી ન્હેશે કર્મની કુટય એ તો દાઢી,
નિજ બળે કોઈ શક્યુ ન મૂળ વાઢી, શ્રીહરિ ભજો ૧
દુ ખ સુખ નિર્મ્યું જે નંદકુમારે, તે ઘટયુ વધ્યુ કોઈથકી ન્હો ક્યારે
શોક હરખ શીદ ધરોછો તેનો ત્યારે, શ્રીહરિ ભજો ૨
દુ ખ સુખ જનમ મરણની જોડી નિશદિન શૃ ખલા કોણ શકે ત્રોડી,
છૂટે ત્યારે કૃષ્ણ કૃપાળ નાખે છોડી, શ્રીહરિ ભજો ૩
દેહવડે કર્મ કરમે દેહ આવે કારણ હતુ પ નુ તે કોઈના બતાવે,
એ ગુચવણી 'ઈચ્છા ગોપાળની' શમાવે શ્રીહરિ ભજો ૪
સચિત ને ક્રિયમાણ પ્રારબ્ધ બહુ વિવાદી, બોલો પડિત કોણ ઠરાવ્યુ એમા આદિ,
ઈચ્છા વિના શુ મહિયે ઝઘડો એ અનાદિ શ્રીહરિ ભજો ૫

છે કૃષિવલ [ખેડૂત]ની રૂચિ કમોદ ઉપર જતી નથી— પતી નથી [જો કે કમોદ તેને ઘેરજ પાકેછે]

રાગ કાળીગડો દાઢી (દહાડી)—દરરોજ મૂળવાઢી [કલ્પનાનુ]. ૩ નિશદિન—એ પણ તેવીજ જોડી છે શૃ ખલા—બેડી મતલબકે એ દુ ખ સુખાદિ દ્વદ્વ (જોડી) ની બેડી કોણ તોડી શકેછે? જ્યારે કૃપાળુ કૃષ્ણ તેને છોડી નાખે ત્યારે તે છૂટે ૪ દેહ ઈ૰—દેહવડે કર્મ થાય છે અને કર્મથી દેહ નામ થાય છે ત્યારે તેમા પ્રથમ કોણ? કર્મ કે દેહ તે કોઈ બતાવતુ નથી એ ગચવણી 'ગોપાળની ઈચ્છા શમાવે છે અર્થાત્ ગોપાળની ઈચ્છા' એ દેહનુ કારણ છે એમ કહેવાથી એ વિવાદનો અત આવેછે ૫ સચિત ઈ૰—કર્મના ત્રણ પ્રકાર છે સચિત પ્રારબ્ધ અને ક્રિયમાણ જે કર્મ અનેક જન્મે કરીને કર્યાછે તેનો સમુદાય તે સચિત કર્મ તે સચિતમાથી ભોગ આપવાને તત્પર થયેના કર્મ જેનો વર્તમાન દેહ બધાયો છે તે પ્રારબ્ધ અને વર્તમાન દેહવડે જે નવીન કર્મ કરાય છે તે ક્રિયમાણ એ કર્મ સમજવાને વાર વાર એ વીના દાણાનુ અને બડુકનુ દૃષ્ટાત આપવામા આવે છે જેમ પૂર્વે ઘણીસાલો થકીને દાણાના જે કોઠાર ભર્યા છે તે સચિત કર્મ જેવા જાણવા ચાલુ સાલને માટે ખાવાના જે જુદા કાઢવામા આવ્યા છે તે પ્રારબ્ધ જેવા અને જે દાણા ખેતરમા વાવ્યા છે જેમાથી નવીન દાણા થવાના છે તે ક્રિયમાણ જેવા બડુકનું દૃષ્ટાત એથી સારૂ છે તે એવુ કે—આગળ ઉપર ઉપયોગ કરવાને/

કેટલા કર્મે સુખ દુઃખ કલ્પે કેટલા જાણે, મન સ્વભાવે ક્લેશાનંદ કેટલા પ્રમાણે;
મૂળ સર્વેનું હરિ ઈચ્છા માન્યું સંત શાણે, શ્રીહરિ ભજો. ૬
દુઃખનું સુખ ને સુખનું દુઃખ કૃષ્ણ કરે તો થાયે, તે કરવા પણ સમર્થ જેનો નહિ ઉપાયે;
પણ નિજ જનનું અહિત બને ના વ્રજરાયે, શ્રીહરિ ભજો. ૭
અકળ ગતિ છે અટપટી ઈશ્વરની એવી, મોટાથી મોટાની ના પોંચી મતિ તેવી;
રાખે ત્યમ રહે દયા પ્રીતમને સેવી, શ્રીહરિ ભજો. ૮

રાગ કાળીંગડો.

હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ત્યમ કરો જ્યમ ભાવે, ઇશ્વર પ્રત્યે જોર ના કોઇનુ ફાવે;
શાર્ણે પડ્યા તેને પણ માયા અકળાવે, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી. ટેક. ૧
નરતું કોઇનું નાથ કરો ના વેદ ગાયે, જીવ અશક્યે નિજ બળે કશું નવ થાયે;
કહો તદા જીવ દુઃખ ભુક્તે છે કીએ ન્યાયે, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૨
શ્રુતિ સ્મૃતિ સંત સર્વ એમ ગાયે, હરિ સમરતા સદ્ય સકળ દુઃખ જાયે;
સત્ય ખરૂં પણ દૃષ્ટે કશું ના દેખાયે, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી. ૩

માટે જે ગોળીઓ તોરસ્તાનમાં ભરી રાખવામા આવે છે તે સંચિત કર્મ જેવી જાણવી; જે ગોળી બંદુકમાં ભરીને નિશાન ઉપર ફેંકી મૂકયા હોય તે પ્રારબ્ધ જેવી (અનિવાર્ય ફળ આપનારી), અને જે ગોળી ફેંકવાને બંદુકમા ભરી છે તે ક્રિયમાણ જેવી. એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ બહુ વિવાદી છે—એ વિષે બહુ વિવાદ ચાલેછે. હે પંડિત બોલો, કે એમાં કોણ આદિ છે? (એ ત્રણે કર્મ એવાં છે કે એક ઉપજવાને બીજાની અપેક્ષા રહેછે.) માટે ત્યાં હરિની ઇચ્છા વિના બીજું શું કારણ કહીએ? કેમકે એ ઝગડો તો અનાદિથી ચાલ્યો આવે છે. ૬. કેટલા ઇ૦—કેટલાક [સાંખ્યાચાર્યો વગેરે] કર્મથી સુખદુઃખ થાય છે એમ કલ્પના કરેછે (કેમકે તેમને મતે વસ્તુતઃ જીવને દુઃખ છેજ નહિ), કેટલાક [મીમાંસકો] કર્મથી સુખદુઃખ થાયછે એમ જાણેછે—નિશ્ચયથી માનેછે. [કેમકે તેમને મતે સુખદુઃખ કર્તા બીજું કોઈ છેજ નહિ.] કેટલાક (યોગાચાર્યો વગેરે) મનના સ્વભાવથી ક્લેશાનંદ [સુખદુઃખ] થાયછે એમ પ્રમાણે છે—પ્રમાણ આપી કહેછે. પણ શાણા સંતે તો એ સર્વેનુ મૂળ [આદિ કારણ] 'હરિ' એજ માન્યું છે. ૭. તે કરવા ઇ૦—જેનો ઉપાય ન હોય તે કરવાને પણ તે સમર્થ છે. માત્ર તેનાથી ન બને તેવું એકજ છે. તે એકે, તેનાથી પોતાના ભક્તોનું અહિત બની શકતુ નથી.

૧. રાગ કાળીંગડો, ૨. નરતું—નઠારૂં. જીવ અશક્યે—કાંઇપણ કામ પાર પાડવાને અશક્ય એવો જીવ, તેનાથી પોતાના બળથી કાંઈ થતું નથી. એમ છે ત્યારે કહો કે, જીવ દુઃખ ભોગવે એ કયા ન્યાયથી? અર્થાત્ તમેજ દુઃખ આપો છો એમ કહેછે, તો તે યોગ્ય છે શું? ૩. હરિ દુઃખ આપે છે

હરિગુણ ગાતા કુબુદ્ધિ રહે નહિ નામે, ગાતા ધરડા થયા મોંવાયા કામે દામે,
કહેતા કઇ નથી ફાવતુ એણે ઠામે, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૪
રામ રટતા દેહ તજ્યો દશરથ હજુ સ્વર્ગે, શુક મિષ નામાભાસે ગણિકા ગઈ અપવર્ગે,
રામ જપતા ટૂટ્યુ કપાલ નહીં ભર્ગે, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૫
એક મારે નામે હુ સરખો નર થાયે, નિત્ય નિરંતર નામ તમારા ઘણા ગાયે,
શુ કહીએ આધિ વ્યાધિ વિષે તે પીડાએ, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૬
કૃપા કરોઠો કરડુ એક બ્રહ્માદિકથી ઝાઝી, તદપિ તેને સતાપે માયા મનમા બાઝી,
કાળજ ફાટયુ કયા લગાડે નિશા સાજી, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૭
તમારો હુ એકજ વાર કહે કોઈ, શ્રીકૃષ્ણ તેને આપો અભય બિરદ જોઇ,
તે પણ અધુના નથી દેખાતુ રહીએ રોઈ, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૮
સ્વલ્પ ધર્મ પણ મારો મહાભયથી રાખે સાચુ, શ્રીમુખ બોલ્યા આપ કહેવાય કયમ કાચુ,
સભય સદા આપ કૃતિમા જદપિ નાચુ, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૯

તે ન્યાય નથી એમ બતાવતા કહે છે. શ્રુતિ ઈ૦—સ્પષ્ટ છે દૃષ્ટ ઈ૦—હરિ સમરતા દુ ખ જાય એ વાત સાચી, [પણ તે સમરનારા દુ ખી જોઈએ છીએ માટે] તે સત્ય પૈકી કાઈ દૃષ્ટ (નજરે) દેખાતુ નથી ૪ હરિગુણ ઇ૦—હરિ ગુણ ગાતા કુબુદ્ધિ નામે રહે નહિ, પરંતુ તે ગુણ ગાતા ગાતા ધરડા થયા તોપણ કામે અને દામે મોંવાયા—મોહ પામ્યા, એવી કુબુદ્ધિ થય છે એ ઠામે કાઇ કહેતા ફાવતુ નથી—'હરિ ગુણ ગાવાથી કુબુદ્ધિ જાય' એમ કહીએ છીએ ખરા પણ પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ ન મળવાથી પ્રતિવાદીના આગળ અમે નિરુત્તર થઇએછીએ ૫ દશરથે રામ રટતા દેહ તજ્યો તે હજી સ્વર્ગમાજ છે અને શુકને પઢાવવાને મિષે [બહાને] ગણિકાએ રામ નામ જપ્યુ (જેને નામાભાસ કહેવાય છે, તે ગણિકા અપવર્ગ (મોક્ષે) ગઇ, ભર્ગ [બ્રહ્મા] ને જે કપાલ વળગ્યુ હતુ તે રામ જપવાથી પણ ટૂટ્યુ નહિ ૬ એક ઈ૦—'મારૂ નામ જપે તે નર મારા જેવો થાય' એવુ તમારૂ વચન છે તેની સત્યતા પણ સમજાતી નથી નિત્ય ઈ૦—સ્પષ્ટ છે ૭ કયહુ—કોઇ જગોએ નિશા—હળદર સાજી—સાજીખાર ૮ બિરદ—યોગતા યશ અધુના—હમણા ૯ સ્વલ્પ ઈ૦—મારો આ ધર્મ જે સ્વલ્પ (જરા) પણ આચરે છે તેને તે મહા ભયથી રાખે છે (જ્યા રેફ જુઓ ગીતા—'स्वल्पमप्यस्यधर्मस्यत्रायतेमहतोभयात्' આપ કૃતિમા—આપના કરેલા ઉપદેશ રચનામા જદપિ [યદ્યપિ]—જો કે નાચુ-

પાપે નામ નામે ના નામે પાપ નામે, કૃષ્ણ ક઼ હ્ય શા ગેરે પાપ હૃદયમા વાસ,
શાથી મળતા છો નીત કયમ દોષ મારા ભાસે, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૧૦
સુણે ભણે વા ગાય આદરે હરિ વખાણે, નિશ્ચોકી પાવન થાય તેજ ટાણે
સમરૂ તદપિ સાધુના શાથી કોણ જાણે, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૧૧
વેદાદિકના વચન સકળ મસ્ય કા'વે, પણ ત્યારે જ્યારે તમારા મનમા આવે,
કરો ચાહો તે સર્વેશ્વર શકા મેની નાવે, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૧૨
શરણાગતનુ સાધન સાધુપણુ ન જોવુ નિજ બળથી નિજ જન જાણી દુઃખ અઘ ખોવુ,
દયા પ્રીતમજી નહિ શોભે જેવુ મારૂ રોવુ, હે સ્વતંત્ર શ્રીજી ૧૩

રાગ લલીત.

હરિ સબંધવડે અતિ અધમ વસ્તુ અતિ ઉત્તમ થાય,
કાંઇ કહી દાખુ સાભળજો સજ્જન મન સંદેહ જાય ટેક ૧
ઉત્પત્તિ અધમતા મરવ ગઇ, અગ્નિસુત સહુ હરિસ્ત્રીઓ થઇ,
ગ્મી રાસ કૃષ્ણ સંગ કૃષ્ણમયી, હરિ સંબંધવડે ૨

નથી સત્કાર સાધન બાજો હરિ શરણ ગયો મહાદુ ખવાળો
મળમાસ ને પુરૂષોત્તમ ન્યાજો, હરિ સબંધવડે ૩
મધુદૈત્યસ્થળ મધુવન થયુ, તે વ્રજરજ અડી તેનુ પાપ ગયુ,
ધ્યાન રૂપ શિવ મસ્તાને ભયુ હરિ સબંધવડે ૪
જુઓ કુશાસુર સ્થળ દ્વારિકા, જ્યાહા અસ્થિ ચક્ર તે પૂજ્યે ગતિ,
એ બળ ગડુ સબંધ લક્ષ્મીપતિ, હરિ સબંધવડે ૫
ભજે ગંગા ચરમ જળ ગાયે ગંગા, ક્ષત્રી રૂધિર તીર્થ રામપદ સંગા
વાયસ વિષ્ટાની સ્થળ અતિ ચગા, હરિ સબંધવડે ૬
શુચિ નામ અસુર અરિ અંતે મળે પૂજ્યો વાલ્મિક પાડવે ભક્તિ બળે
મળ મૂત્ર પવિત્ર ગૌ ઉદર ભળે, હરિ સબંધવડે ૭
હરિ નામાભાસ પુત્રની તરી, ભક્ત સબંધ એકોત્તરશત ઉધરી,
ગીધ વ્યાધ તર્યા દર્શને હરિ, હરિ સબંધવડે ૮
સદ્ સબંધ બળ સહુથી મોટુ, જેથી અતિ ઉત્તમ હોય અતિ ખોટુ,
દયા સહુ સાધન એથી છોટુ, હરિ સબંધવડે. ૯

સાથે રાસ રમી કૃષ્ણમયી [કૃષ્ણ રૂપ] થઈ ગઈ ૩ બીજુ દૃષ્ટાંત મળ માસ અધિક માસ—અધિક માસમા સંક્રાંતિ નથી, વ્રત દિવસ નથી, પર્વ નથી, તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ નથી, ઈત્યાદિ કાઇ ન હોવાથી તે માસ સર્વ તરફથી તિરસ્કાર પામ્યો અને તેથી ખિન્ન થઇને તે બિચારો વિષ્ણુને શરણે ગયો વિષ્ણુએ તેને 'પુરૂષોત્તમ માસ' એવી રીતે પોતાના નામથી અંકિત કરીને તે માસમા કરેલા પુણ્ય દાન, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેથી હરિ અત્યત પ્રસન્ન થાયછે એમ પ્રસિદ્ધ કર્યું એવી રીતે હરિના સબંધથી અધમ વસ્તુ ઉત્તમ થાયછે [અધિક માસ માહાત્મ્ય જુઓ] ૪ પાપ ઈ૦—મધુ દૈત્યે જે અનેક હિંસાઓ તે સ્થળમા કરેલી તેનુ પાપ વ્રજની રજે અડવાથી ગયુ છે ધ્યાનરૂપ ઇ૦—તેની શિવ મસ્તાને પણ ધ્યાન રૂપ [ધ્યાન ધરવા લાયક] થઈ ૫ અસ્થિ ઇ૦—અસ્થિ [હાડકા] રૂપ ચક્ર તે પૂજ્યે—પૂજવાથી ગતિ—સદ્ગતિ મળે છે [ચક્ર ને હરિનો સબંધ છે માટે] ૬ ક્ષત્રી ઈ૦—ક્ષત્રિયના રૂધિરનો ખાડો ભરીને તેમા રામે [પરશુરામે] પગ બોળ્યો તેથી તે તીર્થ થયું વાયસ ઈ૦— ૭ શુચિ ઈ૦—'અસુરારિ' શબ્દમા અંતે અરિ [કૃષ્ણ] મળવાથી તે મળતુ અસુરનુ નામ પણ શુચિ [પવિત્ર] ગણાય છે પૂજ્યો ઇ૦— ૮ હરિ ઇ૦— હરિના નામાભાસથી [પોપટ ભણાવતા રામ નામ બોલવાથી] પુત્રવી [ગણિકા] તરી અને ભક્તનો સબંધ થવાથી એકોતરશત [એકસો એક પેઢી] ઉધરી ગીધ—જટાયુ વ્યાધ—પારધી ૯ જેથી ઈ૦—જેથી અતિ ખોટુ તે

રાગ કાફી.

ફૂલ્યો શું ફરેછે રે, જુ'ગો જુઠા ! બજમાં પડ્યો,
મનુષ્ય દેહ રૂપી રે, ખોગો મણિ હાથે ચઢ્યો   ટેક
ડાહ્યો થઈને દુનિયામા ફર્યો તુ, તેણે શયું શું કાજ,
શે નર જાણે જાવુ પલકમા, ત્યાહા કયમ રહેશે લાજ,
ડા પણ તારૂ ત્યારે રે, જ્યારે ના જમ હાથ ચડ્યો   ફૂલ્યો   ૧
વન્ણાનીમા વાટજ ઊવી, જ્યારે નર્ક નિવામ ઠર્યો,
મિથ્યા જાનુની ભારે મારી અલ્યા ! જન્મ ધર્યો ના ધર્યો,
મારે જોની જાગી રે, અવસર આવી અડ્યો   "   ૨
શુ રે થયુ સપત ઘણી મળે, શુ થયુ મોટે ઘરદ્વાર,
નિશ્ચિત થઈને હરિને ન ભજ્યા, તારો ધિક્ક પડ્યો અવતાર,
ધિક્ક તારૂ જીવ્યુ રે, દૈવ તને શાને ઘડ્યો !   "   ૩
સમજ માન મન મારી શીખામણ, મમતા મૂકી કરી,
કર સમરણ પુરૂષોત્તમ બ્રહ્મ, રાધે કૃષ્ણ હરિ,
ત્યારે દયો જાણે રે, સર્વથી સરસ નિવડ્યો.   "   ૪

રાગ કાફી.

સાચુ તો સગપણ રે, સમજ મન શ્યામ તણુ,
બાકી સહુ જાૂઠું રે, કશુ નથી કામ તણુ   ટેક
માત તાત સુત ભ્રાત ને ભગિની શ્યામા સહોદર સોય,
કુળ કુટુબ સખા ગોત્રને જ્ઞાતિ તારૂ છે નહિ કોય,
સગુ છે એ તો સર્વે રે સુખ ને દામ તણું   સાચુ   ૧

અતિ ઉત્તમ હોય–થાય. એ અન્વય   ૨ ઠર્યો–મુકરર થયો ! જનુની–જનની [મા] ધર્યો ન ધર્યો–ધર્યો તે ન ધર્યા જેવો છે અવસર આવી અડ્યો–આ વખત આવી લાગ્યો છે કેમકે મનુષ્યદેહ મળ્યોછે મનુષ્યદેહ એજ તરવાનુ સાધન છે બીજા દેહમા ઈશ્વર ભજી શકાવાનુ નથી ૩ સપત–સંપત્તિ મળે–મળ્યાથી મોટે ગૃહદ્વાર-ઘરના બારણા મોટા હોવાથી ઘરનુ બારણુ ઘરની સંપત્તિ બતાવી આપેછે કહેવત છે કે 'ઘર પ્રમાણે બાર સાખ" આ કાવી ઘોડા પાવાદેર સાથે સાતમી ઝોપડીમા આવીને એમા ભોગવુ

પછી સુદૃઢ પ્રતીતિ દયા પ્રીતમ તણી, જાણો સર્વ સાધન આવ્યા તેથી બણી,
તેને જાણે મત સહુ મુકુટમણિ, સુણો સહુ ૧૦

પદ.

શોદ કરે સોચના રે, છે શીર શ્રીજી મરખા સ્વામી,
મહાકૃપાળ જનવત્સલ સમર્થ, ઈશ્વર અંતર્યામી શોદ ૧
આત્માદિક સહુ કૃષ્ણ સમર્પ્યું, કહે જૂઠુ કે સાચુ,
સાચુ તો તારે શી ચિન્તા, જો ચિન્તા તો કાચુ " ૨
જેથકી કર્મ શુભાશુભ ઉપજે, તે મતિ હરિને અર્પી,
પછી તેની કૃતિ તારી શાની, શીદ મરેછે દર્પી " ૩
અશ્વ ચઢીને ખાંધ ખડિયો, કે શા માટે વહે છે
વાહનને શો વિરામ તેથી, મૂર્ખપણે દુઃખ સહે છે " ૪
તદા કહીશ તું કુકૃતિ હરિ, કરાવી ક્યમ કે'વાયે,
તે સાચુ પણ તુજ કૃતિ કહેતા, સહુ કર્તાપદ જાયે " ૫
જાણી જુગુપ્સિત સજ્જન ન કરે, અશક્યતા એ થાયે,
જાણી જોઈ અનુચિત આરંભો, તો પછી શીદ પસ્તાયે " ૬
પ્રીછી પાપ કરે પસ્તાય ન તે તો કહીએ પાપી
અથવા નાસ્તિકાદિ પણ નિર્ભય, નિશ્ચય હરિ મતિ આપી " ૭

વિશ્વાસ ૧૦ સુદૃઢ—મજબૂત ૧ જનવત્સલ—જન ઉપર વત્સની પેઠે પ્રીતિ રાખનાર ૨ આત્માદિક ઇ૦—તે સમર્પણ લીધું ત્યારે આત્માદિક સર્વ કાંઈ તારા સંબંધનું જે હતું તે સર્વ તે કૃષ્ણને સમર્પ્યું છે તે સાચુ સમર્પ્યું છે કે જૂઠું [કહેવા માત્ર] સમર્પ્યું છે તે કહે જો સાચુ સમર્પણ હોય તો પછી કૃષ્ણને સોંપેલા પદાર્થની તારે શી ચિંતા છે? અને જો તે વિષે મમતા રાખીને ચિંતા રાખેછે તો તારું સમર્પણ કાચું (કહેવા માત્ર—નામનુંજ છે) ૩ શુભાશુભ—સારૂં માઠું દર્પી મરેછે—બીહી મરેછે ૫ પૂર્વપક્ષ કરે છે તું કહીશ ઇ૦—તું કહેશે કે કુકૃતિ (નઠારૂં કર્મ) હરિએ કરાવી એમ કહેવાય? તો તેનું સમાધાન એ છે કે તે 'સહુ કર્તા પદ ધારણ કરેછે અમુક કૃતિ તારી કરેલી છે એમ કહીશ તો તેના 'સહુ કર્તાપણાનો તું ભંગ કરનારો થઈશ એ તાત્પર્ય છે કુકૃતિ હરિ કરાવે છે એ વાતને સમર્થન આપેછે ૫ જાણી ઇ૦—સજ્જન પુરૂષ જાણીજોઈને જુગુપ્સિત [નિંદિત] કર્મ કરે નહિ, પણ તે અશક્યતાએ થાયછે—તે નિંદિત કર્મને તજી શકવાને સજ્જન પુરૂષ સમર્થ નજ હોય ત્યારે તે બને છે કદાચ જાણી જોઈનેજ અનુચિત કર્મ આરંભ્યું હોય તો પછી પસ્તાવાનુંજ શાનું? બુદ્ધિ પૂર્વક કરેલા કર્મનો પસ્તાવો ઘટતો નથી ૭ પ્રીછી ઇ૦—પ્રીછી (જાણી જોઈને) જે

ગાડા કદીશ એટેતા ઉપર મે, કર્યું ભાસે શા સાર
તે પણ ઇચ્છા મમજ હરિ તારૂં સ્હુ કરશે વારૂ " ૮
અગળ અરપવી ઇશ્વર ઇચ્છા હાગદ નર સમજાવે
સહુ કરવા સમરથ શ્રીજી પણ નિરંજન અમન ન થાવે " ૯
કદી વ્યવહાર વાર્યા મોટાની ચિંતા સરખુ ભાસે
પણ સુક્ષમ સમજણ છે માટે અંતરથી નવ ત્રાસે " ૧૦
સ્મરણ સમપણુ ન રે નિરંતર માટે ઉપજે ચિંતા
જો રહે તો હુપ૦ હારે સહુ કૃતિ ભાગ્યે ભ ાવતા ૧૧
ચિંતા કોઇ વાતની પણ કરવી । શ્રીમહાપ્રભુ ભાખ્યુ,
દયાપ્રીતમ પ્રટિ ક્રમ સબંધ માટે નિજ બળ દાખ્યુ ' ૧૨

પછી સુદ્રઢ પ્રતીતિ થયા પ્રીતમ તણી જાણો મર્મ ગાયન આવ્યા તેથી બણી,
તેને જાણે મત સહુ મુકુટમણિ સુણો સહુ ૧૦

પદ.

શીદ કરે શોચના રે, છે શ્રી હરિ સરખા સ્વામી,
મહાકૃપાળ જનવત્સલ સમર્થ, ઈશ્વર અંતરયામી શીદ ૧
આત્માદિક સહુ કૃષ્ણ સમર્પ્યુ કહે જૂઠું કે સાચુ,
સાચુ તો તારે શી ચિન્તા, જો ચિન્તા તો કાચુ " ૨
જેથકી કર્મ શુભાશુભ ઉપજે તે મતિ હરિએ આપી,
પછી તેની કૃતિ તારી શાની, શીદ મરેછે ખપી " ૩
અશ્વ ચઢીને ખાંધ ખડિયો, કે શા માટે વહે છે
વાહનને શો વિરામ તેથી, મૂર્ખપણે દુઃખ સહે છે " ૪
તને કહીશ તું કુકૃતિ હરિ કરાવી એમ કેંવાશે
તે સાચુ પણ તુજ કૃતિ કહેતાં સહુ કર્તાપદ જાશે " ૫
જાણી જુગુપ્સિત સજ્જન ન કરે અશક્યતાએ થાશે
જાણી જોઇ અનુચિત આરંભે તો પછી નહિ પસ્તાશે " ૬
પ્રીછી પાપ કરે પસ્તાય ન તે તો કહીએ પાપી
અથવા નારદાદિ પણ નિર્ભય, નિશ્ચય હરિ મતિ આપી " ૭

નિશ્વાસ ૧૦ સુદ્રઢ—મજબૂત ૧ જનવત્સલ—જન ઉપર વાત્સલ્ય પેઠે પ્રીતિ રાખનાર ૨ આત્માદિક ઇ૦—તે સમર્પણ લીધું ત્યારે આત્માદિક મન માટ તારા સંબંધનું જે હતું તે સર્વ તે કૃષ્ણને સમર્પ્યું છે તે સાચું સમર્પ્યુ છે કે જૂઠ [કહેવા માત્ર] સમર્પ્યું છે તે કહે જો સાચુ સમર્પણ હોય તો પછી કૃષ્ણને સોંપેલા પદાર્થો ની તારે શી ચિંતા છે? અને જો તેને વિષે મમતા રાખીને ચિંતા રાખેછે તો તારું સમર્પણ કાચું (કહેવા માત્ર—નામનુંજ છે) ૩ શુભાશુભ—સારૂં માઠું ખપી મરછે—બીહી મરેછે ૫ પૂર્વપક્ષ કરે છે તું કહીશ ઇ૦—તું કહે કે કુકૃતિ (નઠારૂં કર્મ) હરિએ કરાવી એમ કહેવાય? તો તેનું સમાધાન એ છે કે તે સહુ તેં પણ ધારણ કરેછે અમુક કૃતિ તારી કરવી છે એમ કહીશ તો તેના 'સહુ કર્તા પણાનો તું ભંગ કરનારો થઇશ એ તાત્પર્ય છે કુકૃતિ હરિ કરાવે છે એ વાતને સમર્થન આપેછે ૫ જાણી ઇ૦—સજ્જન પુરૂષ જાણી જોઇને જુગુપ્સિત [નિંદિત] કર્મ કરે નહિ, પણ તે અશક્યતાએ થાયછે—તે નિંદિત કર્મને તજી શકવાને સજ્જન પુરૂષ સમર્થ નજ હોય ત્યારે તે બને છે કદાચ જાણી જોઇનેજ અનુચિત કર્મ આરંભ્યું હોય તો પછી પસ્તાવાનુંજ શાનું? બુદ્ધિ પૂર્વક કરેલા કર્મનો પસ્તાવો ઘટતો નથી ૭ પ્રીછી ઇ૦—પ્રીછી (જાણી જોઇને) જે

તદા હરીશ એટલા ઉપર મે, કર્યું ભાસે શા માટ " ૮
તે પણ ઇચ્છા સમજ હરિ તારૂ સહુ કરશે વાર
અકળ અટપટી ઇશ્વર ઇચ્છા હારદ નવ સમજાવે, " ૯
સહુ કરવા સમરથ શ્રીજી પણ નિજજન અમત ન થાવે
કદી વ્યવહાર વાણી મોટાની ચિંતા સરખુ ભાસે " ૧૦
પણ સુક્ષમ સમજણ છે માટે અંતરથી નવ ત્રાસે
સ્મરણ સમર્પણ ન રે' નિરંતર માટે ઉપજે ચિંતા, " ૧૧
જો રહે તો હુપદ હારે સહુ કૃતિ ભાસે બ ાવતા
ચિંતા કાઇ વાતની પણ કરવી । શ્રીમહાપ્રભુ ભાખ્યુ " ૧૨
દયાપ્રીતમ પુષ્ટિ કૃપા સબંધ માટે નિજ બળ દાખ્યુ

કેદારો.

શ્રીવલ્લભ શ્રીવલ્લભ શ્રીવલ્લભ શ્રીવલ્લભજ,
રટણ રતિસહ રજની દિવસ જેને,
પુષ્ટિપથ સકળ સિદ્ધાંત વણ શ્રમમદા,
વાસ પૂરી રહે હૃદય તેને શ્રીવલ્લભ. ૧
સહજ સેવા સિદ્ધ માનસી મુખ્ય ફળ,
પ્રેમ આસક્તિસહ વ્યસન ભક્તિ;
સતત નિરોધ મન નંદનંદન વિષે,
શ્રીગુરુ દૃઢાશ્રય ભર વિરક્તિ શ્રીવલ્લભ. ૨
શ્યામ શ્યામા સુધા રૂપ રંજિત મતિ,
વ્રજપતિ હોય વશ વણ પ્રયાસે,
હેતુ કરુણા કૃષ્ણ દૈન્ય દાસત્વ દૃઢ,
ઉચિત વસ્તુ અખિલ સહજ પાસે શ્રીવલ્લભ. ૩
વાસ વિશ્વાસ ઉર શરણ બળ શુદ્ધ મુખ,
મંત્ર ગુણ ગાન મતિ શુદ્ધ ધર્મે;
પાપ સંતાપ પ્રતિબંધ પ્રલ્લે સકળ,
જાય નહિ ધી કદાપિ કુકર્મે શ્રીવલ્લભ ૪
લુબ્ધ સત્સંગ મન મોહ દંપતી અતિ,
ગમતિ ગોવિંદ કૃતિ સર્વ ભાસે,
નિર્ભયાનંદ નિજ હૃદય સર નિરંતર,
પ્રસીદ પ્રીતમ દયા મન હુલાસે. શ્રીવલ્લભ ૫

કેદારો—ઝૂલણાની દેશી. ૧ રતિસહ—પ્રીતિ સાથે રજની દિવસ—રાત્રી દહાડો ૨ સહજ ઈ૦—તેને માનસી સેવા સહજ સિદ્ધ થાય એ મુખ્ય ફળ છે પ્રેમ ઈ૦—પ્રેમ, હરિમા આસક્તિ સહિત હરિનુ વ્યસન અને તેની ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય—સતત ઈ૦—નંદના નંદન [પુત્ર—કૃષ્ણ] વિષે મનનો સતત—નિરંતર નિરોધ [રોકાણ] થાય, શ્રી ગુરુનો દૃઢ આશ્રય પ્રાપ્ત થાય, ભર (સમાર) થી વિરક્તિ [વૈરાગ્ય] પ્રાપ્ત થાય ૩ શ્યામ અને શ્યામા—કૃષ્ણ અને રાધા એમના સુધા (અમૃત) સરખા રૂપમા તેની મતિ રંજિત થાય હેતુ ઈ૦—કૃષ્ણની કરુણા પ્રાપ્ત થવાનો હેતુ જે દૈન્ય [દીનતા] અને દૃઢ દાસત્વ તે પ્રાપ્ત થાય ઉચિત—યોગ્ય [જોઈતી] અખિલ—તમામ સહજ—વગર પ્રયાસે પાસે—પાસે આવી હાજર થાય ૪ વાસ ઈ૦—ઉરમા હરિનો વાસ થાય અને વિશ્વાસ ઉપજે, હરિના શરણનુ શુદ્ધ બળ પ્રાપ્ત થાય, મુખને વિષે મંત્ર અને ગુણનુ ગાન પ્રાપ્ત થાય, તથા ધર્મમા શુદ્ધ મતિ મળે. જાય ઈ૦—કદાપિ બુદ્ધિ કુકર્મે [દુષ્કર્મમા] જાય નહિ ૫ લુબ્ધ ઈ૦—સ૦

રાગ લલીત.

શ્રી ગિરિવરધારી તમારી અકળ ગતિ અલબેલા;
મતિ મતિ પતિ હારી જેના ચતુર સરવ છે ચેલા. ટેક. ૧
ત્રણ આવરણ ભેદી જળ શ્રીફળમાં ક્યાં થકી આવે;
મહાપંડિતની મેધા થાકી પરને શું સમજાવે. શ્રીગિરિવર. ૨
ગજ કપિત્થ ભક્ષી ત્યાગે તે વાત હૃદયમાં બેઠી;
છોડું અદગ્ધ ગર્ભ ભસ્મ કો' આગ્ય ક્યાંહાં થઈ પેઠી. " ૩
દ્વાર નથી કોશીટકીટ જીવે છે તે શી રીતે;
કોઇના સમજ્યામાં નાવે પ્રભુ તેને પોખે પ્રીતે. " ૪
સકરખોર ખગ સાકર જીવન સાગર મધ્યે રહેછે,
વિચારતાં સંભવે ન ત્યાં પણ, નિત્યે આહાર લહેછે. " ૫
સર્પ કંચુકી ચાર ચોકડી બની ચિતારે નાવે;
સહજે એવી કયમ થાય સહુને અચગ્જ ઉપજાવે. " ૬

ત્સંગમાં મન લુબ્ધ થાય, દંપતીને વિષે મોહ ઉપજે–તાત્પર્ય કે પુરૂષ પોતાની પત્ની ઉપર અને પત્ની પોતાના પતિ ઉપરજ મોહિત થાય, સઘળી કૃતિ એવિ દને ગમતી થાય છે એમ ભાસે નિર્ભયા ઇ૦—પોતાના હૃદયમાં નિરંતર નિર્ભયપણે આનંદ રસ પ્રાપ્ત થાય, હે દયાના પ્રીતમ પ્રમીદ [તું પ્રસન્ન થા] કે જેથી મન હુલાસે [ઉલ્લાસમાં રહે] 'પ્રસિદ્ધ' લેઇ તો, પ્રસિદ્ધ એવા દયાના પ્રીતમ મનને હુલાસે [આનંદમાં રાખે]. ૧. ગિરિવરધારી—મોટા પર્વતને ધારણ કરનારા. મતિ ઈ૦—મતિપતિ [બુદ્ધિના પતિ—મોટા બુદ્ધિમાન] ની બુદ્ધિ પણ હારી. ૨. ત્રણે આવરણ–ત્રણ આવરણ [પડદા]–ઉપરનું છોડું, કાચલું અને કોપરૂં. મેધા—બુદ્ધિ. ૩. ગજ ઈ૦—ગજ [હાથી] કપિત્થ [કોઠું] ભક્ષીને ત્યાગે [લાદની સાથે બાહાર કાઢે] તે વાત હૃદયમાં બેઠી (મનમાં વિચાર કરવાજેવી લાગી) છોડું અદગ્ધ (જઠરાગ્નિથી બળ્યા વિનાનું) રહેછે અને ગર્ભ ભસ્મ (બળી જાય છે) તો તેમાં આગ ક્યાં થઇને પેઠી? હાથી કોઠું ખાય છે તે પાછું આખું નીકળે છે પણ તેને ફોડીને જોતાં તેમાંનો ગર્ભ બળી ગયેલ હોય છે, એમ કહેવામાં આવે છે. એ મતલબનો એક સંસ્કૃત ગ્રંથમાં પણ શ્લોક છે કે, "प्राप्तव्यप्राप्यमितेश्वनारिकेलफलांबुवत् । गन्तव्यंगच्छतीत्येवगजभुक्तकपित्थवत् ।" જે મળવાનું હોય છે તે નાળિયેરમાં જે પાણી ભરાય છે તેમ અકળિત રીતે મળે છે અને જે જવા કાળ છે તે હાથીએ ખાધેલા કોઠાની પેઠે (કોઠાના ગર્ભની પેઠે) જાય છે." ૬. સર્પ ઇ૦—સર્પની કંચુંકી (કાંચળી) ની ચાર

વિવિધ વર્ણનાં પુષ્પ પીછ મયૂરનાં મનોહર ભાસે;
સુંદર સદન સુઘરીનું જોઇ સુધડ મતિમદ નાસે. " ૭
મોંછા અક્ષર પાઘ પ્રકરતી સાદાદિક સહુ ન્યારૂં;
સરખું છે કેમ જણાયજ ન્યૂહું, મેં એ નહિ વિચાર્યું. " ૮
બદૂક રંજક ભડક ભડાકો અરૂણુ ગોળી અરિ પાતા;
પાવ પલકમાં સહુ એક સંગે અજબ જંત્ર વિખ્યાતા. " ૯
કમળનાળ જળ સંગે વાધે આઘું થોડી વારે;
ગુપ્ત નથી એ પ્રકટ વાત છે કૌતક વડું વિચારે. " ૧૦
તુષાર બાળે નાગવેલી બળે પત્ર પરોવ્યુ શત કોશે;
કૂર્મ કરે સમરણ રહી દૂરે પુષ્ટ બાળ વણ પોષે. " ૧૧
સાધુ દુષ્ટ સુત દુષ્ટ સાધુ સુત ઉગ્રસેન પ્રહલાદા;
મણિ સર્પથી દીપથી કજ્જલ માદા નર નર માદા. " ૧૨
કૌતુક રૂપ કૃષ્ણ લીલા સહુ કહેતાં પાર ન આવે;
દયો કહે ગાતાં અઘ નાસે ફિર આનંદ ઉપજાવે " ૧૩

(સુંદર) ચોકડી તે ચિતારાથી પણ બની આવે નહિ. ૭ સદન—ઘર. સુઘડ૦—સુઘડ પુરૂષની મતિનો પણ મદ નાસે છે ૮. મોંછા—મુખ છાયા—મુખાકૃતિ. અક્ષર—મુખોચ્ચાર. પાઘ—પાઘડી પેહેરવાની ઢબ પ્રકરતી (પ્રકૃતિ)-સ્વભાવ. સાદાદિક—સાદ (ઘાટો—સ્વર) વગેરે. એ સર્વે દરેક માણસનું ન્યારૂ ન્યારૂં હોય છે. એમ છતા માણસ તો સરખુજ છે ત્યારે એ સરખાપણું એ ઠેકાણે જૂદું કેમ જણાય છે? ૯. બદૂક ઇ૦—બદૂકમાં રંજક પડવાની સાથેજ ભડકવુ થાય છે, ભડાકો થાય છે, ગોળી અરૂણુ [લાલ] થાય છે. અને અરિ [શત્રુ] નો પાત થાય છે [પડે છે] એ સઘળું પાવ પલકમાં પા પળમાં સાથે લાગુ થઈ જાય છે એવો એ અજબ અને વિખ્યાત જંત્ર છે ૧૦. કમળનાળ ઇ૦—થોડા પાણીમાં કમળનો નાળ તેટલો [પાણીની ઊંડાઈ જેટલો લાંબો હોય છે, પણ એકાએક તે પાણી જો બમણુ ત્રમણું ઊંચુ ચડી જાય નો તે કમળનો નાળ પણ તેટલોજ લાંબા એક દમ] વધી જાય છે એ મોટુ કૌતુક છે. ૧૧. તુષાર ઇ૦—તુષાર [હિમ] નાગવેલી (નાગર વેલને) બાળે છે ત્યારે તેનું પત્ર જો સો કોસ ઉપર પોરોવ્યુ હોય તે પણ બળે છે! કૂર્મ ઇ૦—કાચમો દૂર રહીને પોતાના બાળકનું સ્મરણ કરે તો તેનું બાળક વગર પોષે પુષ્ટ થાય. ૧૨ સાધુ ઇ૦—ઉગ્રસેન સાધુ અને તેનો સુત કંસ દુષ્ટ; હિરણ્યકશિપુ દુષ્ટ અને તેનો સુત પ્રહ્લાદ સાધુ, સર્પ કાળો અને તેનાથી થયેલો મણિ તેજસ્વી, દીવો તેજસ્વી અને તેનાથી થયેલુ કાજળ

રાગ કાફી.

શ્રીવલ્લભ એવા હાથ, તેનો મુને બારે ભરાંસો;
મેળ્યો મુને તાદૃશી સાથ, તેનો મુને બારે ભરાંસો ૧
પ્રમેયબળવડે પોતાનો કરી, સાંપ્યો ગોવર્ધન નાથ,
સાધન હીન પીન મદ્ર પાપે, તદપિ ચરણ રજ સાથ તેનો મુને. ૨
ઉભય લોક થઇ ચૂરણ ચિંતા, બિરદ શ્રુતિ ગાય;
ખેતી કર્યાનો ખપ ન રહ્યો મુને, સિદ્ધ સહજ મળ્યો ભાથ તેનો મુને. ૩
જનની જઠરમા હાવા જવુ નથી, હરિપદ વસવુ ત્યાં;
મહાપ્રભુ બોલ્યા રોગ ગયો ભવ, વણ ગોળી વણ ક્વાથ તેનો મુને ૪
અનાયાસ મુને પાર પમાડ્યો, દુસ્તર ભવનિધિ પાથ,
દયા પ્રીતમ ગીરૂ શ્રીમુખ નિજનો, કહો ભરી રતિ બાથ તેનો ૫

રાગ કાફી

સાચી તે સેવા તે સેવા મન માની હરિ દેવા ટેક ૧
નિકટ વાસી જય વિજય પાર્ષદ અસુર કર્યા શુચિ એવા,
દોષ માની ગુણ સુરપતિને કરી, આપ્યા લેવા દેવા સાચી ૨
નારાયણ ઠગવા સ્મરસૈન્ય એથી અરિ ખળ કેરા,

શ્યામ માદા ઇ૦–૧ મળ્યો–એકઠો કર્યો તાદૃશી–તાદૃશ (તેના જેવા–હરિરૂપ) થયેલા ભક્તો ૨ પ્રમેયબળ ઇત્યાદિ સ્પષ્ટ છે પીન–પુષ્ટ ૩. ઉભય ઇ૦–ઉભય (બન્ને–આ લોક અને પરલોક) લોક સંબંધી મારી ચિંતા ચૂરણ થઇ, કેમકે હરિનું બિરદ [યશ] આગવાન છે એવી શ્રુતિ [વેદ] ની ગાથા છે. ખેતી ઇ૦—હવે મારે સાધન રૂપ ખેતી કર્યાનો ખપ રહ્યો નથી કેમકે મને સિદ્ધ (તૈયાર થયેલો) ભાથ (ભાત–ભાતુ) સહજ (વગર પ્રયાસે) મળ્યો અભેદ રૂપક. ૪ જનની જઠરમા–ગર્ભવાસમા હાવા–હવે જાય–જાયું. મહાપ્રભુ બોલ્યા ઇ૦—મહાપ્રભુના વચનથી ભવ રૂપી રોગ ગોળી અને ક્વાથ વિના ગયો! ૫ અનાયાસ–આયાસ વિના (શ્રમ વિના) દુસ્તર–તરાય નહિ એવો. ભવનિધિ પાથ–ભવ [સંસાર] રૂપી પાથ [જળ] નો નિધિ [ભંડાર] સંસાર રૂપી સમુદ્રની પાર પમાડ્યો ગતિ–પ્રીતિથી બાથ ભરીને–બેડીને. ૧ સાચી ઇ૦—જે સેવા હરિ દેવે મનમા માની તે સેવાજ સાચી છે ૨ એનાં દૃષ્ટાંત આ પદમાં આપે છે. નિકટ ઇ૦—જય અને વિજય નામે પાર્ષદ (વિષ્ણુના ગણ) જે તેમના નિકટ (પાસે) વસનારા હતા તેમને–એવા શુચિ (પવિત્ર)ને અસુર કર્યા (સનકાદિને આવતા રોક્યા માટે) દોષ ઇ૦— ૩. નારાયણ ઇ૦

તેને ઉલટી ઉર્વશી આપી, ટેહેલ ગણી તતખેવા. સાચી. ૩
ગોવિંદદાસ ભલાની સેવા, અતુલ ન ઉપમા દેવા;
ત્યાં ખીજ્યા, રીજ્યા ભાજીથી, માધવ કોક લે' ભેવા. સાચી. ૪
ભરત દુઃસંગી હયોં શું કહીએ, કો બલિ કક્ષા ગ્રે'વા;
શિશુ હત્યારી વિષદ બકી ગુણ, માન્યા નિજ જન જેવા. સાચી. ૫
તેજ બનું જે ગમિયું ગોવિંદ, પ્રમાણ હઠી જડ હેવા;
દયા પ્રિતમ કે' ગતિ અકળ અટપટિ, કોઇ ન સમર્થ લેવા. સાચી. ૬

જોડો.

શીદ કરે ચિત્ત ચિંતા છે શિર ભગવંતા રે ભગવંતા;
કહીશ સર્વને શિર છે તે તો સહુ ક્યમ મરે ઉચારે;
પણ તુને આત્મ સાત કીધોછે તું અધિકો તે માટે. છે શિર ભગવંતા રે. ૧
કહીશ ભજન સમરણ હીણો હુંછું સહુ પાતિક રાશિ;
પણ કર્યું કૃષ્ણે, સહુ મુજ ઇચ્છા, તુ શીદ ધરે ઉદાશી. " ૨
લાગવાજ નહિ દેહ કશો પ્રતિબંધ તુને, તું મારો;
કરે દોષ તું તદપિ ન માનું, હરિ બોલ્યા હુ તારો. " ૩
જ્યમ અરૂણને તિમિર ત્રાસ નહિ, સદા સૂર્યને શરણે;
ત્યમ તુને પણ ભય નહિ કોઇનો, નિજ કીધો ગિરિધરણે. " ૪
લીલા પૂરણ નિત્ય અમારી, હરિ બોલ્યા તજ સંધે; •
પ્રગટ પટંતર પ્રસાદ પ્રાપ્તિ, ફળ સમાન જ્યમ બંધે. " ૫

—નારાયણ હિમાલયમાં તપ કરતા હતા તેમની દૃઢતા જોવાને માટે ઇંદ્રે સ્મર-સૈન્ય [અપ્સરાદિક] મોકલી કવિ કહેછે કે, એથી બીજા ખળ કેવા હોય ! પણ નારાયણે તેમના તે કૃત્યને પોતાની ટેહેલ, (સેવા) ગણીને બદલામાં, પોતાની જાંઘમાંથી એક ઉર્વશી નામે સ્ત્રી રત્ન આપ્યું. ૪. ગોવિંદદાસ ઇ૦—રીઝયા ભાજીથી-વિદુરની ભાજીથી રીઝયા. માટે માધવાના ભેવા(ભેવ-સ્વભાવ-પ્રકૃતિ) ને કોઈકજ લહેછે—જાણેછે. ૫. ભરત દુઃસંગી હયો—મૃગલી ઉપર દયા કરવાથી. માટે તે હરિની કક્ષા [સમાનતા—બરાબરી] ગ્રહણ કરવાને કો બલી [કોણ બળવાન છે]? શિશુ હત્યારી ઇ૦—વિષદ [ઝેર દેનારી] અને શિશુ હત્યારી [બાળકોની હત્યા કરનારી] બકી [પૂતના] ના ગુણ નિજ-જન [પોતાના ભક્ત જેવા] માન્યા. ૬. પ્રમાણ ઇ૦—પણ જડ પુરૂષોને પ્રમાણ હઠી [પ્રમાણ માગવાનો હઠ કરનારા] થવાનો હેવા પડયો હોયછે. ૧. આત્મ સાન [આત્મ સાત]—આત્માનું રૂપ. ૩. પ્રતિબંધ—અટકાવ-અડચણ. ૫. નિત્ય—સદૈવ પૂરણ-પૂર્ણ. સંધે—સંદેહ. પ્રકટ ઇ૦—જેમ

મુજ પાસે રહેવું છે હાલા, જન્મ જનમ હે તારે,
શ્રીજી બોલ્યા તુજ હૃદયા રહ્યું, સદા નિવાસ અમારા   હે શ્રી૦ ૬
કોઈનું માઠું હરિ ન કરે તો, નિજનો કહી કયમ કરશે,
કૃતિ કનાવરી જો વિધિ કરાવ, તેની મતિ ઉદ્ધારે   ” ૭
સત્ય સત્યનું આમ વચન વિણુ તુર્તે ન લાગે સારું,
આગળ આમ ત્રણ પછી ભોજન, સમર્થનું ન કદી કાચું   ” ૮
સાક્ષાત તું પ્રાણ પોતાનો મહાપ્રભુ શ્રીમુખ ભાખ્યો
આમ સત્ય અન્ય જનમ હરિ રક્ષણ સદૈવ નવ રાખ્યો   ” ૯
શ્રીગુરૂ બોલ્યા શ્રીજી સવા અમો ફરી તે તારી
પ્રસન્ન થઈ ઇત્યાદિક વર દીધા શ્રીમર ગિર ધારી   ” ૧૦
વહિ તજીએ કર ગ્રહ્યા તદાપિ ઉનય લોકમાં તારે
કશી ન ચિંતા તાર કરવી થશે વિચાર અમારા   ૧૧
સહુ સુખ આપ્યું સહુ દુઃખ કાપ્યું સઘળી કરણા કીધી,
શ્રીમહાપ્રભુ પોતાનો કહી સહુ દર્શન નવું દીધી   ’ ૧૨
અદેય દાન શ્રીજીએ પામ્યું તે સહુ નકટ ન કહેવું
સત્ય સંશય નથી જગતના વ્યય હદ શું દહવું   ” ૧૩
અચગ કૃપા હરિ દ્વિજની ઉપર નિ સાધન અપરાધી
તું સદૈવ પણ ત્યમ તને કરણા હરિ ઈચ્છા બળ લાધી   ૧૪

સર્વે દોષની માતા ચિંતા, કાઢય હૃદયથી દૂરી,
મલિન હૃદયમાં હરિ ન વિરાજે, વૃથા મર રોઇ ઝૂરી ૧૫
દૈન્ય ઉપજવા તુરત સર્વ સમ, રાખ્યો છે નિજ જાણી,
દયા પ્રીતમ કયમે નહિ મૂકે, નિજ કહી ગ્રાહ્યો પાણિ " ૧૬

राधाअष्टोतरशतनाम.

છંદ દુવૈયા.

જય શ્રીરાધા રાધિકા, શ્રીવૃષભાનુનંદિની શ્યામ,
કીર્તિકન્યા કમળાક્ષિ પરમાનંદ સુખધામ ૧
પુણ્યા શ્રીવૃંદાવનેશ્વરી, વ્રજેશ્વરી શ્રેયસ્કરણી,
હરિમોહિની પ્રગલ્ભા ચતુરા, શ્રીગિરિધર મનહરિણી ૨
કામિની સ્વામિની કૃપાસાગરી, નાગરી નવલકિશોરી,
માધવી મધુરા લલિતા લલના, લાડલી સુભગા ગૌરી ૩
શ્રીકૃષ્ણાકર્ષિણી દેવી, રસિક વિહારિણી માતા,
શ્રીહરિકેશ્વરહૃદયનિવાસિની, આનંદરૂપિણી શાતા ૪

ઇદ્ર જો કે નિ સાધન—ભક્તિ આદિક સાધન વિનાનો તથા અપરાધી (હરિ ભક્તનો પણ દ્રોહ કરનાર) છે તથાપિ તેના ઉપર હરિની અચળ કૃપા છે તુ ઇ૦—તું પણ સદોષ [દોષસહિત] છે, પણ તને હરિની ઇચ્છાના બળથી તેની કરુણા લાધી [પ્રાપ્ત થઇ છે] ૧૫ મલિન—ચિંતાથી વિક્ષિપ્ત ૧૬ ત્યારે તું કહેશ કે મને હમણાજ સમર્થ કાં નથી કરતા? તો—દૈન્ય ઇ૦—સ્પષ્ટ છે દૈન્ય—ગરીબાઇ કયમે—કોઇ પણ કારણથી પાણિ—હાથ

૧ છંદ દુવૈયા—ચોપાયા શ્રી વૃષભાનુ વૃષભાનુની નંદિની [પુત્રી] શ્યામ—શ્યામા (સ્ત્રી) કીર્તિ—રાધાની માતાનું નામ ૨ પુણ્યા—પુણ્યરૂપ શ્રીવૃંદાવનેશ્વરી—શ્રીવૃંદાવન+ઇશ્વરી વ્રજેશ્વરી—વ્રજ+ઈશ્વરી શ્રેયસ્કરણી—શ્રેય [કલ્યાણ] કરણી (કરનાર) પ્રગલ્ભા—એ નામની અવસ્થાવાળી અથવા બુદ્ધિશાળી. ૩ સ્વામિની સ્વામી પદવાળી નાગરી—ચતુર નવલ કિશોરી—નવી કિશોર અવસ્થા જેને પ્રાપ્ત થઇ છે એવી માધવી—માધવની પ્રિયા મધુરા—મીઠી લલના સુંદર લાડલી—લાડ કરનારી સુભગા—સારા ભાગ્યવાળી ગૌરી—ગૌર વર્ણની ૪ શ્રીકૃષ્ણાકર્ષિણી શ્રીકૃષ્ણનું આકર્ષણ કરનારી દેવી વિહારિણી—વિહાર કરનારી શાતા—શોભાયમાન. શ્રીહરિકેશ્વર—હરિકા [હરિઓ] નઇ

શ્રીવૃંદાવનચંદ્રભૂષિતા, કનકપ્રભા જીતચંદ્રા;
જીતમિંદા જીતમૃગા, જીતપિકા સર્વેશ્વરી મહેંદ્રા. ૫
મોદવતી આમોદની કુમારિકા, અતિચારૂ સ્વરૂપા;
દિવ્યાંબરા કનકમુક્તામણિવિભૂષિતા સુઅનુપા. ૬
કુંજપ્રિયા શ્રીકૃષ્ણવલ્લભા, કુંજસ્થા દ્યુતિસદ્મા;
કુંજનાયિકાજીતરંભા, જીતશુકબિંબા જીતપદ્મા. ૭
ભદ્રા શિવા ભગવતી, કુમુદા પ્રિયા સુંદરી વામા;
શ્રીકૃષ્ણવેણુસંગીતા, મુરલીહારિણી રામા. ૮
ભક્તવત્સલા ભક્તિસ્વરૂપા, નિવાસિની-વનવૃંદા;
કૃષ્ણાત્મા શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપા, શુભા અજા આનંદા. ૯
પતિતપાવની અધમોદ્ધરણી, ભવભયહરણી અગમ્યા;
પટરાણી ઠકરાણી પ્રમદા, મહારાણી અતિરમ્યા. ૧૦
નિત્યસુયુગ્મસ્વરૂપણિ કૃષ્ણા, હરિક્રીડા રતિ કૃષ્ણા;
મંગળરૂપા માનવતી માનિની, પ્રિયપૂરણતૃષ્ણા. ૧૧

ઇશ્વર (કૃષ્ણ) ના હૃદયમાં નિવાસ કરનારી. ૫. વૃંદાવન-વૃંદાવનમાં આહ્લાદ આપનાર ચંદ્રજેવા કૃષ્ણવડે ભૂષિતા [અલંકૃત] કનકપ્રભા-સોના જેવી કાંતિવાળી. જીતચંદ્રા-મુખની કાંતિવડે જેણે ચંદ્રને જીત્યો છે એવી. જીતમૃગા-નેત્રવડે મૃગને જીત્યો છે એવી. જીતપિકા-વાણીવડે પિક [કોયલ] ને જીતી છે એવી. મહેંદ્રા-ઇંદ્રાણી જેવી. ૬. મોદવતી-આનંદવાળી. આમોદની-સુગંધવાળી [આમોદ-સુગંધ]. ચારૂ-સુંદર. દિવ્યાંબરા-દિવ્ય અંબર [વસ્ત્ર] વાળી. કનકમુક્તા-કનક, મુક્તા [મોતી] અને મણિવડે વિભૂષિત-અલંકૃત. સુઅનુપા-અત્યંત ઉપમા રહિત. ૭. કુંજપ્રિયા-કુંજ જેને વાહાલા છે એવી. કુંજસ્થા-કુંજસ્થળમાં રહેલી. દ્યુતિસદ્મા-દ્યુતિ (તેજ) નાં સદ્મ (ઘર) રૂપ કુંજનાયિકા કુંજમાં વિહાર કરનારી નાયકા જેણે રૂપવડે રંભાને જીતી છે એવી. જીતશુકબિંબા-જેણે નાકવડે શુકને અને ઓઠવડે બિંબફળને જીત્યાં છે એવી. જીતપદ્મા-જેણે મુખવડે પદ્મ (કમળ)ને જીત્યાં છે એવી. ૮ ભદ્રા-ભદ્ર રૂપ શિવા-કલ્યાણ રૂપ. ભગવતી-ભાગ્યવાળી. કુમુદા-કુમુદ રૂપ-કુમુદ સરખી કોમળ. અથવા કુ [પૃથ્વી]માં મુદા [હર્ષ રૂપ] પ્રિયા-કૃષ્ણપ્રિયા. વામા-વામ સ્વભાવવાળી શ્રીકૃષ્ણવેણુ-શ્રીકૃષ્ણે વેણુમાં જેનું ગાન કર્યું છે એવી, મુરલીહારિણી--શ્રીકૃષ્ણની મુરલી લેઇ જનારી. રામા-મનને રમણ કરાવનારી. ૯ નિવાસિની--વૃંદાવનમાં નિવાસ કરનારી. કૃષ્ણાત્મા-શ્રીકૃષ્ણના આત્મારૂપ. અજા-નહિ જન્મેલી અથવા અજા [માયા] રૂપ. ૧૦ પતિત-પતિતને પાવન કરનારી, અધમોદ્ધરણી-અધમનો ઉદ્ધાર કરનારી. ભવભય હરણી-સંસારના ભયને હરનારી. અગમ્યા-જેની ગતિ સમજવામાં ન આવે એવી. પ્રમદા-અતિ મદવાળી. અતિ રમ્યા-રમ્યા-રમણિક. ૧૧ નિત્ય-નિરંતર સુંદર સુગ્મ

શ્રીગોવિંદમદ ચારિણી ચપળા સુમધ્યમા અચ્છતા
ભાંડી નિવાસિની શુભ્રા શ્રીગોપીનાથદયીતા ૧૨
નિગમાગમમ તતસેવ્યા ગોપિકામ ણીયુક્તા
નંદકુમારપૂજિતા રાસેશ્વરી રસમકરંદ યુક્તા ૧૩
લક્ષ્મીકોટિવિલાસિની, મદાનસા હરિક્રીડાધામા,
પરમેશ્વરી અખિલેશ્વરી ઇશ્વરી મનેશ્વરી શુભનામા ૧૪
એ અષ્ટોત્તરશત શ્રીરાધા નામ દામ મુખ જેને
શ્રદ્ધાસહ નિત્ય પાઠ કરે તો કૃષ્ણ થાય વશ તેને ૧૫
જુગલકિશોર સમીપ નિરંતર નિવાસ તે જન પામે
દાસ દયાના પ્રાણનાથ એ વલ્લભ થાય દુઃખ વામે ૧૬

॥ श्रीकृष्णअष्टोत्तरशतनामचिंतामणि ॥

છંદ ભુજંગ પ્રયાત.

નમો શ્રીગુરુદેવ શ્રીકૃષ્ણસ્વામી
નમો નંદકુમાર સુપર્ણગામી
નમો શ્રીયશોદાઅસુ મીન વારી
નમો શ્રીમગાનુજ આનંદકારી ૧

[જોડ] સ્વરૂપવાળી કૃષ્ણા હરિક્રીડા હરિની ક્રીડા રૂપ રતિકૃષ્ણ કૃષ્ણની રતિ [પ્રીતિ] રૂપ પ્રિયપૂરણતૃષ્ણ—પ્રિય (કૃષ્ણ) ની તૃષ્ણા પૂર્ણ કરનારા ૧૨ શ્રીગોવિંદ—શ્રીગોવિંદની સહચારિણી [મિત્ર] સુમધ્યમા—અત્યંત સુંદર અચ્છતા—નષ્ટતાથી. ભાંડીર—ભાંડીર નામના વનમાં નિવાસ કરનારી શુભ્રા—શુભ્ર (ગૌર) કાંતિવાળી શ્રીગોપીનાથદયિતા દયિતા—પ્રિયા ૧૩ નિગમાગમ—નિગમ [વેદ] આગમ (શાસ્ત્ર) તેમણે સતત નિરંતર સેવ્યા [સેવવા યોગ્ય] નંદકુમાર નંદકુમાર [કૃષ્ણે] પૂજિતા (સન્માનિત) રાસેશ્વરી—રાસ ક્રીડામાં ઇશ્વરી [નાયિકા] રસમકરંદ સંયુક્તા મકરંદ રસ સંયુક્ત ૧૪ લક્ષ્મીકોટિ કોટિ લક્ષ્મી સરખો વિલાસ આપનારી મદાનસા મદનવડે આળસુ હરિક્રીડાધામા—હરિની કેલી [ક્રીડા] નું ધામ અખિલેશ્વરી અખિલ [સમગ્ર] ની ઈશ્વરી. શુભનામા—શુભ નામવાળી નામ દામ—નામ રૂપી માળા ૧૬ એ વલ્લભ ઇ૦—રાધા અને કૃષ્ણ બન્ને વલ્લભ થાય

૧ સુપર્ણગામી—ગરૂડ ઉપર બેશીને જનાર યશોદા યશોદાના અસુ [પ્રાણ] રૂપ મીન વારિ—માછલાને વારિ સાથે જેવો સ્નેહ હોય છે તેના સ્નેહ વાળી યશોદા મીન રૂપ યશોદાના વારિ રૂપ કૃષ્ણ એનો અર્થ છે બળાનુજ

નમો રાધિકાનાથ ગોપીશ વૃંદા,
નમો શ્રીયમુનાપતિ મોદકંદા;
નમો ગોકુળાધીશ શ્રીશૈલધારી,
નમો રાસવિહારી શ્રીકૃષ્ણ મુરારિ. ૨

નમો કુંજકેલીપ્રિયે રાયદાણી,
નમો લાલત્રિભંગિ શ્રીવેણુપાણિ;
નમો દ્વારિકાધીશ લક્ષ્મીવિહારી,
નમો ભક્તત્રાતા મહાક્લેશહારી. ૩

નમો દેવકીપુત્ર આનંદસિંધુ,
નમો દુષ્ટદ્વેષી અતિદીનબંધુ;
નમો શેષ શંભુ સતીનાથ ધાતા,
નમો કંસકેશીરિપુ મુક્તિદાતા ૪

નમો ધર્મગોપ્તા હતા ભાર જગ્તિ,
નમો શેષશાયી હરિ દાય ભક્તિ;
નમો વિશ્વહેતુ પતિ કાળ માયા,
નમો પૂર્ણ અંશી વિભુ વર્દરાયા. ૫

નમો પુણ્યશ્લોકી પ્રભુ પૂતનામી,
નમો રામરૂપી શુચિ ગુણગ્રામી;
નમો દેવદેવેશ ગોવિંદ વિષ્ણુ,
નમો યજ્ઞ યોગેશ ગોપાળ જિષ્ણુ. ૬

બાળગમના નાના ભાઈ. ૨ ગોપીશ-ગોપી અને વૃંદાના ઈશ મોદ-મોદ [હર્ષ]ના કંદ રૂપ. શૈલ-શૈલ-પર્વત (ગોવર્ધન) મુરારિ-મુર નામે દૈત્યના અરિ. ૩ કુંજકેલી-કુંજની કેલી [રમત] જેને પ્રિય છે એવા. રાય-નંદ રાયના દાણી. લાલ-ત્રિભંગીલાલ. વેણુ-હાથમાં વાંસળીવાળા. ત્રાતા—રક્ષણ કરનારા. ૪ અતિ-અતિશય દીન મનુષ્યોના બંધુ રૂપ. શેષ-શેષ અને સતીના નાથ. શંભુનાધાતા-વિધાતાકર્તા કંસ-કંસ અને કેશી જેવા શત્રુઓને મુક્તિ આપનારા. ૫ ધર્મ-ધર્મનું રક્ષણ કરનાર. જગ્તિ-જગ્તિ (જગતી-પૃથ્વી)નો ભાર હતા (હણનાર). દાય-ભક્તિ આપનાર હરિ. પતિ-કાળ અને માયાના પતિ. પૂર્ણ-પૂર્ણ અંશવડે અવતરેલા. પુષ્પ-વર્દ (વરદાન આપનારા)ના રાજા. વર્દ-પુણ્ય યુક્ત જેનું કીર્તન છે એવા. ૬ પૂત-પૂત [પવિત્ર] નામવાળા. રામ-રામાવતાર જેનું રૂપ છે એવા શુચિ-પવિત્ર જેના ગુણ ગ્રામ [ગુણ-સમુદાય] છે એવા. યજ્ઞ-યજ્ઞ રૂપ. જિષ્ણુ-

નમો આત્મયોનિ નમો નિર્વિકારી,
નમો પર્મ ભોગી નમો બ્રહ્મચારી,
નમો સર્વસાક્ષી નમો સર્વકર્તા,
નમો સર્વ ભર્તા નમો સર્વહર્તા. ૧૧
નમો બાળમુકુંદ પદ્માવિલાસી,
નમો યાદવાધીશ વૈકુંઠવાસી;
નમો શ્રીશ ચંદ્રાવલિ ચિત્તહારી,
નમો સુંદરાંગી વૃંદાવનચારી. ૧૨
નમો વલ્લભાધીશ વાગીશજ્ઞાતા,
નમો વિઠ્ઠલાધીશ પુષ્ટીશ ખ્યાતા;
નમો ગોકુળેંદુ રઘુનાથ ગાતા,
નમો સત્યભામાપતિ કામપિતા ૧૩
નમો અક્ષરાતીત અચ્યુત પ્રેમી,
નમો શ્રીનજાનંદદાયી સુક્ષેમી,
નમો શ્યામ નારાયણાનંત શક્તિ,
નમો કેશવાપાર પ્રાણેશભક્તિ. ૧૪
ઇતિ નામ શ્રીકૃષ્ણ આનંદકારી,
નમો કામના સર્વદાતા દુ:ખારિ,
મહાપાપ સંતાપ ભસ્મીભૂત કારી,
સદાકાળ ગાજો સહુ જશ્મી તશ્મી. ૧૫

હષી–જે અંતર્યામી છે એવા હૃષીકેશ (ઇંદ્રિયોના સ્વામી). ૧૧ આત્મ–પોતાનો ઉદ્ભવ પોતામાંથીજ એવા. ૧૨ પદ્મા–પદ્મા—લક્ષ્મી શ્રીશ લક્ષ્મીપતિ. ચંદ્રાવલિ–ચંદ્રાવલિ નામે ગોપીના ચિત્તને હરણ કરનાર સુંદરાંગી–સુંદર અંગવાળા. વૃંદા–વૃંદાવનમાં ફરનાર ૧૩ વલ્લભાધીશ–વલ્લભ સંપ્રદાયના અધીશ—જેમના વલ્લભ અને અધીશ વાગીશ–વાગીશ [સરસ્વતી] ના જ્ઞાતા. અર્થાત્ સર્વ વિદ્યા જાણનાર પુષ્ટિ–પુષ્ટિ પંથના ઇશ અને પ્રખ્યાત એવા વિઠ્ઠલેશ. ગોકુળેંદુ–ગોકુળચંદ્ર રઘુનાથ–સીતાપતિ રઘુનાથ ૧૪. અચ્યુત—અખંડ. શ્રી–નજને આનંદ આપનાર સુક્ષેમી—અસંત કુશળતા યુક્ત. નારાયણ—અનંત શક્તિવાળા નારાયણ પ્રાણેશ—ભક્તિના પ્રાણેશ–સ્વામી અને અપાર (પાર રહિત) એવા કેશવ ૧૫ મહાપાપ ઇ૦—મોટાં પાપ અને સંતાપને ભસ્મી ભૂત કૃત—ભસ્મ કરનાર જશ્મી તશ્મી-

જોશી તેડી મુહૂર્ત જોવરાવિયું રે;
માસ દિવસ શુભ બેસાર્યા ગણુનાથ. વસુદેવ.
દેશો દેશ લખાવી કંકોતરી રે;
મુહૂર્ત ઉપર આવજો સહુ સાથ. " ૫
નવ વરધેથી પીઠી ચોળી નાથને રે;
લાડકાલાડુ સર્વ કોઇ લાવે. "
પુષ્પ ચોસર ગજરા ગુંથી માલણુ લાવે રે;
નટવર મારો નાથજી શોભાવે. " ૬
વાજીંત્ર વાજે નાના પ્રકારનાં રે;
મંગળ ગાય માનુનીનાં વૃંદ. "
દશ દિશાથી નોતર સહુ કોઇ આવિયું રે;
પાંજ આદે પામીને આનંદ. " ૭
મંડપ મનોહર રચિયો વિશ્વકર્મા રે;
ગાન તાન થાય થેઇકાર. "
પૂર્વ દિવસે જટાઅધિવાસન કીધુ રે;
ગર્ગાચાર્ય વિદ્યાના ભંડાર. " ૮
બીજે દિવસે ગોત્રજ ગણુપતિ પૂજીને રે;
વૃદ્ધશ્રાદ્ધ કીધું વસુદેવ. "
રન્નાદે પધરાવ્યાં જાતકર્મ કીધું રે;
નામકર્મ કરિયું તતખેવ. " ૯
અન્નપ્રાશન કર્મ ચૌલકર્મારંભ્યુ રે;
દધીઓદન ભક્ષ્યું બટુકાચાર. "
શુદ્ધાચમન કરાવ્યું સુંદરશ્યામને રે;
પવનવિધિ કરી દેવમોરાર. " ૧૦

ઓમાં. ૫ શુભ—[માસ દિવસ શુભ જોઈને]. ગણુનાથ—ગણુપતિ. ૬ વ-રધ [વૃદ્ધિ]—વધતા જતા દિવસ. લાડકાલાડુ—લાડલાડવા. ચોસર—ચાર સેરોવાળા. ૭ વૃંદ—ટોળુ નોતર-પોતાના તરફના નોતરેલા સંબંધી. ૮ જટાઅ-ધિવાસન—ઉપવીત વખતે માથું મુંડાવતા પેહેલાં કરવાનો વિધિ. ૯ ગોત્રજ—કુળદેવતા. વૃદ્ધશ્રાદ્ધ—પુત્ર જન્માદિકવૃદ્ધિ નિમિત કરવાનું શ્રાદ્ધ. રન્નાદે પધરાવ્યાં— માતા વાવ્યાં. જાતકર્મ—જન્મવખતે આપવાનો સંસ્કાર. નામ કર્મ—નામ પાડવાનો વિધિ. ૧૦ અન્નપ્રાશન કર્મ—બાળકને પ્રથમ અન્ન ખવાડની વખતે કરવાનો વિધિ. (દ્વિજાતિને વખતો વખત કરવાના સંસ્કાર જેનાથી વખતસર બની આવતા નથી તે ઉપવીતસંસ્કાર વખતે બધા સંસ્કાર.